

8-9

1962

BOREC

VSEBINA ŠT. 8-9

Iz dna srca (F. S.)	305
Sest »Kajuhovih nagrad« za leto 1962	306
Imenovane so komisije pri predsedstvu ZZB Slovenije	306
Beseda o obrambni vzgoji (Stanko Petelin)	307
Naša organizacija se imenuje Zveza združenj borcev, ne pa Zveza bojevnških združenj	308
Pismo tovariša Tita Zvezi združenj borcev NOV Slovenije	309
Na križpotju spominov (Dušan Krajč)	310
Z letošnjega praznovanja Dneva vstaje	311
Veliki pohod nasilja	313
Udarec v prazno (Bojan Polak-Stjenka)	314
Nisem se ločil od strojnice (Jože Jakomin)	314
Na berglah med sovražniki (Ladislav Stibrič)	317
Sestnajstletni partizan pri ranjenih (L. Kukavica)	320
Juriš skozi obroč (Olga Mervar-Jurajevič)	321
Križanje v Papežih (France Sušteršič)	322
Po sledovih tragedije v Udin Borštu (Mile Pavlin)	326
Brigada v vasi (Matevž Hec)	330
Svetla podoba Emila Pavliča (Milica Ostrovska)	335
Partizanka Vida (Jože Janež)	336
Samo dva sta se prebila (Vid Jerič)	338
Košek ostrig (Curzio Malaparte)	340
Ogenj za upornika (Gaston Charlet)	343
Pomenek s tovarišem (France Filipič)	345
Konec belogardistične postojanke v Hotavljah (Stanko Petelin)	347
Naročilo (France Cvenkel)	349
IZ NASIH ORGANIZACIJ:	
V Storah so se dobro odrezali (Rudolf Uršič)	350
Zakaj je v Ptuj tako malo zanimanja za kvalifika- cije? (F. F.)	350
Ne more nam biti vseeno, kakšne bodo komunalne skupnosti zavarovancev	351
Darilo združenja borcev terena »Milana Majcna« tovarišu Titu	352
Komemoracijski muzej v Dravogradu (Ciril Lovše)	353
Zgodovinska zbirka v Crnučah (F. S.)	353
Kočevski muzej v novih prostorih	353
DEJAVNOST NACIONALNIH IN MEDNARODNIH ZDRU- ZENJ BIVŠIH BORCEV:	
V spomin na Lidice in druge kraje, ki jih je zadela enaka usoda (J. V.)	354
Po osemnajstih letih (Polde Vrbovšek)	356
Priprave na izgradnjo memorijala Oswiecim-Birkenau	356
Japonska revija o Auschwitzu	356
ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:	
Pod zeleno-belo zastavo z rdečo zvezdo in polmese- cem (Miran Ogrin)	358
DROBNE ZANIMIVOSTI	361
MED KNJIGAMI IN REVIJAMI:	
Tina Zupančič: Frata (Ivo Pirkovič)	362
Jara Ribnikar: Zmaga in poraz (S. R.)	363
Bogdan Zolnir: Partizanski tisk ob Meži, Misljinji in Dravi (S. R.)	363
Naši »Spanci« (M. P.)	364
Knjiga o naprednem tisku v Prekmurju (S. R.)	364
Mile Pavlin: Jurišni bataljon (S. R.)	365
Stane Terčak: Ukradeni otroci (S. R.)	365
»4. jul«, glasilo ZZB NOV Jugoslavije	366
KRATKE NOVICE	366
PRAVNA POSVETOVALNICA	367

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Predsedstvo Zveze združenj borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljubljana, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Gosposvetska c. 2/I, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-313. Posamezna številka revije »Borec« stane 100 dinarjev, letna naročnina je 1000 dinarjev, polletna 500 dinarjev. Letna naročnina za tujino 1400 dinarjev. Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec« (za revijo »Borec«), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-14 3-1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana

OBVESTILO

Uredništvo in uprava revije »Borec« poslujeta od 23. julija t. l. v novih prostorih na Gosposvet-ski c. 2/I (kjer je bila prej Zveza vojaških vojnih invalidov Slove-nije).

Dopisnike in druge sodelavce prosimo, da nam hkrati s prispevki, ki jih želijo objaviti v naši reviji, pošiljajo tu-di številko svojega žiro računa.

Če v smislu predpi-sov niso dolžni odpreti žiro računa, naj nam pošljejo ustrezno izjavo oziroma potrdilo.

Dopisnike ponovno prosimo, da sestavke, ki jih želijo objaviti v naši reviji, pišejo v dvojniki, tako da en iz-vod obdrži zase. To je potrebno zaradi tega, ker rokopisov oziroma tekstov — kakor je opozorjeno v vsaki šte-vilki — ne vračamo.

Uredništvo in uprava revije »Borec«

Slika na naslovn strani: Partizan v zasedi (iz knjige Gorenjska v borbi)

Številka 8-9 — Letnik XIV — Avgust-September 1962

Iz dna srca

Juv-51.12080/62.

SREDI septembra bo znova prispel v Slovenijo »Vlak bratstva in enotnosti«. Z njim se bodo pripeljali tovariši in tovarišice iz bratskih republik Srbije, Bosne in Hercegovine ter Hrvatske, ki so po sovražni okupaciji leta 1941 velikodušno ponudili roko slovenskim izgnancem, delili z njimi zadnji kos kruha, jim budili upanje v urah trpljenja in se z njimi skupaj borili proti skupnemu sovražniku.

Prišli bodo ljudje, ki jih veže z nami mnogo več kot nacionalno bratstvo. Z njimi nas veže neizbrisen spomin na skupno trpljenje in na skupen boj, ki ga je organizirala in vodila Komunistična partija Jugoslavije za lepšo bodočnost vseh jugoslovanskih narodov.

Spomnimo se tistih žalostnih dni, ko so esesovci izganjali zavedne Slovence iz rodnih domov, ko je vlak za vlakom odhajal s slovenskimi družinami proti jugu, neznani usodi naproti. Odhajali so zasramovani in zasmehovani s culicami in majhnimi kovčki v rokah. Objokane oči so zrle proti domačim krajem, ki so ostali daleč za njimi. Obupani, lačni in žejni so se izkricali v Srbiji — tam pa so jih sprejeli ljudje, ki so jim prijateljsko stisnili roko, jim ponudili streho in ognjišče. In spet so našim ljudem zasijale oči, saj so spoznali, da so prišli med tovariše, med brate. Kako toplo je človeku pri srcu, ko spozna prijatelje v nesreči, ko najde drugo domovino med isto čutečimi ljudmi!

Ker so vsi čutili isto, ker so sovražili okupatorje in izdajavce, ker so vedeli, da

bije jugoslovanskim narodom usodna ura, so se kmalu povezali tudi v skupnem boju. Slovenski fantje so skupaj s sinovi srbskega in drugih jugoslovanskih narodov odhajali v partizanske odrede. Že leta 1941 je bila v Srbiji ustanovljena Slovenska četa, ki je v ognju vstaje in ljudske revolucije častno zastopala slovensko ljudstvo na srbskih tleh, saj je večina njenih članov izkrvavela v borbah med sovražnimi ofenzivami.

Skupaj smo trpeli in se borili, skupaj smo gradili socialistično domovino. Zato bomo goste iz Srbije in drugih republik, ki bodo 14. septembra prišli na obisk v celjski in kranjski okraj, pozdravili iz dna srca, kot prave tovariše in brate — prav tako, kot so pozdravili v Srbiji prvi »Vlak bratstva in enotnosti« iz Slovenije. To bo mnogo več kot navadno srečanje znancev po dolgih letih, to bo srečanje članov iste družine, manifestacija nezlomljive povezanosti jugoslovanskih narodov, povezanosti, ki je sad ljudske revolucije in poroštvo uspešnega razvoja naše socialistične domovine.

Taki obiski niso pomembni samo kot tovariška srečanja, temveč tudi zato, ker zbližujejo kraje, ki jih ločijo velike razdalje, ter pomagajo spoznavati uspehe, probleme in težave v socialistični graditvi, v boju za hitrejši gospodarski razvoj.

Želimo, da bi se tovariši in tovarišice iz Srbije in drugih republik prijetno počutili na tridnevnem obisku v naših krajih. Zato jim že vnaprej kličemo: Dobrodošli, pozdravljeni iz dna srca!

F. Š.

Šest »Kajuhovih nagrad« za leto 1962

NA PREDVEČER dneva vstaje so v Klubu poslancev v Ljubljani v prisotnosti številnih javnih in kulturnih delavcev podelili »Kajuhove nagrade« zavoda »Borec« za leto 1961. »Kajuhove nagrade«, ki so bile to pot podeljene drugič, naj bi postale vsakoletna spodbuda za pisce partizanske literature, spominov, kronik in drugih dokumentarnih del, spodbuda za glasbenike in likovne umetnike, da bi svoje ustvarjalne moči posvetili tudi legendarni preteklosti ter jo v umetniški in dokumentarni obliki posredovali sedanjim in prihodnjim rodovom.

Z zadovoljstvom lahko ugotovimo, da je odziv na lanske letošni razpis »Kajuhovih nagrad« presegel pričakovanja, zlasti na področju literature in dokumentarnih del. Slabši pa je bil odziv na likovnem in glasbenem področju. Komisija za podelitev nagrad je prejela in pregledala 29 del, in sicer: 4 romane, 3 zbirke črtic, 6 memoarskih del, 3 kronike, 2 dokumentarni deli, 1 vojaško študijo, 1 igro, 3 tekste za mladino, 2 zbirki

pesmi, dvoje likovnih in eno glasbeno delo. Komisija je sklenila, da prejme prvo »Kajuhovo nagrado« za leto 1961 tovariš *France Filipič* za dokumentarno delo »Pohorski bataljon«. Knjiga o Pohorskem bataljonu je plod sedemnajstletnega raziskovalnega dela. Iz mnogih dokumentov, pričevanj preživelih borcev in raziskav na terenu se je izoblikovala dokumentirana zgodovina junaške enote, ki sodi med najznamenitejše v Sloveniji. Vse pomembnejše akcije bataljona so osvetljene z dokumenti, poudarek je zlasti na zadnji borbi bataljona. Ta je rekonstruirana na podlagi dokumentacije, pričevanj in slikovnega gradiva do tolikšne mere, da lahko sledimo posameznim fazam borbe od koncentracije sovražnikovih sil in sklenitve obroča do začetka spopada, do poskusa preboja in poslednjega juriša, v katerem popadajo vsi borci. Delo je obenem tudi poglobljena analiza splošnega političnega položaja na Štajerskem v letih 1941 in 1942 v notranji povezavi z vseslovenskim giba-

njem, obdelan je vojaški položaj, največji poudarek pa je seveda na notranjem življenju bataljona in njegovi povezavi z ljudmi na področju, kjer je deloval. Raziskovanje zgodovine Pohorskega bataljona je bilo zelo težavno in zbrani podatki predstavljajo veliko dokumentarno vrednost.

Drugo nagrado je komisija prisodila *Gitici Jakopin* za roman »Devet fantov in eno dekle« ter *Vladimirju Lakoviču* za ciklus risb s skupnim naslovom »Koncentracijsko taborišče«. Gitica Jakopin je vzela za motiv svojega romana resnične dogodke iz jeseni leta 1941, ko je zaradi izdajstva padla v roke gestapovcev skupina devetih aktivistov in ene aktivistke v Krškem. Po strašnem mučenju so bili vsi ustreljeni. Roman je napisan s sugestivno umetniško močjo, nastopajoče osebe so orisane mojstrsko. Delo je tudi oblikovno sveže in sodobno.

Nagrajene Lakovičeve risbe so kvalitetne likovne realizacije iz taboriščnega sveta. Odlikuje jih osebni slog, izrazitost in dognanost. Risbe so tako žive, da ne potrebujejo podnaslovov. Z grozo v očeh strme v nas taboriščniki, ki čakajo na hrano, umirajo na žičnatih ograjah in v kamnolomih. Lakovičeve risbe monumentalno izražajo človekovo trpljenje v taboriščih in predstavljajo pomemben umetniški dosežek.

Tretja »Kajuhova nagrada« je bila dodeljena *Antonu Miliču* za spomine iz Prve proletarske brigade, *Stanku Petelinu* za kroniko Vojkove brigade in *Blažu Arniču* za uglasbitev Minattijeve pesmi »Kurirček«.

Kompozicija Blaža Arniča je odlična skladba za moški zbor. Odlikuje jo brezhibna zgradba, ki se v vseh odtenkih čuteče spaja z besedilom in zaradi pravega glasbenega izraza globoko pretrese.

Kronika Vojkove brigade, delo Stanka Petelina, ki je bil sam eden izmed komandantov Vojkove brigade, je zgodovinski dokument, sestavljen na podlagi razpoložljivega arhivskega gradiva, pa tudi na

Imenovane so komisije pri predsedstvu ZZB Slovenije

Dne 17. julija je bila druga seja predsedstva Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije. Pri prvi točki dnevnega reda je predsedstvo imenovalo komisije za posamezna delovna področja v okviru organizacije, in sicer:

- komisijo za rezervne oficirje in podoficirje s predsednikom *Danijelom Lepinom* in tajnikom *Stankom Petelinom*;

- komisijo za vojaške vojne invalide — predsednik *Ivan Jenko*, tajnik *Avugust Erjavec*;

- komisijo za bивše politične zapornike, internirance in deportirance — predsednik *Stanislav Runko*, tajnik *Mima Zupančič*;

- komisijo za bивše vojne ujetnike — predsednik *Mile Smolinsky*, podpredsednik *Miroslav Berginc*, tajnik *Ivan Šlosar*;

- komisijo za socialno varstvo — predsednik *Vida Kulovec*, tajnik *Franc Sterle*;

- komisijo za stanovanjska vprašanja — predsednik *Franc Stadler*, tajnik *Ivan Fajdiga*;

- komisijo za otroke padlih borcev — predsednik *Juž Stante*, tajnik *Tilka Maček*;

- komisijo za spomeniško dejavnost — predsednik ing. *Ciril Mravljja*, tajnik *Milan Bevc*.

Predsedstvo je imenovalo tudi upravni svet Zavoda »Borec«. Njegov predsednik je *Franček Mirtič*.

Prizor ob podelitvi »Kajuhovih nagrad«. Nagrade je podelil glavni urednik knjižnih izdaj Zavoda »Borec« in predsednik žirije Tone Seliškar. Pred njim stoji Vladimir Lakovič, v prvi vrsti pa sedijo (od leve) ostali nagrajenci: Blaž Arnič, Gitica Jakopin, Anton Milič in F. Filipič

osnovi lastnih avtorjevih doživetij. Čeprav je delo strogo dokumentarno, je privlačno tudi kot branje, saj se pred bravcem vrstijo izredno zanimivi dogodki, zmage in porazi, cele galerije borcev, komandantov in komisarjev, delo obveščevalcev, terencev, izdajavcev itd.

Izredno zanimiv in dragocen dokument so tudi Miličevi spomini. Milič je bil namreč eden redkih Slovencev, ki so bili borci Prve proletarske brigade od njene ustanovitve. Bil je komandir posebne čete pri

Vrhovnem štabu, ki je bila podrejena naravnost tovarišu Rankoviću, s Prvo proletarsko brigado je preživel prvo in drugo sovražno ofenzivo in se pozneje vrnil v Slovenijo. Njegovi spomini imajo značilen naslov: »22.000 kilometrov od Kragujevca do Kragujevca«.

Komisija za »Kajuhove nagrade« je razen nagrajenih predlagala za odkup še 12 drugih del. Nagrajena in odkupljena dela bo zavod »Borec« uvrstil v svoj knjižni program za leto 1963. *VI. K.*

nje slabosti in izgubo prestiža, da morajo vodilni krogi vseh držav, tudi manjših, računati z dejstvom, da so vojne še vedno možne: lokalni spopadi lahko prerastejo v svetovni požar, ali pa utegne pri današnji naelektriziranosti in spričo ogromnih vojaških tehničnih sredstev izbruhniti vojna čisto »slučajno« in »nehote«.

Tako smo priča dvema nasprotujočima si pojavoma: vsi zatrjujejo, da si ne želijo vojne, ki bi utegnila povzročiti uničenje naše civilizacije, hkrati pa priprave za vojno še nikoli niso bile tako intenzivne — velike sile so pri tem obrnile težišče na razvoj napadalnega orožja, male države pa so se orientirale na vprašanja obrambe v primeru morebitnega napada.

VSAKA MOREBITNA VOJNA BI BILA TOTALNA VOJNA

Že davno so minili časi, ko so o usodi države in prebivalstva odločale majhne in dobro izurjene profesionalne armade. V morebitni novi

Beseda o obrambni vzgoji

ŠE NIKDAR v zgodovini človeštva niso bili vojaški arzenali tako polni orožja, in orožje ni še nikoli imelo tako strahovitega učinka, kot ga ima sedaj. Res je sicer, da vse to še ne predstavlja neposrednih priprav na vojno, temveč skušajo velike sile svojo vojaško moč izkoristiti kot sredstvo političnega pritiska na

druge države, vendar pa kopicenje vojaške tehnike in vojna propaganda navdajata miroljubne narode s čedalje večjo skrbjo. Danes je v svetu toliko nerešenih vprašanj, poleg tega pa tako velik antagonizem med Vzhodom in Zahodom — kj menita, da bi sleherno popuščanje z ene ali druge strani pomenilo prizna-

Naša organizacija se imenuje Zveza združenj borcev, ne pa Zveza bojevnikiških združenj

Po združitvi ZB, ZVVI in ZROP pogosto beremo in slišimo o »Zvezi združenj bojevnikov« ali »Zvezi bojevnikiških združenj«. Naj nam tisti, ki pišejo članke o naši organizaciji in ki govorijo o njej na raznih sestankih, ne zamerijo, če jim povemo, da niti prvi niti drugi naziv ni pravilen. Ime naše organizacije je in ostane »Zveza združenj borcev«.

Saj je to vseeno, bo kdo dejal. Ne, ni nam vseeno. Med narodnoosvobodilnim bojem smo bili BORCI. V tej besedi je bil osredotočen pojem partizanskih borcev, borcev za svobodo, za novo domovino. Nihče ne bi bil pustil, da bi ga imenovali bojevniki — že zato ne, ker je ta beseda spominjala na predvojno »bojevnikiško organizacijo« in ker je s tem v zvezi zvenela neka-ko ironično.

Bili smo torej borci, in borci bomo tudi ostali, s čimer je povedano mnogo: da smo in bomo zmeraj ostali zvesti svetlim idealom naše ljudske revolucije.

Zato naj nihče ne pači našega imena in imena naše organizacije!

vojni bi še v neprimerno večji meri kot v II. svetovni vojni bilo bojišče celotno državno ozemlje, prav tako pa bi bil tudi končni izid vojne neprimerno bolj odvisen od udeležbe ali neudeležbe celotnega prebivalstva v borbi proti napadalcu in okupatorju kot pa od akcij redne vojske. To tembolj, ker se v malih državah dobro zavedajo ogromne tehnične premoči morebitnih napadalcev in računajo z dejstvom, da bi se njihova država utegnila prej ali kasneje znajti pod začasno okupacijo.

Zato povsod, ne le v Jugoslaviji, posvečajo veliko skrb smotrnemu vojaško-strokovnemu izpopolnjevanju rezervnega starešinskega kadra in obrambni vzgoji celotnega prebivalstva. Ker pa aktivna vojska iz praktičnih, finančnih in drugih razlogov ne zmore več vseh obrambnih priprav, so morali ta njen dosednji »monopol« prepustiti tudi drugim državnim organom, ustanovam in organizacijam. Tako so priprave na obrambo ljudstva in sploh obrambna vzgoja prebivalstva postale sestavni in neločljivi del vsega družbenega življenja.

Podobno je tudi pri nas. Pri takem načinu obrambne vzgoje prebivalstva pa ima sila

važno vlogo Združenje rezervnih oficirjev in podoficirjev, ki združuje v svojih vrstah več kot 90 odstotkov vsega rezervnega starešinskega kadra v Sloveniji.

VEČ POZORNOSTI PRENAŠANJU TRADICIJ NOB!

Kar se tiče strokovnega izpopolnjevanja rezervnih oficirjev in podoficirjev, ne moremo mimo dejstva, da je med njimi že več kot polovica mlajših ljudi, ki so čin rezervnega oficirja ali podoficirja pridobili v povojnih letih. Ti ljudje imajo sicer solidno vojaško-strokovno znanje, manjka pa jim izkušenj iz narodnoosvobodilne vojne. To je mnogo večja vrzel, kot bi človek pomislil na prvi pogled, kajti vse sodobne vojne koncepcije — zlasti pa obrambne koncepcije manjših držav — slonijo na vseljudski obrambni vojni, katere fizionomija bi bila zelo podobna partizanskemu načinu vojskovanja, ki ga poznamo iz druge svetovne vojne.

Zato je ena najvažnejših nalog organizacij Združenja rezervnih oficirjev in podoficirjev, da prenašajo na svoje mlajše članstvo bogate tradicije naše narodnoosvobodilne borbe. Priznati moramo, da smo na tem področju napravili premalo. Iz časov naše ljudske revolucije imamo sicer precej literature, toda skoraj nič strokovno obdelanega gradiva, ki bi bilo dostopno vsem članom in s katerim bi mlajši rezervni oficirji in podoficirji dopolnjevali svoje vojaško strokovno znanje.

Druga polovica našega rezervnega starešinskega kadra pa pripada partizanski generaciji, ki ima sicer bogate borbene izkušnje, manjka pa ji znanja o »regularnem« načinu vojskovanja. Čeprav je rezervnih oficirjev in podoficirjev — bivših partizanov procentualno vsako leto manj in čeprav je s stališča narodne obrambe njihovo starostno in zdravstveno stanje čedalje bolj neugodno, bi napravili neopustljivo napako, če njihovem vojaško-strokovnemu izpopolnjevanju ne bi posvečali do-

Budno na straži

Pismo tov. Tita Zvezi združenj borcev NOV Slovenije

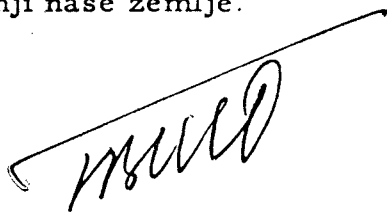
Skupščina Zveze združenj borcev NOV Slovenije, ki je bila 3. julija t. l. v Ljubljani, je poslala tovarišu Titu pozdravno pismo. Tovariš Tito se je za pismo zahvalil z naslednjim odgovorom:

REPUBLIČKOM ODBORU SAVEZA UDRUŽENJA BORACA NOR SLOVENIJE

Ljubljana

Dragi drugovi,

Najtoplije zahvaljujem na primljenim pozdravima delegata sa vaše godišnje skupštine. Upućujem vama i svim članovima Saveza boraca narodnooslobodilačkog rata pozdrave i najbolje želje za postizanje daljih uspjeha u izvršavanju zadataka koji su postavljene pred vašu organizaciju u očuvanju tekovina narodnooslobodilačke borbe, razvijanju i učvršćivanju jedinstva društvene zajednice i u otklanjanju svih negativnih pojava koje nanose štetu interesima našeg društva u daljoj socijalističkoj izgradnji naše zemlje.

volj pozornosti in če bi jih kratko malo izbrisali iz evidence; totalna vojna namreč ne priznava ne starosti ne bolezní!

Ni pa važna samo vsebina našega dela pri vojaško-strokovnem izpopolnjevanju rezervnega starešinskega kadra, temveč tudi njegova oblika. Dosedanja praksa je pokazala, da je tisk najprimernejša in najuspešnejša oblika za spoznavanje vojaške teorije, ki pa jo je treba dopolnjevati z najrazličnejšimi praktičnimi akcijami na terenu: z reševanjem taktičnih nalog, strelskimi vajami, orientacijsko-patroljnimi pohodi, taktičnimi vajami itd.

PREMAJHNA STIMULACIJA

Rezultati vojaško strokovnega izpopolnjevanja rezervnega starešinskega kadra bi bili

lahko še neprimerno večji, če bi bilo to vprašanje z zakonskimi predpisi urejeno tako, kot je npr. vprašanje predvojaške vzgoje. Odgovornost, ki jo ima v vojni rezervni oficir ali podoficir do svoje enote, podrejenega moštva in sosednje enote, je namreč tako velika, da se vprašanje strokovnega izpopolnjevanja ne bi smelo prepustiti samo dobri volji posameznega rezervnega oficirja ali podoficirja. V neki manjši državi so to vprašanje rešili tako, da morajo rezervni oficirji na določeno število let polagati izpit za pridobitev višjega čina. Če pa se kdo ne prikladi za izpit, mu odvzamejo čin z utemeljitvijo, da mu v primeru vojne ne morejo zaupati oblasti nad življenjem in smrtjo podrejenih borcev, ker ne skrbi niti za lastno strokovno izpopolnjevanje.

NE SAMO STROKOVNOST!

Popolnoma napačno je pričanje, da je glavna in skraj edina naloga Združenja rezervnih oficirjev in podoficirjev, da skrbi za vojaško-strokovni dvig svojega članstva. Morebitna bodoča vojna bo imela značaj vseljudske vojne. Ljudske množice bodo sodelovale v najhujših časih obrambne vojne le tedaj, če jim bomo vcepili zavest, da se je za našo družbeno stvarnost vredno boriti.

Združenje rezervnih oficirjev in podoficirjev je torej dolžno, da svoje članstvo in tudi ostalo prebivavstvo stalno vzgaja in mu pojasnjuje: ne samo, kako se je treba boriti, temveč tudi za kaj bi se bilo treba boriti, če bi kdaj prišlo do vojne.

Stanko Petelin

Na križpotju spominov

Narodni heroj Jože Borštinar odkriva spomenik internirancem na križpotju pod starim gradom v Brestanici

Ob odkritju spomenika internirancem v Brestanici se je zbrala v tesni številna množica ljudi iz vseh krajev Slovenije. Med njimi so bili tudi številni nekdanji interniranci, priče fašističnega nasilja v obdobju 1941—1945, ko je okupator prepeljal skozi taborišče v Brestanici 65.000 rodoljubov, politično osumljenih, izgnanih...

BRESTANICA. Naselje ob Savi, dva kilometra pred Krškimi. Tu se prelomi cesta proti revirjem Senovega, tu opozarja nase sivo zidovje srednjeveškega gradu. Opozarja, kakršen je, in s svojo nedavno preteklostjo.

Rajhenburški grad je nema priča let 1941—1945, kljukastega križa, dobe nemškega gospostva. Takrat je bil grad križpotje 65.000 izgnancem, političnim zapornikom, internirancem. V dolgih kolonah so se v senci bajonetov zgrinjali z Gorenjske, Dolenjske, Štajerske, Primorske, izmučeni so se izgubljali proti Dachau, Auschwitzu, Buchenwaldu... Nepregleden je spisek obsojenih.

Čas, poln nepozabne groze, je za trenutek oživel v mislih dne 8. julija, ko se je zbralo na križpotju pri Brestanici blizu 10.000 ljudi, da se oddolže spominu tisočev internirancev s spomenikom, z izklesanim kraškim marmorjem in pohorskim granitom. Spomenik simbolizira neskončno kolono sklonjenih internirancev. Stoji na križpotju, v naročju zelenega pasu. Izdelali so ga sežanski kamnoseki po načrtu ing. Borisa Kobeta.

Odkritju je prisostvovalo na tisoče ljudi iz malone vseh slovenskih mest. Med njimi so bili tudi stari interniranci, ki so se glasno spominjali na mračni čas nemške okupacije in fašističnega terorja. Spomin na to obdobje pa je obudil tudi predsednik občinskega ljudskega odbora Videm-Krško tovariš Stane Nunčič, ki je pozdravil prisotne; spominu na internirance se je oddolžil tudi narodni heroj, član predsedstva ZZB NOV Slovenije Jože Borštinar, ki je odkril simboličen kamen, spomin je naposled vklesan v marmorju: *Sovražni tujec nas je obsodil na uničenje, na smrt, revolucionarni upor je rešil življenje in dal svobodo slovenskemu narodu!*

Ob priložnosti odkritja spomenika je občinski ljudski odbor odločil, da bo 4. julij, Dan borca, tudi praznik občine in njenih prebivalcev.

Dušan Kralj

Z LETOŠNJEGA PRAZNOVANJA DNEVA VSTAJE

Tudi letos je slovensko ljudstvo zelo slovesno praznovalo 22. julij, dan vstaje. Najbolj živahno je bilo na predvečer praznika v Ljubljani. Staro in mlado se je zgrnilo na svečano okrašene ulice, prisluhnilo partizanski pesmi in se sprostilo v radostnem razpoloženju. Središče Ljubljane je bilo podobno mravljišču, roke so se stiskale, oči so žarele, povsod je bilo slišati veselo kramljanje.

Fotografiji nam prikazujeta vrvež na predvečer vstaje na Titovi cesti in Cankarjevi ulici

VELIKI POHOD NASILJA

Te dni poteka 20 let, odkar je divjala v »Ljubljanski pokrajini« tako imenovana »roška ofenziva«. To je bila najhujša preizkušnja narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Italijanski okupatorji so hoteli uničiti partizane »na mah«, z ogromnim vojaškim aparatom, pred katerim ni bila varna nobena ped slovenske zemlje. Toda bridko so se zmotili, ker so precenjevali svoje vojaške sile in podcenjevali duhovno moč, s katero sta bili Komunistična partija in Osvobodilna fronta prekrasili slovensko delovno ljudstvo. Namesto da bi uničila narodnoosvobodilno gibanje, je bila ofenziva sito, ki je partizanske vrste prečistilo, tako da so po ofenzivi postale še krepkejše in udarnejše.

V SLOVENIJI se je za veliko ofenzivo italijanskih enot na ozemlju »Ljubljanske pokrajine« nekako udomačil naziv »Roška ofenziva«. To ime izhaja iz ofenzive na Kočevski Rog, kjer je bilo leta 1942 razen nekaterih partizanskih enot tudi vodstvo NOB v Sloveniji: Centralni komite KPS, Izvršni odbor Osvobodilne fronte in Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Italijansko poveljstvo je to vedelo, zato je bila ofenziva na Rogu posebno temeljita.

»Roška ofenziva« pa je bila dejansko le del splošne ofenzive sil Osi v pomladanskih mesecih 1942, po hudi zimi, v kateri so nemške čete doživele pred Moskvjo prvi večji poraz. Nemške in italijanske čete so napadale v severni Afriki in prodrle do Egipta, napadale so v Rusiji, kjer so pridrale na severni Kavkaz in do Volge pri Stalingradu. V Jugoslaviji poznamo to ofenzivo kot »III. sovražno ofenzivo«. Ta se je začela že sredi marca v Črni gori in Hercegovini, nadaljevala pa se je v Bosni, kjer je dosegla višek na Kozari.

Medtem se je v Sloveniji NOB silovito razmahnila, okupator je bil prisiljen k obrambi. Nastalo je prvo osvobodeno ozemlje, partizani so se okrepili tudi na Štajerskem in Gorenjskem, se zasedrli na Primorskem in prodrli na Korosko. Zato je nemško in italijansko poveljstvo sklenilo, s skupnimi močmi obračunati s slovenskim partizanstvom. Italijanske okupatorske oblasti so

privolile v organiziranje obojestranskih skupin bele garde pod imenom »Prostovoljna protikomunistična milica«.

Kot uvod v splošno ofenzivo proti partizanskim enotam v Sloveniji lahko štejemo znane ljubljanske »racije«. Prve so bile že zadnje dni februarja 1942, ko so okupatorji »dvledli več tisoč moč in fantov v internacijo, mesto Ljubljano pa zaprli z ograjo iz bodeče žice in pasom utrd. Druge »racije«, konec junija 1942, so Ljubljano še bolj izpraznile.

Po uradnih podatkih iz italijanskih virov je obsegal italijanski načrt o uničenju partizanov na ozemlju »Ljubljanske pokrajine« enajst faz. Nemški načrt se je omejeval na številne ofenzivne sunke in »hajke«. Zaradi uskladitve dejavnosti obeh okupatorjev so se njuni predstavniki večkrat sestali.

Neposredno se je udeležilo ofenzive na italijanski strani po italijanskih podatkih 71.000 vojakov in oficirjev. V to število niso zajete italijanske čete, ki so zaprle staro jugoslovansko-italijansko mejo, nemške čete, ki so stražile nemško-italijansko razmejitevno črto, ter enote bele garde. Partizanov je bilo takrat na ozemlju »Ljubljanske pokrajine« približno 2500.

Prva faza ofenzive se je začela po enourni topniški pripravi dne 16. julija 1942 zgođaj jutraj na sektorju Krim—Mokrec. Udeležile so se je divizija sardinskih grenadirjev, divizija »Cacciatori delle Alpi«, skupina bataljonov »M« (črno-

srajčnikov) ter »Manevrska skupina« (črnosrajčniki). Iz Ribnice je akcijo podprla divizija »Macerata« z nekaterimi svojimi enotami. Ta faza se je končala 19. junija, ko so italijanske enote obklopile Mokrec in Krim. Dne 20. julija se je začela že II. faza ofenzive, ki je obsegala tudi napad na partizane v dolini Krke. Ta faza se je končala 23. julija zvečer.

V III. fazi, etapi »A«, so italijanske čete napadle in obklopile ozemlje zahodno od Kočevja z namenom, da bi partizane prisilile k umiku proti položajem »Macerate« v okolici Ribnice. Hkrati so graničarji »čistili« ozemlje med Cerknico in Babnim poljem. Prva etapa tretje faze se je nehala 6. avgusta. Ves ta čas so italijanske enote izvajale strahotno nasilje nad civilnim prebivalstvom.

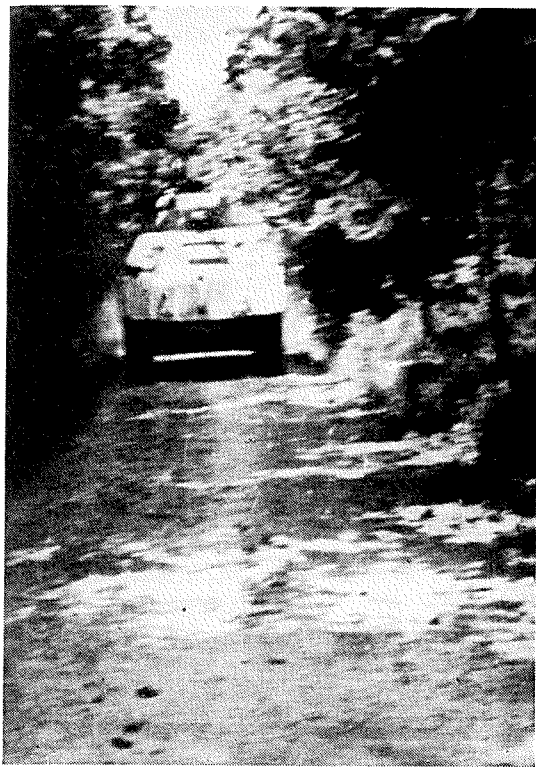
Etapa »B« III. faze se je začela 14. avgusta 1942 z napadom na Kočevski Rog. Do 17. avgusta so italijanske čete strnile obroč okoli Roga, ki so ga potem do 23. avgusta temeljito preiskovale.

Med 24. in 30. avgustom je trajala IV. faza ofenzive proti področju ob gornjem toku Krke. Udeležile so se je divizija sardinskih grenadirjev. »Cacciatori delle Alpi« in deli divizije »Isonzo« ter »Macerata«.

Cilj V. faze ofenzive je bilo čiščenje ozemlja med Krko in demarkacijsko črto. Ta faza je trajala od 30. avgusta do 5. septembra 1942. V tej fazi so odšli bataljoni »M« in grenadirji na Hrvaško.

VI. faza ofenzive je trajala od 12. do 22. septembra na področju med dolensko železnico in Krko, v Dolomitih in na Rogu, ki so ga 12. septembra znova preiskali z dvema bataljonoma divizije »Isonzo«.

Med 23. in 26. septembrom je bila VII. faza ofenzive, ki so jo usmerili znova na Rog ter na področje med Žužemberkom, Novim mestom in Mirno pečjo. Ta faza naj bi

*Tank
v roških
gozdovih*

bila tudi manever za prikrivanje napada na Gorjance.

Dne 28. septembra se je začela VIII. faza ofenzive, ki je trajala do 2. oktobra 1942, njen cilj pa je bila Bela krajina.

V IX. fazi je imelo italijansko poveljstvo za cilj čiščenje Gorjancev, začela pa naj bi se z udeležbo novih divizij 8. oktobra. Ta faza pa se ni niti dobro začela, ko so doživele italijanske čete dva huda poraza.

X. faza se je začela 10. oktobra, trajala pa je do 23. Zajela je porečje gornje Kolpe in del Bele krajine.

XI. faza je trajala od 29. oktobra do 4. novembra 1942 in je znana kot »gorjanska ofenziva«, ker so italijanske čete in bela garda napadli v tej fazi Gorjance ter del Bele krajine.

Zlasti prve faze so vnesle nekaj zmede v enote NOV, ki so dotlej delovale po teritorialnem načelu, ker niso poznale sovražnikove taktike. Nekatere enote so se tudi raz-

šle v zmotnem prepričanju, da se bodo posamezniki ali manjše skupine lažje prebili skozi sovražne obročje. Take posameznike so potem lovili belogardisti ali manjše sovražne enote.

Posebno prve faze ofenzive so bile zelo temeljite. Vnema pa je padala proti koncu. Prve faze, zlasti »Roška«, so bile znane tudi po obsežnih utrjevalnih delih, ki so jih izvajale italijanske čete. Vsako jutro so prodirali v več strelskih vrstah proti središču Roga, popoldne pa so se utrjevali s celo vrsto odkritih strelskih jarkov in bunkerjev. Ti zidovi iz kamnja se ponekod še zdaj vidijo. Vsako napredovanje je spremljalo silovito topniško in minometalsko obstreljevanje ob podpori letal.

Kjerkoli so italijanski okupatorji našli posameznike ali skupine, ki so bile nenaklonjene OF, so ustanavljali ob pod-

pori duhovščine in vaških veljakov belogardistične posadke, ali pa so oboroževali prebivalstvo kar od kraja, razen partizanskih družin. Ti posamezniki naj bi opravljali ova-duško in alarmno službo. Okupator je nastopal z geslom, da so partizani krivi za vse, kar se dogaja, in da imajo italijanske čete pravico izvajati represalije, ne glede, ali je kdo kriv ali ne.

Na splošno pa je pomenila italijanska poletna ofenziva na Dolenjskem in Notranjskem veliko preizkušnjo za naše enote in organizacijo. Množice novih partizanov, ki so se vključile v gibanje spomladi 1942, so v glavnem zdržale. Le manjši del je nasedel sovražni propagandi in ga je zajela panika. Partizansko jedro pa je ostalo. Takoj po peti fazi so nastale tri nove brigade. Pa tudi med samo ofenzivo partizani niso mirovali. Kjer se je dalo, so napadali sovražnika v hrbet. To posebno velja za »Tomšičevo brigado«.

V ofenzivi je prišlo v naših enotah na dan vse, kar je bilo v prejšnjem razdobju gnilega. Nagel porast osvobodilnega gibanja spomladi 1942 je pripeljal v naše vrste tudi posamezne anarhistične elemente. Ni bilo redko sektaštvo v političnem smislu, v vojaškem pa vojvodstvo. Ta dva pojema je ostro bičal tovariš Kardelj takoj po končani ofenzivi v svojem članku, ki je izšel v »Delu«.

Vsi naporii fašističnega poveljstva, ki je slepo gnalo v boj tisoče vojakov, so bili več ali manj brezuspešni. To je spoznal tudi obveščevalni oficir de Filippis, ki je 5. oktobra v enem svojih poročil zapisal: »Partizani, oboroženi kot so, polni nepomirljivega sovraštva do nas, ne bodo nehali s svojimi ofenzivami.« Dne 18. novembra 1942 pa piše, da cilja ofenzive, »očistiti Slovenijo komunističnih tolpe«, še zdaleč niso dosegli.

Dogodki so pokazali, kako prav je imel de Filippis...

Zbrali smo nekaj memoarnih sestavkov o tej ofenzivi, ob katerih se bo marsikdo živo spomnil tudi svojih lastnih doživetij v hudi preizkušnji leta 1942.

Udarec v prazno

V KRA TKO odmerjenem sestavku je težko opisati potek prvega dela velike sovražne ofenzive proti našim enotam poleti 1942. Začetek me je zatekel v vasi Škrilje, po neprepani noči, v kateri smo ob napadu na Iško vas preizkušali znani »turjaški top« domače izdelave in konstrukcije.

Gosta jutranja megla, streljanje težkih topov pa brnenje letal in tankov... Moram priznati, neprijetni občutki. Z vseh strani se je slišalo pokanje pušk, drdranje mitraljezov, eksplozije granat. Odločitev je bila kratka: kar se da hitro v štab, da poizvem, kaj se dogaja. Poročila, ki sem jih dobil v štabu, in tista, ki so v naslednjih nekaj urah prispela iz vseh treh bataljonov Krimskega odreda, so jasno kazala, da gre za koncentričen napad italijanskih čet na področje Mokrec—Krim. Mislim, da je takrat štab odreda pravilno ocenil položaj ter ukazal takojšnjo evakuacijo bolnišnice, ki naj bi odšla na Travno goro. Tudi šest vagonov raznega blaga, ki je pred nekaj dnevi prispelo iz Ljubljane, so poslali tja.

Zaradi majhnih možnosti za manevriranje in spričo gostega cestnega omrežja že skoraj obkoljenega področja, ki ga je takrat nadziral in branil Krimski odred, je štab sklenil brezpogojno zavarovati smer za umik na Travno goro, obenem pa prizadejati sovražniku čim večje izgube, očuvati glavne sile in se izvleči iz pripravljenega obroča.

Prvo nalogo je po petdnevih hudih bojih nadvse uspešno in junaško izvršil 2. bataljon odreda, ki je onemogočil delom divizije Mace-rata prodor iz Ribnice proti Sodražici. Tako so Sodražico zasedle čete divizije »Caciatori delle Alpi«, ki so prispele preko Sv. Gregorja. Drugo nalogo je uspešno izvršil del Lukovega bataljona na dohodih k Zgornjemu Igu, ki se je kljub hudemu italijanskemu topniškemu ognju z Ljubljanskega gradu bojeval za vsako ped zemlje ter pri tem podobno kot tudi drugi bataljon prizadejal sovražniku hude izgube in ga kljub ogromni premoči prisilil, da je napredoval le počasi.

Tudi tretjo zamisel oziroma nalogo smo uspešno izvedli. V noči med 17. in 18. julijem se je glavnina Krimskega odreda izvlekla iz obroča, in sicer v dveh ločenih skupinah. Prva skupina je prekoračila cesto Bloke—Velike Lašče pri Lužarjih in se zbrala v okolici Novega kota na Kočevskem. Z delom 1. bataljona se je komandant bataljona Tone Vidmar—Luka premaknil na Ljubljanski vrh ter tako ostal izven obroča.

Ker smo imeli v prostranstvu Travne gore in kočevskih hribov varen hrbet, se je štab odreda odločil, z dvema bataljonoma kriti umik, z dvema in pol (pod poveljstvom štaba odredov je bil tudi Šiškov bataljon II. grupe odredov, ki ni odšel na Gorenjsko, ampak se je vrnil z Dolomitov) pa na več krajih hkrati

udariti v hrbet italijanskim četam, ki so obkoljevale Krim in Mokrec. Mislim, da je bila taka zamisel dobra, le uspeh je bil majhen zaradi številnih italijanskih čet. V teh bojih je svetla točka uspeh dela 1. bataljona pri vasi Karlovici, ki ga je vodil pokojni narodni heroj Alojz Popek—Vandek. Takrat so imeli Italijani več kot sto mrtvih.

Tretja faza ofenzive nas je prisilila k umiku na Travno goro, kjer smo se ponovno znašli v obroču. Odločitev štaba je bila taka, naj se partizani po četah in vodih prebijejo iz obroča na področja, kjer so delovali pred ofenzivo. Tam so bila določena tudi zborna mesta. Ker smo med italijansko ofenzivo realneje ocenili sovražno premoč, je štab menil, da se bodo manjše enote lahko prebile iz obroča tudi brez bojov. Tako se je tudi zgodilo. Med ofenzivo je imel Krimski odred zelo majhne izgube. Sicer je res, da se je nekaj manjših skupin in posameznikov vdalo sovražniku, toda to se je zgodilo že izven obroča pod vplivom sovražne propagande, bele garde in grozodejstev, ki so jih počenjale italijanske čete po Notranjskem.

Če na kratko povzamem, je bil uspeh italijanske ofenzive na področju Krim—Mokrec ničev, čeprav so vojaki v strelskih vrstah sistematično preiskovali gozdove in se vsak dan sproti utrjevali na osvojenih položajih. Pač pa je imel odred med ofenzivo tri sorazmerno velike vojaške uspehe: Karlovica, Zgornji Ig in Sodražica.

Večina partizanov Krimskega odreda, prekaljenih in izkušenih borcev, je ofenzivo srečno prestalo in po ofenzivi postalo jedro Šer-cerjeve brigade, ki je s silo svojega orožja kaj kmalu potrdila neuspehe velike sovražne ofenzive.

JOŽE JAKOMIN:

Nisem se ločil od strojnice

ITALIJANI že nekaj dni zaporedoma napadajo iz Kočevja v smeri proti Rogu. Ko pride do borbe, ne vzdrže dolgo. Že po prvih praskah se umaknejo. Nam je celo všeč, da se tako hitro umaknejo. Ne vemo pa, da Italijani na ta način sistematično odkrivajo našo moč in položaje. Ne vem, če so ugotovili, koliko nas je. Mislim pa, da so zelo precenili našo moč. Sodeč po številu moštva, topništva in letalstva, ki so ga namenili za roško ofenzivo, bi dejal, da se pripravljajo za borbo z nekaj tisoč možmi. V času ofenzive je v Kočevskem Rogu bilo kaj malo naših enot.

Krajevni narodnoosvobodilni odbor Mozelj v Roškem pogorju — avgusta 1942

Ofenziva se prične s tako imenovanim čiščenjem terena. Zgodaj zjutraj potisnejo Italijani našo zasedo pri Sv. Ani nazaj in zasedejo cesto Kočevje—Koprivnik. S te linije v strelcih prodirajo proti Rogu. Prodirajo zelo počasi. Gosto grmičevje, kraško kamenje in vrtače jim ovirajo hitrejši tempo. Tudi temeljitost, s katero preiskujejo teren, vpliva na počasnost njihovega napredovanja.

Ta njihova počasnost nam omogoči, da se pripravimo za borbo. Ante Novak je večkrat govoril, da ni dobro dvakrat na isti način boriti se s sovražnikom. Tudi ta dan je potuhtal nekaj posebnega. Po navadi smo sovražnika pustili priti na odprti teren in potem iznenada udarili nanj. Po prvih poročilih o prodoru Italijanov je komandant presodil položaj in dejal:

»Fantje, danes jih bomo pa spet enkrat počakali tam, kjer se ne nadejajo.«

Italijanski komandant verjetno pričakuje, da jih bomo počakali nad Rajhenavom, ko pridejo iz gozda na senošet. Vsak komandant bi presodil, da so jase med vasjo in gozdom za tistega, ki mora čeznje, najbolj nevarne. Zato bo, preden se prikaže z vojsko na čistini, s topništvom in minometalci obstreljeval obronke gozda, se pravi, položaje, na katerih naj bi jih domnevno mi počakali. Tako bi imeli žrtve, preden bi sploh prišlo do borbe. Zato jim danes drugače zagodemo! Počakamo jih v hosti za vasjo, kjer se nas ne nadejajo. Ob živi meji se

spustimo v Medvedji gozd pod Rajhenavom. Tu se v bližini poti prikrijemo. Majem z glavo. Antejeva zamisel mi ne gre v račun. Imam občutek, kakor da bi nas pripeljal v past. Teren okoli nas ni pregleden. Poraščen je z leskovjem in drugim grmičevjem. Le majhna jasa je pred nami. Svoje nezadovoljstvo izrazim Anteu. Ta pa ne dopusti nikakršnega ugovarjanja in komentiranja.

V Medvedjem gozdu ne čakamo dolgo. Levo in desno pred nami je slišati pritajene piske, kakor da bi srnjak vabil samico na svatbeno igro. Med piski slišimo, da včasih zaropoče kamen, ob katerega zadene neprevidna noga. Dovolj nam je komandantov pogled. Vsi ga razumemo. Pripravljeni smo. Še malo počakamo, toliko da pride nekaj Italijanov na jaso. S komandantom vrževa bombe. Takoj zatem se poženemo naprej in v teku streljamo na posamezne vojake. Presenečenje je tolikšno, da Italijani sploh ne odprejo ognja. Šele ko smo že izven obroča, začno streljati, vendar v smer, od koder smo prišli, ne pa za nami.

Zastran moje čete bi bila lahko končana vsa roška ofenziva še tisti dan. Bili smo izven obroča, ki je opasal Rog. Toda Ante je imel drugo nalogo. Zaupno mi pove, da se moramo prebiti nazaj v Rog, ker ga ne smemo prej zapustiti, dokler se ne umakne Glavni štab.

Ko se odpočijemo, Ante pojasni borcem: »moje čete svoj načrt za nadaljnje borbe. Italijani

ne računajo, da smo jim za hrbtom. To sklepamo po tem, ker so ogenj usmerili proti Rajhenavu, ne pa za nami. Vsa njihova opreznost je usmerjena na Rog, vtem ko nas iz zaledja ne pričakujejo. Prav zato jim pademo v hrbet in se ponovno vrnemo v Rog.

Vajeni hoje po gozdu, se neslišno prikrademo v njihovo bližino. Zahodno od Rajhenava se spet udarimo. Tudi to pot jih presenetimo in se brez žrtev vrnemo v taborišče. Ta dan, prvi dan ofenzive, Italijani na tem sektorju ne pridejo dlje kakor do linije Rajhenav—Podstena—Golobinjek. Od ceste Kočevje—Koprivnik, svoje izhodiščne linije, so napredovali torej le za kakih 4 do 5 kilometrov.

Naša vrla kuharja sta čez dan pripravila obilno večerjo. Pravzaprav je ta večerja cel enodnevni obrok hrane. Vsak borec dobi čiste, neslane juhe, kolikor je želi, in okrog dva kilograma mesa. Tako smo preskrbljeni s hrano že za drugi dan. Na ta način se hranimo že nekaj dni.

Po večerji greva z Antejem pogledat, če je vodstvo že zapustilo Rog. Na poti, ki vodi iz Rajhenava proti žagi Rog na križpotju kote 803, naj bi bilo dogovorjeno znamenje. Nalomljena veja ob cesti pomeni, da je vodstvo že krenilo na pot. S tem je dano dovoljenje, da smemo tudi mi zapustiti ogroženi teren. Vračajoč se v taborišče, srečava tehnično osebje Glavnega štaba, CK in IOOF. Že ves dan se potikajo po gozdu brez načrta o proboju in brez hrane. Kakih sto se nam jih pridruži. Naš jutrišnji obrok jim gre za večerjo. Z njihovo pridružitvijo se naš položaj resno poslabša. Orožja nimajo. Pa četudi bi ga imeli, ne bi mnogo koristilo, saj niso vajeni borb. Tako moramo skrbeti za njihovo varnost v proboju iz obroča.

Preden krenemo na pot, jih Ante pouči, kako naj se obnašajo na pohodu in v borbi:

»Zahtevam popolno tišino na pohodu. Kolona se ne sme pretrgati. Kdor izostane, je izgubljen. Ako pride do borbe, ne tekati sem in tja, ampak se uleči na tla in poiskati kritje! Če boste ta navodila vestno izpolnjevali, bomo jutri zjutraj že zunaj obroča in izven nevarnosti.«

Nato krenemo proti žagi Rog. Nepopisno nas muči žeja. Edini dostopni vodnjak je pri žagi. V Rajhenav ne moremo več po vodo, tam so Italijani. Na žago prispemo okrog enajste ure. Drug za drugim se v koloni pomikamo proti vodnjaku, da se odžejamo. Vsakdo pije po dvakrat, trikrat. Tudi čutarice napolnimo z vodo, seveda kdor jo ima.

Po enournem zadrževanju pri vodi krenemo po gozdni progi proti Podsteni. Vodiča Dolar in Bradač sta odlična poznavalca terena. Pred vojno sta tod gozdarila, zato poznata vsako stezo ali greben v Kočevskem Rogu. Kolona se le počasi pomika naprej. Po dveurni hoji, ko ni več proge, se ustavimo. V temi, po terenu brez poti in z ljudmi, ki niso vajeni maršev, pač ne bi daleč prišli. Sedé se naslonimo na nahrbtnike in zadremujemo. Skozi košate vrhove dreves si že utira pot mlado jutro, ko nadaljujemo pohod. Akoprav ne govorimo, si s pogledi za-

stavljamo vprašanja, kaj nam prinese današnji dan, kako se bo končal.

Ko se kolona pomakne komaj na prvi greben, že naletimo na Italijane. Počivali so slabih petsto metrov nad nami. Verjetno je utrujenost vzrok njihove neopreznosti. Pridejo sém v Rog, da nas uničijo, postavijo pravo fronto, čakajo partizane v zasedah, a ti jih povsem presenetijo... Ni nam težko prodreti skozi njihove položaje. Ko dosežemo greben, se postavim s strojnico v bok in varujem umik. Čeprav sem komandir čete, se v takih primerih ne ločim od strojnice.

Toda izven nevarnosti še nismo. Ti prvi rafali so gotovo zdramili še druge Italijane. Še opreznije se pomikamo dalje. Kmalu ugotovimo, da smo se udarili le s predstražami, ki pa so bile že za našim hrbtom. Hitimo v smer Golobinjeka, zakaj vsako obotavljanje lahko pomeni za nas obkolitev na majhnem prostoru.

Z vzhodnih grebenov kote 1074 se spustimo na pašnike pred Golobinjemkom. Slišimo streljanje z vseh strani. Ko pritečemo na plano, vžgemo še po zadnjih vojaki, ki hite v koloni proti Skalni gorici, da nam zapro pot. Po shojeni travi je videti, da so pravkar zapustili vas. Po njihovi sledi jo uberemo v Golobinjek, tja, od koder so prišli. Iz vasi se vzpnemo na greben Kolderjeva jama. Ne dosežemo še najvišje točke, ko naletimo že na drugo italijansko kolono, ki se pravkar razporeja po položajih, da nam zapre pot.

Smeri našega prodora ni moč več menjati. Moramo naprej in prav tu prodreti njihov obroč, kajti ko se vrnemo nazaj in poskušamo proboj na drugi strani, bodo Italijani zasedli že vse grebene nad vasjo. Imeli bi nas v pasti. Levo od nas, kjer je najvišja točka grebena Kolderjeva jama, ne slišimo streljanja; položajev, kakor je videti, še niso zasedli. Desno, približno sto metrov od nas, slišimo italijanskega oficirja, ki nervozno daje povelja: »A destro, ragazzi, a destro! Subito, ragazzi, subito!« — Na desno, fantje! Brž, fantje, brž!

Ta povelja pomenijo, da je desni bok italijanske zasede še prazen. Zato oficir priganja vojake, naj čimprej zamašijo to odprtino. Ante na čelu kolone je s pridom izkoristil to neopreznost italijanskega častnika. Ukaže mi, da s strojnico vžgem po Italijanih, ki jih je njihov oficir dirigiral na desni bok, sam pa zavije v levo in drugi za njim. Prične se dirka, kdo bo prvi dosegel greben Kolderjeva jama. S strojničnim ognjem preprečim Italijanom njihovo namero. Pod samim grebenom jih rafali zadržuje v grapi. Ne morejo dalje. Mimo mene teče naša kolona, tako da se naenkrat iz predhodnice, v kateri sem bil vse doslej, znajdem v zaščitnici. Grebene Kolderjeve jame dosežemo prvi mi. Tudi to pot se je uresničil stari pregovor, ki pravi, da tisti, ki beži, vedno bolj teče kot oni, ki ga podi.

Morda se s tem izmaknemo Italijanom skozi edino odprtino v njihovem borbenem razporedu. Nekaj časa nas spremlja njihovo besno streljanje, ki je pa nesmotrno in pomeni le še izraz jeze in nemoči. Skriva nas prostrani ko-

čevski gozd. Preštejemo se. Manjka samo en tovariš, ki je padel pred vasjo Golobinjekom.

Za sedaj smo izven nevarnosti. Skrbi nas edino še prehod čez cesto Koprivnik—Maverlen. Sklepamo, da ceste ne morejo zasesti s tolilikimi silami, da ne bi mogli čeznjo. Ako so na cesti, potem gotovo pazijo na poti in steze, ki vodijo iz Roga.

Hodimo previdno in počasi in se izogibamo poti. Muči nas žeja; voda, ki smo jo vzeli na roški žagi s seboj, je kaj kmalu pošla. S popuščanjem napetosti živcev in z občutkom, da je neposredna nevarnost že za nami, postajamo utrujeni. Borbe prejšnjega dne, nočni pohod in tek iz zaščitnice v predhodnico so me pošteno utrudili...

LADISLAV STIBRIČ-GAMS

Na berglah med sovražniki

V ZAČETKU julija 1942. leta je 1. udarni proletarski bataljon Toneta Tomšiča, ki mu je poveljeval Stane Semič-Daki, taboril v gozdčiku na Polževem nad Višnjo goro. Odtod smo hodili na drzne podvige in se vselej vračali nasmejanih obrazov, z veselo, junaško pesmijo, radostni nad uspehom. Kamor koli smo prišli pod spretnim vodstvom tovariša Dakija, smo med italijansko fašistično svojat sejali strah in trepet. Družilo nas je pravo tovarišstvo. Neopisno sem bil srečen in zadovoljen, ko me je komandant Daki imenoval za vodnika prvega voda in namestnika komandirja tretje čete. Ničesar drugega si nisem želel, ko da bi vedno ostal v Tomšičevem bataljonu. Vendar se mi želja ni izpolnila. Že po treh tednih sem bil hudo ranjen v stegno desne noge. Krogla mi je prebila kost. Moral sem v bolnišnico. Zdravnik Luka mi je nudil prvo pomoč, nato pa me je neki voznik odpeljal v bolnišnico.

Pot ni bila prav nič pripravna za prevoz ranjenca. Bila je vsa jamasta in prepletena s koreninami košatega drevja, tako da sem na vozu nepopisno trpel. Držala je mimo majhnega, stisnjenega naselja Znojil pri Muljavi, mimo lične in v zelenju ležeče vasi Krke v notranjost Suhe krajine. Večkrat sva se morala z voznikom ustaviti pod kakim košatim drevsom ali kozolcem, da bi se skrila pred fašističnimi letali, ki so še pozno proti večeru bombardirala Ambrus in okoliške gozdove.

Ko pa sva s potrpežljivim voznikom prišla na že osvobojeno ozemlje, v redko naseljeno vasico Zvirče, je legla na zemljo že trda noč. Zavila sva pod bližnji kozolec, kjer sva zasilno prenočila.

Ko se je voznik s prvimi sončnimi žarki prebudil, je konj skoraj preveselo potegnil voz skozi Hinje, po trdi in suhi cesti proti Staremu logu.

Ismet Mujesinović: Partizanka bolničarka z ranjencem

Tik ceste med Hinjami in Starim logom sva srečala nekaj tovarišev, ki so naju napotili po ozkem, razritem kolovozu v Novi log, kjer je bila nekakšna ambulanta. Tu mi je mlad zdravnik skrbno previl nogo in mi povedal, da me bodo tovariši odnesli na nosilih v bolnišnico, ki je morda uro ali še več oddaljena od ambulate.

Po slabi, strmo se vzpenjajoči in skalnati poti, ki je bila dolga skoraj šest ur, so se tovariši večkrat menjavali pri nosilih. Sam pa sem trpel veliko huje kakor na vozu.

Ker je bila bolnišnica na Podstenicah, kamor smo bili namenjeni, le za lažje bolnike, so mi prijazne bolničarke postregle le z močnim okrepcilom. Nato pa so me tovariši iz bolničarske čete nesli še kake pol ure na Daleč hrib, v neko logarsko hišo, kjer je bila nastanjena centralna bolnišnica.

Vodja bolnišnice, zdravnik Igor (dr. Pavel Lunaček), je takoj ukazal, naj me odneso v operacijsko sobo. Koliko časa je trajala operacija in kako sem potem prišel v bolniško sobo, ne vem. Vem samo to, da sem se prebudil pozno ponoči na mehki postelji. Nogo pa sem imel že nategnjeno v deskah. Natezal sem se z lastno težo. To napravo smo bolniki imenovali »avion«.

Ko sem se prebudil, so mojo posteljo obkrožali zdravnik Igor, Mike, Nataša, Jerič in bolničarka Ida. Tovariš Igor mi je vbrizgnil injekcijo, verjetno proti prisadu, nato so se vsi umaknili iz sobe. Kmalu sem trdno zaspal. Ko sem se čez nekaj ur prebudil, sem začutil hudo lakoto. Poprosil sem bolničarko Ido, naj mi prinese kaj za pod zob. S poltimih glasom mi je odvrnila: »Tovariš, štiri dni ne boš smel jesti, da se ti bo rana hitreje in lepše celila in se ne bo gnajila. Čaja ali vina ti pa lahko prinesem, če želiš.«

Naslednjega dne, po nemirno prespani noči, sem se pobleže seznanil s svojimi tovariši bolniki in si ogledal svoje novo bivališče.

Bolniške sobe so bile lepe, čiste, dovolj prostorne, na novo pobeljene. Sonce nas je vsako jutro pozdravilo s toplimi žarki, se poigralo z njimi po belih blazinah in se šele po kosilu poslovilo od nas. Mehke, lepe in bele postelje smo baje dobili iz zdravilišča Dolenjskih Toplic.

Bili smo kar dobre volje. Šale, smeh, včasih pa tudi veseli zvoki klavirske harmonike, s katero nas je zabavala Dunja, trinajstletna hčerka kuharice Anke, so nam krajšali čas.

Malo po večernem zdravniškem pregledu sem zaslišal v veži znan moški glas. V sobo je stopil moj komandir Tonček iz Tomšičevega bataljona. Bil je ranjen v obe roki. Takoj se je med nama razplel živahen razgovor. Priporočeval mi je, da so Italijani takoj drugi dan po mojem odhodu začeli pritiskati na Polzevo in se je moral bataljon zaradi prevelike premoči po večurni borbi umakniti proti Suhi krajini.

Naslednji dnevi niso v naše enolično bolniško življenje prinesli nič posebnega. Počasi so tudi k nam prodrle vesti, da Italijani zbirajo močne sile v Straži, Soteski, Toplicah in Uršnih selih, in da že prodirajo preko Podturna proti Pogorelcu. Naše čete, ki zadržujejo fašistično drhal, verjetno ne bodo kos močnim, podivjanim tolpom.

Naši obrazi so se zresnili, šale smo pustili v nemar, vendar, dokler je bil naš zdravnik Igor miren in na videz brezskrben, si tudi bolniki nismo dosti belili glave.

TAKO SE JE ZAČELO ...

Nekega dne pa so nas hude, negibčne bolnike nenadoma naložili na nosila in odnesli približno petsto metrov daleč v gozd, k barakam, ki so rabile za prenočišče zdravnikov in so bile namenjene za morebitno razširitev bolnišnice. Baje so se morale naše čete zaradi italijanske premoči umakniti s svojih položajev. Toda kmalu smo se vrnili nazaj v bolnišnico.

Po vrnitvi se mi bolnišnica ni zdela več tako prijazna, domača. Ni bilo več slišati prešernega smeha in razigranih zvokov harmonike, ni bilo več videti vedrih oči in brezskrbnih obrazov. Tovariš Igor pa je še vedno prihajal med nas in nas vzpodbujal z dobrimi novicami in s svojim humorjem. Tako je nekaj časa potekalo naše življenje v pričakovanju novih dogodkov. Sredi avgusta pa smo iznenada začuli v bližini rezko regljanje strojnic, zavija-

joče žvižganje krogel in močne eksplozije minometnih izstrelkov. Zavedali smo se, da se je pričela ofenziva.

Z vso naglico ter čimbolj prikrito in neslišno so nas na nosilih odnesli v gozd, kakih štiristo metrov od bolnišnice, od tam pa naprej proti že pripravljeni zasilni bolnišnici. Ker je bilo nosačev in nosačic premalo, da bi odnesli vse naenkrat, so me na nosilih potisnili v bližnje grmovje kraj poti in me zakamufirali; tu sem moral počakati, da se vrnete dva nosača in odneseta še mene.

Nepopisno dolge so bile minute samotnega čakanja. Po skoraj enournem omotičnem čakanju sta me prišli iskat bolničarki Ida in Pepca. Sprejel sem ju z veseljem, zadovoljnim obrazom, z iskreno hvaležnostjo v srcu. Brez besed sta me dvignili in odnesli.

Nosili sta me nekaj časa po ravni gozdni stezi, kmalu pa sta previdno krenili z nje in se jeli spuščati navzdol med drevjem in grmovjem, po krivenčastih koreninah in kruščem se kamenju. Ranjena noga me je grozno bolela. Vendar nisem nitj zatarnal, sram bi me bilo pred pogumnima Ido in Pepco.

Naposled smo se znašli v majhni dolini, kjer so že bili ostali ranjenci in bolniško osebje. Prenočili smo kar na nosilih, bolniško osebje pa je poglelo po tleh.

Zjutraj smo se preselili v sosednjo, nekoliko večjo dolinico. Tu je bilo naše novo bivališče.

»Novo bolnišnico« sta sestavljali dve nasproti si ležeči baraki brez prednjih sten, iz tako imenovanih podstreškov. Majhno, lično zgrajeno barako pa je zasedel zdravnik Igor.

Mislili smo, da nam bo življenje v prijazni, zeleni in skriti dolinici potekalo brezskrbno. Nekaj časa smo se počutili res odlično.

Pa se je zopet oglasilo močno regljanje fašističnih strojnic, treskanje granat se je še vedno slišalo iz Podstenic. Pretrgan je bil naš brezskrbni mir ... Bilj smo v stalni pripravljenosti. Hrano smo prejeli le enkrat dnevno, to pa pozno zvečer, ker zaradi konspiracije ni bilo mogoče kuhati pred mrakom, ko se iz doline že ni več dalo opaziti dima. Ogenj nam je napravljala tovariš Simon, Jule in Pičo pa sta skrbela, da je bilo vedno dovolj suhih drv in svežih smrekovih vej za kamuflažo naših podstreškov.

Dne 15. avgusta pa se je razlegel po okolici nepričakovan strel. Tisti bolniki, ki so lahko hodili, so se razpršili na vse strani, hudo ranjene pa so zdravniki in bolničarke znosili v bližnje grmovje in jih zakamufirali. Jaz sem si po svojem in Brankovem nespametnem predudarku odvezal nogo z »aviona« in nanjo navezal žični podložek, vzel bergle pod pazduho in odšel za Brankom.

IZPRED MENE SO SKOČILE TRI SRNE

Na berglah sem bil zelo neokreten, ker jih do tedaj še nisem uporabljal. Branko pa se jih je že privadil, zato je bil tudi hitrejši od mene. Ko je Branko prispel do širokega kolovoza, mi je iznenada dal z roko znak, naj počakam in se skrijem. Sam pa se je pognal še

Partizansko taborišče

urneje preko kolovoza in se skril v gosto grmovje kraj košate smreke.

Opazil je namreč po kolovozu prihajajočo strnjeno sovražnikovo kolono. Res, komaj sem stopil za visoko skalo, ki jo je poraščalo gosto leskovo grmovje, že sem ugledal kolono italijanskih zelencev. Ozirali so se oprezno na vse strani, vendar s kolovoza niso krenili, šli so naravnost po poti v globino gozda. Ko sem bil prepričan, da so se že dovolj oddaljili, sem neokretno in nerodno stopil iz skrivališča ter se odpravil iskat Branka.

Že sem prištorkljaj skoraj do kolovoza, ko sem, oprezno se oziraje na vse strani, opazil na majhnem ovinku, ki so ga senčile do dva metra visoke smrečice, da se bliža druga italijanska kolona. Takoj sem se z vso naglico obrnil, hoteč nazaj v prejšnje skrivališče, toda sprevidel sem, da je predaleč, da ne bom mogel neopazno dospeti do tja. V bližini pa nisem mogel v trenutku, ki mi je bil komaj še na razpolago, najti nobenega primernega skrivališča, razen globoke, skalnate in z grmičevjem prerasle kotanjice. Brez kakršnega koli pomisla sem odbergljal proti njej. Napravil sem samo dva koraka navzdol, ko sem uvidel, da ne bom mogel pravočasno uteči. Zato sem spustil berge in se mukoma vlegel, da sem se zakotalil med skalami in grmovjem v dolino.

To je seveda povzročilo precej ropota, vendar sem imel srečo. V tej dolinici so bile dve ali tri vitkonoge srne, ki so se preplašene od

mojega ropota spustile v beg naravnost v smer, od koder so prihajali Italijani. Jaz pa sem se med tem časom previdno zavlekel med dve skali.

Kolona je kmalu izginila v temnem gozdu. Šele čez čas sem se usedel. Ogledoval sem si okolico in premišljeval, kako bi prišel do bergel.

Nenadoma sem zaslišal hitre korake. Bolničar Simon, bolničarki Ida in Zalka in še nekaj drugih, ki jih v bežnem hipu nisem spoznal, so se kakor na ukaz, prav v trenutku, ko sem jim hotel zažvižgati, naglo spustili na tla za podrti debelo smreko. Sluteč nevarnost, sem ponovno legel med skale.

Tretja italijanska kolona je odkoracala mimo nas v gozd.

Po odhodu sovražnikove kolone sta se Ida in Simon previdno dvignila. Vsa začudena sta me opazila. Simon, velik plečat dečko, me je brez besedičenja naložili štiporamo. Krenili smo iz doline čez kolovoz naprej v gozd.

Po približno polurni hoji — Simon je že hudo hropel pod menoj — smo se ustavili ob visokem, gostem in na široko razraslem grmovju. Sklenili smo, da se za zdaj zadržimo tu.

Kmalu pa se je nekaj sto metrov nad nami spet oglasila strojnica. Z Ido sva čakala Simona, ki se je odtihotapil na ogled. Okrog petsto metrov nad nami se je vil kolovoz, po katerem so se premikali Italijani. Nenadoma so švignili visoko v zrak ognjeni zublji. Zaslišali smo prasketanje in pokanje gorečega lesa. Fašisti so zanetili ogenj na poslopju naše centralne bolnišnice.

Pozno popoldne se je ulila močna ploha, ki nam je sicer delno pogasila žejo, nas je pa tudi premočila do kože.

Fašisti so streljali in kričali vse do noči, nato pa so se, kakor smo kasneje zvedeli, pomaknili nazaj do Podstenic. V gozdu pa so pustili močne na gosto postavljene zasede.

Kasno v noč smo polegli v mehki, razmočeni mah in se pokrili z odejo, ki jo je bila vzela s seboj Ida v zadnjem trenutku pred odhodom iz taborišča. Tu in tam se je še čul izgubljen strel.

Zjutraj smo se odločili, da se Ida in Simon odpravita do izhodiščne postojanke, proti večeru pa se vrneta z novicami in mojimi berglami.

SAM SREDI TEMNIH GOZDOV

Ostal sem sam sredi obširnih, temnih kočevskih gozdov. Potegnil sem iz žepa ampulo strupa, ki mi jo je pred odhodom potisnil v roke eden od zdravnikov. Živ ne bom prišel fašističnim rabljem v roke.

Visoko nad menoj je pogosto odjeknila strojnica. Slišale so se tudi močne eksplozije min in ročnih granat.

Ker Ide in Simona nedopovedljivo dolgo ni bilo nazaj, me je prešinila misel in skrb, da sta morda padla Lahom v roke in da so ju ubili. Pri srcu mi je bilo zelo težko: zato, ker sta res dobra in požrtvovalna tovariša, in

zato, ker za moj položaj razen njiju ni nihče vedel niti ni mogel vedeti.

Tako premišljujoč sem zagledal kakih petdeset metrov proč od svojega zaklona premikajočo se skupino Italijanov. Prišli so tako tiho, da sem jih opazil šele zadnji trenutek. Brž sem se previdno zavlekel pod goste smrečice.

Vodil jih je na pol civilno, na pol v italijansko uniformo oblečen možakar. Izdajavec! Hodili so z orožjem v roki, pripravljeni na strel, drug poleg drugega, plaho se oziraje na vse strani in izogibajoč se vsake večje gošča-ve. Vodič jim je sicer nekaj pokazal v moji smeri, vendar so fašisti, ne meneč se za njegovo opletanje rok, stopali naravnost proti gornjemu kolovozu.

SPET PRI SVOJIH

V mraku sta se vrnila Ida in Simon. Sama nista vedela, kako bi mi razjasnila, da je bilo njuno celodnevno tavanje po gozdu brez uspeha. Spet smo legli, vsi trije zelo izčrpani, brez vode, brez hrane. Cigaret sem imel še dovolj, vendar šibice ni bilo nobene. Kmalu smo trdno zaspali.

Naslednji dan sta se Ida in Simon spet odpravila iskat zdravnika Igorja in poizvedovat za novicami. Skoraj nisem mogel verjeti, ko sta se čez dobre tri ure vrnila, nasmejana in razigrana, z novico, da pojdemo nazaj v našo kotanjico, nazaj v podstreške, med tovariše.

Na krepkem Simonovem hrbtu sem poslušal prijetno čebljanje bolničarke Ide, ki je pripovedovala, kako je požrtvovalni zdravnik Igor ves čas najhujših sovražnikovih divjanj ostal med ranjenci v bližini zapuščenih podstreškov.

V bolnišnici sem našel le nekaj tovarišev. Komaj smo se zvrstili s pripovedovanjem svojih doživljajev.

Tovariš Igor je z Ido kmalu po naši vrnitvi odšel v smer, od koder smo prišli, in po naših stopinjah potrosil »popra«, da bi se zavaroval tudi pred morebitnim zasledovanjem s psi.

Začelo se je spet staro življenje. Dnevi so so nam potekali v pričakovanju ostalih bolnikov in bolniškega osebja. V enem tednu smo bili zbrani skoraj vsi. Glede ostalih smo pa zvedeli, da so se srečno prebili skozi italijanski obroč.

Od Podstenic smo še pogostokrat slišali brnenje motorjev sovražnikovih kamionov, kričanje podivjanih fašistov in zateglo riganje mul. Morali smo biti še vedno previdni.

Zavoljo občutnega pomanjkanja hrane sta tovariš Igor in Jerič nekega dne odšla na Daleč hrib, na njive naše centralne bolnišnice, da bi se prepričala, če so mogoče Italijani v svojem uničevalnem besu le kaj izpregledali. Vrnila sta se zadovoljna in nasmejana s polnima nahrbtnikoma in težko vrečo krompirja, fižola in sadja. Pripovedovala sta, da so bili Italijani zlasti po njivah zelo površni, da je hrane še dovolj, da so slive in drugo sadje še tako polne, da se pod njih težo skoraj lomijo veje. Sami od sebe smo se bolniki, ki smo že koli-

kor toliko ozdraveli, eni ob palici, drugi ob bergli, z zdravnikovim dovoljenjem odpravili na Daleč hrib ter pridno nabirali preostale poljske pridelke in sadje, dokler nismo vsega znošili v varno skladišče.

Dober teden dni po vrnitvi v bolnišnico sta nas obiskala tovariša Ivan Maček in zdravnik Luka. Opozorila sta nas, da moramo biti še vedno previdni.

Tovariš Igor je s pomočjo ostalih tovarišev prenesel hudo ranjene Iskro, Nika in Sava v precej oddaljen, dobro zakamufliran podzemski bunker. Ostali bolniki, ki smo že lahko hodili, pa smo vsako jutro zapustili bolnišnico in se po dva in dva čez dan skrivali po gostih okoliških grmovjih, zvečer pa smo se vračali.

Zdravnik Igor, ki se je večkrat pritihoval v dolino, nam je nekega dne prinesel vest, da so se Italijani pomaknili nazaj na svoje izhodiščne točke.

Spet so se po kočevskih gozdovih svobodno gibali in zbirali v močne enote naši partizanski oddelki, ki so kmalu po ofenzivi sovražniku pokazali, da nas je ta ofenziva napravila še bolj trdne in močne.

Dne 9. septembra sva s tovarišem Karlom zapustila našo prijazno bolnišnico. Zdravnik Igor naju je odpeljal na Pogorelec, kjer je bila nova ambulanta za laže bolne. Tu sem ostal, dokler nisem čutil, da sem zopet sposoben za borbo.

Tako sem prebil roško ofenzivo, ne da bi mogel pomagati tovarišem, ki so se borili proti sovražniku.

L. KUKAVICA:

16-letni partizan pri ranjencih

ČETA Varetovega bataljona je med roško ofenzivo spremljala transport ranjencev. Visoko v Rog so že prispeli s prvimi skupinami. Patrulja štirih partizanov se je vrnila k zadnjim dvanajstim ranjencem, ki so bili skriti nad Smuko v neki kotanji. Majhna, nizka baraka se je skrivala na dnu kotanje. Ranjenci so začeli prositi, naj patrulja ostane pri njih, naj ostane vsaj en dan.

Šestnajstletni Maks Burger se je sam ponudil, da ostane...

Dvanajst hudo ranjenih je ležalo v baraki. Ure, ki so jih preživljali, so bile hude. Vse-povsod so napadali italijanski vojaki. Ranjenci pa ležijo brez moči v tesnem prostoru. Čutili so vso svojo nemoč, ničesar niso mogli storiti, nikamor se niso mogli premakniti.

Edini, ki jim je bil v oporo, je bil mladi Maks. Moral jih je preobvezovati, moral jim je kuhati. Še nikoli ni obvezoval ljudi. Ranjenci so se počutili bolje, ko so bili vsako noč proti jutru preobvezani. Noč je bila varna, saj jih v gostem gozdu in trdi temi nihče ni mogel

naйти in napasti. Toda vsako jutro, ko se je začelo daniti, so videli pred seboj negotovost — ali bodo Italijani našli njihovo barako ali ne. Včasih je v zgodnjem jutru kje v bližini počil strel ali zdrdral rafal...

Vsak dan se je začel gozd prebujati, razni zvoki so se mešali med vejevjem. Ranjenci so v teh zvokih slišali korake prihajajočih Italijanov. Edino upanje je bil Maks...

Sam je bil in sam je moral v patroljo. Ni se zanašal na slučajno srečo, da jih ne bodo našli. Zavedal se je velike odgovornosti. Večkrat je previdno obkrožil kotanjo, včasih urno splezal na visoko smreko in od tam oprezal daleč naokrog, kje je sovražnik. Tako dan za dnem...

Že tri dni je sameval pri ranjencih. Neštetokrat se je pognal na rob kotanje... Ranjenec je zaslišal čuden šum in izrekel skrb: »Italijani hodijo okoli nas. Maks, pojdi pogledat!« Toda Italijanov ni bilo.

Tretjega dne sta se vrnila dva bolničarja, lačna in prezebla. Gledala sta ranjence in zmedeno oprezovala proti gozdu. Od daleč so se slišali dolgi rafali. Kmalu sta bolničarja spet odšla in Maks je spet ostal sam. Utrujen od stalnega bedenja, od dnevnih patrolj in nočne kuhe, previjanja in plazenja v dolino, je šel po vodo... Italijani pa so prihajali vsak dan bližje.

Nočni občutek varnosti je ponehaval. Čudni glasovi, ki se slišijo samo v velikem gozdu, so se spet slišali. Drgnila se je veja ob vejo, toda ljudje so mislili, da se jim bliža sovražnik. Tako napete živce je imel Maks, ko se je že spet plazil v patroljo, že deveti dan. Vsak trenutek je pričakoval, da bo naletel na Italijane. Nenadoma je zaslišal korake. Legel je in pomeril s puško. Toda bila sta dva partizana: zdravnik dr. Novak-Luka in bolničarka Vika Sluga. Kmalu za njima je prišel tudi partizan Ludvik in prinesel poln nahrbtnik mesa za ranjence. Zdaj se je Maks oddahnil, čuti so se mu sprostil, ker je prišel nekdo, ki je z njegovih ramen odvzel nekaj odgovornosti. Tudi ranjenci so že precej okrevali.

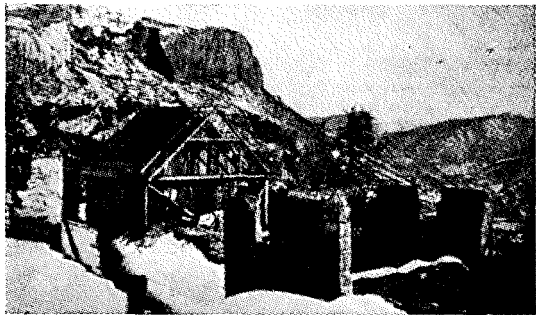
Teden dni sta bila zdravnik in bolničarka pri ranjencih. Vsi skupaj so se počutili varne, saj je ofenziva že pojenjala. Le Maks ni popolnoma verjel, da se bo vse srečno končalo.

In res! Nekega dopoldneva je zaslišal sumljive korake. Nihče se ni dosti zmenil zanje, le Maks se je zaradi njih spet pognal na rob kotanje, mogoče že stotič. Zagledal je dve koloni Italijanov, kako obkoljujeta kotanjo. Očitno jih je nekdo izdal. To je bil lahko samo eden izmed obeh bolničarjev, ki je šel Italijanom pokazat bolnišnico. Maks je za hip odrevenel, nato pa stekel k baraki. V nekaj skokih je bil pri njej. Ranjenci so že toliko ozdraveli, da jih je Maksovo sporočilo o bližajočem se sovražniku kar vrglo s pogradov. Pognali so se v nasprotni breg. Zapel je sovražni mitraljez, ranjenec s prestreljeno nogo je omahnil. Maks je skočil k njemu, pa je bilo že prepozno. Vsi drugi so se rešili. Maks je izpolnil svojo nalogo...

Juriš skozi obroč

TAKOJ po končani »roški ofenzivi« so belokranjski partizani, v pričakovanju, da se bo zdaj zdaj začela podobna ofenziva še pri njih v Beli krajini, odšli na Rog. Mislili so, da jih bodo na področju, ki so ga Italijani že »očistili«, pustili pri miru. Toda zašli so v drugi del ofenzive, v ponovno »čiščenje«, ki pa ni bilo več tako temeljito kot prvo. Ko je ofenziva prenehala, so se vrnili v Belo krajino, kjer sploh ni kazalo, da bi se začela nova ofenziva.

V Žumberku so se takrat zadrževale enote hrvaške 4. operativne cone, ki sta ji načelovala Milan Žeželj in Veco Holjevac. Ko so te enote pripravljale napad na sovražno oporišče v Radotovičih, je štab cone prosil za pomoč tudi belokranjske partizane. Ustanovljena je bila posebna skupina prostovolcev, ki je imela nalogo, sodelovati v napadu. Skupno jih je bilo nekaj čez sedemdeset. Med njimi sta bili tudi partizanki Olga in Hilda. Njihova četa je zasedla položaje ob cesti nekje blizu Malih Lješč, kjer je bil skopan jarek za napeljavo vodovoda.

Ostanki vasi Padova, ki so jo Italijani — kakor nešteto drugih — poleti leta 1942 do tal požgali

Takrat pa se je začela »gorjanska ofenziva«. Po cesti so pridrveli kamioni, polni italijanskega vojaštva. Začel se je boj, v katerem so imeli italijanski vojaki hude izgube. Hrvaški partizani so jurišali na kamione in zaplenili nekaj orožja. Partizani takrat še niso vedeli, da pomeni prihod italijanske kolone začetek ofenzive.

Ves dan je trajal spopad (29. 10. 1942). Vasi so gorele, slišalo se je cviljenje prašičev in kodajsanje kokoši, ki so jih lovili in klali vojaki. Zvečer so slovenski partizani spoznali, da so sami, da nimajo več zveze s Hrvati. Umaknili so se proti Žumberku, proč od italijanskega obroča. V neki vasi so sredi noči zaslišali klic »stoj!« Po daljšem ugotavljanju, kdo je kdo, so spoznali, da so naleteli na hrvaške partizane. Milan Žeželj je predlagal, da bi slovenski partizani šli kar z njimi, da bi se kot večja enota laže prebijali iz obroča. Lahko bi se pa tudi vrnili ali ostali na Gorjancih. Toda

spomin na »roško ofenzivo« je bil premočan, in odločili so se, da pojdejo s Hrvati.

Tista noč, prva noč po začetku »gorjanske ofenzive«, je ostala Olgi Mervar-Jurajevčič v neizbrisnem spominu. Noč je bila lepa, svetil je mesec, nebo jasno. Težko otovorjena kolona se je pomikala po obronkih Gorjancev v popolni tišini. Obrisi partizanov so se odražali na jasnem obzorju. Imeli so mnogo ranjenecv. En bataljon je bil predhodnica, drugi zaščitnica, tretji pa je skupno s slovenskimi partizani nosil ranjence. Partizanki nista nosili ranjenecv, pač pa je vsaka morala nositi po več pušk.

Proti jutru, toda še v trdi temi, je nenadoma prišlo povelje, naj vsi poležejo v kritja. Poskrili so tudi ranjence. Neki hrvaški bataljon je odšel naprej. Tam je bila sovražna zaseda. Italijanski vojaki so v bunkerjih jedli, pili in kvartali. Niti najmanj se niso nadejali partizanskega napada...

Partizanski napad je bil nenaden in silovit. V obroču je zazevala vrzel, dovolj velika, da so se skozenjo prebili bataljoni 4. operativne cone in skupina slovenskih partizanov. Žeželj je ukazal, naj se bataljoni pribejijo v teku. Zdaj so spet pograbili ranjence in tekli, tekli. Preden se sovražnik znajde in zbere, bo treba biti že daleč. Lovil jih je dan, znašli so se na ravnici blizu Jastrebarskega. Prispeli so v redek ravninski gozd. Nekdo je povedal, da je to Draganička šuma. Bataljoni so se razporedili v velikem obroču po robovih gozda in en del so zasedli tudi Slovenci. Partizani so zaklali kravo in njeno meso razdelili. Vsakdo je dobil košček. Nekateri so ga jedli kar surovega, drugi so zakurili majhne ognje in meso pekli. Tedaj pa je priletela »štorklja« in začela metati bombe. Pripomniti je treba, da v tistih časih partizani v Žumberku in Pokuplju sploh niso imeli svojih kuhinj, ampak so se hranili pri prebivavstvu. V vsako hišo je odbornik napotil določeno število partizanov, ki jim je potem gospodinja kuhala. Zato niso imeli s seboj posode, še menažke so bile redke.

Čprav so ustaši in Italijani vedeli, kje so partizani, ki so se prebili iz Žumberka, niso tvegali napada nanje. Zvečer so odšli partizani čez železnico Zagreb—Karlovac. Posadki v bunkerjih so zagrozili, naj miruje, drugače bo boj. In res so prišli neovirano čez progo. Naslednjo noč so šli čez Kolpo. Vso noč so se prevažali na edinem splavu. Zdaj so bili v Kordunu kot prva slovenska partizanska enota.

V Kordunu so se nastanili po vaseh, kolikor so ostale cele. Kot Slovenci so bili zelo priljubljeni in ljudje so jim dali vse, kar so imeli. Živeli pa so v preprostih kočah in po luknjah v zemlji, ker je bila večina poslopij požgana v prvih mesecih vojne.

V neki vasi so doživeli tudi ustaški napad. Vodnik, ki naj bi jih bil vodil v zasedo, je bil namreč ustaš in je pobegnil ter povedal ustašem, kje so partizani. Ustaši so se s kamioni pripeljali naravnost v vas, kjer so bili partizani. Pri umiku je bil en partizan ranjen.

Sredi novembra se je zvedelo, da je italijanske ofenzive na Gorjance konec. Enota 4.

operativne cone so se pripravile na vrnitev. Z njimi so odšli tudi slovenski partizani, ki so prispeli nekaj dni pred napadom na Suhor (26. 11. 1942), v Vinomer pri Metliki. Dolga pot jih je hudo zdelala. Bili so raztrgani, skoraj bosi, sestradani in polni mrčesa. Zato so prosili partizanske ljudi v Metliki za pomoč. Kmalu so dobili zajetno pošiljko obleke, obutve in perila.

Po pripovedovanju Olge
Mervar-Jurajevčič zapisal M. P.

FRANCE ŠUŠTERŠIČ

Križanje v Papežih

LETA 1944, ko je bila dolina Kolpe že osvojenjena, so učenci osnovne šole v Osilnici pisali sestavke o svojih doživetjih. Ivan Štimec, doma iz Žurg, je napisal tole:

»Spomladi sva bila z materjo na njivi pri šoli v Papežih. Ko sva opoldne počivala, mi je mati povedala, kako so tukaj križali partizane. Ob ofenzivi so ujeli v Čačičih dva partizana... Hudo so ju topli in ju odgnali v Plešce. Tam sta bila tri dni zaprta brez hrane in vode. Mladega Pojeta so posebno hudo topli in mu pred zasliševanjem vliвали v usta žganja. Tam, v ječi, pa je bil zaprt še en partizan. Nobeden ni ničesar izdal, čeprav so jih hudo mučili.

Dne 7. VIII. 1942 so jih vklejane odpeljali s kamionom v Papeže. Tu so jih strašno mučili... Potem so jih privezali k zidu in jih obesili na žeblice. Nato so žive rezali. Na zidu se je še dolgo videl potok krvi. Nazadnje so jih ustrelili...

Kadar grem mimo šole v Papežih, me je groza in strah.»

Malokje na svetu bi šolarčki lahko pisali take šolske naloge. Sestavek, ki ga je napisal učenec v Osilnici, je dokument strahotnega zločina, kakršne najdemo le v zgodovini inkvizicije. Zagrešili so ga italijanski fašisti, ljudje, ki so se bahali z dvatisočletno kulturo...

Človek se nehotе vpraša, ali je bilo res, kar je napisal Ivan Štimec? Kdo so bili mučenci in kdo mučitelj?

SPOMNIMO se na burno pomlad leta 1942, ko je italijanska vojska neštetokrat bežala pred partizani, ko je morala zapustiti velik del Notranjske in Dolenjske. Potem so Italijani skušali uničiti narodnoosvobodilno gibanje z velikim pohodom nasilja, z ofenzivo, v kateri je sodelovalo okrog 71.000 mož. »Če bo potrebno, bomo tudi rablji,« je žugal general Robotti pred začetkom ofenzive. In tako je začela ita-

Pogled na vas Papeže. V ozadju Taborska stena, kjer je 29. julija 1942 izkrvavel štab 2. kočevskega bataljona, obkoljen v podzemski votlini

lijanska vojska svoj pohod z divjo slo po ubijanju, po mučenju, po požiganju in ropanju... Kot najhujši rablji so ostali ljudem na Notranjskem in Kočevskem v spominu vojaki z rdečimi kravatami (cravate rosse), ki so zagrešili tudi zločin v Papežih.

Poglejmo, kaj pravijo o zločinu dokumenti. Dne 5. avgusta 1944 je prišla v Papeže skupina članov Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri predsedstvu SNOS. Zaslišali so preživele ljudi in na kraju samem sestavili zapisnik:

Ob cesti, ki vodi od Broda na Kolpi proti Čabru, se odcepi poljska pot proti vzhodu. Prva hiša proti severu, torej na levi strani, je požgana šola vasi Papežev, Belc in Bezgarjev. Kakšnih 300 metrov od šole je na gričku požgana vas Papeži.

Pri hiši št. 6 dobi komisija petnajstletnega kmečkega sina Josipa Kalčiča, ki pove naslednje:

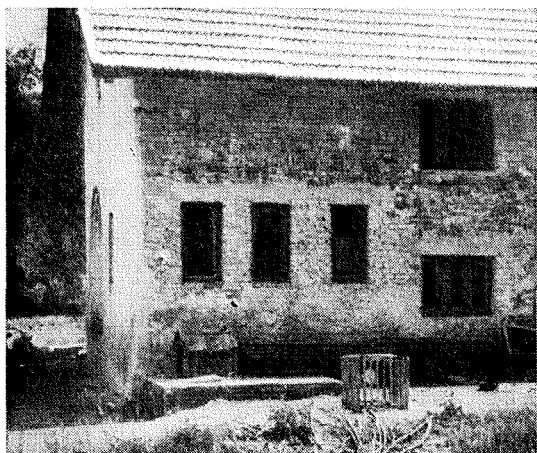
»V naši vasi je bilo osem gospodarjev. Dne 31. VII. 1942 so prišli od Plešcev, kjer je bila italijanska posadka, italijanski vojaki, ki so nosili rdeče kravate. Ti vojaki niso bili stalno na Plešcih in jih ni poznal nihče izmed nas. Eden izmed oficirjev je govoril hrvaški, eden tudi slovenski. Takoj ko so prišli v vas, so ukazali, da se moramo vsi zbrati sredi vasi, moški in ženske, stari in mladi, tudi otroci. Moške so takoj, ko so prišli, zvezali z vrvo, osta-

li pa smo vzeli najpotrebnejše, nakar so nas odpeljali v Plešce... V Pleščah so začeli moške zasliševati... o sodelovanju s partizani in so isti dan... ustrelili v bližnji vasi Zapotoku 12 moških, namreč iz Papežev 5, Belce 5, iz Bezgarjev 2. Čez tri dni, menda v soboto, pa so isti vojaki... ubili še pet moških, tako da je iz vasi Papežev bilo ubitih v enem tednu 8 moških, kajti od navedenih petih moških so bili 3 iz naše vasi, dva pa iz Belce. Teh pet so ubili v Gerovem...«

To so bili strašni dnevi, ko so se po dolini razlegali obupni kriki žena in mater, ko je ozračje polnil dim in smrad, ko je bila trava za vasmi orošena s krvjo... Ljudje, ki so jih fašisti zgnali v Plešce (odondod so jih peljali v internacijo), so mislili, da je morije konec; tragedija pa je dosegla višek šele 7. avgusta. Nekaj dni prej so videli, kako ženejo Italijani po vasi dva vklenjena partizana. Peter Poje, star 67 let, se je zdrznil: eden od dveh vklenjenih partizanov je bil njegov nečak Zvonko...

Poglejmo, kaj je povedal stari Poje komisiji:

»Moj brat Anton Poje... je v službi pri državnih železnicah v Ljubljani...; stanoval je v Zadobrovi — D. M. v Polju. Njegov sin Zvonko je bil leta 1942 v partizanih; takrat je bil star 22 let. Oče ga je študiral — napravil je 4 ali 5 gimnazij, pozneje pa se je učil za mehanika.

Šola v Papežih, kjer so Italijani 7. avgusta 1942 križali tri partizane

V italijanski ofenzivi leta 1942 so mene in mojo družino odpeljali Italijani najprej v Osilnico, pozneje pa v Plešče... Preden so nas odpeljali iz Plešcev v internacijo, sem nekoč opazil, da vodijo Italijani mojega nečaka Zvonka vklenjenega. Vedel sem, da je bil pri partizanih, in sem skušal priti z njim v stik, a nisem mogel. Pač pa je dobila sestra dovoljenje, da ga je obiskala za deset minut. Od njega je zvedela, da je bil okrog 5 mesecev v partizanih, in sicer, da je bil najprej v hrvaški enoti, da pa je skušal priti v slovensko enoto; ravno je bil na poti skupaj z nekim aktivnim kapetanom (stare jugoslovanske vojske — op. p.). Ustavila sta se v Čačičih, ki so bili že požgani. Bila sta v neki kleti..., ko so ju Italijani našli, ko sta kuhala krompir; izdal ju je dim... in so ju ujeli... Italijani so ga (Zvonka Pojeta — op. p.) hoteli prisiliti, da bi izdal tovariše, pa tega ne on ne tovariš nista hotela storiti, zavedala pa sta se, da bosta morala umreti...

Pozneje sem slišal pripovedovati, da so mojega nečaka nekaj dni potem skupaj z že navedenim kapetanom in še nekim tretjim partizanom, o katerem ne vem nikaršnih podatkov, pri šoli v Papežih mučili in končno ustrelili. Zanimal sem se za podrobnosti, a točnega zvedeti nisem mogel. Težko bo tudi od naših ljudi kdo kaj vedel, ker so bili vsi domačini odpeljani... Moja hči Monika, tedaj poštarica v Čabru..., pa je šla kmalu potem pogledat na šolo in je ugotovila, da so bili na zidu sledovi krvi treh ljudi, da pa je srednji izmed njih moral biti privezan na zid...«

Kdo je bil tisti, ki so ga privezali na zid, zakaj in kako so ga najhuje mučili? O tem je izpovedal Ivan Ožbolt iz Belce naslednje:

»Glede Zvonka Pojeta sem zvedel, da so ga Italijani spraševali, zakaj se bori, pa

jim je odgovoril, da se bori na svoji zemlji za svoj narod. Komendant italijanske enote je nato dal nalog 160 vojakom, naj ga vsak udari, kar so pri šoli v Papežih tudi storili. Poje pa se je še pred koncem zgrudil, nakar so ga dvignili, ga pripeli k zidu in ga ubili z mitraljezom, istočasno pa so ubili še dva tovariša...«

Ni si težko predstavljati, kako je trpel Zvonko Poje, ko je padal po njem udarec za udarcem. Če ga je vsak vojak samo enkrat udaril — in Italijani so znali mojstrsko udrihati po zvezanih ujetnikih — je bilo dovolj, da se je v mukah sesedel, omedlel. Ko pa so ga spravili k zavesti, se je začelo zadnje dejanje te peklenske igre. Nihče ni videl, kako se je odigrala tragedija, toda o tem so pričali sledovi na zidu.

Poglejmo, kaj je izpovedala komisiji Antonija Bajič, učiteljica v Osilnici:

»Enota italijanske vojske, ki je uničila Papeže in Belco, je imela sedež v Zamoštu, občina Plešče. Tisti, ki so 7. VIII. 1942 ustrelili Pojeta in tovariše, so prišli v Plešče 31. julija. Eni in drugi so nosili rdeče kravate; ti, ki so bili v Pleščah, so pravili, da so bili prej v Babnem polju. Od Italijanov nismo spoznali nikogar. Bil pa je med njimi neki ustaš v hrvaški uniformi, velik, močan...«

Kako pa so likvidirali, nam ni točno znano..., pač pa sem sama videla čez kakšnih 14 dni na šoli krvav madež. Le-ta je bil v višini kakih 160 cm, širok 10 cm, potem pa se je širil navzdol do širine okrog 20 cm; na tleh pa je bila strjena mlaka krvi...«

Čeprav ni nihče izmed zaslišanih videl tragedije na lastne oči, nam njihove izpovedi o sledovih na zidu šole jasno govorijo, da so fašistični rablji mučili Zvonka Pojeta zverinsko, kot pravi inkvizitorji. Kako bi se sicer še dva tedna po dogodku poznale na zidu krvave lise v višini srednje postave človeka? Če bi bili Pojeta samo ustrelili, bi se bil takoj zgrudil, in zid ne bi bil oblit s krvjo. Pa žebli in luknje v zidu — to je bil jasen dokaz, kakšno zločinsko orgijo so si privoščile »cravate rose« v Papežih.

V izjavi učiteljice Bajičeve pa najdemo še en odgovor, ki razkrinkava mučitelje. To je bila enota, ki je 30. julija 1942 naredila pokol v Babnem polju oziroma na Vražjem vrtcu. Tam so ti zločinci pobili 40 fantov in mož. Preden so jih postrelili, so jih nečloveško mučili, o čemer so pričala njihova iznakažena trupla, ki so jih vaščani 1. novembra 1942 izkopali in prepeljali na babnopoljsko pokopališče. (Ta pokol je podrobno opisan v knjigi »Vražji vrtec«, ki je izšla letos pri Zavodu »Borec«.) Tudi v Babnem polju je spremljal »cravate rose« ustaš, o katerem govore priče iz Papežev. Na žalost pa ni nobenih podatkov, ki bi povedali kaj več o zločincih — katera enota je bila to, kdo ji je poveljeval itd.

Poročilo komisije, ki je 7. VIII. 1944 raziskala zločin v Papežih, se konča s temi besedami:

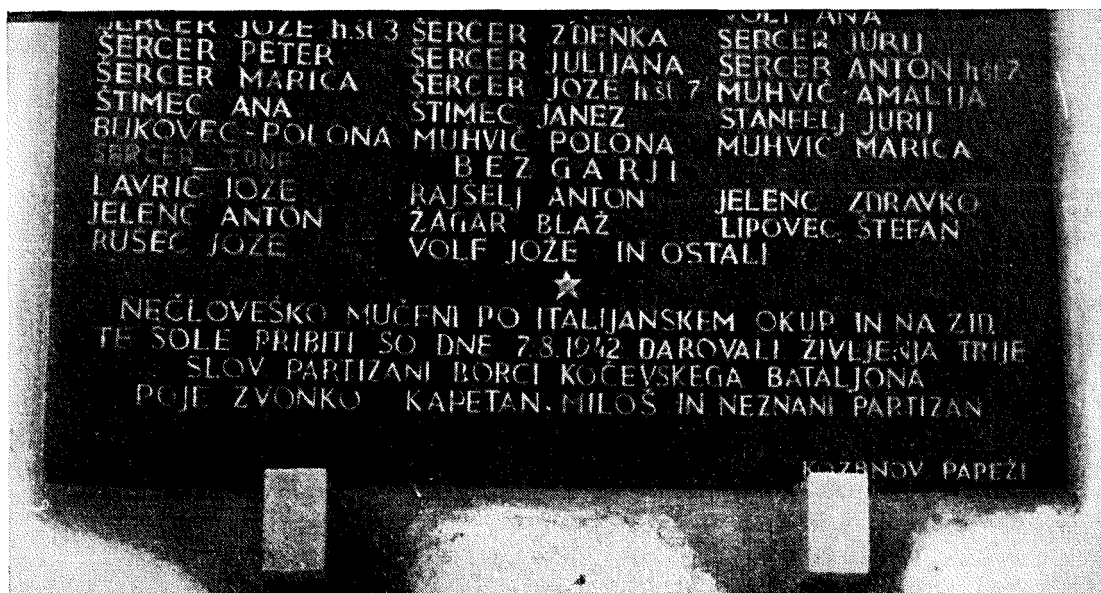
»Nasproti šole je razvalina hiše, ki je last Leopolda Levstika... Za hišo je njiva, posajena s koruzo... Skoncem te njive je z debelejšimi kamni obložen grob, in ko se ti kamni odvale, je videti človeške kosti; na drugem kraju, kjer ni kamnov, pa je razpadel čevelj. Kakšnih 15 korakov proti vzhodu je drugi grob, kjer ni kamna, pač pa nizka gomila, poraščena s travo...«

Da bi dognali še več podrobnosti o zločinu, smo se odpravili v Papeže, na kraj, kjer je bil zločin izvršen. Spotoma smo se ustavili v kočevskem muzeju, kjer smo med obilico arhivskega gradiva zasledili zapisek Toneta Ožbolt. Imenovani je med drugim navedel, da so 3. avgusta 1943 italijanske enote »cravate rose« ujele tri partizane. Dva izmed njih sta bila bivši kapetan jugoslovanske vojske, v partizanih mitraljezec Kočevskega bataljona Miloš (pravega imena ne ve nihče), in dvaindvajsetletni mladenič Zvonko Poje. Le-ta je bil šel v partizane že 1941. leta, januarja 1942 se je zaradi hude zime vrnil v Ljubljano (kakor mnogo partizanov takrat), 10. aprila 1942 pa se je spet odpravil v gozdove. Ofenziva ga je zatekla na poti iz Notranjske na Kočevsko. Lačen in utrujen se je napotil proti Čačičem, da bi poiskal zvezo s sorodniki, pa ni našel drugega kot pogorišče. Na bližnji njivi je nakopal krompirja, ki si ga je nato kuhal med ostanki požgane hiše. Zaradi izčrpanosti pa je pri ognju zaspal — in spečega so našli Italijani, tako da se ni mogel braniti...

Kdo je vodil Italijane na tej poti, ko so požigali vasi ob Kolpi, izbirali talce in iskali partizane? Tone Ožbolt pravi, da jih je vodila neka Anka Osmak, ki je dezertirala iz partizanskih vrst in se s svojimi domačimi vred zatekla k Italijanom.

Italijani so jetnike grozno mučili. Najbolj so se znašali nad Zvonkom Pojetom, ker jim je pogumno odgovarjal. Potem ko se je zvrstilo mimo njega 160 vojakov — vsak izmed njih ga je moral udariti — so ga z drugima dvema odvelik k šoli. Tu se je začelo novo mučenje, križanje. To bi bilo verjetno trajalo več ur — toda mučitelje je prestrašil glas strojnice, ki je zapela na bližnjem griču. V strahu, da ne bi bili tarča partizanskim strelom, so rablji naglo končali krvavo orgijo: jetnike so ustrelili in jih plitvo zagrebli, toliko da so bili pokriti...

V dolini Kolpe je vse tiho in mirno. Sonce sije prav tako, kakor je sijalo tiste dni, ko so goreli domovi in drdrale strojnice. Ko prideš od Osilnice v vas Mandle, se odcepi z glavne ceste pot preko mostička čez Cabranko proti Papežem. Prva hiša je šola, na kateri je vzidana spominska plošča z dolgo vrsto padlih žrtev. Med njimi je tudi ime Zvonka Pojeta, o katerem je spodaj zapisano, da je 7. avgusta 1942 prestal na tem kraju mučenje skupaj s kapetanom Milošem in neznanim partizanom. Pod skalnatimi grebeni so razsejane vasi: Belca, Bezgarji, Žurje, Čačiči. Nad Papeži se dviga Taborska stena, kjer so Italijani 24. julija 1942 zasačili štab Kočevskega bataljona v Volčji jami; v hudi borbi, ki je trajala skoraj ves dan, je takrat padlo 7 partizanov in dva otroka. To je bil uvod, ko so mu sledili požigi in pokoli v teh vaseh...

Detajl spominske plošče na šoli v Papežih

Ob njivi blizu šole naletimo na kmeta, ki je sédel v senco na bregu Čabranke, da bi se spočil in okrepčal. Ko se zapletemo z njim v pogovor, mu oči čudno žarijo nad koščenimi ličnicami in besede se mu zapletajo, ko da bi govorile o strašnih sanjah, za katere ni moč najti izraza.

»Tudi jaz sem bil med tistimi, ki so jih gnali... Kaj vse sem doživel... Slišal sem krike umirajočih, gledal plamene in dim nad hišami... Peljali so nas na Rab, od koder sem se vrnil suh kot trlica...«

»Ali kaj veste o tistih, ki so jih mučili pri šoli?«

»Tamle so jih mučili,« pokaže proti rumenkastemu pročelju, »tamle, kjer vidite tisto straniščno okno... Po vojni je bila šola obnovljena, tako da se nič več ne pozna...«

»Kaj je pa zdaj v šoli? Pouka ni več, kakor vidim.«

»Ne, pouka ni več, naši otroci hodijo v šolo v Plešce in Čabar... Menda je premalo otrok v treh vasicah, da bi lahko imeli šolo na tej strani Čabranke...«

Iz temnih oči je odsevala otožnost. Pogled je plaval po polju, po njivah, ki slabo rodijo. Mlajši ljudje zapuščajo ta romantični svet in iščejo zaslužka v mestih. Domovi so obnovljeni, toda gospodarji se s čedalje večjo skrbjo sprašujejo, kdo bo ostal za njimi, kdo bo prevzel zemljo očetov.

Čabranka šumi med bujnim zelenjem, nad ozarami žvrgoli škrjanček. Ko se poslovimo, se še enkrat ustavimo pred šolo, kjer ni več pouka, nad šolo, ki stoji ob Čabranki kot nema priča zločina...

Do sledovih tragedije v Udin borštu

POLETJE 1942 je bilo eno izmed najbolj težavnih razdobj v našem osvobodilnem boju. To velja tako za vso Jugoslavijo kot za Slovenijo. Na Dolenjskem in Notranjskem je divjala italijanska ofenziva, pojavile so se prve skupine bele garde. Na Gorenjskem so Nemci izvedli več naglih silovitih napadov na posamezna področja. Znana je nemška ofenziva na Blegoš in na Jelovico, kjer se je tedaj zadrževala II. grupa odredov na pohodu proti Štajerski.

Poleg več ali manj obsežnejših »hajk« pa je bilo tudi mnogo manjših naglih napadov. Nemci so na Gorenjskem izkoristili dobro razvito cestno in železniško omrežje ter bližino vežbališč svoje vojske na Koroškem. Na partizanske akcije so zelo naglo reagirali. Tako so n. pr. lahko s Koroške pripeljali na Gorenjsko več tisoč vojakov v nekaj urah, to se pravi prej, preden so partizani lahko prehodili deset ali petnajst kilometrov. Take »hajke« so izkoriščali tudi za manevre svojih enot pred odhodom na bojišče proti Rdeči armadi. Včasih pa so za nekaj časa zadržali enote, ki so jih skozi Gorenjsko prevažali na ostala zasedena področja.

Med enega izmed takih ofenzivnih sunkov lahko šteje mo nemški napad na 2. bataljon Kokrškega odreda dne

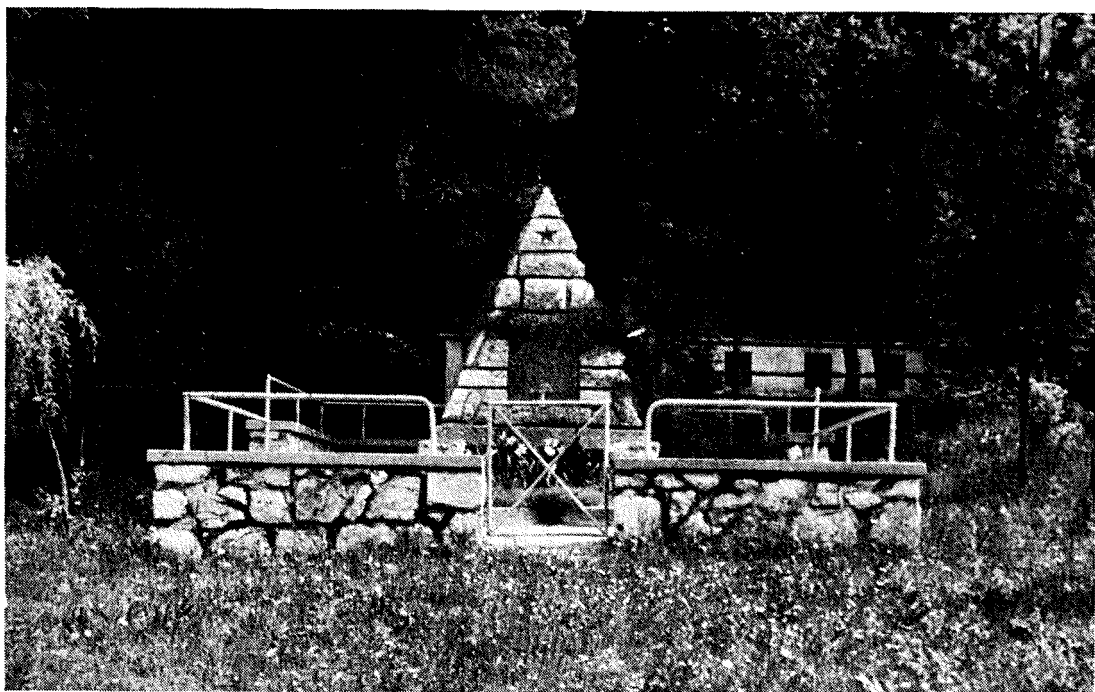
13. in 14. septembra 1942 v Udin borštu. Tedaj so Nemci še posebej izkoristili bližino močne garnizije v Kranju, razvito cestno omrežje in obliko zemljišča v ravninskem predelu Gorenjske, to se pravi med Kranjem, Kamnikom in Tržičem.

Drugi bataljon Kokrškega odreda se je zadrževal na pobočjih Storžiča in Križke gore. V tem času mu je poveljeval Franc Šiška-Crto, komisar pa je bil Leon Skapin. Štel je 60 do 70 partizanov in partizank, razdeljenih v dve četi. Jedro bataljona in skoraj ves poveljniški kader sta bila sestavljena iz starih partizanov, ki so preživel zimo v neprestanih bojih. Ostali so bili prostovoljci, ki so spomladi in poleti 1942 okrepili partizanske vrste. Med njimi je bilo mnogo prostovoljcev, ki so prišli na Gorenjsko preko Dolomitskega odreda iz »Ljubljanske pokrajine«. V bataljonu je bilo 27 članov Partije in 26 članov SKOJ. Bil je dobro oborožen in izurjen, zato je povzročal Nemcem obilo preglavic. Tako se je patrulja 6 partizanov nekoč spustila prav do Šmarne gore, tam ubila nemškega kurirja in obstreljevala nekaj nemških postojank. Drugič je skupina partizanov iz bataljona pod vodstvom četnega komandirja Janeza Perka pri Bistrici napadla avtomobil z oficirji, ki so

vodili nemško kolono v napad na Jelovico. Padel je nemški policijski kapetan z dvema podoficirjema. Poleg tega je bataljon likvidiral več prvih organizatorjev bele garde na Gorenjskem. Zaradi teh in mnogih drugih akcij je bil bataljon Nemcem trn v peti in so si na vse kriplice prizadevali, da bi ga uničili.

IZDAJAVEC SE JE SKRIL V BLAGAJNO

Bilo je 12. septembra 1942... Zvečer je večina partizanov 2. bataljona, ki so se prostovoljno javili, odšla iz taborišča nad Lomom v dolino. Komandant bataljona in kakih petnajst partizanov so ostali v taborišču, zato je poveljstvo nad skupino prevzel četni komandir Janez Perko. Pozno ponoči so opravili prehranjevalno akcijo v Smukovem mlinu v Retnjah pri Tržiču. Njegov lastnik Zabret je bil nekaj dni partizan, pa je potem dezertiral. Partizani so ga obsodili na smrt. Ko so prišli v mlin, ga je žena zaklenila v jekleno blagajno in pobegnila. Partizani so v blagajno streljali, toda Zabret je ostal živ. Pač pa so pobrali vso zalogo hrane in vse ostale predmete, ki bi jim lahko koristili. S polnimi nahrbtniki živili so že proti jutru odšli proti Udin borštu. Kot se spominja Karel Kravcar iz Tr-

Skupno grobišče partizanov, ki so padli v Udin borštu

žiča, so se s Perkom pogovarjali, da se ne spleča hoditi nazaj pod Storžič, ker je predalet in ker jih je že lovil dan. Skupina je imela v načrtu, da bi v eni prihodnjih noči napadla nemško postojanko v Dupljah. Hrano, ki so jo dobili v mlinu, so skrili na nekem kozolcu. V jutranjih urah je izginil iz bataljona Miha Perko, pozneje znani »raztrganec«.

OBKOLJENI

Udin boršt je bil takrat že stara partizanska trdnjava. To je gozd v ravnini, obkrožen s cestami. Pešec ga lahko preho-di v slabih dveh urah. V gozdu prevladujejo smreke in borovci, podrasti je bolj malo. Med drevjem so jase in poseke. Zato se je zazdel nemškemu poveljstvu kot zelo primeren kraj za obkolitev in uničenje partizanov.

Partizani so se naselili ob izviru potoka, v skriti globeli s strmimi, z grmovjem poraslimi pobočji. V strmini je več podvisov iz peščenca, kjer so partizani že nekajkrat iskali zavetje pred slabim vremenom. Pod podvisi se še sedaj

vidijo ostanki partizanskih ležišč, podprtih z debelimi vejami. Mimo pa vodi kolovoz, studenec je zaznamovan na vseh vojaških zemljevidih, zato kraj ni bil preveč primeren za partizansko taborišče. Partizani tudi niso vedeli, da so jih opazili z Nemci povezani domačini. Ti so že 13. septembra zjutraj sporočili Nemcem, da so šli partizani v Udin boršt, ven pa ne. Tudi drugače so Nemci lahko izračunali, da se partizani v kratkem času niso mogli premakniti proti Storžiču. Zato so začeli zbirati čete za napad.

Že zjutraj 13. septembra so začeli brniti po cestah proti Tržiču kamioni. Kot navaja Karel Kravcar, so Nemci takrat imeli v Kranju dele esesovske divizije »Prinz Eugen«. Po drugih podatkih so pripeljali celoten 18. policijski lovski polk. Poleg tega so se napada udeležile krajevne policijske in orožniške sile iz Kranja in okolice. Z Bleda so prišli deli 171. policijskega rezervnega bataljona. Po ustnih virih se je zbralo za napad 5000 do 6000 vojakov. Večina teh je sodelovala pri postav-

ljanju zased v širši okolici in pa pri strnitvi obroča, manjši del pa se je neposredno udeležil napada.

Takoj zjutraj so partizanski obveščevalci odšli v bližnje vasi poizvedovat, kaj pomeni povečan promet na cestah. Kmalu so se vrnili z vestmi, da je Udin boršt z vseh strani obkoljen. Nato je Perko poslal proti robovom Udin boršta in proti cestam dve patrulji. Ti sta okoli devetih zadeli na nemške zasede. Počilo je nekaj strellov, patrulji ste se vrnili in potrdili podatke, ki so jih prinesli obveščevalci.

V vodstvu skupine so začeli razpravljati, kaj naj store. Večina jih je bila za takojšen umik pod Storžič. Drugi so menili, da gre samo za manjšo nemško hajko, ki jo bodo z lahkoto prestali. Sam Perko je bil pristaš te struje. Po izjavi Karla Kravcarja je dejal: »Saj ne bo tako hudo, dosti hajk smo že prestali. Le malo bolj se bomo morali skriti.« Kot se spominja Stane Vrhovec, je Perko pripovedoval, da Nemci nimajo niti v Kranju niti v Radovljici

zadostnega števila orožnikov in policistov, da bi temeljito preiskali Udin boršt. Tako so partizani sklenili, da ostanejo v Udin borštu. Edini ukrep vodstva je bil ukaz, naj se iz globače partizani premaknejo v mlad gozd v bližini.

Kmalu so Nemci napadli. Njihova glavnina je ostala na cestah ob robovih Udin boršta. Ostali so v strelski vrsti preiskovali gozd in ožili obroč. Puščali so tudi zasede na višinskih točkah in na posekah, kjer so imeli dober pregled nad gozdom. Že zgodaj dopoldne so Nemci zadeli na partizane, ki so jih čakali pripravljeni. Razvil se je kratek in oster napad. Brž so partizani opazili sovražno premoč. Zaradi tega so jih začeli Nemci obkoljevati. Morali so se umakniti. Perko je sklenil, naj se bataljon prebije v smeri vasi Letence. Toda tudi tam so naleteli na Nemce. Nov spopad je prinesel partizanom nekaj ranjenih in mrtvih. Morali so se umakniti nazaj v globino Udin boršta. Proti večeru so se Nemci na zasedenih položajih ustavili. Obroč so še bolj strnili.

NIJKER REŠITVE...

Noč je prinesla partizanom upanje, da se bodo izmuznili. Poskušali so na več straneh, toda povsod so naleteli na Nemce. Vsak spopad je terjal od obkoljenega bataljona nove žrtve. Napaka, ki so jo zagrešili, ko niso dovolj uporno naskočili nemških položajev, je pozneje postala očitna mnogim. Vso noč so zapravili s pohodi iz ene strani obroča na drugo, v upanju, da bodo našli vrzel, kjer se bodo prebili z najmanjšimi žrtvami. Tako so dočakali jutro novega dne, 14. septembra 1942. Skrili so se v gosto grmičevje tik ob obroču.

Šedeli so v vrsti. Takoj ko se je zdanilo, so Nemci napadli. Skozi grmovje se je pokazal kozav obraz nemškega vojaka. Stane Mlakar je pogledal komandirja Janeza Perka, češ ali naj strelja ali ne. Perko je pokimal. Mlakar je spustil Nemca na nekaj korakov in ga s prvim strelom ubil. Potem se je razvnel spopad.

Pokalo je od vseh strani. Partizani so se pomikali nazaj proti potoku, kjer so prejšnjo noč spali. Zdaj, ko so bili partizani obkoljeni na tesnem prostoru, so začeli Nemci streljati še z minometi. Tedaj je Perko ukazal, naj se partizani skušajo prebiti v manjših skupinah. Tudi to se ni posrečilo. Posamezniki so se skušali rešiti tako, da se splezali na drevesa. Toda Nemci so jih opazili in jih sestrelili.

Karel Kravcar se spominja, da bi se bil prvega dne zjutraj, ko se je začel napad, še lahko rešil, če bi pustil na cedilu partizane svojega voda. To mu je pa branila zavest. Ko so se drugega dne razbili, je skušal obdržati svoj vod skupaj. Enako si je prizadeval vodnik Vogrič. Ko so se umikali skupaj skozi redek gozd, so nenadoma pritekli pred nemškega mitraljeza. Ta je bil tako presenečen, da ni utegnil streljati. Nekateri partizani so celó skočili čez cev Nemčevega mitraljeza. Kravcar je tekel nekaj časa skupaj z Vrhovcem. Pri vsakem spopadu je koga zmanjkalo. Nazadnje je Kravcar opazil kup suhega vejevja. Obrnil ga je in zlezal podenj. Kmalu so bili Nemci zraven. Kravcar ni imel nobenega naboja več. Vojak je z nogu sunil v kup in ga prevrnil. Zagledal je Kravcarja in mu stopil s škornjem za vrat. Prišli so še drugi in mu potegnili puško iz rok. Začeli so ga pretepati. Posebno jih je razdražila rdeča peterokraka zvezda z vtaknim srpom in kladivom, ki jo je imel na prsih. Spotoma, ko so ga gnali proti Dupljam, kjer so na dvorišču neke hiše zbirali ujetnike, je videl, kako Nemec s pištolo strelja hudo ranjenega partizana. Videl je več drugih trupel, med njimi komandirja Janeza Perka. Ta je imel krvavo glavo. Preživeli borci so kasneje pripovedovali, da se je Perko sam ustrelil, da ga ne bi ujeli Nemci.

Zadnji položaj obkoljenih je bila struga potoka. Nemci so še bolj streljali z minometi. Partizanom je zmanjkovalo municije. Stane Vrhovec se je skušal rešiti tako, da je sple-

zal na smreko. Toda ko je videl, da vsakega najdejo, se je zatekel v nekakšen kanal. Tudi tam so ga našli.

ZADNJE DEJANJE

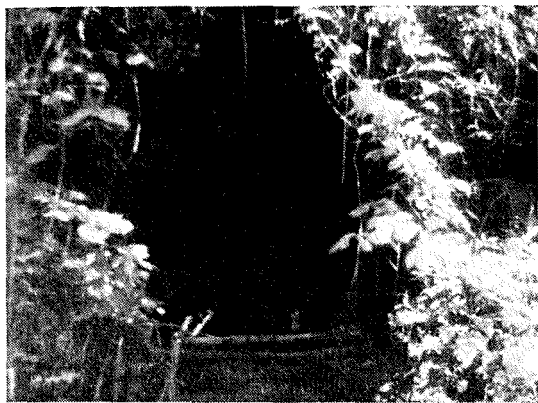
Zadnje dejanje tragedije v Udin borštu se je končalo nekaj čez poldne. Stanko Mlakar, četni komisar, eden izmed preživelih iz jame na Okroglem, se je prav tako sam ustrelil. Ko so ga bili Nemci spomladi 1942 ujeli, jih je preslepil s svojo mladostjo. Ponudil so mu, da bi postal njihov obveščevalec. Stanko je ponudbo sprejel, toda ko je prišel med partizane, jim je vse povedal. Zdaj je vedel, kako kruto bi se Nemci nad njim maščevali, če bi ga ujeli...

Šestnajstletna Ančka Koka-ljeva iz Tržiča je do zadnjega stregla mitraljezcu. Ko jima je zmanjkalo nabojev in ko je mitraljezec padel, je dvignila roke, kot bi se hotela vdati. Nemci so se ji približali, Ančka pa je potegnila majhno pištolo in začela streljati. Še nekaj jih je ranila. Nemški poveljnik je ukazal, naj jo ujamejo živo. Ni se pustila in zato so jo v spopadu ustrelili. Nemci so občudovali njen pogum in so jo pokopali z vojaškimi častmi.

Stanko Cotman se je skril pod rušo v strugi potoka. Več dni je ležal v mrzli vodi, da mu je samo nos štrlel nad gladino. Nemci so hodili okoli njega, neki vojak ga je celo opazil, toda ni ga izdal.

Po nekaterih podatkih so se iz Udin boršta rešili samo trije, po drugih pa štirje partizani. Med njimi je bil tudi Peter Debeljak iz Trstenika. Rešeni so se vrnili na Storžič. Tam se je zbralo skupaj s tistimi, ki sploh niso šli v akcijo, kakih petindvajset partizanov, ki so ostali od bataljona.

Dvaindvajset padlih partizanov in takih, ki so se sami ustrelili, da jih ne bi ujeli, pa so Nemci s prikolico motornega kolesa prepeljali na travnik za prvo hišo v Strahinju. Naslednjega dne so jih pokopali na bližnjem travniku v skupen grob. Zdaj je tam spomenik, kjer so imena padlih

*Ostanki
partizanskih
ležišč v
Udin borštu*

vklesana v spominsko ploščo. To so: Stanko Mlakar, Leon Skapin, Lojze Bukovnik, Jože Škof, Janko Oselj, Franc Kostrevec, Janez Brejc, Stanko Teran, Albin Brejc, Jože Cernivec, Andrej Perko, Franc Košir, Aleš Meglič, Anica Kokalj, Jože Rupnik, Janez Perko, Stanko Mihelič, Miha Meglič, Jože Pance, Konrad Babnik, Feliks Černe in Zvone Metlar.

V »knjigi jetnikov« v Begunjah so imena trinidesetih ujetih partizanov iz Udin boršta, in sicer so vpisani v drugi knjigi od številke 143 do 175 vključno. To so: Karel Rozman (rojen 1919 — Voglje), Zdenko Lavička (roj. 1915 — Tržič), Marija Košir (roj. 1920 — Sv. Ana), Stanislav Vrhovc (roj. 1922 — Vrhovci), Ludvik Kolar (roj. 1914 — Braslovče), Alojz Stružnik (roj. 1914 — Srednja vas), Edvard Peterlin (roj. 1923 — Ljubljana), Oskar Peršolja (roj. 1914 — Gorica), Srečko Mihelič (roj. 1924 — Kamnik), Avguštin Bravič (roj. 1919 — Pri cerkvi), Andrej Toporš (roj. 1919 — Spodnje Duplje), Anton Malež (roj. — Viševc), Janez Vidmar (roj. 1919 — Godešič), Anton Eržen (roj. 1912 — Stara Oselica), Matevž Benedičič (roj. 1901 — Jesenice), Feliks Ceglar (roj. 1922 — Tacen), Janez Vogrič (roj. 1919 — Tržič), Janez Martinjak (roj. 1912 — Bohinjska Bela), Vincenc Debeljak (roj. 1909 — Semič), Bogdan Brajkovič (roj. 1913 — Trnično), Ignac Kamšek (roj. 1921 — Kočevje), Miroslav Tork (roj. 1923

— Podsmreka), Janez Perko (roj. 1917 — Dobropolje), Anton Rozman (roj. 1917 — Duplje), Janez Toporš (roj. 1907 — Duplje), Ciril Terčič (roj. 1911 — Šempas), Ciril Meglič (roj. 1915 — Retnje), Stanko Kelbel (roj. 1923 — Kozarje), Anton Derglin (roj. 1921 — Moste), Jožef Janc (roj. 1921 — Senično), Karel Kravcar (roj. 1921 — Pristava), Anton Perko (roj. 1912 — Breg), Ludvik Ogrizek (roj. 1906 — Hruševje).

PARTIZANSKE OBLEKE SO DALI »RAZTRGANCEM«

Karel Kravcar pripoveduje, da so Nemci od ujetnikov zahtevali, naj povedo predvsem imena poveljnikov in komisarjev ter kakšen ustroj so imele enote. Nadalje so zahtevali od njih podatke o zvezah s civilisti. O tem pa ujetniki niso dosti vedeli. O Kravcarju je nekdaj povedal, da je bil star partizan in da se je udeležil tudi boja v Dražgošah. Nemci so ga zaradi tega hudo pretepli. Kmalu po prihodu v Begunje so ujetnikom slekli njihove obleke in jim dali neke cunje. Kot so kasneje zvedeli, so Nemci obleke ujetih partizanov dali »raztrgancem«, da bi ti imeli čimbolj originalne partizanske obleke. Prve mesece 1943 so vse ujetnike iz Udin boršta odpeljali po skupinah v taborišča. Bolj znane, večinoma stare partizane, so poslali v Mauthausen, ostale največ v Dachau. Le redki so preživeli vojno.

Zanimivo je, da Nemci nobenega ujetnika iz Udin boršta niso ustrelili, čeprav so tudi sami imeli v tem boju občutne izgube. To je treba pripisati nemški taktiki v tistem razdobju. Ko so Nemci spomladi 1942 spoznali, da z množičnimi ustrelitvami talcev in hudim nasiljem ne bodo pokorili Gorenjcev, so sklenili, da jih bodo skušali zlepa. Namesto »krvavega« gaulajterja Kutschere je prišel Rainer, ki je napovedoval zmernejšo politiko. Nemci so obljubljali, da ne bo noben partizan, ki se sam vda, ustreljen. Zato bi pomenila ustrelitev ujetnikov iz Udin boršta zanikanje svečanih nemških obljub. Pozneje, ko so spoznali, da jim Gorenjci niso šli na limanice, so spet začeli streljati talce. Po podatkih iz »knjige jetnikov« v Begunjah niso po 14. septembru 1942, ko so pripeljali ujetih partizane iz Udin boršta, streljali talcev v večjih skupinah vse do 22. marca 1943. Ves ta čas so ustrelili samo štiri talce, in sicer dva posamič, dva pa skupaj.

Uničenje 2. bataljona Kokrškega bataljona v Udin borštu je predvsem posledica dejstva, da je vodstvo enote podcenjevalo sovražnika. Za osvobodilno gibanje na Gorenjskem je Udin boršt pomenil hud udarec. Toda kot povsod je tudi namesto padlih partizanov prišlo mnogo drugih. Okoli preživelih so nastale nove enote in Nemci so v tržiški in kranjski okolici le malo časa imeli mir.

Tragedija v Udin borštu je bila drugim gorenjskim partizanom pouk, da ne smejo podcenjevati sovražnika in da morajo okrepiti varnostno obveščevalno službo, zlasti pa, da je v takem položaju edina rešitev proboj skozi sovražni obroč. Če bi se bili skušali partizani v Udin borštu pravočasno prebiti, jih sovražnik ne bi toliko pobil in ujel...

Mile Pavlin

Brigada v vasi

PO PRAŠNI cesti se je v dolgi vrsti pomikala Tomšičeva brigada. Obveščevalci in patrole so že bili v vasi, kjer so obiskovali hiše in iskali stanovanje za brigado, ki se je, zavita v oblake prahu, približevala s hitrim korakom.

V predhodnici so jahali štirje kurirji brigadne zaščite. Bili so veseli, kape so imeli posajene na glave postrani, ko da bi šli na vasovanje.

Mladi borec Pankerčev Janez, visok in močan hrust, je na velikem drogu nesel skoraj novo zastavo, ki je veselo plapolala v vetru. Jahajoč velikega sivca, ki je nemirno poskakoval po beli cesti, je brigadni zastavonoša veselo ukal in z močno roko držal zastavo. Takoj za predhodnico je na krepkih rjavih konjih jahal štab Tomšičeve brigade. Komandant brigade Daki se je venomer oziral nazaj. Komisar brigade Stane Dobovičnik-Krt mu je veselo pomežikoval ter tu in tam zaukal, rekoč: »Kje je še kakšna brigada!« Ostali člani štaba so v diru na konjih odjahali ob dolgi vrsti vseh štirih bataljonov, ki so bili v sestavu Tomšičeve brigade. Za štabom bataljona je ponosno korakal prvi bataljon. Vodil ga je komandant bataljona Ris, ki je vedno kadil cigarete in hodil zraven postavnega in veselega bataljonskega komisarja Volodje, ob desni strani bataljona. Borci v bataljonu so bili večinoma mladi, veseli in hrabri.

Na čelu bataljona je bilo kakih dvanajst starejših borcev. Mitrалjezec Klančnik je sklonjen nosil mitraljez, ob njem je bil šegavi Ribničan Franek. Nato je bil presledek petnajst metrov.

Izza ovinka je počasnih korakov šel drugi bataljon pod vodstvom komandanta Čakle. Komisarka Andreja Kumar je šla s prvo vrsto in se veselo pogovarjala z mitraljezci, ki so šli vsi v eni vrsti. Zadaž so korakale bolničarke: Ančka, Tončka, Metka, Pepca in druge.

Šegavi zdravnik Lojze Pirc se je krivil pod velikim nahrbtnikom. Zavriskal je, ko je zagledal vas.

Borci so bili skoraj vsi oblečeni v rjave obleke in obuti v dobre čevlje. Veselost se je izražala na njihovih obrazih.

Po kratkem presledku je zabobnela cesta pod težkimi škornji znamenitega Efenkovega bataljona, ki je strumno korakal z majhno, toda lepo bataljonsko zastavo, ki jo je nosil starejši desetar. Komandant bataljona Efenka, devetnajstletni mladenič, se je živahno obračal k bataljonu in se pogovarjal z najboljšimi mitraljezci bataljona in brigade, ki so vsi korakali v tretji vrsti. Na čelu bataljona so štirje harmonikarji igrali partizansko koračnico. V tretjem bataljonu so bili sami mladi borci, najhrabrejši v vsej brigadi, znani iz jurišev in probojev. Mladi četni komisar je zapel z visokim glasom:

*Slovinci kremeniti,
le stopimo v korak,
da osvobodimo
svoj domači prag...*

Ves bataljon mu je odpeval. Na koncu bataljona pa so imeli na majhnem konju naložen minomet, ki ga je bil tretji bataljon zaplenil v Suhi krajini, ko so bili razbiti fašistični bataljoni. Za tretjim bataljonom je korakal na novo formirani četrti bataljon, v katerem je bila polovica mladih borcev, polovica pa starejših. Imeli so harmoniko in stari Srpan jo je kar naprej natezal. Komandant bataljona je sam nosil težki nahrbtnik. Na levi strani bataljona je šel molčeči komisar Lojze. Ta bataljon si je začel komaj pridobivati vojaške izkušnje. V bataljonu so bili borci iz različnih krajev, večinoma so prišli v prvih mesecih trinaštedesetega leta.

Za bataljonom so peljali na sedmih vozech ranjence, ki so stokali, kadar se je voz močneje stresel. Če je kak ranjenec močneje zastokal, je pritekla bolničarka Špela s čutaro in ga utešila. Za ranjenci se je vlekla komora: petindvajset mul, otovorjenih z municijo, težkimi mitraljezi, hrano, posodami za kuhanje in lažjimi ranjenci. Ti so se ozirali po lepi pokrajini, ki je žarela v poznem poletju, in veselo žvižgali. Mule in konji so se počasi premikali, bili so vsi beli od cestnega prahu.

Komoro je vodil mali in vedno veseli Lazo, ki je tekal ob konjih in mulah ter popravljal nerodnim novincem opremo na

konjih. Njegov visoki glas je bilo slišati daleč naokrog. Zadaj za komoro je šla zaščitnica brigade, tretja četa tretjega bataljona, hrabri in veseli fantje. Ob straneh, tisoč metrov od ceste, sta šla levo in desno po dva voda borcev iz prvega bataljona kot pobočnica, da obvarujeta brigado kakšnega presenečenja s strani. Brigada je prihajala iz borbe, zato je bilo vse veselo. Harmonikarji so nategovali svoje mehove, da so bili vsi mokri. Borci so jih priganjali, da so kar naprej igrali. Brigada je bila dobre volje, zakaj v svoji sredini je vodila petintrideset italijanskih ujetih grenadirjev, ki so plašno gledali okrog sebe. Od vasi je pritekla brigadi naproti velika tropa bosonogih in gologlavih otrok, ki so se obešali znanim borcem na roke. Nekateri so odhiteli gledat ujetnike in so jim kričali: »Pa so vas le ujeli!« Nato so vsi skupaj kričé tekli nazaj v vas, naznanjujoč vaščanom, da se bliža vasi brigada ter pelje s seboj tisoč ujetih Italijanov, majhnih, debelih, plašnih in molččih.

Vaščani so drveli na vas, kamor je prikorakala Tomšičeva brigada. Dekleta so bila prva sredi vasi, nato so pričeli prihajati kmetje in kmetice. Izpred klopi v senci so začeli prihajati tudi stari, betežni in sivolasi starčki ter babice, ki so ponosno gledali vrvenje v vasi.

Načelnik štaba brigade je dajal bataljonskim poveljnikom povelja, v katere hiše naj gredo njihovi bataljoni. Četa drugega bataljona je odhitela na bližnje robove, da zavaruje vas. Obveščevalci in patrole so odhiteli iz vasi na razne kraje. Bataljoni so se razšli po hišah in vrtovih. Sredi vasi je obstala skupina ujetih italijanskih grenadirjev. Vsi vaščani so jih z zanimanjem ogledovali.

»Hudirji salamenski, pasja zalega, kaj iščete v naših krajih!« je zakričal sivolas možak, dvignil palico v zrak in zamahnil z njo nad glavami ujetnikov. Udarec je prestregel četni komisar Nande, rekoč: »Oho, oče, ujetnikov pa ne boste topli; tega pa ne pustimo!« Neka mlada žena, ki je izgubila

moža v partizanih, je besno zakričala: »Pobesite vse na te stare tepke! Hu, hu, mojega Toneta pa ne bo več nazaj!«

Ujetniki so zrlí v tla in se nemirno prestopali. Prišel je dežurni oficir in zakričal straži: »Odvedite ujetnike v Strmkovo hišo! Ti, kuhar, jim pa organiziraj hrano! Pa dobro stražite, da ne bo kdo ušel!«

»Obesite jih, obesite jih!« so kričali sivolasi starčki in starke ter mahali z rokami. Pristopil je mladi bataljonski komisar Tilen ter jim objasní, da ne gre kar tako, da bi jih obesili; gre za to, da bi tudi italijanski vojaki spoznali, kaj je fašizem. Gospodinje so pa v velikih loncih kuhale koruzne in ajdove žgance ter jih v velikih skledah nosile na vrtove borcev, ki so počivali v senci.

»Bomo že same skuhale, vam ni treba nič huhati, dokler ste v naši vasi,« so odgovarjale kmečke žene kuharjem in intendantom. Pod košatim orehom je pel brigadni pevski zbor, ki ga je vodil mlad, visok pevodja. Mahal je s svetlo paličico in opominjal posameznike. Po končanem kosilu je imel bataljonski komisar Milan Dolenjc na velikem sadnem vrtu politično uro, kako se razvija borba na našem jugu in v Rusiji. Operativni je nekje staknil velik zemljevid Evrope ter ga obesil na hruško. S palico je kazal rdeče zaznamovana mesta, kjer se trenutno bije Rdeča armada z nemškimi fašisti. Zraven zemljevida Evrope je visel na slivi zemljevid Jugoslavije. Komandant bataljona Čakla je kazal s prstom, katera mesta so osvobojena in koliko ima partizanska vojska osvobojenega ozemlja. Tu in tam se je kdo oglasil k razgovoru. Dopolnjeval je komisarja in komandanta. Tudi vaški kmetje so sloneli ob plotu ter z zanimanjem poslušali poročila iz domačih in drugih bojišč. Kakor vedno so se tudi zdaj vrstila vprašanja, kdaj se bo odprla druga fronta in kdaj bo konec vojne.

»Eh, kaj to. Angleži se pomikajo sem in tja po Afriki, tako vam rečem. Ali nam nočejo pomagati ali pa so zanič, tako se mi zdi,« je dejal starejši kmet. Pljunil je in z debelim prstom rogovílil po zemljevidu Evrope. Vsi so se smejali tej opazki ter se prerivali okrog zemljevidov.

»Jaz pa mislim, da bomo takrat zmagali, ko bomo vse postojanke zažgali in vse fašiste in belogardiste pobili, in ko bodo Rusi vsem Švabom, ki so prišli v Rusijo, vratove zavili. Angleži so pa gosposke gliste in taki

nam ne bodo pomagali,« se oglasi debel starejši borec, ki je držal v rokah cel hleb kruha. Vsi so se zasmejali.

»Kaj pa papež dela, da ne ukrene ničesar za to, da bi bil čimprej konec vojske?« se oglasi neka zajetna kmetica ter se opre ob boke, čakajoč odgovora.

»Ha, ha, kaj papež! Papež da bi nam pomagal? Nekateri kardinali, škofje in opati bi imeli velike maše za to, da bi nas vrag vzel, potem bi pa s papežem dva dni jedli in pili, nakar bi vsemu svetu slovesno oznanili, da je Rdečo armado in jugoslovanske partizane izvolil sam Lucifer vzeti v svoje nenasitno peklensko kraljestvo, in da bo zopet nastopila doba španske inkvizicije, kapitalistov, grofov in baronov,« se oglasi mlad študent iz Gorice in se uleže v senco debele stare hruške.

»Še meni se čudno zdi, ki sem kmečka ženska, zakaj Italijani pri nas počenjajo take svinjarije, ko imajo svetega papeža v svoji sredini, ki jih lahko pouči,« reče kmetica ter odide po velikem sadnem vrtu, kjer si vse pazljivo ogleduje.

»Pustimo papeže, kardinale in barone vnmear, pa se kaj bolj pametnega pogovorimo,« zakliče četni obveščevalec Jaka ter se preváli čez vrtni plot v hladno senco. Nekoliko dalje so bile ob živi meji privezane mule in konji iz komore. Skakali so in brcali ter se branili brencljev in muh, ki so jih obletavali. V črnega, velikega žrebca so vaški otroci metali gnila jabolka, ta pa je tolkel z zadnjimi nogami ob plot. Pritekel je Lazo ter jih spodil, rekoč: »Pustite jih, kaj mislite, da so mule in konji vaše ovce ali kaj!«

V veliki, svetli sobi so ležali ranjenci. Zdravnik Lojze jih je prevezoval. S tropom bolničark je hodil od postelje do postelje. Ranjeni mitraljezec Vrtačnik se je dvignil z zelo bledim obrazom ter zaklical s hripavim glasom: »Lojze, ali bom kmalu ozdravel? Povej no, Lojze, kar povej.«

»Nič ne de, Vrtačnik,« mu je odgovoril zdravnik. »Ko se boš oženil, te bo treba še nazaj držati, tako boš skakal na ohceti. Pa še mene ne pozabi takrat povabiti,« je govoril Lojze, ko ga je prevíjal.

Za nekim skoraj novim kozolcem je brenkal tamburaš Marko raznovrstne partizanske in narodne pesmi. Brigadni kurir ga je spremljal s svojim čistim in jasnim glasom. Okrog njiju so sedela in stala vaška

dekleta ter ju poslušala in prosila, naj ponovita pesem, ki se jim je zdela posebno lepa.

Poletno sonce je z vso močjo pritiskalo na veliko dolinsko vas. Vsak je iskal sence in počitka po dolgotrajni borbi in maršu. V bajtici na koncu vasi sta brigadna propagandista Jože in Braškar s pomočjo nekega velikega profesorja tipkala v vsej naglici »Tomšičev glas«, vmes sta pila kislo mleko iz velikega lonca. Kurirji iz bataljonov so hodili venomer izpraševat, kdaj bo številka gotova in katere pesmice bodo na svetlo dane.

»Vragi, počakajte, bova že natiskala, pri miru naju pustite!« je odgovarjal propagandist Jože in vsakih pet minut zgrabil dvajstilitrski lonec s kislim mlekom ter pil tako, da ga je Martin venomer opozarjal, da se mu lahko kaj naredi, če bo popil preveč. Starejša kmetica je pokukala skozi vrata in rekla, da, kadar jima bo zmanjkalo mleka, ga lahko še prinese, samo rečeta naj. Poslušala sta jo, se spogledala in se na vsa usta zarežala.

Propagandista sta bila brez srajc, ker jima jih je prala in prekuhaval neka kmetica. Kljub temu pa sta hitela z delom, da sta bila mokra kot mlatiča. Bila sta bivša novinarja, sedaj propagandista. V brigadi sta bila od njene ustanovitve. Bila sta tudi delavna. Rjavobrki profesor ju je hvalil, rekoč: »Še pozni slovenski rodovi bodo govorili o vama in o vajinem hvalevrednem delu za kulturno rast prve slovenske brigade.«

»Ti, tovariš profesor, bolj delaj, pa manj govori!« ga je opominjal propagandist Jože, ki je bil včasih zelo nasajen in ni ljubil lepih besed in fraz.

V široki in nizki kmečki hiši je sedem čevljarjev popravljalo raztrgane čevlje in škornje. Pred njimi je bil kup obuvala. Petnajst bosih borcev je sedelo na nizkih, dolgih klopeh. Vsi so nestrpnost pričakovali svoje čevlje. Soba je bila zavita v oblak smrdečega dima, kajti vsi so kadili zelo slabe cigarete.

»Če bi sedaj kje zapokalo, bi vsi borci tekli bos na položaje,« je kričal z zateglim

glasom starejši, brkat čevljar, ki je bil prišel v brigado za šivanje škornjev in čevljev. »Dragi moji bratci, sodrugi in sotrudniki,« je nadaljeval, »na soški fronti smo tudi nekoč takole čevljarji in z oprtanimi raztrganimi čevlji šli na vrh Sabotina. Ja, ja, dragi moji, hudo je bilo nekoč, to vam rečem. Vi ste še mladi in nimate še dosti izkušenj. Jaz sem star, zdrav in še kar naprej šivam. Štiri leta smo se tolkli in potlej še pol leta na Koroškem. Kaj hočemo, kaj hočemo, sem pač star čevljar in vas imam rad, vas, mlade ljudi.«

Vsi čakajoči borci so se glasno krohotali staremu, dobrodušnemu čevljarju, ki je hitro vleklo dreto.

Na dolgih klopeh v senci pred hišami pa so sedeli kmetje in kmetice. Med njimi so bili kuharji, intendanti ter razni komisarji in komandirji. Govorili so o vseh mogočih stvareh, največ pa o vojski in vojnih težavah, ki so tako dolgo trajale.

»Naša vas je še kar v redu, saj sta samo dva belogardista, petindvajset jih je pa pri vas v partizanih, v Tomšičevi brigadi. Samo naš župnik postaja zadnji čas malo čuden in redkobeseden. Kar naprej govori, da je z ljudstvom. O vas ne črhne niti ene dobre besede. Vrag vedi, kaj misli,« pripoveduje star kmet ter si baše dolgo pipo.

Pod širokovejnato lipo skonca vasi je sedelo dvanajst borcev, med njimi je bilo tudi nekaj vaških deklet. Velik, neroden in nekoliko šepav desetar je pripovedoval smešnice iz partizanskega življenja, največ pa iz raznih nočnih pohodov, kjer so borci v vrstah prenašali napačna, včasih celo smešna povelja. Tako je z nakremženim obrazom pripovedoval: »Jutro se je bližalo, po polju in gozdu so peli ptički in skovikale sove, kar se znajdemo v bližini proge. Stroga tišina, nekaj se bo zgodilo. Tedaj se skloni k meni bataljonski kurir in pravi, da je treba brigadnega kuharja močno potresti za desno uho. Da ste videli, kaj je napravil najmlajši kurirček! Popel se je na ramena sosednjemu borcu, da je potem lahko zauhljal velikega, rdečeličnega in rejenega štabnega kuharja. Lahko si mislite, kako nam je bilo pri srcu, ko smo v strogi tišini slišali tanki piskajoči glas močnega brigadnega kuharja, kajti vsi so mislili, da cvili kak prašiček. »Vsi kuharji na raport, ker so mislili zraven proge odreti mladega prašička,« je kmalu potem zakričal osorni na-

čelnik brigade. In lahko si mislite, kako je bilo, ko se je javil na raportu preplašen in zasopel štabni kuhar, rekoč: »Tovariš načelnik, saj ni prašič cvilil, saj sem cvilil jaz.«

Po velikem sadnem vrtu, na katerem so rasle stare mogočne tepke in češplje, so mitraljezci drugega in četrtega bataljona čistili orožje. Devet mitraljezov je stalo lepo namazanih v ravni vrsti, pod staro mogočno tepko. Mitraljezec Tone je hodil okrog njih in preudarno govoril kmečkim ljudem:

»Ali ste jih videli, kaj? Kadar tile zaropotajo in zaregljajo, takrat padajo kar cele vrste Italijanov. Tako je bilo na Bojancih, tako v Suhi krajini, in tudi na Rajhenavu je bilo fletno, kjer smo jih dosti zajeli. Ko bi vi slišali, kako se takrat razlega vpitje: Mama mia! Še papež, njihov stari pobožni papež, bi se začudil, ko bi slišal, kako regljajo mitraljezi naše brigade. Tako je, dragi vaščani.«

Kmetje in kmetice so ga z zanimanjem poslušali in ogledovali mitraljeze. Mitraljezec Tone pa se je sklonil, zgrabil svojo bredo in teklen v njo po vrtu, rekoč: »Tako, vidite, tako jurišamo in tako mi mitraljezci držimo pred seboj mitraljez!« Nato je dvakrat stekel po velikem sadnem vrtu in vedno glasneje govoril kmetom, ki so prihajali na vrt.

»Tako, vam rečem, znajo lepo teči, da jih zlepa ne dohitiš. Tudi mi smo tekli, ali oni znajo še bolj teči kakor mi, posebno kadar jih primemo od strani ...«

Ko so kmetje odhajali, so ga dražili: »Ti, Tone, kar naprej pripoveduješ, kako jih podite, premalo pa govoriš o tem, da tudi sami delate večkrat dobro preračunane umike, okrete, zaokrete in tako naprej. Premalo govoriš, da je tudi vam vroče, ja, ja.«

»Seveda, seveda, če jih pride desetkrat več, se moramo tudi umakniti, posebno če imamo slabe položaje. To je pa drugače. Pobiti se vendar ne bomo dali kakor ovce,« je zakričal Tone in se razkoračil pred njimi.

»Dobro si povedal,« ga je pohvalil četni komandir, ki je prišel žvižgajoč po vrtu in vesel ogledoval mlade in strumne borce svoje čete.

Večerilo se je. Daljne gozdove je še obsevalo sonce. Po vasi so mukale krave, ki so jih gnali pastirji s paše. Stari očanci so stali sredi vasi in modrovali, kako bi bilo lepo, če bi brigada kar za vedno ostala v vasi.

Potem ne bi Italijani hodili ropat živine, in lepo bi bilo živeti. Obujali so spomine iz borb na Soči in drugje.

»Še enkrat vam rečem, obesite te pesjane, ki ste jih zajeli,« je z močnim glasom kričal star kmet in z okovano palico mahal po zraku.

»Hudi ste, kakor sodim; če bi bili mlajši bi vas vzeli v brigado,« ga je tolažil brigadni intendat Dular (Janek).

»Viseli bi toliko časa, da bi jih kragulji snedli,« je nadaljeval starec.

V nizki in čedni kmečki hiši je bil nastanjen štab brigade. Kurirji, obveščevalci in terenci so hodili ven in noter. V sobi so ležali zemljevidi križem krašem na veliki, stari javorovi mizi. Komandant brigade je razlagal, kam bo treba iti z brigado. »Pokrajina Ajdovec, Rdeči kal — to mi ni nič po volji,« je ugovarjal komisar. »Slab položaj, in kmalu bomo imeli močne sovražne sile proti sebi. Tudi ljudje nas tam nič kaj prijazno ne gledajo.«

»Pojdimo raje na Čatež,« pravi brigadni komisar.

Izpod kape je pogledal brigadni obveščevalc in važno spregovoril: »Le kdaj se bodo Gubci spravili s Trebeljeva, kar intabulirani so na Trebeljevem.«

»Seveda, tam so dobri ljudje, dobri kraji, prav dober zrak za dihanje, eh, tovariši iz Gubčeve brigade se pa res spoznajo na dobre strateške položaje in razmere.« Vsi ostali so molčali in kimali zgovornemu obveščevalcu, ki je bil ta dan posebno važen.

»Brezova reber, Rdeči kal, brez debate,« se je oglašil pomočnik komisarja, ki je pre-

gledoval partijska poročila in pomenljivo kimal ter trkal po papirjih z ošiljenim svinčnikom. Močni in rejeni brigadni obveščevalec je odšel v sosednjo sobo, kjer je z osmimi bataljonskimi obveščevalci natepal polovico pečene belokranjske ovce. Hkrati je dajal navodila za obveščevalno delo.

»Prišlo je povelje, da moramo vse ujetnike izpustiti, politično z njimi delati, jih hitro prevzgojiti, obložiti jih z našo literaturo, poskrbeti za tolmača in jih poslati nazaj v postojanko,« se je oglašil z visokim in slovesnim glasom komisar Stane Dobovičnik-Krt.

»Tako je sestanek vseh bataljonskih štabov,« je zaklical komandant brigade. Stal je na pragu in se čehljal za ušesom.

Kurirji so hiteli na vse strani, eni peš, drugi na konjih. V vasi je bilo vse živo. Dve uri so razpravljali in se posvetovali, nato pa hitro odšli nazaj v čete. Ob desetih zvečer pa je v vasi vse potihnilo, slišalo se je le oddaljeno grmenje topov in hitri koraki previdnih patrol, ki so šle okrog vasi ter seganjale zaostaleže spat.

Samo v štabu brigade so bili pokonci pozno v noč. Štabi bataljonov in četne komande so dobili ustmena navodila za premik in za delo jutrišnjega dne. Vaščani, stari in mladi, so pa mirno in sladko spali, zakaj brigada je bila pri njih. Po dolgem času je Tomšičeva brigada prespala mirno poletno noč v čedni in razgibani ravninski vasi. Tam za gorami so pa kar naprej grmeli topovi. Velike borbe so še čakale Tomšičevo brigado...

Svetla podoba Emila Pavliča

BILO JE v času, ko so doživljali Slovenci v Mariboru vsak dan nove udarce: jemali so jim vse pravice, jih poniževali na vse načine, zapirali in izseljevali. Organizatorjem OF je le z veliko težavo uspevalo, da so razen komunistov priegnili k sodelovanju še tega in onega, saj je bilo že govoriti slovensko — zločin, kaj pa šele, da bi si kdo upal postati član organizacije, ki je pripravljala oborožen upor proti mogočnemu okupatorju.

Našel pa se je petindvajsetletni Emil Pavlič, ki si je na veselo presenečenje ilegalcev sam poiskal stik z njimi in izjavil, da je sam, da nima rodbine, da hoče sodelovati, tvegati vse, pa naj stane, kar hoče.

V Mariboru dotlej še ni bil znan, saj ga je okupator premestil z vsem davčnim uradom vred iz Slovenjega Gradca. Komunisti so mu takoj zaupali, ko je povedal vse o sebi in svoji rodbini.

Rojen je bil 9. marca 1916 v Ljubljani kot sin starega komunista, železničarja Hinka Pavliča, ki je bil že leta 1918 izvoljen za komunističnega predstavnika v ljubljanski občinski svet, nato odgovorni urednik »Rdečega prapora«, zaradi svojih nazorov predčasno upokojen, dolga leta upravnik Delavskega doma na Turjaškem trgu itd. Tako se je Emil že v domači hiši navzel revolucionarnih idej in tudi sam zgodaj občutil krivico: za-

radi brata Stanka, znanega komunista, dolgo ni mogel dobiti službe. Naposled so ga namestili na davkariji v Laškem (končal je bil dveletno trgovsko šolo), nato je služboval v Mokronogu, na Vrhniki, v Slovenjem Gradcu. Tu je med tovariši razpravljajal o političnih vprašanjih, posojal marksistične knjige in pridobival pristajše za svoje nazore. Imel je lepo knjižnico marksističnih in leposlovnih del ter je mnogo in vneto bral. Iz Slovenjega Gradca je zadnjič obiskal svojce v Ljubljani. Mati se je jokaje poslovila od njega, svojega nežnega, bolehnega sina (imel je rahlo skrivljeno hrbtenico), po srcu mehkega in zvestega. Ni ga več videla.

V pisarni, ki je štela okrog dvesto ljudi, je užival ugled zaradi svojega neupogljivega, ponosnega značaja. S strankami je kljub pritisku govoril glasno slovenski in je med tovariši neustrašeno pridobival člane za OF, tako da je pritegnil k sodelovanju vse, ki so imeli količkaj hrbtenice. Zaradi Nemcev in nemškutarjev, ki jih je v pisarni mrgolelo, to ni bilo lahko.

Ilegalci so ga takoj vključili v komunistično celico, ki je v njej delal tudi Mirko Lorger, član MK OF. Najtesneje pa je Emil sodeloval z ilegalno Slavo Klavoro, sekretarko PK SKOJ. V njegovi mansardni sobici (Mladinska ulica štev. 23) sta ponoči na pisal-

nem stroju razmnoževala letake, včasih pa je Slava tam tudi prenočevala; kadar je bilo nevarno, sta delala kar v drvarnici na vrtu, Emil pa ji je nosil tja posteljnino.

Toda Slavo so ujeli in — ustrelili. Za Emila so bili to hudi dnevi, vendar ni odnehal. Opravljal je še dalje najbolj zaupne naloge.

Potem so ujeli sekretarja MK KP Lojzeta Zorka, ga mučili in pregovorili, da je začel izdajati, isto pa se je zgodilo še s tremi kurirkami. Izdali so ilegalce drugega za drugim in večina jih je padla pod strel. Vsa organizacija je bila izdana. Preostali so trepetali, kdaj pridejo ponje, mirne minute niso več imeli. Pavliču je nekdo mimogrede na ulici šepnil, naj izgine, a ni se mogel odločiti. Samo stanovanje je spremenil, preselil se je onstran Drave v Marmontovo ulico.

Dne 8. januarja 1942 so ga prijeli. Vsi, ki so mu dajali

prispevke, so vztrepotali. Bali so se, da ga ne bi mučitelji zlomili, kot so že toliko drugih. Niso vedeli, kaka silna moč je bila v njem, kako globoko zakoreninjeno je bilo njegovo prepričanje. Gestapovci so ga zaman mučili, niti v Gradcu ga niso mogli streti, ničesar ni izpovedal. Uspelo mu je, da je svoje sodelavce pomiril s tem, da jim je skrivaj poslal iz zapora listek, naj se ne bojijo, on da ne bo izpovedal nobenega imena. Ves urad si je oddahnil, zares niso nikogar prijeli.

Dne 3. aprila 1942 so ga na dvorišču sodnijskih zaporov v Mariboru ustrelili s celo vrsto mladih komunistov in španskim borcem Božom Mravljakom vred, z junaško skupino, ki je do konca prepevala. Tako je bila njegova smrt junaška, kot je bilo goreče, plemenito in junaško vse njegovo mlado življenje.

Milica Š. Ostrovska

Partizanka Vida

BILO je 2. aprila 1945. Čete sovjetskega maršala Tolbuhina so se bližale Murski Soboti in jo tudi naslednjega dne začasno zasedle. Sovražnik je bil na umiku in je zapustil Prekmurje, da bi organiziral obrambo na desnem bregu Mure, kjer je že leta 1944 zgradil utrdbе.

Na dvorišču ljutomerskih zaporov so odmevali surovi vzkliki podivjanih vlasovcev. Ljudje so s strahom opazovali kaj se bo zgodilo. Vlasovski morivci pod vodstvom gestapovca Konrada Hvalenza so odbrali 21 političnih jetnikov, ki so jim namenili smrt z ustrelitvijo.

Iz Ljutomera proti reki Muri se je pomikala nenavadna kolona. Na konjih so jahali vlasovski zločinci, ki so gnali 21 moških in žensk, močno zvezanih in povezanih med seboj z verigami.

Krvoloki so se izogibali naseljenih krajev in so vodili svoje žrtve po skritih poteh. Jetniki v koloni so se muko-

ma pomikali dalje. Končno so prispeli v bližino Smodiševskega mlina na Moti. Žrtve so postrojili tik ob strugi Mure. Potem so zaregljale strojnice in opravile svojo smrtno žetev. Mrtvi in hudo ranjeni so padali v reko in valovi Mure so pogoltnili trupla umorjenih tovarišic in tovarišev.

V valovih Mure je bila tako končana tudi življenjska pot komunistke in okrožne mladinske aktivistke Marije Petje-Vide.

Na mestu, kjer so padle žrtve, stoji danes blizu 2 m visok spomenik. Vanj je vkovana železna veriga. Na spomeniku je zapisano:

Na tem mestu so 2. aprila 1945 fašistični zločinci umorili 21 slovenskih življenj. Delovno ljudstvo Pomurja se klanja njihovemu spominu!

*

MARIJA PETJE-VIDA je bila rojena 11. marca 1922 v Zavrstniku pri Litiji. Izhajala

je iz številne delavske družine, zakaj zakonca Francka in Ivan Petje sta imela deset otrok. Razumljivo je, da sta si morala roditelja spričo tako številne družine z vsemi silami prizadevati, da bi nasitila otroke in da bi jih pripravila za samostojno življenje. Pa ne samo to. Oče in mati sta vcepljala svojim otrokom čut ljubezni do domovine in socialne pravičnosti. Izrpane matere se je lotila zavrtna bolezen. Leta 1940 je zatisnila trudne oči.

Marija je končala triletno obrtno šolo trgovske stroke. Po končanem uku je bila nekaj časa zaposlena kot trgovska pomočnica pri podjetju Agnola v Ljubljani. Po zloму stare Jugoslavije je zapustila glavno mesto in odšla v Litijo, kjer je nastopila službo trgovske pomočnice v konzumu litijske predilnice.

Kmalu se je povezala z organizacijo OF in začela aktivno in organizirano delovati za novi čas. Septembra 1943 so jo prijeli. Znašla se je v gestapovskih zaporih v Litiji. »Vemo, da nisi naklonjena tretjemu rajhu in da delaš za bandite,« je začel z izpraševanjem neki gestapovec. Marija je zanikala vsako krivdo. »Vsa vaša družina je banditska,« je nadaljeval zasliševalec. »Ali veš, da smo zaprli tudi tvojo sestro Ljudmilo, ki je bila prav tako kot ti v stikih z banditi?« je rohnol gestapovec. »Škoda te je, dekle,« je spet povzel policist. »Pripravljeni smo ti vse zablode odpustiti, če se zavežeš, da boš odslej delala za nas.« Potem ji je v rožnatih barvah slikal bodočnost in jo snubil za delo v korist gestapa. Marija pa ga je odločno zavrnila: »Pripravljen sem na vse in od vas tudi ne pričakujem nobene milosti. Vaše ponudbe pa nikdar ne bom sprejela!«

»Čakaj ptičica, kmalu se boš omeščala in nam povedala vse kar veš o banditih,« je vzkliknil gestapovec. Potem so padali udarci. Vendar pa Marija kljub mučenju ni klonila in ni spregovorila nobene besede, ki bi lahko škodovala osvobodilnemu gibanju. V zaporu je ostala nekako 3 mesece in bila večkrat trpinčena. Gestapov-

ci so storili vse, da bi od nje z mukami izsilili priznanje o delu za OF. Besni so bili, ker jim ni uspelo, da bi jo pridobili na svojo stran. Konkretnih dokazov o njenem sodelovanju z OF niso imeli. Končno so jo izpustili, vendar se je morala vsak dan javljati šefu gestapa v Litiji.

Toda v Litiji ni ostala dolgo, že v začetku leta 1944 so jo ponovno aretirali. Transport političnih jetnikov je krenil do Kamnika in naprej v Celovec. V Celovcu so ostali dva dni, nameščeni v neki vojašnici. Vida je premišljevala, kako bi se rešila. Prosila je, da bi šla k zobnemu zdravniku. Dali so ji dovoljenje. Tako je lahko prišla v mesto. Prvi vlak jo je odpeljal do Kranja in odtod proti Litiji. Na železniški postaji v Jevnici je izstopila. Odšla je v ilegalo. Postala je mladinska aktivistka in članica rajonskega komiteja SKOJ za tedanji rajon Litija. Nedolgo zatem je bila kooptirana v okrožni komite SKOJ. Kot okrožna delegatka se je udeležila II. kongresa USAOJ v Drvarju. Po prihodu iz Drvarja je večkrat pripovedovala o srečanju s tovarišem Titom in njegovih besedah, ki jih je govoril delegatom. Med drugimi je dejal, da naj ne bo nikomur žal, če bo potrebno žrtvovati tudi svoje življenje za narodno in socialno osvoboditev. Po dolgi in naporni poti iz Bosne v Slovenijo, nazaj na Štajersko, je bila Vida sprejeta v članstvo KPJ.

Kot sposobno mladinsko aktivistko jo je Pokrajinski komite KPS za Štajersko poslal opravljat nove naloge v Prlekijo. Tu je delovala v rajonu in okrožnem odboru ZSM. Oktobra 1944 je Vida vodila zbor aktivistov, ki je trajal dva dni in dve noči pri posestniku Novaku v vasi Branoslavcih. Na tem zborovanju so bili sprejeti pomembni sklepi za nadaljnji razmah OF na področju Prlekije. Na sestanku aktivistov 1. novembra istega leta, ki je bil pri kmetovavcu Alojzu Štuhecju v Očeslavcih, je bila Vida kot zastopnica okrajnega odbora ZMS izvoljena v okrajni odbor OF Gornja Radgona.

Nemcem je čedalje bolj primanjkovalo sil za boj proti partizanom in političnim aktivistom. Na pobudo domačih izdajavcev iz Prlekije so Nemci namestili na področju ljutomersko-radgonskega okrožja okrog 300 Vlasovcev. S prihodom teh tolpe v Prlekijo je bilo delovanje aktivistov silno otežkočeno. Vlasovci so neusmiljeno zasledovali partizane in politične delavce.

Prišel je 3. februar 1945. Skupina političnih aktivistov, med katerimi je bila tudi Marija Petje-Vida, se je mudila v vasi Logarovcih. Močno utrujeni in ozebli so našli zatočišče v hiši Ivana Žalika.

Zaradi izdajstva so Vlasovci obkolili nizko leseno hišico. Vnel se je boj na življenje in smrt. V spopadu s partizani je padel komandant vlasovcev kapetan Schlidovsky in več vojakov. Aktivisti, ki so bili na podstrešju Žalikove domačije, so si z bombami utirali pot iz ognjenega obroča. Prvi se je zgrudil Branko Bernot-Aljaž iz Ljubljane (brat Vide Tomšičeve), za njim je izkrmavel Jožko Berden-Rastko. Vlasovci so ustrelili tudi gospodarja Žalika in njegovo ženo Katarino. Hudo ranjenega Cirila Jureša-Maksa so vlasovci ujeli in ga še isti dan obesili v Ljutomeru.

Vida je bila hudo ranjena v prsi. Z zadnjimi močmi se je privlekla na Magdičev ske-

denj, da bi si rešila življenje. Za njo je ostala krvava sled. Vlasovski morivci so jo zasledili. Prijeli so jo na skednju. Čeprav je bila hudo ranjena, so se bali, da jim ne bi ušla, zato so jo še dvakrat zabodli z bajonetom v nogo.

*

Vida je bila sedaj že drugič v jetnišnici. Prestala je grozovita mučenja, zakaj vlasovci in njihovi gospodarji gestapovci so storili vse, da bi spregovorila in da bi jim povedala, v katerih hišah so se sestajali in kdo vse je povezan v OF. Zaman so bila vsa trpinčenja. Vida kljub mukam ni klonila. Do poslednjega diha je ostala zvesta svojemu narodu in Partiji.

Vsi člani nekdanje Petjeve družine iz Zavrstnika pri Liti, vsi sinovi in hčerke so sodelovali v velikem osvobodilnem boju naših narodov.

Skoraj vsi so bili tudi na vodilnih mestih v enotah NOV in POS ali v organizacijah na terenu. Marija in Jože sta žrtvovala življenje za svobodo.

Partizanka Vida je bila nežno in zelo tankočutno dekle, vendar zelo odločna. Ko je odhajala v Pomurje, je veselo dejala: »Vem, da me čaka težko in naporno delo, toda tudi jaz hočem prispevati svoj delež za osvoboditev domovine, za zmago ljudske revolucije.« In res — prispevala je svoj delež — dala je največ, kar je mogla: svoje mlado in dragoceno življenje je položila na žrtvenik svobode.

Komaj 23-letna mladenka je svojo obljubo častno izpolnila. Njeno okrvavljeno telo so zločinci vrgli v deročo reko Muro, skupaj z ostalimi talci, ki so bili ustreljeni tistega usodnega dne, 2. aprila 1945.

Jože Janež

pot sem ga moral pokarati, zakaj je tako lahkomišljen in zakaj rajši ne pazi nase in na svoje tovariše. Zopet so se mu premaknile velike brke sem in tja, nato pa je spregovoril: »Ti seveda misliš, da nimamo organizirane obveščevalne službe. Rečem ti, prej ko bodo oni krenili iz Trebnjega (to je bila najbližja in najmočnejša italijansko-belogardistična postojanka, od koder so stalno vpadali, včasih v bližje, včasih pa tudi v daljne vasi), bomo mi obveščeni o vsem, celo o tem, koliko jih je, kam gredo in o vseh drugih podrobnostih. E, kar sedi, ne boj se za nas, pa tudi ti si med nami brez skrbi.«

Res sem prisedel in popil kozarček dobrega jabolčnika. Z Miklavžem sva povpraševala po raznih novicah, tovariši pa so živahno pripovedovali o tem in onem, kaj se je zgodilo v času dolge in hude sovražnikove ofenzive.

Po krajšem pogovoru je eden izmed tovarišev (zdi se mi, da je bil Kolenc, doma nekje pri Sevnici) vprašal, če bi morda malo prigriznila. Seveda sva odgovorila, da nisva lačna, ali po stari partizanski navadi nisva smela odreči. »Pojdimo rajši v hišo«, se je oglasil tovariš Ganster. Vstali smo in krenili v Pumprovo hišo. Že na pragu nas je Jakopinova oziroma Pumprova mama prisrčno sprejela. Ona je med tem časom, ko smo sedeli pod kozolcem, zvedela od otrok, da sva prišla z Miklavžem »naokoli«. Zelo jo je zanimalo, kako je kaj z našimi. Še posebno jo je skrbelo za njuna sinova Ivana in Pepeta ali Jožeka, kakor so ga kličali partizani. Zelo veselo in rada sva sporočila, da sta oba živa in zdrava v Gubčevi brigadi, od koder sva pravkar prišla. Stopili smo v vežo, nato pa v hišo, kakor pravijo na Dolenjskem sobi, v kateri se obeduje in presedi prosti čas. Posedli smo na stole in klopi okoli velike hrastove mize, za katero je do začetka vojne posedala vsa Jakopinova družina. Kar hitro se je na mizi znašel velik hlebec domačega kruha in seveda tudi steklenica jabolčnika ni manjkala. Ko je gospodinja

Samo dva sta se prebila

LEP in sončen je bil tisti jesenski dan 1942. leta, ko sva s tovarišem Miklavžem prišla v Gorenjo vas blizu Mirne na obisk k našim terenskim političnim delavcem ali terenecem, kakor smo jih takrat običajno imenovali. Prišla sva le nekaj dni po veliki italijanski ofenzivi, v kateri so sodelovali tudi belogardisti z Dolenjske. Krenila sva po ozki dolini od Tihaboja, izpod Kompolja in Cirkna. Sijalo je jesensko popoldansko sonce, po drevju je šumelo že porumenelo listje. Ko sva prišla na rob gozda nad vasjo, sva si skrbno ogledala, kakšno je stanje v vasi in njeni okolici. Po skrbnem ogledovanju sva ugotovila, da je vse mirno, in sva se nato spustila po ozki vaški poti v vas. Pod kozolcem sva našla tri naše tovariše, ki so se sladkali z litrom mladega jabolčnika. Kozolcu sva se približala popolnoma neopaženo. Tovarišem je bilo zelo nerodno, ko sva jih presenetila. Začuden smo se spogledali in si od veselja, ker smo ostali po tisti strašni sovražnikovi burji vsi živi, priščno stisnili roke.

Ponudili so tudi nama kozarček jabolčnika, ki se ga seveda nisva branila. Miklavž, fant visoke postave, srednje okroglih lic je sedel na nekakšne deske, jaz sem pa še ostal na nogah. Moram reči, da mi njihova brezbriznost ni prav nič ugajala. Kar hitro sem navezal pogovor s tovarišem Jakopinom ali »Pumprovim očetom«, kakor smo ga radi imenovali, o tem, zakaj so tako brezbrizni pod kozolcem in celo brez vsakršnega zavarovanja. Saj vendar Italijančki in belogardisti stalno stikajo okrog svojih postojank za našimi. Dodal sem: »Kakor sva midva lahko neopaženo prišla v vas, prav tako lahko pridejo tudi belčki in vas polovijo kot ptičke v kletki.«

Na Jakopinovem obrazu sem videl naglo spremembo. Ta tovariš je bil močan in širokopleč možakar z močnimi črnimi brki in velikimi temnosivimi očmi, večkrat nasmejan, a sedaj se mu je obraz naglo zresnil. Porogljivo je dejal: »Sedaj še enkrat vidiš, da nismo paničarji niti skrivači.« Res je, poznal sem ga kot zelo hrabrega tovariša, toda to

vse to postavila na mizo, se je opravičevala, da je vse bolj siromašno, ker je pač vojna in so tudi Italijani in belogardistični hapci precej pokradli, toda na srečo je nekaj stvari bilo dobro skritih, pa jih niso našli, tako da še vedno lahko speče kruh.

Takrat še nihče izmed nas ni slutil, kako se pripravlja črn dan za nas in za vso Jakopinovo družino. Nihče ni niti najmanj pomislil, da je to naše zadnje srečanje. Nihče si ni mogel zamisliti, da večini ljudi, ki so sedaj še veselih lic tu za mizo pri hlebcih kruha in steklenici jabolčnika, tečejo ne samo zadnje ure, temveč tudi zadnje minute življenja.

Potlej smo se pogovarjali, koliko je šlo možkih v belogardo, kaj je krivo, da so se dali zapeljati, in še celo nekateri taki, ki so bili do ofenzive naši simpatizerji. Tako se je razvijal naš pogovor, a zunaj se je lepo jesensko sonce že pomikalo proti goram tam daleč za Trebnjem. Kmalu je to naše kramljanje in obujanje spominov na preživele dneve vojne pretrgal prestrašen glas Jakopinove hčerke. Pritekla je v hišo in zavpila na ves glas: »Bežite tovariši, bežite, belogardisti vas obkolujejo. Vsak čas bodo pred hišo!«

Planili smo vsi kot eden izza mize. Skočil sem, zgrabil z desno roko puško, ki sem jo imel nabit kakor vselej. Z levo roko sem odpel rumeno ofenzivno bombo francoskega porekla ali »sifonario«, kakor smo jo partizani še drugače imenovali. Hitro stečem skozi vrata v vežo in iz hiše. Komaj sem se pojavil pred hišo, me je že ustavil ogaben glas belogardista: »Stoj, vdaj se!«

Nisem razmišljal, skočil sem še hitreje in vrgel bombo proti belogardistu. Bomba je eksplodirala, dobil sem še več moči za skok. Dim bombe in eksplozija sta menda zmešala bele, tako da sem lahko stekel neovirano naravnost skozi vas. Kaj se je zgodilo z ostalimi tovariši, se v prvem trenutku nisem zavedel. Kasneje sem si hitro razjasnil vso stvar. Videli sem, da vsi tovariši teče-

jo za menoj. Pritekel sem na rob vasi. Ali kam sedaj? Do gozda je skoraj 300 metrov. Vas ločijo od gozda z leve strani njive, z desne pa vinogradi. Prebiti se po tej čistini, je bilo skoraj nemogoče. Toda razmišljati nisem utegnil. S kratkim pogledom desno in levo po njivah in vinogradih sem že zagledal belogardiste, ki so ležali s puškami v rokah komaj kakšnih 50 metrov od vaske poti, po kateri sem izbral smer za skok do gozda. Vse to se je tako hitro dogajalo, da si še danes ne morem zamisliti, kje in kako človek zbere toliko moči v trenutku.

Od vogala zadnje hiše sem dvignil puško, pomeril in izstrelil z največjo naglico nekaj nabojev proti belčkom. Takoj nato sem skočil in že so se oglasile njihove dolge puške. Vrgel sem se na tla. Zgrabil sem drugo »sifonario« in jo strgal s širokega nemškega opasača, ki sem ga bil komaj tri mesece prej vzel nemškemu graničarju pri Javorskem pilu. Nato sem jo sprožil in jo z vso močjo vrgel na belce. Bomba se je raztreščila, nato sem vrgel še eno.

V tem hipu sem zaslišal znan glas v neposredni bližini. Za hip sem se stresel, pogledal in opazil komaj nekaj korakov za seboj ležečega Miklavža. Zaklical sem mu. Z drhtečim glasom mi je odvrnil: »Ranjen sem, z menoj je konec, prebijaj se dalje, zame ne skrbi.« Takoj zatem se je oglasila njegova pištola »valterca«. Ozrl sem se nazaj in zagledal negibnega tovariša Miklavža. Poklical sem ga: »Miklavž, Miklavž!« Toda odgovora nisem dobil. Srce se mi je skrčilo. Obšlo so me težke misli. Izgubil sem tovariša, s katerim sva izvršila nešteto akcij. Bil je tovariš, kakršnih sem malo srečal v življenju. Sedaj sem sam; popolnoma sam v skoraj brezupnem položaju. Da si vzamem življenje, prej kakor padem v roke tem ogabnim italijanskim hlapcem? Ne! Vse hkrati sem vrgel od sebe, zgrabil še eno »sifonario« in jo zalučal med belce. Takoj zatem sem izstrelil še nekaj nabojev iz puške. Med belci je nastala panika. V hipu, ko sem streljal s pu-

ško na sovražnike, sem zagledal, da jih nekaj beži po njivah. To sem izkoristil, skočil na noge in se pognal z vso močjo proti gozdu. Kako sem došel do gozda, da me niso zadel, še zdaj ne vem in ne razumem, saj so našigali po meni in me klicali po imenu, naj se vdam.

Ko sem prišel do gozda, mi je odleglo. Skrbno sem pogledal, ali ni morda tudi tu kakšna nevarnost. Obrnil sem se, izstrelil še nekaj nabojev proti belim in nadaljeval pot po gozdu. Oblival me je znoj po vsem telesu. Bil sem močno utrujen, noge so se mi tresle in občutil sem, da me ne morejo več nositi. Videli sem, da je nevarnost za menoj, in sedel, da bi se odpočil in si nabral novih moči za pot. Ko sem počival, sem razmišljal o tovariših. Vedel sem, da so šli vsi skozi vas za menoj.

Sedaj sem vedel le, kaj je s tovarišem Miklavžem. Kaj pa je z Gansterjem, Jakopinom in Kolencom? Vse to je ostalo še vedno nejasno. Po krajšem počitku sem nadaljeval pot proti Tihaboju. Ne spominjam se, če mi je bila še katera pot v partizanih tako težka in dolga kot ta, po tej težki izgubi.

Prišel sem v Tihaboj. Oglašil sem se doma. Mamo sem našel pri kuhanju večerje. Prestrašeno me je pogledala in vprašala: »Kako to, da si se tako hitro vrnil?« Povedal sem, kaj se je zgodilo. Tudi zanjo je bila to težka izguba, saj je bil Miklavž pri nas kot doma. Čez nekaj časa je prišel še Ganster, to je Kristof Stane, ki se je tudi prebil iz obroča. Ta je povedal, da so Jakopina in Kolenca ujeli živa ter ju odpeljali v Trebnje. Prav tako so tudi Miklavža naložili na nekakšen kmečki voz in ga odpeljali. Čez nekaj dni smo zvedeli, da so ga razkazovali pred sodniško zgradbo v Trebnjem, Jakopina in Kolenca pa vodili bosa in samo v spodnjih hlačah po Trebnjem ter ju čez dva dni ustrelili za obzidjem trebanjskega pokopališča.

Tako sva se samo dva prebila iz sovražnega obroča.

Vid Jerič

Košek ostrig

(Odlomek iz romana KAPUTT)

APRILA leta 1941 sem se napotil iz Beograda v Zagreb. Vojske z Jugoslavijo je bilo pred nekaj dnevi konec, rodila se je Neodvisna država Hrvatska; v Zagrebu je zavladał Ante Pavelić s svojo ustaško tolpo. V vseh vaseh so po zidovih lepili velike slike hrvaškega poglavnika Anteja Pavelića, manifeste, proglase in odloke nove narodne hrvaške države. Bilo je v prvih pomladanskih dneh: srebrnkasta prozorna megla se je dvigala iz Donave in Drave. Skozi njo so prosevale zeleno valujoče fruškogorske gorice, pokrite z vinogradi in žitnimi polji; svetlo zelenilo vinskih trt in nasičena zelén žita sta se vrstili, se menjavali in se pod svilnato modrim nebom spajali v čudovito igro svetlobe in senc. Bili so prvi lepi dnevi po dolgih deževnih tednih; po cestah so se valili potoki blata. Moral sem se ustaviti v Iloku, sredi poti med Novim Sadom in Vukovarom. V edinem vaškem gostišču so pogrnil za večerjo eno samo veliko skupno mizo in okrog nje so posedli oboroženi kmetje, žandarji v srbskih uniformah s hrvaško trobojnico na prsih ter nekaj beguncev, ki so med Palanko in Ilokom prebredli reko.

Po večerji smo zapustili gostilniško sobo in odšli na teraso. Donava se je bleščala v luninem svitu; med drevjem so se prikazovali in izginjali ognji z vlačilcev in splavov. Neskončen srebrn mir se je spuščal na zelene fruškogorske gorice. Prišla je policijska ura. Patrulje oboroženih kmetov so kot večerna kontrola trkale na vrata židovskih stanovanj; z enoličnimi glasovi so pozivale stanovance po imenu. Vrata so bila zaznamovana z rdečo Davidovo zvezdo. Židje so se prikazovali na oknih in odgovarjali: »Tu smo, doma smo!« — »Dobro, dobro,« so dejali kmetje in potolkli po zemlji s kopiti svojih pušk. Veliki tribarvni letaki po hišah, proglasi nove zagrebške vlade, so kot velikanske rdeče-belo-modre lise prodirali mesečino. Bil sem na smrt utrujen, zato sem se opolnoči vrgel na posteljo. Ležal sem na hrbtu in skozi odprto okno gledal luno, ki se je lahko dvigala iznad drevja in streh. Na pročelju nasprotne hiše, kjer je bil se-

dež iloških ustašev, je visela velikanska podoba Anteja Pavelića. Podoba je bila v črni, rahlo zeleno nadahnjeni barvi natisnjena na debel papir. Poglavnik me je motril s svojimi velikimi črnimi očmi, globoko vdrtimi pod nizkim, trdim in odločnim čelom. Imel je široka usta z debelimi ustnicami, nos je bil raven in mesnat, ušesa velika. Nikdar si nisem predstavljal, da more človek imeti tako velika in dolga ušesa. Spuščala so se mu do srede lic ter bila hkrati smešna in pošastna; gotovo je prišlo do tega zaradi napake v perspektivi, zaradi grobe napake slikarja, ki je naslikal portret.

Naslednjega jutra so na križiščih vukovarskih ulic stale oborožene patrulje madžarskih žandarjev. Vukovarski trg poleg mostu je bil poln ljudi; gruče mladih deklet so se sprehajale po pločnikih in se ogledovale v izloženih oknih, z zidov so strmele vame slike Anteja Pavelića; gledal me je s svojimi globoko pod nizko in trdo čelo vdrtimi očmi. Sapice z Donave in Drave so prinašale v rožnato jutro sladke vonjave mokrih trav. Vse od Vukovara do Zagreba, pa vsej Slavoniji, bogati z žitom in zelenimi gozdovi, napojeni z rekami in potoki, po vseh vaseh so me sprejemale Paveličeve podobe in njegov črni pogled. Zdelo se mi je, da ga poznam že od zdavnaj, kot da mi je drag, prijateljski obraz. Lepaki po zidovih so oznanjali, da je Ante Pavelić zaščitnik hrvaškega ljudstva, oče hrvaških kmetov in brat vsem tistim, ki se bore za svobodo in neodvisnost hrvaškega naroda. Kmetje so brali oznanila, zmajevali z glavami in obračali proti meni svoje obraze s širokimi, izstopajočimi ličnicami in me gledali z enakimi črnimi in globokimi očmi kot poglavnik.

Zaradi tega sem imel, ko sem prvič videl Pavelića za veliko pisalno mizo v zagrebškem starem mestu, vtis, da sem srečal starega prijatelja, ki ga poznam že ne vem koliko let. Opazoval sem njegov široki, ploski obraz s trdimi in globokimi potezami. Njegove oči so žarele v globokem, črnem ognju, na bledem, rahlo porumenelem obrazu. Ne-

Krsto Hegedušić: Mrtve vode

kaj neizrekljivo bedastega je bilo vtisnjene- ga na njegovem obrazu: to so gotovo pov- zročala njegova velikanska ušesa, ki so se mi sedaj, ko sem jih gledal od blizu, zdela še večja, še bolj smešna in pošastna kot na slikah...

Kasneje sem se po dolgih mesecih živo- tarjenja na prašnih in blatnih, brezmejnih planjavah med Dnjeprom in Dnjestrom bolan in utrujen vračal iz Rusije. Ustavil sem se v Zagrebu, da bi tam nekaj dni po- čival. Na večer svojega povratka sem s pri- jatelji posedal na terasi hotela Esplanade.

Cez nekaj časa se je naši mizi približal častnik, nekdanji kapetan carske armade, sedaj Paveličev pribočnik. V koraku je po- zibaval boke med železnimi mizami in stoli, od časa do časa povzdignil roko do ščitnika in se graciozno priklanjal na levo in desno; ženski pogledi, polni koprnenja, so kot pti- čice poletavali okrog visoke in trde, starin- ske častniške čepice, ki je izvirala še iz

habsburških časov. Smehljaje se je približal naši mizi; smehljaj, ki je lebdel na njego- vem tolstem obrazu in na njegovih s tem- noplavimi brki ozaljšanih ustnicah, pa je bil pôstaren in preživet. Z enakim smehljajem je v predsobi Paveličevega kabineta spre- jemal tuje diplomate, visoke državne funk- cionarje in ustaške poglavarje. Tam je sto- loval za pisalnim strojem, sklonjen nad čr- nimi tipkami; roke so mu bile orokavičene z usnjenimi rokavicami brezmadežne be- line, kot so jih nekdaj nosili avstrijski car- ski gardisti. Tesno je stiskal ustnice in z enim samim prstom svoje desnice nalahno pritiskal na črne, široke tipke, levico pa je prislanjal ob bok, ko da je vsak čas pri- pravljn odplesati četvorko. Priklonil se je pred nami, privzdignil roko do blestečega se ščitnika na svoji čepici ter obstal v globo- kem priklonu, ne da bi rekel besedo. Nato se je nenadoma, kot bi ga sprožil, obrnil proti meni in mi izrazil zadovoljstvo, da me vidi v Zagrebu.

Z ljubeznivim očitkom, izgovarjaje besede, kot bi jih popeval v ritmu dunajskega valčka, ki ga je ta čas igral orkester, me je povprašal: »Zakaj me niste takoj obvestili, da ste v Zagrebu? Poiščite me jutri zjutraj ob enajstih, dodal bom vaše ime na avdienčno listo; poglavnika bo zelo veselilo, če vas bo spet videl.« Znižal je glas, se globoko priklonil, kot bi mi zaupno sporočal ljubezensko skrivnost, in dodal: »Zelo zelo ga bo veselilo.«

Prihodnji dan sem ob enajstih že sedel v Paveličevi predsobi. Pribočnik se je sklanjal nad pisalni stroj, prav počasi tapljal po črnih tipkah z enim samim prstom desnice, tesno opéte v belo kožnato rokavico. Minilo je že več mesecev, odkar nisem videl Pavelića. Ko sem vstopil v njegovo sobo, sem takoj opazil, da je pohištvo drugače razvrščeno. Pri zadnjem obisku je stala njegova pisalna miza na koncu sobe, daleč stran od oken. Sedaj pa so jo postavili tako blizu vrat, da je ostal le najmanjši prostor, ki je človeku komaj dopuščal, da je stopil prednjo. Toliko da nisem s kolenom udaril vanjo.

»To je moja iznajdba«, je dejal Pavelić, ko mi je z nasmehom stiskal desnico. »Kdorkoli bi vstopil z zločinskim namenom, bi se zadel ob pisalno mizo ter se nenadoma znašel pred menoj, bi se zmedel in se izdal. Moja metoda je povsem drugačna od Hitlerjeve in Mussolinijeve; ta dva sta puščala med seboj in obiskovalci veliko praznino prostrane sobe.« Opazoval sem ga, medtem ko mi je govoril. Zdelo se mi je, da se je zelo spremenil. Bil je videti utrujen, napori so začrtali sledove na njegovem obrazu, oči so mu bile rdeče od neprespanih noči. Nespremenjen pa je ostal njegov široki, muzikalni, nenavadno blagozvočni glas. To je bil glas preprostega, dobrega, plemenitega človeka. Njegova orjaška ušesa so nenavadno shujšala. Postala so prozorna: skozi desni uhelj, ki je bil obrnjen proti oknu, so prosevali rdečkasti odsviti streh, zelena svečava dreves in modrina neba. Drugi uhelj, neosvetljen in obrnjen proti steni, pa je bil videti, ko da je voščen. Opazoval sem Pavelića in njegove debele, kosmate roke, njegovo nizko, trdo, uporno čelo ter pošastna ušesa. Ta preprosti, dobri, plemeniti človek, poln najrahljših človeških čustev, se mi je nekako zasmilil. Zadnje mesece se je položaj nenavadno zaostрил. Partizanski napadi so se razbesneli po vsej Hrvaški od Zemuna

do Zagreba. Globoka, iskrena žalost se je vdolbla v poglavnikov blede, skoraj prsteni obraz. Koliko trpi to zlato srce, sem si mislil.

Čez čas je vstopil pribočnik in naznanil italijanskega ministra Raffaella Casertana.

»Naj vstopi,« je rekel Pavelić. »Italijanski minister ne sme čakati v predsobi!« Casertano je vstopil in dolgo smo se najiskreneje in najprisrčneje pogovarjali o problemih trenutnega položaja. Partizanske čete so v pretekli noči prodrle že v sama zagrebška predmestja, toda zvesti Paveličevi ustaši so kmalu opravili s to nadlego.

»Hrvaško ljudstvo želi, da mu vladata pravica in dobrota,« je rekel Pavelić. »Moja dolžnost je, da mu zagotovim oboje.«

Medtem ko je govoril, sem ogledoval pleteno košarico, ki je stala ob poglavnikovi desnici. Pokrov je bil napol odkrit, videl sem, da je košek poln morskih sadežev. Zdelo se mi je, da so ostrige, ki so jih že bili izluščili iz lupin; take sem videl svojčas v izložbah na londonskem Picadillyju. Casertano me je gledal in mi pomežiknil:

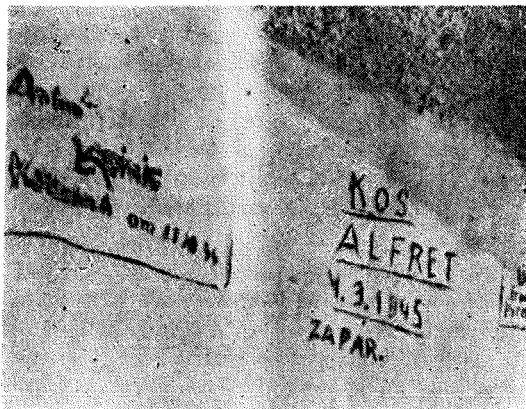
»Se ti mar cede slinje po dobri juhici iz ostrig?«

»Ali so to dalmatinske ostrige?« sem vprašal poglavnika.

Ante Pavelić je odkril košarico in mi pokazal te morske sadeže, to gmoto lepljivih, zgruzastih ostrig, in mi rekel s svojim dobrim, utrujenim smehljajem:

»To je darilo mojih zvestih ustašev: dvajset kilogramov človeških oči.«

Prevedla Marijana Novak

Napisi na jetniških celicah — neme priče fašističnega nasilja med II. svetovno vojno

OGENJ ZA UPORNIKA

Dne 5. avgusta je bila pod Ljubeljem, na mestu, kjer je stalo med drugo svetovno vojno koncentracijsko taborišče, proslava oziroma srečanje bivših političnih internirancev, ki ga je organiziral občinski odbor Združenja borcev občine Tržič. Udeleženci proslave so obujali spomine na trpljenje, ki so ga prestajali v koncentracijskih taboriščih nacistične Nemčije, hkrati pa so se poklonili spominu vseh žrtev fašizma ter ponovno obsojili pojave neofašizma in revanšizma v Zahodni Nemčiji.

Taborišče pod Ljubeljem, kjer so bili internirani Francozi, Rusi, Poljaki, Belgijci, Italijani in Jugoslovani, je bilo eno izmed najhujših. Med drugim priča o tem knjiga »Karawanken«, ki jo je napisal bivši interniranec Gaston Charlet.

Preberite odlomek iz te knjige!

BILO je 18. maja 1944. Ura je bila nekaj čez osem...

Nenadoma smo se zdrznili: odjeknil je strel, nato še eden. Po zvoku smo spoznali, da to ni bilo daleč — v taborišču ali v njegovi najbližji okolici...

Strel je za nas zmeraj pomenil skrivnost, grožnjo in strah...

Vrata ambulante se naglo odpro. Vstopi Michel. Pod pretvezo, da nese v bližnjo kuhinjo vojaške posadke vedro, je šel poizvedovat. In že govori z razklanim glasom:

»Ubili so Rusa... Veste, tistega, ki je s svojimi izbuljenimi očmi in nepremičnim pogledom vzbujal videz blazneža... Ustrelili so ga z razdalje 5 metrov, na krožni poti v taborišču... Streljal je tisti veliki plavalasi esesovec...«

»Je mrtev?«

»Ne še, a ne bo dolgo živel...«

Naša skupnica se je spet pogreznila v molk. Zunaj je čedalje bolj mračno vreme. Po črnih gorskih vzpetinah se plazijo umazane, cunjaste megle. Tu in tam se loči od njih nekaj kosmov, ko da so jih odtrgali vrhovi zelenih smrek in sajastih macesnov.

Rusa, o katerem je pripovedoval Michel, sem poznal. To je bil Cacorijski.

Poznam tudi njegovo življenje. Prebival je v majhni vasi na jugu Ukrajine, nedaleč od bregov Azovskega morja. Potem ko je

bil vpoklican v Rdečo armado, je sodeloval v krvavih bitkah — od barbarskega nemškega vdora do trdovratnega umika Rdeče armade proti Kavkaškemu gorovju. Nekoč, ko so štuke navalile z bombami, je bil hudo ranjen in je obležal. Ker so mislili, da je mrtev, so ga pustili na bojišču. Prišel je v ujetništvo in si rešil življenje, toda njegove telesne moči so ostale šibke; za nameček mu je strašna eksplozija pustila še to zlo, da ni mogel premikati glave in oči, zaradi česar ga je vsakdo takoj opazil in ga pobil.

Mar mu ni bila usoda že dovolj kruta? Iz ujetniškega taborišča, kamor so ga bili odgnali, je ušel in se vrnil v svojo domačo vas. Med razvalinami, iz katerih se je še kadilo, je našel trupla očeta, matere in svojih treh otrok. Potem je šel v partizane... Nekoč je padel v zasedo. S smrtno kaznijo so mu prizanesli oziroma so mu jo odgodili. Švabi so hoteli, da bi pred smrtjo trpel. Najprej je okusil Mauthausen, centralno taborišče. Kmalu nato je prišel k nam na Ljubelj.

V četrtem bloku je imel ležišče poleg mene. V zimskih nočeh, ko sem se kljub utrujenosti po dolgih urah garanja na gradbišču v predoru zaman trudil, da bi zaspal, sem ga večkrat videl, ko je sedel na slamnjači in nepremično zrl v somrak spalnice...

Videval sem ga tudi ob nedeljah popoldne. Tedaj, ko je bilo tlake in obveznega čiščenja konec, so jetnikom dovolili, da so peli. V četrtem bloku smo bili Francozi v manjšini. Največ je bilo Rusov — od tistih z evropske strani, iz Novgoroda ali Kijeva, do Azijatov iz Irkutska in Čite; med njimi so bili tudi armenski gorjanci in bajkalski ribiči.

Sedeli smo na lesenih klopih okrog miz, kakor so nas bili razmestili na dan prihoda v barako... Kadar je burja močnejše zapihala, so slabo spojeni deli barake zaškripali — slišalo se je kot turoben stok — iz železne peči pa je bušnil rumenkast dim, tako da smo komaj dihali.

Rusi pa so kljub temu peli. Njihovi glasovi so odmevali v tem zlovesčem in prekle-

tem vzdušju kot nekoč v izbah, sredi vasi v daljni, neizmerni stepi...

Cacoriya ni sodeloval pri teh zborih. Po navadi je stal nasproti vhoda, z brezčutnim izrazom v očeh.

Na gradbišču je bil že večkrat odrekel pokorščino. Vrgli so ga na tla, ga pretepli do krvi, mu zlomili rebra — on pa je ostal trmast in gluha za ukaze ter grožnje kapov.

»Pozor!« je zakričal Joseph. »Prihaja zdravnik, esesovec.«

Res je prihajal. Videli smo ga, ko se je vzpenjal po strmi stezi od vojaške postojanke proti stražarskemu mestu pri vhodu v taborišče. Previdnost mi je narekovala, da grem v tretjo sobo. Tam sem povedal nekaj podrobnosti, ki sem jih slišal od Michela. Nihče se ni čudil.

Deset izmozganih obrazov se je prilepilo k okenskim steklom. Čakali so, kaj se bo zgodilo. Nekaj esesovcev je že prišlo iz barak... s fotografskimi aparati v rokah. Bili so večidel mladi, in iz izkušenj zadnjih mesecev smo vedeli, da mladi Nemci uživajo ob takih pogrebnih prizorih, da se radujejo, kadar vidijo in vohajo človeško meso, ki ga požirajo plameni...

Zagledali smo pričakovani spreved, ki je zavil za barako, kjer je bila kuhinja, nato je šel med krožno taboriščno potjo in vojaškimi bloki. Kmalu se je pomikal dvajset metrov niže nas. Štirje jetniki so nesli nosila, na katerih je počivalo Cacorijevo truplo. Truplo je bilo nago, zakaj prva skrb morivcev je bila, da so vzeli žrtvi raztrgano obleko, ki naj bi jo še isti večer ali naslednjega dne prejel eden izmed nas v zameno za svojo, bolj izrabljeno...

Ramsauer, esesovski zdravnik, je stopal za nosači z brezskrbnim korakom, ko da gre na sprehod.

Krematorij v ljubeljskem taborišču ni bil na zunaj prav nič podoben tistemu v Mauthausenu. Sestavljen je bil iz štirih opečnih stebrov, surovo ometanih, na katerih so bili železni drogovi, dva podolgoma in trije počez. Sem so polagali trupla trpinov. V bližini je bil tudi kup drv, zmeraj pripravljen za ogenj. In zraven še nekaj kangel plinskega olja...

Na surovo povelje so se nosači ustavili in postavili nosila na vlažno zemljo... Potlej so nerodno prijeli Rusovo truplo, ga dvignili z okrvavljenega platna in ga položili na gola tla. Nacistični zdravnik jih je

nagnal proti strmini, nedvomno zato, da bi naložili drva pod železne drogeve...

Nacistični rabelj gleda Rusa, ki leži pred njim, in golobradi obraz se mu spači v prezirljivem smehu.

Nenadoma odrevenimo od groze... Cacoriya se je zganil. Cacoriya ni mrtev, kakor smo mislili.

Roke, ki so doslej ležale ob golem telesu, se razpro in znova skričijo. Dlani je uprl v tla — z obupnim naporom se skuša dvigniti.

Zdaj vidimo njegov hrbet z dvema črni-ma lisama v nedoločnih obrisih. To sta rani od krogel. Po spodnji strani obledja polzijo drobni curki krvi.

Vidimo ga skoraj v profilu — zdi se nam, da je sédel med skupino svojih mučiteljev in da se z njimi nemo pogovarja, da terja odgovor za njihov zločin.

Vemo, da so njegove oči še zmerom široko odprte, da nepremično zro v vojake, med katerimi se je izprsil v prvi vrsti zdravnik esesovec.

To traja več sekund. Prizor je strašen; zdel bi se nam neresničen, če ga ne bi dopolnjevalo zlovesče okolje...

Tedaj privleče nekaj trpinov voziček s škripajočimi kolesi, naložen s suhimi vejami... Glavni taboriščni kapo ukazuje... in da raztovoriti drva nekaj metrov od Cacorije...

Cacorija opazuje, kako pripravljajo drva, ki bodo skupaj s plinskim oljem upepelila njegovo telo. Nepremično sedi in gleda z izbuljenimi očmi pošasti v zelenih uniformah.

Le-te pa ne morejo še naprej prenašati neme, toda vendar glasne obtožbe, ki seva iz oči umirajočega.

Med tolpo se nekateri prisiljeno smejejo. Neki suhec z jetičnim obrazom nameri svoj fotoapararat na nesrečnika, čigar život se zdaj krči s čudnim drhtenjem.

Zdravnik-esesovec hoče prekiniti mučnost teh tragičnih trenutkov.

Stopi dva koraka naprej, upre levo roko v bok, z desno pa sproži močan strel, ki zadene Rusa naravnost v prsi.

Jetnikov život se strese, omahne nazaj, potem naprej, pa spet nazaj, dokler se ne zgrudi na vlažno travo...

Zdaj, ko ga ne gledajo več tiste obtožujoče, nepremične oči, je rabelj sit — zareži se, pokaže hrbet in odide, medtem ko se njegovi podrejeni spravijo nad truplo in ga valijo z brcami po pobočju, veseleč se spricho skorajšnjega ognja, ki ga bodo sami gledali.

Obrnem se proti Janouku. Njegov obraz je — kakor naši — mrtvaško bled in spachen...

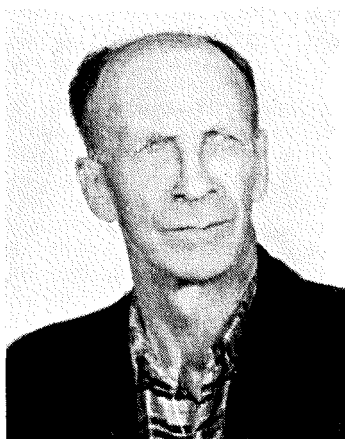
Prevedel F. Šušteršič

POMENEK S TOVARIŠEM

ČE SE s človekom že nekaj let poznaš, potem je takšen intervju še samo dodatek k vsemu tistemu, kar že veš o njem. In če si s tem človekom romalskozi zapor in dvojne koncentracijskih taborišč, potem je vsak pogovor z njim poln neizgovorjenih podtonov, poln ne do kraja razpletenih misli, ki žive podobne tudi v tebi.

Ko sem se tisti dan usedel v njegovi kuhinji in ga opazoval, kako si je pripravljaj večerjo (njegove žene ni bilo doma), se je najin pogovor sicer pričel neprisiljeno odvijati, kot vedno, posredoval mi je pa seveda samo drobec tistega, kar že vem o njem. Najin intervju se je namreč pričel že julija 1944, ko so me prignali v Mariboru v ječo in sem se v njej z njim spoznal. Najin intervju se je tedaj začel s tem, ko sva ugotovila, da sva v zaporu zaradi iste stvari; poglobil se je, ko mi je, lačnemu fantu, odrezal košček svojega jetniškega kruha — in sprevrgel se je v prijateljski pogovor za vse življenje, ko me je v moji najhujši stiski nezavestnega dvignil s tal na mauthausenski železniški postaji, na transportu iz enega koncentracijskega taborišča v drugo.

Tako je bil pravzaprav ta formalni intervju, zaradi katerega sem tisti dan prišel k njemu skorajda odveč. Njegov portret bi lahko zrisal tudi brez tega pogovora in ob njem razvrstil kopico podob iz njegovega življenja, zlasti kako je sodeloval v naprednem gibanju, kako se je vključil v narodnoosvobodilni boj in kako je odslužil devet mesecev v koncentracijskem taborišču na Ljubelju.

Anton Ipavec

Rojen je bil 1896, leta v Plavah blizu Trsta, se izučil za ključavničarja in se zelo zgodaj vključil v napredno gibanje, saj je bil že 1912. leta strokovno organiziran v naprednih sindikatih. Iz tistih dni pred prvo svetovno vojno se spominja vrste naprednih javnih delavcev s tržaškega in goriškega področja, med drugimi tudi Rudolfa Golouha in dr. Thüme. Njegovo delovno mesto je bilo tedaj nekaj časa v Trziču pri Trstu, potem celo v avstrijskem Kapfenbergu, dokler ni moral obleči vojaške suknje.

Ko je bilo prve svetovne vojne konec, se je vrnil v Plave. Kot socialist pa je kar brž zašel v težave, ki so dosegle višek ob praznovanju 1. maja 1919. leta — takrat so že pričeli fašisti odkrito groziti naprednemu prebivavstvu, ki je proslavljalo delavski praznik.

Tako je kmalu po tistem pobegnil v Jugoslavijo in 26. avgusta 1919. leta prispel v Maribor. Tu je našel delo v železniških delavnicah kot ključavničar, od 1924. leta naprej pa je bil strojevodja. Okupacija je potem najprej nekoliko prekinila njegovo poklicno delo, ker so ga Nemci kar dvakrat zaporedoma zaprli; prvič že 13.

*Interniranec
v taborišču
Mauthausen,
ki je skušal
pobegniti, a so ga
ujeli, nato pa
pretepli in obesili*

aprila 1941, drugič 1. junija 1941, ko so ga hoteli izseliti. Potem je še nekaj časa vozil vlak, dokler ni bil tretjič prijet 13. maja 1944. leta, ko je nastopil trnjevo pot skozi zapore in taborišča. Če se hočem povsem približati resnici, moram povedati, da je pravzaprav nehal voziti že 27. oktobra 1943, ko so mu zaradi bolezni dodelili v kurilnici lažje delo.

V Mariboru se je usidral, si ustanovil družino, v Mariboru si je našel krog prijateljev in tu zdaj živi, upokojen, pa še vedno delaven in med drugim strasten nehal voziti že 27. oktobra 1943, ko so mu zaradi bolezni dodelili v kurilnici lažje delo.

Rad ima naravo, gozd in sončne jase, pot v prijateljski družbi po gorskih stezah, rad

premišljuje o življenju in se spominja preteklosti, v kateri je vselej stal v sprednjih vrstah v borbi delavskega razreda za pravice. Rad čita in nekoč je tudi rad pel. Na mizo položi predme dve fotografiji pevskega društva »Svobode« iz 1922. leta v Mariboru. Spominja se vodilnih ljudi naprednega gibanja v teh letih v Mariboru: Toneta Gmajnarja, Antona Terška, Jilemnyckega, prof. Favaia, pa velike železničarske stavke 1920. leta in pričetka delovanja delavskega kulturno-prosvetnega društva »Svobode« v Mariboru, katerega soustanovitelj je bil. Koliko spominov, vezanih na revolucionarna obdobja, na leta monarhofašističnega nasilja, ko so bila napredna društva razpuščena, napredna misel pa

je živela naprej — marsikdaj v društvih s skromnimi in neopaznimi imeni »Prijatelji prirode« in »Pod lipo«.

Anton Ipavec nosi v sebi nekaj globok mir; podobno je, kakor da drvi razburkano vodovje sveta mimo njega, on pa hodi s trdnim, zanesljivim korakom, zavedajoč se svojega cilja in svoje moralne moči. Z nasmehom, kakor da je bila to malenkost, ki jo je komaj vredno omeniti, mi pripoveduje, kako je zbiral v železniških delavnicah prispevke za vdovo Mateottija, italijanskega socialističnega prvaka, ki ga je ugonobil Mussolini, kako je bil od leta 1929 do 1932 pod policijskim nadzorstvom, kako je pri volitvah pod Živkovičevim režimom edini v kurilnici glasoval za opozicijo...

Da, miren, stičen je bil tudi takrat, ko sva bila skupaj v zaporu. Vedno se je nekako rahlo ironično smehljaj in neke od strani opazoval ljudi okrog sebe — če pa je bilo komu težko, je nepričakovano in vendar tako povsem naravno prišel na dan z ljubeznivo, toplo besedo.

V teku let, kar ga poznam, mi ni mnogo pripovedoval o svojem delovanju v narodno-osvobodilnem gibanju. Vedel sem sicer, da je bil od prvih dni okupacije povezan z OF in da je bil aretiran 1944. leta, ker je pripadal krogu železničarjev, ki so zbiral prispevke za partizane, prenašali literaturo, skrivaj poslušali radio, razširjali novice in podobno. Šele tokrat, na tem »oficialnem« intervjuju mi je povedal nekaj več — o prvih sestankih železničarjev 1941. leta, o znanih Gomolju, Zeletu, Volku, Jožetu Obersnelu in drugih, s katerimi se je bil povezal, o strojevodji Rusu, ki se je vrnil v njihovo družbo in pričel izdajati, o prvih aretacijah in o tem, kako so se vezi osvobodilnega gibanja proti koncu 1941. leta pričele trgati, kako so mnogi najboljši padali, na njihovo mesto pa kljub vsemu nasilju stopali novi.

Pa se začne pogovor o letu 1942, o tem najhušem času, ko slovensko niti spregovoriti nisi smel, ko so bili ljudje prestrašeni, a so se kljub temu pričele spletati vezi osvobodilne-

ga boja. Prideva do imen Lovro Rupar in Miletič, o skrivnem delu v kurilnici, o letu, ki se obrne naokrog in pričnejo ljudje po nemških porazih svobodneje dihati, se pogumneje vključevati, zopet slovensko govoriti.

»Oficialni« intervju se ustavi pred pragom koncentracijskega taborišča. Tu veva drug o drugem marsikaj. Molče prideva razdobje, ki sva ga prehodila skupaj. Pogovor se nadaljuje ob najini ločitvi v Mauthausenu. Kaj bi si pripovedovala o dolgih dnevih v mariborskem zaporu, o poti v Dachau, ko sva bila ves čas skupaj vklenjena, o tisti noči pred odhodom v taborišče, ko sva stala drug ob drugem — najini vklenjeni roki sta se skoraj stikali — in se nam je nenadoma zazdelo, da vendar ne gremo v taborišče, kakor smo bili skrivaj zvedeli, temveč na morišče!

V Mauthausenu so naju nenadoma ločili, tako da se niti ne spominjam slovesa od njega. Njega so potisnili s transportom 86 moč v taborišče pod Ljubelj, jaz pa sem moral drugam.

Da, Ljubelj!

Množica ljudi-števil v taborišču nad Sv. Ano, na južni strani Karavank. Delo v predoru. Podobno taborišče leži tudi na severni strani Karavank. Jugoslovani so malo, največ je Francozov in Poljakov. Potrebujemo samo močne ljudi; kdor boleha, mora nazaj v Mauthausen. Vsakega 26. v mesecu je selekcija, in potem odhajajo transporti slabotnih — najbrž v krematorij mauthausenskega taborišča. Hrana je spočetka še nekako znosna, v zimskih mesecih pa se silovito poslabša. Po tri, štiri dni sploh ni kruha.

Ipavec je dodeljen najprej k nakladanju hlodov, nato k skupini, ki naklada kamenje. Za štiri, pet dni pride kot strojnik na parno lokomotivo, a potlej kot ključavničar v delavnico, kjer ostane do konca. Mesece in mesece preživlja vse tegobe taboriščnega življenja, hodi na delo v koloni, ki jo obkrožajo esesovci s psi. Spominja se delovnega vodje Mayerja, ki jih je pretepal s pištolo in bikov-

ko, spominja se dneva, ko so 4 jetniki pobegnili — potem pa so morali vsi jetniki v taborišču čez dan stati na prostem v novembrskem snežnem meteu. Gorje, kadar tam pod Ljubeljem prične mesti; pokrajina se ugrezne v sneg, ves svet se zapre!

Spominja se Dunajčana, ki je ušel, pa so ga ulovili in je moral teden dni gledati ob vhodu v taborišče v žaromet. Venomer gledati, nepremično stati — kakšna strašna kazen! Kadar je omagal in se je zrušil na tla, pa je prišlo do polivanja z vodo, da se je spet osvestil. In potlej odhod nesrečnika v Mauthausen, kjer ga je čakala v najboljšem primeru kazenska komanda v kamnolomu, verjetno pa tudi vrv.

In Anton Ipavec se danes vsega spominja mirno, kakor da so bili meseci koncentracijskega taborišča samo nevažna epizoda v njegovem življenju. Mimogrede omeni tudi, da je bil član jugoslovanskega tričlanskega komiteja, ki je deloval v zadnjem razdobju pred osvoboditvijo, ki pa potem ni mogel — skupno s člani komitejev drugih narodnosti — prevzeti taborišča ob osvoboditvi, ker so ga Nemci prej

evakuirali. Jetnike drugih narodnosti so odpeljali preko Ljubelja, Jugoslovane pa so — za čudo — izpustili. »Veš,« pripoveduje, »po dva in dva so nas izpuščali v presledku petih minut. Z bratoma Hamanema iz Škofje Loke sem potem korakal po cesti in v Kranju sem se ločil od njiju. Vabila sta me k sebi domov, mene pa je vleklo v Maribor. Srečaval sem kolone Vlasovcev in ustašev, pa seveda nemške čete, ki so se umikale. Vso pot sem prehodil peš, dokler nisem prispel v Maribor. V Slovenski Bistrici sem prišel prvič v stik z oblastjo nove Jugoslavije.«

Predstavljam si, kako je korakal, osivel starec, v cebri, med hudournikom umikajočih se hord, kako je bilo tam okrog Celja in Vojnika najbolj razburkano, on pa je šel proti svojemu cilju, proti domu...

Najin intervju se je končal, ko se je Ipavec odpravil in jo mahnil v klub upokojencev na »dva deci«. Skupaj sva korakala skozi mesto. Pa se je spotoma nenadoma zopet vrnil v dvajseta leta in mi pričel pripovedovati o Lovru Kuharju pa o Marcelu Žorgi in drugih starih revolucionarjih...

France Filipič

Konec belogardistične postojanke v Hotavljah

Na letošnjem natečaju za »Kajuhove nagrade« je dobil eno izmed tretjih nagrad tovariš STANKO PETELIN-VOJKO za Kroniko Vojkove brigade. To je ena izmed najboljših kronik, kar jih je doslej izšlo o vojaških enotah.

Iz te kronike objavljamo odlomek o borbi za belogardistično postojanko v Hotavljah. — Op. ur.

KADAR so se naše brigade zadrževale v bližini Cerknega, so bili Nemci in belogardisti v bližnjih postojankah bolj ali manj pohlevni. Če pa so se brigade le malo oddaljile, je sovražnik partizanom takoj kakšno zagodel: vdiral je na osvobojeno ozemlje, ker je vedel, da bo lahko nekaznovano ropal in se znašal nad prebivalstvom.

Tako je nastala tudi nova belogardistična postojanka v Hotavljah. Medtem ko so se

brigade borile in prezebale na Jelovici, je v Hotavljah prišlo 85 belogardistov in 6 Nemcev ter se hitro utrdilo v dveh poslopjih na križišču cest ob Poljanski Sori. Obrambo nove postojanke pa je zelo okrepil topovski bunker stare jugoslovanske vojske, ki je stal na gričku tik nad postojanko. Okrog bunkerja so belogardisti izkopali strelske jarke in ga obdali z bodečo žico. Ko so se brigade vrnile z Jelovice, je bila postojanka že pri-

pravljena za obrambo pred morebitnim partizanskim napadom.

Ni bilo treba dolgo čakati nanj. Napadala bo Vojkova brigada, ki je takrat dosegla višek svoje udarne moči. Sodeloval pa naj bi tudi enote 30. divizije, ki naj bi napadale enote varovale pred sovražnikom iz sosednjih postojank. Takrat je bilo v Škofji Loki okrog 2400 Nemcev, v Poljanah 27 Nemcev, v Gorenji vasi 130 graničarjev, 40 orožnikov in 60 belogardistov, v Lučnah 150 Nemcev in 100 belogardistov, v Črnem vrhu 150 Nemcev in 110 belogardistov, pri Treh Kraljih 85 belogardistov, v Rovtah 195 belogardistov in v Idriji 1100 Nemcev.

Napad, ki se je pričel 18. julija 1944 zvečer, ni bil popolnoma nepričakovan za sovražnika. Brigada se je prehitro pričela približevati postojanki, tako da so jo belogardisti opazili že na Srednjem brdu in jo pričeli obstreljevati s težkim minometavcem. Prvi bataljon, ki bi bil moral udariti na postojanko iz smeri Gorenje vasi, je najprej razgnal sovražnikovo zasedo na Hlavčjih njivah. To ga je toliko zamudilo, da je pravi napad na postojanko pričel šele okrog polnoči.

Z nasprotni strani je napadal 2. bataljon. Njegova naloga je bila toliko težja, ker je moral uničiti tudi bunker nad postojanko. Pri tem mu je pomagal tudi brigadni udarni vod. Temu bataljonu so dodali še angleško protitankovsko orožje »piat« in protitankovski top.

Kot zanimivost je treba omeniti, da so pri tem napadu prvič uporabili tudi »partop« (»partizanski top«) ali, kot so ga takrat tudi imenovali, »metavec eksploziva«. Dejansko je to bil res bolj metavec eksploziva kot pravi top. Ker je bil prvi, je bil napravljen sila preprosto. Imel je cev težkega minometavca in je namesto min izstreljeval posebne granate, ki si jih je bilo res vredno ogledati. V navadno italijansko čelado so natlačili kakih 6 kg plastika in vanj vtaknili najprej enega, v kasnejših

inačicah pa štiri detonatorje. Ta »granata« je bila pritrjena na lesen ročaj take debeline in velikosti, kot je bil kaliber in dolžina cevi minometavca. Ko je bila granata pripravljena za izstrelitev, je iz cevi molela samo smešna italijanska čelada, napolnjena z razstrelivom. Granata je letela le kakih 100 metrov daleč. Ker je bila njena začetna hitrost majhna, tudi ni mogla imeti zadovoljive točnosti. Toda — kamor je priletela in kjer je eksplodirala, je dosegla enak učinek kot katerikoli top.

S takim »metavcem eksploziva« ali »partopom« so ob napadu na Hotavljje namerali obstreljevati in uničiti bunker. Partop so postavili na položaj v največji tišini. Samo sprožiti je bilo še treba. Okrog njega se je kljub veliki bližini sovražnikovega bunkerja zbralo veliko borcev, ki so z zanimanjem opazovali priprave na izstrelitev. Komandant brigade pa novemu orožju ni preveč zaupal. Zato je za vsak primer naročil »topničarju«, naj nekje dobi daljšo vrstico, ki naj jo z enim koncem priveže na podaljšek udarne igle, drugi konec pa vzame v roke in sproži iz varnega zaklona. Čez nekaj minut je bilo vse pripravljeno, borci pa so se umaknili za bližnjo hišo. »Topničar« je na znak komandanta brigade potegnil za vrstico, takoj nato pa se je začela strahovita detonacija, toda ne pri bunkerju, temveč pri partopu. Kaj se je zgodilo? Granata iz partopa ni odletela do cilja, temveč je padla takoj na tla zraven partopa in tu eksplodirala. Prišlo je bilo do majhne konstrukcijske napake — kdo bi to zameril, saj so top prvokrat preizkusili — ki pa bi povzročila smrt marsikaterega borca, če se ne bi bili pred izstrelitvijo umaknili v zaklon.

Vendar tudi ta nezgoda ni rešila belogardistične postojanke. Največje zasluge za njeno uničenje je imel 1. bataljon, ki je napadal z eno četo vzdolž Sore, z drugo pa med cesto in bunkerjem. Četa, ki je napadala ob Sori in pri kateri je bil navzoč tudi namestnik komandanta bataljo-

na Tarzan, je prodrla do žične prepreke, naprej pa ni mogla. Postojanko so poskušali tudi zažgati in so nanjo metali angleške zažigalne bombe. Toda ni se vnela postojanka, temveč gospodarsko poslopje v njeni bližini. Visok plamen je švignil proti nebu in osvetljeval bojišče, da je bilo svetlo kot podnevi.

Belogardistom je bilo čedalje bolj vroče — ne toliko od požara kot zaradi vse hujšega pritiska partizanskih enot. Ob Sori so poslali enega izmed svojih, da bi iz Gorenje vasi pripeljal pomoč. Daleč pa ni prišel, ker so mu naši skočili za vrat in ga ujeli.

Borci so bili bolj in bolj nestrpni. Kmalu bo napočil dan, postojanka pa še ni padla. Še enkrat so napadli. Med žice so vrgli težko plastično mino. Prehod je bil napravljen! Hip kasneje so bili bombaši že ob bunkerju in ga zasuli z bombami in minami. Ko je bil še ta uničen, sta Vera Močnikova in Tarzan vdrla v postojanko in prisilila belogardiste k vdaji. Med njimi je bilo nekaj tudi takih, ki so bili svoj čas v partizanih, nato pa dezertirali in se prijavili v belo gardo.

Na nasprotni strani ceste je bila še ena postojanka. S to pa borci 1. bataljona niso imeli mnogo opravka: brž ko je njena posadka videla, da so partizani vdrli v sosednjo postojanko, so jo hitro ucvrli po bregu navzgor in si iskali zavetišča v starem jugoslovanskem bunkerju, ki ga 2. bataljon ni mogel osvojiti. Drugi belogardisti in Nemci pa so se med našimi položaji prebijali proti Gorenji vasi.

Danilo se je že, Nemci in belogardisti pa so iz bunkerja na gričku čedalje ostreje nažigali. Podvzati se je bilo treba. Borci 1. bataljona so hitro preiskali obe poslopji, ki sta rabili za postojanki, ter ju naposled zažgali. Nato so se umaknili iz Hotavlj. Tudi Nemci in belogardisti, kar jih je okrog bunkerja še ostalo živih, niso dolgo čakali. Ko so videli, da so se partizani umaknili iz vasi, so pohiteli proti Gorenji vasi in bili srečni, da so si rešili življenja.

Naročilo

V PRAZNIČNEM vzdušju pred prvim majem sva z Boštjanom veselo razpoložena stopala po ljubljanskih ulicah. Tedaj so zagrmele salve iz topov, naznanjajoč Ljubljani in vsej naši domovini veliki praznik. Boštjan je ustavil korak in umolknil. Čez nekaj časa je spregovoril: »Veš, kadar topovi takole veselo grmijo, se vedno spomnim na prvi maj 1945. leta ...«

Z vso besnostjo, ko da se je vojna šele začela, so Nemci bruhali na naše položaje ogenj iz svojih topov in minometalcev. Zemlja se je stresala, v oči in usta so nam eksplozije metale prst. Toda v naši deželi je bila pomlad. Vse okoli nas je cvetelo in cvetelo je tudi v naših srcih. V pomladnem soncu so se nam svetile oči, kajti v sebi smo čutili prihod svobode.

Oglasile so se naše granate in mine.

»Juriš, naprej tovariši!« Planili smo v napad. Kot splašeni konji so zarezgetale naše brzostrelke in nemške strojnice. Okupator se je zasidral na položajih ob svojem vojaškem vlaku in se zagrizeno boril. Pred dnevi so naša letala razbila progo, da vlak ni mogel vleči naropanega blaga v Nemčijo. Toda nacisti so s tem zaprli tudi važen prehod partizanski vojski, katero so čakale še mnoge naše neosvobojene vasi. Nemci so imeli dobro in težko orožje, v nas pa je bila jeklena sila. Ozračje je grmelo in se stresalo. Odločitve še ni bilo. Tedaj smo nad glavami začuli jekleni zvok letalskih motorjev. Dva Titova lovca sta kot orla planila izza hriba, in rafali iz njunih strojnic so že sipali smrt na sovražnika. Iz partizanskih vrst so zadoneli vriski. Zavihrali smo v naskok. Bitka je bila dobljena.

Naslednje jutro je bil nad dolino čudovit, prazničen prvi maj. Osnažili smo obleko, čevlje in orožje ter se pripravili, da kot osvoboditelji kar najdostojneje vkorakamo v vasi, ki jih je okupator ponoči zapustil. Vrata so nam bila na stežaj odprta.

Fantom so se smejale oči. Naš bataljon je krenil z glavne ceste. Pogled se mi je ustavil na kašipotu.

»Saj res, Ivanova vas,« sem se spomnil, »tu morajo biti starši in sestra dragega tovariša in prijatelja.«

Pred dobrim mesecem mi je, umirajoč v naročju, zadet v prsi od drobca sovražne granate, naročal: »... in ko boste vkorakali v mojo vas, namesto mene pozdravi mojo mamo, očeta in sestro. Reci jim tudi, naj bodo kljub temu veseli.« Potem mi je krčevito stisnil roko in za vedno sva se poslovila.

Bataljon je razvil našo zastavo in oglasila se je harmonika. Iz partizanskih grl je zadonela partizanska pesem. Iz vasi so nam pritekli naproti otroci, v vasi ob cesti pa so nas pričakovali vaščani. Ta prvomajski praznik je bil za to vas tudi praznik osvoboditve. Ljudje so nas objemali in dekleta so nam pripenjala cvetje. Pa sem povprašal očanca, ki mi je stiskal roko, kje bi našel Ivanove starše.

»Oh, saj je tamle njegova sestra,« mi je pokazal na vitko dekle v gneči.

»Zdravo, Marija!« sem pristopil k njej. Dekle z dolgimi kitami in velikimi temnimi očmi mi je veselo stisnilo roko. Z njenega obraza je zažarela sreča.

»Odkod me poznaš?« je veselo vprašala.

»Prinašam ti pozdrave od tvojega brata Ivana.« Beseda mi je zastala v grlu. Toda moral sem nadaljevati, kajti dekle je izpraševalo z besedami in očmi.

»Ivan se bo oglasil kasneje, čez nekaj dni, sedaj je v drugi brigadi.«

Zvečer je bil v vasi miting. Proslavljali smo osvoboditev in Prvi maj. Plesal sem z Marijo. Bila je lepa in vesela kot majska pesem, meni pa je bilo pri srcu težko. Vse, kar sem govoril, je bilo prisiljeno.

Čez nekaj dni je naš bataljon korakal že skozi druge vasi, jaz pa sem nosil, bolj živo kot kdaj prej v duši Ivanovo naročilo. Ne, ne, Mariji nisem mogel povedati bridke resnice, tudi staršem ne. Nisem upal ugasniti sonca v njihovih očeh na njihov veliki praznik.

Šele čez nekaj dni, ko so zopet grmeli naši topovi v pozdrav naši zmagi in prvemu dnevu svobode vse naše domovine, sem Mariji napisal resnico.

Jz naših organizacij

V Štorah so se dobro odrezali

V ŽELEZARNI ŠTORE so že prejšnja leta posvečali izobraževanju in strokovnemu izpopolnjevanju bivših borcev veliko pozornost. Mnogo bivših borcev upravlja žerjave, lokomotive in druge naprave ter stroje, kjer je potrebna precejšnja strokovna usposobljenost, mnogo jih je na odgovornih delovnih mestih.

Posebno skrb pa so v tem podjetju posvetili bivšim borcev in preživelim taboriščnikom v lanskem in letošnjem letu. Na pobudo Zveze borcev so še enkrat pregledali delovna mesta, ki jih zasedajo bivši borci in aktivisti. Mnogi izmed njih so bili zaradi objektivnih okoliščin zaostali v strokovnem izpopolnjevanju, zdaj pa so mislili, da so preostari za učenje. Kadrovski odsek železarne in organizacija ZB pa sta jih zdramila in pripravila na tečaje, ki jih je organiziral izobraževalni center pri podjetju. Tako je lani končalo tečaje in si pridobilo kvalifikacijo za opravljanje dela na delovnem mestu 82 delavcev-bivših borcev. Letos je pridobilo kvalifikacijo 14 bivših borcev, visoko kvalifikacijo pa 24. Le-ti so izpitno komisijo naravnost presenetili. Od 24 kandidatov so trije opravili izpit z odličnim, 12 s prav dobrim, 9 pa z dobrim uspehom.

Za pridobitev visoke kvalifikacije je bil program tečaja še posebno skrbno pripravljen in kriterij strožji. Kandidati so poleg rednega dela obiskovali tudi redna predavanja izven delovnega časa, čeprav delajo nekateri tudi v popoldanskih in nočnih izmenah. Kadrovski sektor in vodstvo tečaja sta bila v skrbeh, kako bo z uspehom tečaja. Toda kandidati so se zagrizli v učenje in delo ter na izpitu — kot že rečeno — presenetili komisijo s solidnim znanjem.

Tako je železarna v tem pogledu dosegla najboljši uspeh med vsemi podjetji v okraju. Seveda pa ne bo ostalo pri tem. Aktivni združenja borcev skrbijo, da bo vloženi trud rodil uspehe tudi v praksi. Absolventom tečajev je bilo jasno povedano, da se morajo nenehno še naprej izobraževati in strokovno izpopolnjevati. Obljubili so, da bodo odselej delali še vztrajneje.

Z dobro voljo in resnostjo se da res veliko napraviti.

Rudolf Uršič

Zakaj je v Ptujtu tako malo zanimanja za kvalifikacije?

DNE 28. VI, tl. je bilo pri ZZB okraja Maribor zanimivo posvetovanje. Med raznimi problemi, ki so jih obravnavali, je bilo deležno največ pozornosti vprašanje kvalifikacije borcev. Sicer je lani stopilo okrog 650 bivših borcev pred izpitne komisije, vendar jih je po vsem okraju še precej, ki bi si lahko izboljšali svoje strokovno znanje in potem zasedli odgovornejša mesta ali pa na istih delovnih mestih nudili skupnosti več kakor so nudili doslej.

Zanimivo in hvalevredno je, da borci niso pokazali pri izpitu prav nič manj znanja kot mnogi mlajši ljudje, ki so se redno šolali. To znanje so si pridobili s trudom, zato so lahko ponosni, da so si kvalifikacijo v resnici zaslužili.

Med podjetji, ki so najpriazdevneje organizirala seminarje za prekvalifikacijo, zasluzijo pohvalo zlasti rudnik Mežica, kjer je naredilo izpit 116 delavcev, železarna v Ravnah, kjer je 56 borcev uspešno nastopilo pred izpitno ko-

misijo, Impol z 23 opravljenimi izpiti, Metalna z 28 in Tovarna železniških vozil »Boris Kidrič« z 48 uspešno opravljenimi izpiti.

Več kot te številke pa so pokazala izvajanja posameznih zastopnikov občinskih odborov organizacij Zveze združenj borcev NOV. Predvsem je bilo razvidno, da so težnje za kvalifikacijo ponekod šle res v širino in da so si vodstva izredno prizadevala, spodbuditi bivše borce, da se pripravijo za nastop pred izpitnimi komisijami. To je v večini primerov rodilo lepe uspehe, npr. v občini Maribor-Center, Slovenj Gradec in v Ravnah, medtem ko ponekod kljub prizadevanju vodstev borci niso pokazali dovolj zanimanja, kot npr. v Ptujju. Tovariš Belšak iz Ptujja je poročal, da je v občini 61 borcev, ki bi jim

bila potrebna boljša kvalifikacija. Ko so jih povabili na sestanek, pa se jih je odzvalo samo 12, od teh pa se jih je le 6 odločilo za izpite — in na kraju so opravili izpite le štirje.

Tovarišica Linka Ksela je opozorila na kmečke delavce, ki jim je tudi treba dati pogoje za strokovno izobrazbo. Poudarila je, da v taisti okvir sodi tudi problem zaposlovanja in izobraževanja mirnodopskih invalidov ter otrok padlih borcev, ki so ostali doma po kmetijah.

V zvezi s problemom kvalifikacije bivših borcev je bilo sprejetih več pomembnih sklepov, ki poudarjajo predvsem vlogo občinskih vodstev združenj pri reševanju tega vprašanja ter nujnost povezave s SZDL, sindikati in drugimi organizacijami. F. F.

kompetence, ki so prej pripadale okrajnim odborom naših organizacij. Naj omenim samo komisijo za uveljavljanje štetja dvojne delovne dobe. Občinske organizacije niso podrejene okrajnemu združenju in delujejo povsem samostojno, kolikor je njihova politika v skladu s splošnimi družbeno-političnimi cilji.

Mi moramo ostati le idejno-družbeni svetovavci, koordinatorji in prenašavci pozitivnih izkušenj na šibkejšo organizacijo.

»Ali bi želeli poudariti še kakšen poseben problem v zvezi z organizacijo in kadrovskimi vprašanji?«

»Zdi se mi, da na organizacijska vprašanja marsikje gledajo še vse preveč mačehovsko. Za uspešno delovanje neke organizacije je potrebna tudi dobra organizacija, kateri pa je podlaga ekspeditivna administracija.

Poleg tega je pri nekaterih borcih še vedno precej 'solunaštva', trkanja na prsi in tudi brezplodnega filozofiranja, medtem ko se hkrati odmikajo konkretnemu delu.

Problemov je nič koliko. Omenil bi samo enega: smo pred reorganizacijo delovanja Okrajnega zavoda za socialno zavarovanje. Novi sistem upravljanja preko zavarovancev terja nove politične naloge in ne more iti mimo članstva organizacij borcev. Ne more nam biti vseeno, kakšni bodo ti novi zavodi, kakšne bodo te komunalne skupnosti zavarovancev. Vključili se bomo v skupno akcijo s Socialistično zvezo in bomo sodelovali zlasti preko zborov volivcev, da bi dosegli najboljše kadrovske zasedbe teh novih zavodov, ki bodo v mariborskem okraju trije, in sicer eden v Mariboru, ki bo obsegal poleg mesta tudi Lenart in Slovensko Bistrico, drugi v Ravnah in tretji v Ptujju. Ne smemo pozabiti, da razpolaga socialno zavarovanje v našem okraju s šest in pol milijardami denarja. Zadeva je aktualna, saj se bodo volitve v nove organe zavodov vršile že septembra in morajo biti končane do 10. oktobra.« F. F.

Ne more nam biti vseeno, kakšne bodo komunalne skupnosti zavarovancev

SEKRETARJU okrajne Zveze združenj borcev v Mariboru Ivanu Gorjupu smo zastavili nekaj vprašanj.

»Tovariš sekretar! V soboto, 14. julija, je bila v Mariboru konferenca predstavnikov občinskih združenj borcev, vojaških vojnih invalidov ter rezervnih oficirjev in podoficirjev. Ali bi mi hoteli povedati nekaj o poteku tega posvetovanja in o osrednjih problemih, ki ste jih obravnavali?«

»Osrednja točka je bila obravnavanje organizacijsko-političnih problemov po občinah in na terenih.

V ospredju je politični in organizacijski problem, da naši voljeni organi združenj še ne delajo povsod kolektivno, oziroma kot celota, da je delo marsikje bolj ali manj prepuščeno posameznim tovarišem, in tako prihaja do individualizma, podcenjevanja družbene iniciativnosti, pa tudi do birokratskih tendenc.

Zdi se mi, da bomo dosegli uspeh le z načrtnim delom, ne pa z reševanjem raznih

vprašanj ad hoc brez temeljitega poznavanja politične situacije.«

»Kako pa je s kadrovskim vprašanjem po združitvi organizacij?«

»Kar se tiče kadrovskega vprašanja naših organizacij v okrajnem in občinskem merilu, bi predvsem omenil to, da so najodgovornejši tovariši močno obremenjeni z drugimi nalogami in jih bo treba vsekakor razbremeniti, da se bodo lahko v večji meri posvetili našim organizacijam. S tem v zvezi bomo morali tudi najti obliko in način usposabljanja novih kadrov za vodstva v organizacijah borcev.

Tu naj omenim, da bo treba pritegniti v večji meri bivše borce iz proizvodnje, naše člane, ki doslej sploh niso bili v vodstvih in ki bi v naše delo lahko vnesli mnogo novega duha in svežine.«

»Kakšno pa je razmerje med okrajnim združenjem in občinskimi organizacijami?«

»Na občinske organizacije so v zadnjem času prešle mnoge

Na zgornji sliki vidimo umetniško delo M. Gasparija, na spodnji pa mladinski pevski zbor RTV pod vodstvom J. Kuharja

Darilo združenja borcev terena »Milana Majcna« tovarišu Titu

Meseca maja je bilo pri nas nešteto proslav v počastitev 70-letnice življenja tovariša Tita. Ena najlepših je bila v Šercerjevem domu v Ljubljani. Pripravila jo je terenska organizacija ZB NOV terena »Milan Majcen«.

Potem ko je predsednik terenskega odbora Mitja Rajner v izčrpnih besedah prikazal lik tovariša Tita, sta nastopila otroški in mladinski pevski zbor RTV pod vodstvom profesorja Janeza Kuharja, ki ju je spremljal na klavirju prof. Slavko Mihelčič. Zbora sta zapela 20 pesmi in poslušavce silno navdušila s pristrčno in dovršeno izvedbo. Kot recitatorja sta sodelovala dramska igravca Vida Levstikova in Janez Rohaček.

Ob tej priložnosti je organizacija razstavila na odru umetniško delo akademskega slikarja Maksima Gasparija, ki ponazarja zgodovino naših narodov in nastanek nove Jugoslavije pod Titovim vodstvom. To delo je organizacija poslala tovarišu Titu za rojst-

ni dan s posvetilom, ki ga je napisal pisatelj in pesnik Tone Seliškar:

»V sedem Tvojih herojskih desetletij smo Tvoji borci v skupen boj zajeti.«

Komemoracijski muzej v Dravogradu

Po 10 letih želje naše organizacije, da se v Dravogradu, v znani »gestapovski mučilnici«, uredi muzej, se je ta želja 1. julija t. l. uresničila.

»Mučilnica« sestoji iz petih celic in precej velikega hodnika. Na hodniku smo namestili viseče in stoječe vitrine s fotografijami in dokumenti.

Komemoracijski muzej je posvečen spominu na trpljenje jetnikov, zavednih ljudi iz Mežiške, Mislinjske in Dravske doline, ki niso klonili pred nacističnim nasiljem. Na otvoritvi je bilo prisotnih 38 bivših jetnikov. Srečanje med njimi je bilo zelo ganljivo in pristrčno.

Za ureditev muzeja v Dravogradu zasluži posebno pohvalo ravnatelj muzeja ljudske revolucije v Slovenjem Gradcu Bogdan Žolnir.

Ciril Lovše

Zgodovinska zbirka v Črnučah

DNE 24. junija t. l. je občina Ljubljana-Bežigrad proslavljala svoj občinski praznik — spomin na burne dni leta 1941, ko je gestapovski policijski aparat doživel prvi poraz na Posavju. Takrat so namreč gestapovci nameravali poloviti revolucionarni aktiv v Črnučah, a jim to ni uspelo, ker je bila organizacija pravočasno obveščena o njihovi nameri. Tovariši, ki jim je bila namenjena aretacija, so se zbrali v gozdu in postali jedro Rašiške čete, ene prvih partizanskih čet v Sloveniji.

Najpomembnejša prireditve ob letošnjem praznovanju v bežigrajski občini je bila otvoritev muzeja oziroma spominke zbirke v Domu borcev v Črnučah. (Mimogrede: s tako

lepim domom, ki je namenjen borcem NOV, se verjetno ne ponaša noben kraj v Sloveniji.) Pred otvoritvijo je govoril zbrani množici podpredsednik ObLO tovariš Lešnjak, ki je orisal revolucionarno preteklost teh krajev in njihov prispevek v boju za osvoboditev. Potem je črnuška mladina zapela nekaj borbenih pesmi, nastopili so tudi recitatorji.

Spominska zbirka je urejena tako, da prikazuje celotno revolucionarno preteklost bežigrajske občine — od začetkov naprednega delavskega gibanja do narodnoosvobodilne borbe in osvoboditve. Obiskovalec se lahko prepriča, da imajo naselja te občine bogato revolucionarno tradicijo. Pod vodstvom partijske organizacije so delovala v Črnučah, na Ježici in za Bežigradom delavska prosvetna dru-

štva »Svoboda« in »Vzajemnost«, širila se je Ljudska fronta, napredna misel si je utirala pot med delavsko in kmečko prebivalstvo. Tu srečamo imena Maksa Pečarja, Rezke Dragarjeve, Franca Ravbarja, Milana Šušteršiča in drugih revolucionarjev, ki so bili pionirji revolucionarnega gibanja in ki so po sovražni okupaciji postavili temelje narodnoosvobodilnega boja v teh krajih. Za Bežigradom, na Ježici in v Črnučah je bilo nešteto ilegalnih postojank, od koder se je širil plamen vstaje in zajel vse pošteno prebivalstvo.

Zbirka je lepo urejena; njena pomanjkljivost je le v tem, da je nameščena v pretesnem prostoru. Če bi bili na razpolago vsaj dve sobi, bi se dalo prikazati še mnogo več.

F. Š.

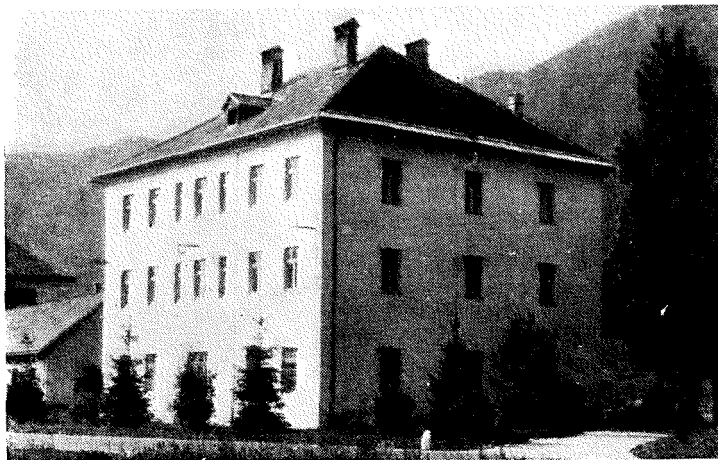
Ob otvoritvi muzejske zbirke v Črnučah: dramski igravec Janez Rohaček recitira Nazorjevo pesem »Titov naprej«

Kočevski muzej v novih prostorih

OD SVOJEGA nastanka dalje se je Pokrajinski muzej za Kočevsko stiskal v tesnih in neprimernih prostorih v Šeškovem domu. Lansko jesen pa je kočevska občina zadovoljivo rešila vprašanje muzejskih prostorov. Muzej se je preselil v nekdanji dijaški dom, kjer je dovolj prostora za najzani-

mivejše razstavne predmete in za zbiranje pisanega ter slikovnega gradiva.

Razen prostorov, v katerih je razstavljeno gradivo iz zgodovine Kočevske pred začetkom delavskega gibanja, sta v muzeju dve sobi z gradivom iz NOB in iz predvojnega delavskega gibanja. V eni sobi

Kočevski muzej

pa je zbrano gradivo iz naše povojne socialistične graditve. Pred stavbo, oziroma na dvorišču, sta poleg nekaj rimskih in srednjeveških kamnitih spomenikov tudi dva topova iz druge svetovne vojne.

Za muzej v Kočevju je značilno, da se je skušal držati lokalnih okvirov, kar mu je dokaj uspelo. Tvorci so se držali načela, naj ima krajevni muzej

krajevno obeležje, ker se je le tako moč izogniti ponavljanju in enoličnosti. Kot taka nam muzejska razstava podaja zgodovino delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Kočevskem, v deželici, ki so jo pred vojno vznemirjali narodnostni boji med Slovenci ter nemškutarskimi in hitlerjansko usmerjenimi nemškimi krogi. Narodnostni boj Sloven-

cev je tam že zelo zgodaj dobil tudi socialno obeležje in iz njega je izšla večina kasnejših partizanov. Po svoje pa muzej podaja tudi okolje in miselnost kočevskih Nemcev, potomcev priseljencev iz srednjega veka, ki so hitro in nekritično podlegli hitlerjanski miselnosti ter postali zakleti sovražniki Slovencev.

Muzej je zlasti bogat z orožjem. V gozdnatih predelih Roga in drugih hribov, redko naseljenih in zaraslih s pragozdovi, so našli zavetje prvi partizani, kasneje pa bolnišnice in druge zaledne ustanove ter štabi. V takih pogojih se je lahko ohranilo obilo zgodovinskega gradiva, saj okupatorju kljub velikim naporom ni nikoli uspelo popolnoma preiskati posamezna področja.

Muzej, ki je že začel uspešno delovati, pa potrebuje še zgodovinarja, da bo strokovno vodil zbiranje gradiva. Prav gotovo je pri ljudeh še obilo dragocenih dokumentov, slik in predmetov, ki bodo sčasoma propadli ali se izgubili, če jih ne bo kdo poiskal, uredil in vskladiščil tja, kamor spadajo — v muzej.

M. P.

Dejavnost nacionalnih in mednarodnih združenj bivših borcev

V spomin na Lidice in druge kraje, ki jih je zadela enaka usoda

Ena največjih letošnjih proslav v mednarodnem merilu je bila proslava 10. junija v Lidicah na Češkoslovaškem. To vas so pred 20 leti nacisti dobesedno izbrisali z zemlje, prebivalce pa pobili in odgnali v koncentracijska taborišča. Poglejmo, kako se je to zgodilo.

PONOČI dne 10. junija 1942 je prebudilo mirne lidické vaščane besno lajanje psov. »Kaj je, kaj je?« so se s strahom vpraševali, prižigali luči in gledali, kaj se godi v vasi.

Vas je obklopile stotine esesovcev, ki so se pripeljali s težkimi tovornimi avtomobili. Šli so od hiše do hiše in

ukazali ljudem, naj se hitro oblečejo in vzamejo s seboj ves denar in dragocenosti. Prebivalci Lidic takrat še niso vedeli, da je bil v Pragi ubit zloglasni šef tajne nacistične policije, Reichsprotektor Češke in Moravske Reinhard Heydrich. Povračilo za uboj tega nacističnega zločinca naj bi zadelo občino Lidice. Es-

esovci so dejali, da so našli v župnišču (seveda podtaknjeno) tajno radijsko oddajno in sprejemno postajo in da so vaščani nudili zavetje češkoslovaškim padalcem, dospelim iz Anglije. To pa je bila le pretveza. V resnici je bilo drugače. Dva domača fant, eden iz družine Horák, drugi iz družine Stříbrný, sta leta 1939, po zlomu Češkoslovaške, zapustila svoj domači kraj in odšla v Anglijo. Uvrstila sta se v 311. letalsko eskadrijo, sestavljeno iz Čehov in Slovakov in priključeno RAF

Gestapovci so 173 mož iz Lidic, kolikor so jih polovili, zaprli v Horákov hlev in jih po odgonu žena in otrok v nacistična uničevalna taborišča postrelili. V vasi ni bilo živega človeka več. Potem so izkopali grobove in pred pokopom mrtvecem poruvali zlate zobe in proteze. Nato so minirali hiše in jih pognali v zrak. Svojega junaštva niso pozabili dokumentirati s foto-grafskim posnetkom.

Enainosemdeset otrok »nearijske rase« so poslali v taborišče Chelumno na Poljskem. Tam so jih umorili v plinskih celicah. Kakor sledi iz listin Češkoslovaškega protifašističnega združenja, poslanih izraelskemu sodišču v Tel Avivu, se je zgodilo to na povelje samega Adolfa Eichmanna.

Ruševine Lidic so izravnali z buldožerji in tla preorali. Tako naj bi ostal kraj, kjer so stale Lidice, za zmerom zapuščen in v grozeče svarilo vsemu češkemu ljudstvu. Zločin, storjen nad to češko vasjo, je globoko pretresel vest vsega kulturnega človeštva, posebej še pa je prizadel podjarmljenim evropske narode, ki so se jim odprle oči, da so se zavedeli, kaj jih čaka, ako se ne upro z vsemi močmi barbar-skemu fašističnemu nasilju.

Po osvoboditvi leta 1945 se je vrnilo iz nacističnih taborišč 143 žena in 17 otrok, ki niso niti vedeli, kakšna usoda je doletela njihovo vas in njihove može in očete. Prva po-vojna vlada Češkoslovaške republike je nato z odločbo z dne 10. junija 1945 sprejela slovesen sklep o zgraditvi novih Lidic. Nabiralna akcija za denarne prispevke je bila organizirana med rojaki po svetu ter v Angliji in ZDA.

Ob 20-letnici uničenja Lidic so priredili v novih Lidicah veliko spominsko svečanost. Udeležilo se je je nad 70.000 udeležencev s češkoslovaško partijsko in vladno delegacijo na čelu. Med delegacijami in častnimi gosti iz tujine so bile zastopane Sovjetska zveza, Anglija, Norveška, Francija, Belgija, Nizozemska, Danska, Nemška demokratična republika, Poljska, Bolgarija, Romunija, Grčija idr. Zahodno poloblo je zastopala

V Zahodni Nemčiji so še mnogi nacistični zločinci deležni posredne ali neposredne podpore bonnske vlade. Enega izmed njih vidimo na sliki. To je Franz Karmasin, ki je bil pred vojno vodja nemške nar. manjšine na Slovaškem, leta 1939 pa je kot fanatičen nacist postal državni sekretar kvizlinške slovaške vlade. Sodeloval je pri »reševanju židovskega vprašanja« na Slovaškem, od koder so šli prvi transporti Židov v Auschwitz — zdaj pa je v prvih vrstah nemškega revanšističnega gibanja. Češkoslovaška vlada je zahtevala od zahodnonemške vlade, da ga aretira in ji ga izroči. Toda Bonn je gluh za take zahteve — Franz Karmasin neovirano nadaljuje s svojim rovarjenjem in govori v istem jeziku, kot je govoril nekoč (naša fotografija ga predstavlja kot govornika na nekem zborovanju med vojno)

delegacija iz Kube. Italijanska delegacija pod vodstvom poslanca Colajannija je štela 64 članov, med katerimi so bili župan občine Marzabotto, župan občine Prato, tajnik Nacionalnega združenja političnih deportirancev idr. Jugoslavijo je zastopal Ž. Teofilic iz Kragujevca. Delegacije in ugledni tuji gostje so položili vence k skupnemu grobu in spomeniku padlim.

Prisotne udeležence je pozdravila lidiška županja Jarošova. Spominska svečanost v počastitev spomina padlih vojnih žrtev, in to ne samo lidiških, marveč vseh žrtev po svetu, se je razvila v mogočno manifestacijo pod geslom »Za mir in prijateljstvo med narodi«. Slavnostni govor je imel predsednik Češkoslovaške socialistične republike Antonin Novotný. Med drugim je omenil, da je pri uničenju Lidic izgubilo življenje 192 mož, od 105 otrok jih je ostalo živih le 17, druge pa so pokončali v plinskih celicah; 14 dni pozneje je zadela enaka

usoda vas Ležáky, v poznejši dobi pa še občino Javoříčko in Ploštino, na Slovaškem pa Ostrý Grun, Klak idr.

Lidice pa niso samo na Češkoslovaškem. Po Sovjetski zvezi, po Jugoslaviji, po Italiji, po Franciji in po vsej okupirani Evropi je bilo na stotine Lidic. Oradour, Kragujevac, Marzabotto, Fosse Ardeatine, Telavag, Bande, Putten, Varšava, Volgograd in nešteto drugih mest in vasi je delilo z Lidicami enako usodo. Manifestacija je izzvenela v zahtevo, da se odpravijo ostanki druge svetovne vojne ter obsodijo neonacistična in revanšistična gibanja v Zahodni Nemčiji, ki rovarijo s sramotnimi zahtevami po teritorialnih spremembah na račun Češkoslovaške republike in še koga drugega. Imamo samo eno težnjo: živeti v miru in v miroljubnih ter prijateljskih odnosih z vsemi narodi na svetu. Posebno izjavo v tem smislu so ob koncu proslave podale tudi lidiške žene.

Jože Vrbovšek

Po osemnajstih letih

POKRAJINSKI odbor Zveze italijanskih partizanov (ANPI) v Pesaru je od leta 1958 večkrat izrazil željo, da bi italijanske borce obiskali jugoslovanski tovariši, ki so se borili v 5. garibaldinski brigadi. Večina jih je bila v bataljenu »Stalingrad«, med njimi tudi 131 Slovencev (približno polovica). Tovarištvo in skupna borba sta se italijanskim borcem vtisnila globoko v spomin, nam pa nič manj. Razume se, da smo si tudi mi želeli srečanja z njimi. Spričo raznih ovir pa smo se zbrali in se odločili za potovanje samo štirje: Vinko Kožuh, Polde Ogrin, Matija Čujović in jaz.

Odpovali smo 8. junija. Mimogrede smo zavili v Gonars. Ogledali smo si ostanke zloglasnega taborišča in obiskali grobove internirancev na tamkajšnjem pokopališču. Tovariš Ogrin nam je pokazal, kje je pomagal kopati rov, po katerem je pobegnila skupina internirancev k partizanom. Pri Rovigu smo prenočili. Zjutraj smo nadaljevali pot skozi Ferraro do Bologne. Po kratkem počitku smo spet hiteli dalje k morju.

Plodna pokrajina je žarela v junijskem soncu. Fičko in Olimpia sta ubogljivo požirala kilometre. V ranih popoldanskih urah smo srečno prispeli

na cilj. Kmalu zatem smo že sedeli v pesarskem Kursaalu.

Snidenje po osemnajstih letih je bilo več kot prisrčno. Objemali so nas soborci, komisarji in komandirji. Nprestano so nas obsipavali z vprašanji: Ali se je srečno vrnil domov? Kje si zaposlen? Kako pri vas sodite o tej ali oni zadevi? Snovi za pogovor se je v teh letih nabralo res veliko; naše tovariše zanima vse, saj so politično zelo aktivni. Komisar Giorgio je župan Pesara, pokrajinskega glavnega mesta s 70.000 prebivalci, komandant Carlo — prof. Giuseppe Mari, Siro Lupieri in Renato Ortolani so zaposleni pri pokrajinskem komiteju KPI, Checchino je profesor, Claudio prav tako. Tako je minilo pol noči, ko smo ugotovili, da smo potrebni počitka.

Naslednje jutro smo mimogrede odbrzeli v bližnje mesto Fano. Tovariši in prijatelji so nas takoj obstopili. Vincenzo je mehanik, Sergio-Corrado Isotti in Cicco-Sergio Marchigiani vodita skupaj odvetniško pisarno, Valerio Volpini je profesor in pesnik.

Popoldne se je naša karavana usmerila v notranjost Apeninov. Demokrščanska občinska uprava mesta Cagli nam je priredila svečan sprejem.

Župan, prof. Paganucci Lorenzo, se je spomnil v pozdravnem govoru v sejni dvorani doprinosu jugoslovanskih partizanov v Italiji v boju za uničenje skupnega sovražnika in za uresničenje miru na svetu. Zaključil je z vzklikom: »Živela Jugoslavija, živela Italija!« Vzklik so ponovili tudi navzoči predstavniki vseh krajevnih oblasti (vštevši področnega poveljnika karabinjerjev) in protifašističnih strank. Na častnem mestu je med nami sedel oče padlega soborca Carla Liebknechta Panichija.

V sredo, 13. junija, smo odšli v Cantiano, zibelko organiziranega partizanstva v Markah. Naš Vinko je bil eden

Priprave na izgradnjo memoriala Oswiecim-Birkenau

Na Poljskem so osnovali komite za izgradnjo Memoriala Oswiecim-Birkenau. Komite je naslovil na prebivalstvo Poljske in drugih dežel sveta apel, naj podpro izgradnjo memoriala z denarnimi sredstvi. V apelu je rečeno, »da mora biti memorial izraz mednarodne solidarnosti vseh tistih, ki so se uprli fašizmu in ki se tudi dandanes bore proti njemu spričo njegove nevarnosti za vse človeštvo.«

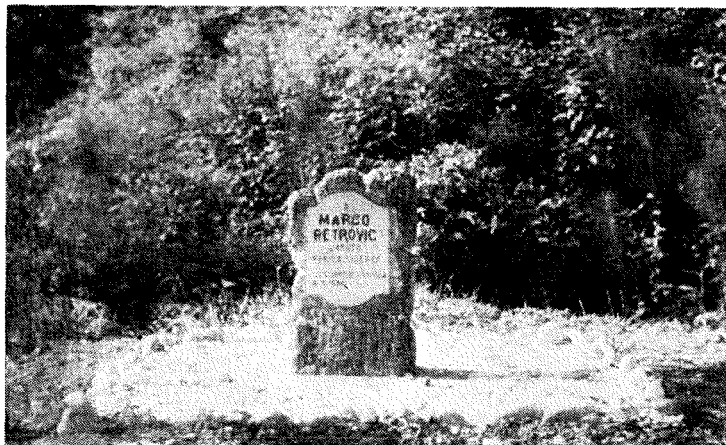
Japonska revija o Auschwitzu

Japonska revija »Sankein-Shinbun« je objavila ciklus člankov o nacističnem taborišču Oswiecimu (Auschwitzu), ki jih je napisal publicist Oya Soichi. Avtor je podrobno opisal nekdanje taborišče in nacistična grozodejstva v njem. Med drugim je navedel:

»Počutil sem se kot v podzemlju pekla... Ko sem gledal čevlje otrok, ki so spravljani v skladišču, se mi je trgalo srce spričo take človeške krutosti.«

»Ta kraj je temen madež na zemeljski obli... Ne smemo dovoliti, da bi se ponovno rodil tak peklenski sistem sile.«

Članki so ilustrirani s fotografijami taborišča.

Spomenik, ki so ga padlemu partizanu Marku Petroviču postavile italijanske žene iz Pergole

izmed treh prvih borcev v tem kraju. Takoj po prihodu na glavni trg so se začeli zbirati okrog nas ljudje. Župan, komunist Giuseppe Panico, je povabil na kosilo tudi nekaj naših najožjih prijateljev, ki so se jim popoldne pridružili še drugi. Na marmorni spominski steber z imeni padlih partizanov smo položili velik venec, okrašen z rdečim trakom. S tem smo se skromno oddolžili tamkajšnji občinski upravi, ki je leta 1945 na lastne stroške postavila ustreljenima tovarišema dr. Bulatoviću in Franišiću prav taka nagrobnika kakor domačim borcem (gl. BOREC 11/1958).

Sprejem v občinskih prostorih je bil zelo tople. Potem so nas odpeljali v prostore krajevne organizacije KPI. Z delavskimi zastavami okrašena dvoranica je bila nabito polna, še več ljudstva pa se je gnetlo po ozki ulici. Sprejeli so nas z vzklikanjem in s petjem Internacionale. Spet smo pili isto vino kot pred tolikimi leti in poslušali partizanske pesmi, ki so se jih bili naučili od nas. Pripravili so pravo ljudsko slavlje, kakršnega ni bilo v občini od konca vojne. Brez vsakršnega ceremoniala, povsem spontano in od srca so prišle na dan najgloblje simpatije, ki jih to preprosto ljudstvo goji do naših ljudi in do naše domovine. Naš dragi Ninetto, ki je prebil toliko fašističnih zaporov, je imel v očeh upravičeno solze zmagoslavja.

Naslednje dopoldne so se nadaljevala srečanja na domovih prijateljev po okoliških vaseh. Popoldne smo morali odriniti v starodavno Pergolo, kjer so nas že dve uri pričakovali tovariši iz Pesara, množica praznično opravljenih ljudi, nekaj novinarjev in fotograf. Že sama trinadstropna baročna občinska palača vzbujala občutje svečanosti, kaj šele tako nepričakovana slovesnost. Sprejel nas je župan, socialist Aldo Bucarelli, z vsem občinskim odborom. V veliki sejni dvorani so bili zbrani vsi vidnejši meščani. Na topli pozdravni govor tov. Bucarellija in spricho toliko pomembnih ljudi je bilo dokaj zahtevno,

Venec, ki so ga položili v spomin dvema našima in sedmim italijanskim padlim partizanom 5. garibaldinske brigade Pesaro pred spominskim stebrom v Cantianu. Ob stebri žrtev fašizma in prvoborec tov. Ninetto-Nazareno Luchetta

najti primeren odraz naših čustev; pa je le šlo gladko, z mislijo in besedo. Vsi štirje smo pozneje ugovarjali zaradi preveč svečanega sprejema. Nelagodno nam je bilo, ker smo se zavedali, da nismo prišli v svojstvu kake delegacije, marveč le kot turisti, povabljeni gostje. Odvrnili so nam, da smo jim že sami dovolj dragi gostje, poleg tega pa predstavljamo zanje vse Jugoslovane, ki so se borili skupaj z njimi za iste ideale. To smo takoj ugotovili na velikih tiskanih lepakih, s katerimi so bile oblepljene vse mestne ulice.

Pergola se je prva med vsemi mesti v Markah otresla papeške nadoblasti in sprožila intervencijo Cavourjevih čet že v letu 1860. Svobodoljubnost je zato važna poteza v značaju njenih meščanov.

Simpatični župan, ki je bil pred tremi leti v Jugoslaviji kot član delegacije socialističnih županov, nam je v treh dneh bivanja razkazal zanimivosti svoje občine. Položili smo

cvetje pred spominsko ploščo na mestu, kjer so Nemci zahrbtno ustrelili bolnega partizana Marka Petrovića. Postavile so mu jo žene iz Pergole leta 1950. Petrovićevo ime je navedeno še enkrat, in sicer na spominski plošči padlih žrtev nacifašizma v veži iste palače.

Izkazovali so nam izredno pozornost. Ves čas so bili z nami župan in odborniki. Skupaj smo se odpeljali tudi v občino Serra S. Abbondio, kjer sta nas sprejela soborca, demokrščanski župan in tovariš Pierino, ki je bil preskrbel našim Črnogorcem dvajset kragujevk. Skupna večerja, s katero je župan Nello nadomestil svečan sprejem, na jasi v slikoviti gorski dolini pod Catrío, kakor tudi iskren pomelek ob vinu, nam bosta ostala v nepozabnem spominu. Kadar se ljudje spoznajo, tudi ideološke razlike ne predstavljajo več zapreke za prijateljstvo.

Dne 17. in dopoldne 18. junija smo bili gostje komunistične občinske uprave v Urbi-

nu. Razkazali so nam lepo-
te Raffaellovega rojstnega
mesta, pogovorili smo se o
vsem, kar nas je zanimalo, ter
položili rdeče nageljne na gro-
bova komisarja Gioconda in
partizana Luminattija. Poklo-
nili smo se tudi spominu na-
šega prvega komandirja Fer-
rija v Schiettiju. Med potjo v
Pesaro smo obiskali pokopa-
lišče vojakov zavezniške 8.
armade, ki so padli v bojih za
dolino reke Foglia.

Neprestano v družbi organi-
zatorjev našega bivanja pri
njih smo prebili preostali čas
v Pesaru. Prejeli smo izkaz-
nice ANPI kot njegovi častni
člani. Predsednik te organizac-
cije in kontrolne komisije KPI
za pesarsko pokrajino, tovariš
Ortolani, je vpričo nas na kose
raztrgal informbirojevsko bro-
šuro, ki smo jo nehote staknili
na polici. Druge ni našel. Ob-
žaloval je »škodo in sramoto«,

ki jim jo je povzročilo to ža-
lostno obdobje. Enako naklo-
njenost so nam izkazovali de-
lavci in kmetje med obiskom
prosvetnih domov (Casa del
Popolo) v vaseh Villa S. Mar-
tino in Villa Fastiggi (imenov-
vana po ubitem sekretarju
KPI). V Ca'Gallu so spontano
nazdravili z vzklikom: »Evvi-
va Tito!« Razumljivo je, da
se v takšnem vzdušju nismo
mogli niti smeli izogniti sve-
čanemu zaključku našega izle-
ta in sprejemu v novi občins-
ki palači. Pred spominsko
ploščo vseh, ki so v pokrajini
padli v borbi proti nacifašiz-
mu, ob Rossinijevi rojstni hi-
ši, smo položili venec z našo
in italijansko zastavo.

Prepričan sem, da bi vsako-
do, ki bi bil deležen tolikšne
pozornosti, kolikor smo jo ob-
čutili mi na vsakem koraku,
spoznal globoko resničnost
besed, s katerimi je dr. Gior-

gio De Sabbata zaključil svoj
poslovilni govor:

»... Jugoslovani, ki so bili
prišli iz koncentracijskih ta-
borišč, so v partizanski horbi
kmalu odkrili enotnost z itali-
janskim ljudstvom, v okrilju
iste težnje, ki je lastna vsem
partizanom... Vsak partizan,
ki je ostal zvest idealom, za
katere se je boril, je trden za-
veznik narodom vsega sveta v
borbi za mir... Ponovimo
svojo obvezo tudi v imenu od-
sotnih tovarišev, posebno pa
v imenu padlih, ki so z last-
nim življenjem potrdili skle-
nitev prijateljstva med svoji-
mi narodi. Prav v njihovem
imenu pozdravljamo jugoslo-
vanske goste in potrjujemo
bratstvo med jugoslovanskim
in italijanskim ljudstvom. Po-
nesite, prijatelji, na svoje do-
move te misli, ki vam jih iz-
raža prebivalstvo Pesara!«

Polde Vrbovšek

Odmeki iz mednarodne arene

Pod zeleno-belo zastavo z rdečo zvezdo in polmesecem

PREPROSTO novinarsko pe-
ro ne more opisati scen, ki so
se ponavljale prve dni alžirske
neodvisnosti. Od ožgane Sahare
do zelene Kabilije so pokali
možnarji, so goreli kresovi, so
se objemali stari borci. »Aja
Aldžazair« — Živio Alžirija, je
donelo od jutra do večera.

Francoski predsednik je 3. ju-
lija 1962 v slovesnem pismu
predsednikučasne izvršne
oblasti potrdil konec francoske
suverenosti v Alžiriji »z iskreni-
mi in globokimi, najboljšimi
željami«.

Tako se je 3. julija, tananko
132 let po izkrcanju francoskih
grenadirjev, končala francoska
kolonialna oblast. Kar 99,73 %
alžirskih volivcev je dan dva
prej glasovalo na plebiscitu za
»neodvisno Alžirijo v sodelova-
nju s Francijo«. »Za« so gla-
sovali tudi Francozi, ki jim je
postala Alžirija že druga do-
movina in so si na vročih tleh

Severne Afrike že ustvarili
svojo eksistenco.

Na meji s Tunizijo in Maro-
kom so še istega dne odstranili
žične in minske ovire, alžirski
borci so se triumfalno vrnili
domov. Začasna alžirska vlada
je prispela v Alžir šest ur po
formalni razglasitvi neodvisno-
sti in takoj prevzela upravo. Že
prve dni je priznalo Alžirijo
čez trideset držav; v prvih treh
dneh julija so se na političnem
zemljevidu Afrike pojavile tri
neodvisne države: Rwanda,
Burundi in Alžirija; 9. oktobra
pa se jim bo pridružila še
Uganda, Švica Afrike.

Belo-zelena zastava z rdečo
zvezdo in polmesecem je za-
menjala francosko trobojnico.
Vse Evropece so pozvali na
skupno praznovanje. Iskreno so
sprejeli tiste redke, ki so se
temu povabilu odzvali, nihče
ni zameril tistim, ki so ostali
doma. Končalo se je poglavje

zgodovine, ki se je začelo 1.
novembra 1954, ko so zadonele
eksplozije na vsem alžirskem
ozemlju in je odjeknil signal
za začetek dolge, krvave in
brezkompromisne osvobodilne
borbe.

V Parizu so bili spričo alžir-
skega upora presenečeni; po-
vsem jasno jim je bilo, da gre
za vsklajeno akcijo, niso si pa
znali razlagati, zakaj je upor
izbruhnil prav v trenutku, ko
je Mendès-France napovedal
reformo za Alžirijo. V napadih
in sabotažnih akcijah na stra-
teške linije, vojaška skladišča,
mostove, radijske postaje itd.
je sodelovalo okrog tri tisoč
ljudi.

Iz Pariza so takoj poslali vo-
jaške okrepitve, francoske
oblasti so v alžirskih mestih
uvlele policijsko uro, vojska
pa je 9. novembra začela »oči-
ščevalno akcijo« na področje
Aurès in Nementcha, kjer so

menili, da se skrivajo uporniki. Napovedali so, da bodo najkasneje v treh mesecih zadušili upor.

Kolikokrat so se še postavili v pozo zmagovalca, kolikokrat so še napovedali: že to leto bo konec upornikov! Koliko vojaških pučev je doživela medtem Francija, koliko vlad si je skrhalo zobe ob alžirskem vprašanju, malo je manjkalo, da se niso zamajali celo temelji francoske republike. Sam de Gaulle pa se ima zahvaliti alžirskemu vprašanju, da je prišel (1. julija 1958) na oblast — v krizi, ki je grozila, da pokoplje republiko, se je Francija spomnila nanj.

Takoj po vstaji — januarja 1955 — ki jo je organizirala skupina mladih alžirskih nacionalistov, je glavni štab narodnoosvobodilne vojske (Armée de la Libération Nationale) izdal razglas, v katerem je ljudstvo pozval v boj.

Hkrati so objavili tudi politični manifest, ki ga je izda-

la narodnoosvobodilna fronta (FLN — Front de la Libération Nationale).

Podpisniki tega manifesta so izjavili, da je Fronta nad vsemi obstoječimi političnimi strankami in organizacijami in da govori v imenu naroda. Fronta je pozvala vse patriote, vse družbene sloje prebivalstva in vse alžirske stranke, naj se brez pomišljanja vključijo v narodnoosvobodilni boj.

Maja 1955 je Fronta že postavila politične temelje bodoče Alžirije. V resoluciji, ki so jo ob tej priliki sprejeli, opozarjajo na to:

Fronta (FLN) se izjavlja za svobodno demokratično in socialno alžirsko republiko;

Fronta izjavlja, da se Alžirija prišteva med države miru, ter da sprejema načela Bandungške konference.

Avgusta istega leta pa je Fronta že formulirala svoje pogoje za premirje, pogoje, ki so se sedem let pozneje, s spora-

zumom v Evianu (18. marca 1962, tudi uresničili. Ti pogoji so bili sledeči:

Fronta zahteva: 1. priznanje alžirskega naroda in njegovega nacionalnega ozemlja, vključno Saharo; 2. priznanje neodvisnosti; 3. izpustitev vseh političnih jetnikov, internirancev in pregnanih Alžircev; 4. francosko priznanječasne alžirske vlade kot predstavnika Alžirije pri pogajanjih o mirovni pogodbi med Alžirijo in Francijo.

To je zdaj vse že zgodovina, Alžirija gleda naprej — ne nazaj. Vendar je dediščina, ki jo je prevzela, tako težka, da bo z eno nogo stala še vedno v preteklosti. V tej vojni je izgubila milijon svojih ljudi, kakih 400.000 pa je Francozov, ki so se v zadnjih mesecih vrnili iz Alžirije v Francijo, predvsem v Marseille in druga mesta na jugu, kjer so klima in življenjske razmere približno enake kot v Severni Afriki.

Začasna alžirska vlada s predsednikom Ben Kheddo na čelu ob prihodu v mesto Alžir

Dne 5. julija je alžirsko ljudstvo prvič praznovalo svoj praznik neodvisnosti. Na sliki vidimo eno izmed enot osvobodilne armade, ki se je udeležila praznovanja z defileji

Francoska vlada je že vnaprej pripravila vse za njihov povratak in njihovo integracijo.

Mnogim ni bilo lahko, saj se je večina njih rodila že na alžirskih tleh in si ustvarila tam lepo eksistenco. Za te je bila Alžirija njihova prva domovina, v Francijo so hodili le na počitnice pa na visoke šole.

Alžirija je dala vrsto odličnih pisateljev, to je bila za mnoge druga Amerika, za večino prva Francija, za vse vroča sredozemska dežela, radodarna z darovi — vendar Francozi niso nikoli razumeli Arabcev, med njimi je bil še po 132 letih francoske kolonialne uprave velik, lahko bi rekli celo nepremostljiv prepad. To sta bila skoraj dva pola: Francija ni razumela Alžirije, ta pa ni mogla postati navadna francoska provinca.

Po svojem zgodovinskem razvoju, svoji kulturni orientaciji, tradicijah in jeziku pripada Alžirija skupnosti arabskih narodov, velikemu »commonwealthu«, ki se širi od Atlantika do Indijskega oceana. Dežela na severu Afrike pripada svetu, ki je doživel po drugi svetovni vojni svojo pomlad — svoj preporod.

Velika je Alžirija, na severu se na širokem loku naslanja na Sredozemlje, na jugu se približa veliki reki Niger, na zahodu

se že skoraj dotika Atlantika. Na severu je en sam vrt, poln sadja in cvetja; na jugu ne uspevajo niti oljke, še grmovje izgine, le pozimi pokrije skromna trava za nekaj tednov naravo, toda marca, ko tam preneha zimski »dež« in se posuše vse vode, izginejo vsi znaki življenja.

Toda v Sahari, v Hassi Mes-saoud in v Adjelé je nafta, v Sahari pa je tudi plin, so naftovodi in plinovodi, brne vrtalni stroji; lani so navrtali kar 16 milijonov ton »črnega zlata« izpod vročega peska.

Ko so se leta 1885 evropske velesile na Berlinskem kongresu dogovarjale o razdelitvi afriške celine, je lord Salisbury, zastopajoč britanski imperij (v katerem sonce ne zaide), posmehljivo omenil kup peska, ki ga je dobila Francija. Stari lord je imel seveda v mislih Saharo — veliko morje peska v severnem delu Afrike.

Ko sta Francija in Maroko (ta je bil takrat še neodvisen) sredi prejšnjega stoletja sklepala pogodbo o razmejitvi, je bilo treba začrtati tudi južni del meje med Marokom in Alžirijo. Napornemu delu v afriški vročini so se delegati izognili, češ da meje v Sahari sploh ni treba določiti, saj je na obeh straneh le pesek.

Ko je pikri lord Salisbury posmehljivo pripomnil: »Gal-

ski petelin naj si kar poreže noge v ostrem saharskem pesku...«, še ni mogel vedeti, kaj bodo v istem pesku našli čez sedemdeset let. Nafta je bila takrat skoraj neznan pojem, le kemiki so vedeli zanjo; da pa bo povzročila pravo revolucijo v našem gospodarstvu, zlasti v prometu, se ni nikomur niti sanjalo.

Francija in Alžirija sta se na pogajanjih v Evianu sporazumeli o skupnem izrabljanju nafte in zemeljskega plina v Sahari. In rezerve nafte so neizčrpne. Sodijo, da bodo leta 1965 dobili kar 65 milijonov ton nafte več kot je navrta Iran ali Irak. V Sahari bo nastala nova Alžirija — to ne bo Alžirija oljk in žitnih polj, niti sadovnjakov, vina in grozdja, marveč Alžirija vrtalnih stolpov, geoloških ekip — velike bodočnosti.

Nafta bo tako postala eden izmed motorjev alžirskega gospodarstva, naftovodi, speljani preko vročega peščenega morja na obale Sredozemlja, pa velike pločevinaste žile, po katerih bo curkela ta črna masa počasi, kilometer za kilometer, na ladje-cisterne, zasidrane na odprtem morju.

Med Etiopijo in Alžirijo, najstarejšo in najmlajšo afriško državo, je pešчено morje Sahare, so hamade, rumenkasti griči peščenega skalovja, so ergi, peščeni hrbti, visoki do dve sto metrov, je razbiti in razriti puščavski masiv Tibesti, domovina Tuaregov — vmes pa je tudi razdobje tri tisoč let, interval, v katerem so nastajale in se rušile v prah stare civilizacije, v katerem se je pojem Afrike zdaj širil zdaj krčil.

Obe državi simbolizirata dva pola, dve podobi današnje Afrike: staro, ki se je ovekovela v obrednih običajih, večernih ognjih, bobnih in magiji — in novo, ki se je šele včeraj postavila na svoje noge in ima zato neredko več fantazije kot pa resnične energije.

Mlada je Alžirija, rodila se je v ognju revolucije, na vročih tleh Afrike, ne za zeleno mizo diplomatov. Šla je skozi velike težave — katera revolucija ni šla! Burma, Indonezija, Indija so se borile z velikimi začetnimi težavami, Indonezija

je morala braniti svoja polja in mesta pred nizozemskimi vojaki, ki so se vrnili skozi zadnja vrata nazaj — že po priznanju neodvisnosti! Burmo so razjedali notranji spori, Indija bi se zaradi Kašmira kmalu zapletla v odkrit spopad s Pakistanom, sedaj ji žugajo Kitajci z druge strani Himalaje.

»Enotnost« — to je bilo geslo, ki so ga Alžirci v prvih dneh slavja najbolj poudarjali. Upajmo, da bo sedanji vihar v kozarcu vode — v zgodovini Alžirije to res ne bo kaj več — minil in da bo toplo sonce afriške pomladi spet posijalo nad to izmučeno, herojsko deželo. M. O.

DROBNE ZANIMIVOSTI

DA BI BILA AFRIKA BOLJ POVEZANA Z EVROPO, naj bi zgradili 24 km dolg most med Gibraltarjem in maroško obalo — to je predlog, ki se je že večkrat pojavil v raznih časopisih in revijah. Mnogim se zdi ta predlog prezgoden, drugi pa menijo, da bo treba misliti na njegovo uresničitev.

LEON DEGRELLE je bil vodja belgijskega fašizma. Kot vojni zločinec je bil obsojen na smrt, toda pred kaznijo je ušel in dobil zavetišče — kot nešteto drugih vojnih zločincev — v Španiji. Tam lepo udobno živi in žuga belgijskim oblastem z maščevanjem. Fašistični list »L'Europe réelle«, ki izhaja v Belgiji in ki ga ureja nekdanji esesovec Debaudt, je nedavno objavil njegov članek, v katerem je zapretil tistim, ki so ga obsodili, da bodo kmalu sami viseli. Čudno je predvsem to, da v Belgiji svobodno deluje fašistično gibanje in izhajajo listi, v katerih Degrelle lahko objavlja take članke.

SPANSKI DIKTATOR FRANCO je zaradi napetega položaja v državi rekonstruiral svojo vlado. Vanjo je vključil več novih ministrov, s čimer je hotel ustvariti videz »demokratizacije« svojega režima. Med novimi ministri so monarhisti, tako imenovani liberalci in predstavniki klera, ki so se med delavskimi štrajki nagibali k opoziciji. Predstavnikov prave, ljudske opozicije seveda ni v vladi — teh ne bo Franco nikoli postavil za ministre. Pred pravo opozicijo se je zavaroval s tem, da je imenoval za svojega namestnika šefa generalštaba Augustina Munjoza Grandesa. Le-ta je bil poleg njega eden glavnih voditeljev

fašistične vstaje, ki je leta 1936 izvajala državljansko vojno, med drugo svetovno vojno pa je stal na čelu »Modre divizije«, ki jo je Franco poslal na sovjetsko fronto. Hitler ga je odlikoval z železnim križem, s katerim se še danes ponaša.

DEVETDESETLETNI LORD RUSSEL, znani angleški filozof, se je udeležil kongresa za mir v Moskvi, zaradi česar se je hudo zameril celo vodstvu laburistične stranke. Da bi ga izključili iz stranke, so našli salomonsko rešitev: lord Russell naj se črta iz članstva zato, ker ni plačal članarine za 1962. leto. To je bila seveda le preteza, saj bi morali sicer izključiti še na tisoče in tisoče ljudi, ki prav tako niso plačali članarine. Tako so prišli laburistični funkcionarji v hudo zagato, ki pa je postala še večja ko so ugotovili, da je lord Russell lani plačal na račun članarine tolikšno vsoto, da ga še 20 let ne bi mogli izključiti iz stranke...

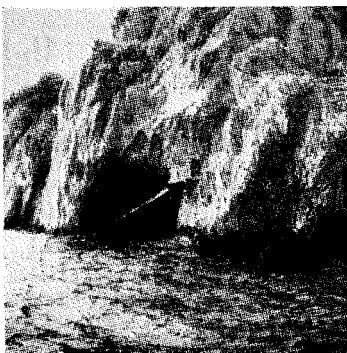
KAKO GLEDA LJUDSTVO NA FASISTE, je pokazal miting fašističnega unionističnega gibanja v Veliki Britaniji. Ko so se privrženci tega gibanja zbrali na Trafalgar Squaru, oblečeni v fašistične uniforme, s fašističnimi zastavami in transparenti, je navalila nanje množica kakšnih 5000 ljudi. Ze prvega govornika, ki je stopil na tribuno, je množica zasula s kamenjem in paradižniki. Stvar se je končala s spopadom, v katerem je bilo nekaj oseb laže ranjenih. Na mitingu bi moral govoriti tudi vodja britanskih fašistov Mosley, ki pa zaradi pritiska množice sploh ni prišel na vrsto, čez nekaj dni pa so ga pretepli.

JAVNI TOŽILEC VZHODNEGA BERLINA je nedavno ponudil zahodnonemški vladi na vpogled dokumente o nacistični preteklosti zahodnonemških sodnikov in drugih javnih uslužbencev. Po vzhodnonemških podatkih je najmanj 1625 bivših zagriženih nacistov še vedno v službi pri zahodnonemških sodiščih, pri policiji, v vojski in v zunanjem ministrstvu. Na pritisk javnega mnenja je zahodnonemška vlada ustanovila posebno komisijo, ki bo preiskala obtožbe vzhodnonemških oblasti. Kako se bo preiskava iztekla — to je pa drugo vprašanje...

KOT ZLOČINEC NAJ BI BIL KAZNOVAN VSAK NEMEC, ki bi se odrekel kakšnega dela nemškega ozemlja — to je nedavno zahteval Erich Schellhaus, minister v vladi zahodnonemške pokrajine Spodnje Saške. Kateri so ti deli nemškega ozemlja? Schellhaus je to natančno obrazložil: vsa ozemlja, ki so nekoč pripadala nemškemu rajhu, a so zdaj izven meja Zahodne Nemčije. Če bi torej nekdo dejal, da morajo ostati Sudeti češkoslovaški, bi moral romati v zapor...

DRŽAVE, KI SO V ATLANTSKEM PAKTU, so v 12 letih potrošile za oboroževanje in druge vojne izdatke okrog 600 milijard dolarjev. Na prvem mestu so ZDA, ki so samo leta 1961 potrošile v vojne namene nad 51 milijard dolarjev.

V VOTLINI OB MORJU SO ZGRADILI BAR — na polotoku Sv. Petra v Makarski. To votlino so naredili med vojno okupatorji, da je rabila za zavetišče njihovim motornim čolnom. Po vojni je ostala prazna, dokler se ni nekdo spomnil, da bi jo bilo moč kot atrakcijo izrabiti za turizem. Tako je postala votlina — bar »Amor«, ki posluje »non-stop«.

Tina Zupančič: Frata

V DROBNI knjižici »Frata« nam je Tina Zupančičeva v založbi »Borca« s pravim pripovedniškim talentom opisala nastanek in rast najzgodnejšega partizanstva novomeškega področja. Ne gre toliko za politično in vojaško kot živo človeško podobo, ki jo je s partizani sama doživljala. Ne ves čas, saj je ob svojem prihodu na Frato 21. septembra 1941 že našla prvih sedem partizanov zbranih. Zato predstavlja prvi del njene knjižice le zapis nezanesljivih tujih spominov. Za tiste prve čase vstaje ni za Frato sodobnih virov in je zato toliko potrebnejše, da sprejmemo ta del Tinine brošure kritično.

Gotovo ni majhnega pomena datum, kdaj so se zbrali na Frati prvi ilegalci; saj so bili kvas, iz katerega je kmalu vrasla prva novomeška četa. Tina pravi: Ko je junija 1941. leta Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, je našel Jože Zupančič po povratku z logarskega obhoda na svoji samotni Frati prva dva ilegalca, Silva, to je narodnega heroja Jožeta Slaka iz Dobrniča, in pa Maksa, čevljarskega mojstra Henigmana iz Toplic. (str. 12.) Še isti dan naj bi oba poklicala na Frato tudi Ivana Bartoljša iz Ločne, ki je tabornik blizu tam v Kalcah.

Datum je gotovo za skoro poltretji mesec preran. Saj je prvi novomeški ilegalcelec Ivan Bartoljš pribežal k Jarčevim v Prečno šele 4. avgusta, ko je prejšnji dan pobral v Kamen vrhu pod Trško goro dve puški Italijanom. (Ni bil izdan v tovarni, kjer že skoro pol leta ni več delal, str. 13.). Sotor, ki si ga je z Maksom Henigmanom razpel pri studencu v Kalcah, jima je prinesel Ivan Jarc od Koširjevih v Novemu mestu šele 16. avgusta (dotlej sta se skrivala doma pri Jarčevih), preden pa sta odšla na

Frato, je minilo, po izjavi Ivana Jarca, ki je gozdna samotarja oskrboval, zopet deset dni, rajši celo nekaj več. Tako bi z ilegalno Frato ne mogli računati pred koncem avgusta ali celo začetkom septembra.

V tem časovnem okviru moramo tudi druge datume dogodkov na Frati potisniti primerno naprej. Če bi držala Tinina ugotovitev, da je bil na prvem Silvovem sestanku s kmeti na Ajdovcu tudi Ivan Bartoljš, bi morali datum tega najpomembnejšega in odločilnega uporniškega sestanka prestaviti z začetka junija v čas po 4. avgustu 1941 — verjetneje pa Bartoljša na Ajdovcu ni bilo — prihod študenta Jožeta Saška-Devija iz Spodnje Šiške pa iz julija na začetek septembra. (str. 18.) Starši sami pravijo, da je po atentatu na nekega Italijana, zapeljivca svojega dekleta, odšel od doma 30. avgusta.

Skupino mornariškega strojnega podčastnika Franca Packa imenuje Tina »Štajerček«. S Štajerske je bil v resnici samo Edi Zidarič-Jože, iz Rajhenburga namreč. Bil je električar v senovskem rudniku, ne mesar iz Krškega (18). Iz Krškega je bil brezposelni krojač Bizjak, ki pa ga Zupančičeva ob svojem prihodu na Frato ni več našla, ker je takoj po napadu na vlak 17. septembra samovoljno zapustil partizane. Podčastnik in Milka Kerinova sta bila iz Vel. Podloga na Krškem polju, torej zopet ne Štajerca.

Packova trojka je zapustila Frato sredi oktobra 1941, ne šele s četo, ko odhaja konec meseca v napad na Bučko (25). Napachen je tudi podatek, da se je ta skupina pri prehodu čez Savo spopadla z Nemci. Izdane so zajeli 27. oktobra 1941 v spanju pri kmetu Fridlu v Ravnem Logu. Podoficir in Zidarič sta se na poti v Senovo orožnikom iztr-

gala in ušla, Milka pa pozneje z Borla. Padla je v Ljubnem v Savinjski dolini (ne blizu svojega domačega kraja, str. 18) konec julija 1944, ne tik pred osvoboditvijo, pod puško fanatičnega Nemca, ki je po zgubljeni bitki in zapisan neizbežnemu poginu zahrbtno streljal iz ruševin sesute hiše. Packa so beli spomlad 1942 z varljivimi rdečimi zvezdami na kapah blizu Šmihela pri Novem mestu zahrbtno zaklali, Zidariča pa ustaši v Hrvaškem Zagorju ujeli, mučili in obesili.

Niko Šilih se ni pridružil Novomeški četi šele 29. oktobra na njenem pohodu v napad na Bučko (26); saj je bil komandir čete in njen ustanovitelj. Na Frati je bil že več kot teden dni in je četo s Frate v boj tudi spremljal.

V svojih spominih je Tina Zupančičeva čisto prezrla prav tisti najvažnejši čas pred Bučko, ko se pribežališče ilegalcev na Frati vojaško disciplinira, se partizani pokažejo ljudem v prvih patroljah in se tudi prvič z Italijani spopadejo. To vrzel si razlagam z okoliščino, da se je četa prav v tistih dneh umaknila s Frate v gozd pod šotore na Brezovo Reber.

Na Gor. Lazah je po izdajstvu padlo 19 Belokranjcev, ne samo 14, rešilo pa se jih je 10 (od teh sta se dva vdala) in ne samo 2, (str. 27). Številke so zanesljive, saj poznamo vse po imenih.

Da bi v noči od 1. na 2. november 1941 napadlo Bučko samo 35 partizanov (27), bo premalo; saj je dalo samo Novo mesto s Frato 30 borcev. V Beblerjevem in Marinkovem štabu jih je bilo vsaj pet, prišla je pa še mokronoška grupa s Španom, z Mokreca pa je nekaj ljudi pripeljal Jernej.

Da je na Bučki obležalo »nemalo sovražnikov« (28), izvira verjetno iz poročil našega obveščevalca na Bučki Znidaršiča, o katerem smo pozneje zvedeli, da je bil dejansko v nemški službi. Mogoče je celo, da so Nemci napad že pričakovali, saj je izdajavski obveščevalec pred napadom z Nemci pil, ko je že vedel za naš načrt. Neuspeh na Bučki je izvirail prav iz njegovih lažnih poročil.

Rast partizanstva po novem letu 1942 bi potrebovala več manj važnih korektur. Omenim naj le, da Jelenice globoko v kočevskih gozdovih niso zasedli partizani že 17. januarja (32), ampak šele konec meseca. Komandant bataljona Žan More ni prišel že tja, ampak šele poldrugi mesec pozneje na Rdeči kamen, pač ko se je V. bataljon ustanovil. S sodnikovim sinom Maksom Petričem niso Italijani 27. marca 1942 ujeli in ubili blizu Prečne kakega Šentjernejčana, ampak še neugotovljenega neznanca, ki se je med bitko v Žužemberku prejšnji dan pridružil partizanom. Ta dan so se razšle čete v tri smeri, Slobodanova proti Dobrniču in Blatnemu klancu, ne skupaj z Duletovo proti Hmeljniku (36).

Pravo vrednost »Frate« najdem v drugem delu knjige, kjer nam je Tina Zupančičeva s spretnim peresom rešila precej zgodovinsko dragocene gradiva iz leta 1942, zlasti podobo Roške ofenzive s svoje lastne perspektive. Z globoko čustveno in estetsko prizadetostjo nam je ohranila z dogodki zlasti toplo človeško podobo in tragično usodo Frate v plamenih tujih in belih ajdovskih požigalcev, podobo, za katero se niti zgodovinar niti suho vojaško poročilo navadno ne zanimata.

Ivo Pirkovič

Jara Ribnikar: Zmaga in poraz

SODOBNO srbsko pisateljico Jaro Ribnikar poznajo slovenski bralci po romanu »Vrnil se bom«, o katerem smo poročali tudi v naši reviji. Ta psihološki roman, zajet iz problematike sodobnega življenja in partizanskega invalida v njem, je bil pri slovenskih bralcih toplo sprejet. Ni dvoma, da bo ugodnega sprejema deležen tudi drugi tekst Ribnikarjeve, čeprav je izšel v preprostejši opremi. Roman »Zmaga in poraz« je nedavno izdala Pomurska založba v Murski Soboti v prevodu Jožeta Fistroviča.

V tem krajšem tekstu pripoveduje pisateljica o mladem oficirju Ozne, ki ga spomladi 1945 s skupino izbranih vojakov pošljejo na komaj osvobojeno ozemlje v vzhodni Bosni, da bi tam očistil deželo razpadlih tolup četnikov, ustašev in drugih okupatorjevih sodelavcev. Ko skoraj uspešno opravi svojo nalogo, dobi še dodatno naročilo, naj izsledi tajno radijsko postajo, ki kljub osvoboditvi še vedno deluje in sporoča umikajočim se Nemcem važne podatke. Šele dol-

gotrajni napori in izpostavljanje nevarnosti rode uspeh: mladi oficir odkrije tudi tajno postajo, katero je imel njegov prijatelj, lekarnar, ki ga je pred dvema letoma ranjenega zdravil in ki po osvoboditvi vodi v nekem kraju vse novo življenje ter predstavlja ljudsko oblast. Ko je odkrit, poskuša sovražni špijon pobegniti, toda zaman.

Seveda je v tem napetem romanu, polnem opisov drznih akcij, spopadov in burnih doživetij, tudi nekaj romantike. Pisateljica rahlo nakaže dvoje ljubezenskih doživetij mladega oficirja, pa tudi sicer najde priliko, da poleg opisov zunanjih dogodkov in pogumnih dejanj prikaže še čustveno in psihološko problematiko ljudi, ne samo glavnega junaka, temveč vseh, ki posežejo v dogodek.

Ker je način izražanja pisateljice živ, plastičen in izredno dinamičen, pa tudi prepleten s psihološkimi finesami, bo roman »Zmaga in poraz« mnogim hvaležno branje.

S. R.

Bogdan Žolnir: Partizanski tisk ob Meži, Mislinji in Dravi

MED redke knjige o partizanskem tisku se je letos uvrstilo delo Bogdana Žolnirja »Partizanski tisk ob Meži, Mislinji in Dravi«, ki pomeni važen doprinos v zgodovino pisju ljudske revolucije na Štajerskem in Koroškem. Knjiga je rezultat dolgoletnega zbiranja gradiva, napisana je z dosledno preciznostjo. Zato je avtor po pravici dobil zanj nagrado republiškega odbora za proslavo 20-letnice ljudske revolucije.

Pisec se je temeljito lotil obširne snovi, ki jo je razdelil na tri dele, po posameznih obdobjih osvobodilnega boja. Prvo obdobje zajema čas od začetka okupacije pa do jese-

ni 1942, drugo obdobje od jeseni 1942 do prihoda XIV. divizije na Štajersko, zadnje pa od takrat do osvoboditve. V okviru vsakega dela podaja avtor pregled političnega in vojaškega položaja ter prehaja v prvem poglavju na začetek oborožene vstaje in začetek osvobodilnega tiska. Drugi del je najboljše. Poleg razvoja osvobodilnega boja prikazuje avtor v več poglavjih tisk partizanskih enot, zlasti delo okrožnih tehnik, posebej pa še prenašanje partizanske pošte in literature. V delu, posvečenem zadnjemu obdobju osvobodilne borbe, prikazuje avtor tehnike posameznih enot ter tehnike, ki so

v letu 1944 nastale na vseh področjih Koroške in Štajerske. Pri tem navaja dokumentarno gradivo, podatke, ki jih je sam zbral, pričevanja borcev in tehnikov, pričevanja aktivistov, spominske sestavke članov tehnik, okupatorjeve dokumente ter izvlečke iz listin o posameznih tehnikah. Med tekstni del je pisec knjige razvrstil obilo slikovnega gradiva, podobe tehnik, risbe, karte, faksimile posameznih dokumentov, pa tudi preglede posameznih časopisov in drugih raznovrstnih izdaj. Na koncu knjige navaja še vire ter točne lokacije vseh partizanskih tiskarn, ki so delovale v teh krajih.

Taka je vsebina Žolnirjeve knjige. Morda je knjiga za preprostejšega bralca presterokovna, presuha in preveč dokumentarna. Toda če se zavedamo, da je to monografija o partizanskem tisku na Koroškem in delu Štajerske, in če vemo, da je njen namen ohraniti bodočnosti vse gradivo o partizanskem tisku na tem področju, potem moremo ugotoviti, da je knjiga dosegla svoj namen: ohraniti bodočim rodovom dragoceno gradivo kot prispevek k zgodovini osvobodilnega boja v severovzhodni Sloveniji.

S. R.

Naši »Španci«

NEKDANJI jugoslovanski prostovoljci v španski državljanski vojni so izdali zbornik fotografij in dokumentov o udeležbi jugoslovanskih prostovoljcev v španski vojni v letih 1936—1939. Zbornik je uredil uredniški odbor pod vodstvom glavnega urednika tovariša Aleša Beblerja, natisnila pa ga je tiskarna »Ljudska pravica« v Ljubljani.

Na 334 straneh prinaša zbornik številne fotografije in daljši uvodnik »Španska vojna in Jugoslavlani«. V tem sestavku, ki je natisnjen v srbohrvaščini, slovenščini, makedonščini, španščini in angleščini, je podana zgodovina španske državljanske vojne, udeležba Jugo-

slovanov v njej, pa tudi udeležba bivših španskih prostovoljcev v NOB.

Zanimiva je doslej najpopolnejša statistika o udeležbi in zaslugah »Špancev« v NOB. Okrog 1300 naših sonarodnjakov se je bojevalo v Španiji, padlo jih je nekaj več kot polovica (670). Mnogi so postali oficirji. Po umiku v Francijo jih je ostalo v taboriščih 360. Po raznih kanalih se jih je 250 vrnilo v Jugoslavijo. Takoj se jih je velika večina vključila v NOB, kjer so bili spričo svojih političnih in vojaških izkušenj iz Španije dragocen vodilni kader. V NOB jih je padlo nadaljnjih 130, torej spet več kot polovica. Vsak peti je postal narodni heroj, vsak deveti pa general...

Slikovni del zbornika obsega fotografije iz vseh razdobij

španske vojne, od prvih dni po zmagi Ljudske fronte na volitvah, od generalske vstaje in nemško-italijanske intervencije pa do umika čez Pireneje in životarjenja po taboriščih. Nadalje so v knjigi tudi slike o udeležbi španskih prostovoljcev v NOB ter o njihovi povojni aktivnosti.

Zbiranje tolikoštevilnih slik je samo po sebi veliko delo, posebno še, če upoštevamo, da je Španija daleč proč od Jugoslavije, da je tam še zdaj na oblasti režim, ki je sovražno razporejen do Jugoslavije, in da je bila vmes še vojna, ki je špansko prekašala po okrutnosti in razmerah.

Zbornik »Naši Španci« pomeni nov prispevek k osvetljevanju in populariziranju naše zgodovine v zadnjih desetletjih.

M. P.

Knjiga o naprednem tisku v Prekmurju

POD NASLOVOM »Ob naprednem tisku« je Pomurska založba v Murski Soboti izdala zbornik, posvečen naprednemu tisku, ki je izhajal v Prekmurju v času med obema vojnama ali pa začel izhajati na tem področju do vključitve tudi teh krajev v novo zgodovino, v ljudsko revolucijo leta 1941. Prekmurski tisk je v slovenski zgodovini poglavje zase, ugotavlja Miško Kranjec v enem izmed sestavkov, objavljenih v tem zborniku. Čeprav je Prekmurje obrobni slovenski predel in čeprav je to izrazito kmečki, poljedelski svet, je bila tu razredna zavest vedno močno razvita, posebno pa v času med obema vojnama, ko je v Prekmurju izhajalo več izrazito napredno usmerjenih listov; najpomembnejši list je bila »Ljudska pravica« kot glasilo Komunistične partije Slovenije. Izhajanje Ljudske pravice je povežalo Prekmurje z ostalo Slovenijo, pomenilo pa je tudi prispevek Prekmurja k skupni borbi slovenskih delovnih ljudi. Prekmurje je torej v zgodovini slovenskega napred-

nega tiska odigralo pomembno vlogo. Zato je razumljivo, da je Pomurska založba temu tisku posvetila posebno knjigo.

Značaj zbornika sicer ni dosledno izpeljan. Knjiga vsebuje nekaj spominskih sestavkov, pa tudi nekaj razprav ter priložnostnih sestavkov, ki so vsi posvečeni naprednemu tisku v Prekmurju. Sestavke so prispevali Miško Kranjec, Rudi Čačinovič in Ivan Kreft. V zborniku je objavljen ponatis poslanice Edvarda Kardelja prekmurskemu ljudstvu ob dvajsetletnici Ljudske pravice ter razprava Franca Zadavrca o zgodovini prekmurskega naprednega tiska do leta 1941. Vsebinska je torej neenotna, v knjigi so spominski sestavki, poleg dokumentarnih in poleg razprav. Nekateri prispevki so bili tudi napisani prav namenoma za to knjigo, nekateri pa so ponatisi. Kljub temu pa predstavlja knjiga dragoceno delo, ki bo pripomoglo k razumevanju velikega pomena naprednega tiska ne samo za Prekmurje, temveč za vso Slovenijo.

S. R.

Mile Pavlin: Jurišni bataljon

MILE PAVLIN je stalni so-delavec revije Borec in ga bravci revije dobro poznajo po njegovih številnih črticah, novelah in dokumentarnih člankih. Po rodu je iz Bohinja, živel pa je v Ljubljani, kjer se je kot dijak že leta 1941 vključil v OF. Bil je sekretar aktivna, obveščevavec, član Narodne zaščite in član komiteja na gimnaziji. Zaradi svojega dela je moral zgodaj v ilegalo in je že spomladi 1943 stopil v NOV. V partizanih je opravljal razne vojaške in politične funkcije, osemnajst let star pa je odšel v pilotsko šolo v Sovjetsko zvezo. Po vojni je bil nekaj časa pilot v JLA, sedaj pa se ukvarja s pisanjem. V zadnjem času je za svoje publicistično in literarno delovanje dobil več priznanj, med drugim tudi nagrado založbe »Lipe« za roman »Najhuje je biti sam«, nagrado Invalidskega vestnika za novelo »Pila za srajco« ter Kajuhovo nagrado založbe »Borec« za zbirko črtic »Jurišni bataljon«.

Jurišni bataljon je zbirka 26 krajših črtic iz življenja v partizanih. Čeprav po vsebini različne, so si zgodbe motivno podobne. Pa tudi v načinu pripovedi si črtice precej sličejo. To so prikupno, z rahlim hu-

morjem pa z obilo toplote napisane kratke zgodbe, ki govorijo o veselih in bridkih trenutkih borcev jurišnega bataljona, o njihovem komandantu Tajfunu, o težavah in trpljenju partizanov pa o aktivistih in civilistih, ki so kakorkoli prišli v stik z vojno. Avtor pripoveduje v prvi osebi, in se zato tem črticam še bolj pozna, da so avtobiografskega značaja in resnično doživete. Tako so te črtice pravzaprav avtorjevi spomini na doživetja v partizanih, seveda literarno oblikovani. Čeprav sicer pisatelju pri nekaterih zgodbah zmanjka literarne moči in je njegova pripoved bliže reportaži kot pa literarno oblikovani črtici ali noveli, niso te zgodbe nič manj zanimive. Nasprotno: napisane so tako prikupno, toplo, pri tem pa zanimivo in razgibano, da jih bodo prav radi prebirali vsi tisti, ki so jim vseh napete in zanimive zgodbe s partizansko tematiko. Ni dvoma, da bodo posebno pri mladih bravcih našle te Pavlinove črtice veliko hvaležnih odjemavcev.

Omeniti moramo še okusno opremo in prikupno obliko knjige, ki je založbi v čast, avtorju pa nedvomno v ponos.

S. R.

največji genocid 20. stoletja, pri nas morda celo strahotnejši in perfidnejši od streljanja talcev v mariborskih zaporih in drugod. Toda kakor je o drugih zločinih okupatorja ostalo sorazmerno precej dokumentacije, je o deportacijah partizanskih družin in družin ustreljenih talcev ter njihovih otrok ostalo malo gradiva, pa še to je bilo doslej slabo obdelano. Zato zasluži prizadevanje avtorja, ki je dolgo vrsto let zbiral to gradivo in ga obdelal v knjigi, toliko večjo pohvalo.

Knjiga »Ukradeni otroci« je dokumentarno delo, ki ga je avtor razdelil na več poglavij. Najprej obravnava začetek okupacije in deportacijo ter večinoma z nemškimi dokumenti prikazuje začetek zločina nad slovenskimi otroki. O tem, kako so Nemci organizirali svojo zločinsko akcijo, pripoveduje Terčak v posebnem poglavju, napisanem izključno na podlagi nemških dokumentov. V tretjem, najboljšežnejšem poglavju, je opisana pot v nemška taborišča, in to na podlagi nemških dokumentov, izpovedi takratnih žrtev, raznih listin, dokumentov, dnevnikov, lepakov in podobnega gradiva. V posebnem poglavju »Otroci obtožujejo« pa so zbrani spomini otrok, ki v svoji preprosti iskrenosti pomenijo dragocen doprinos k obravnavi tako strašnega dogajanja. Posebej je prikazana usoda dveh otrok, posebej taborišča, v katerih so trpeli naši ljudje, na koncu pa je, poleg poglavja o povratku v domovino, še poglavje, posvečeno vrnitvi otroka Zagožna. Tako je sistematično obdelano vse gradivo v zvezi z deportacijami družin med vojno in prevzgojo otrok, ki ga dopolnjujejo številne fotografije ter fotokopije dokumentov.

Razumljivo je, da knjiga, ki je dokumentarna in pri kateri so dokumenti bistveni sestavni del, ne more biti enovita. Zato je vse gradivo razdrobljeno, drugače tudi ne more biti. Toda v tej knjigi je zbranega toliko pričevanja o nemških strahotah, da je knjiga najhujša obtožba nacizma, hkrati pa opomin zanamcem.

S. R.

Stane Terčak: Ukradeni otroci

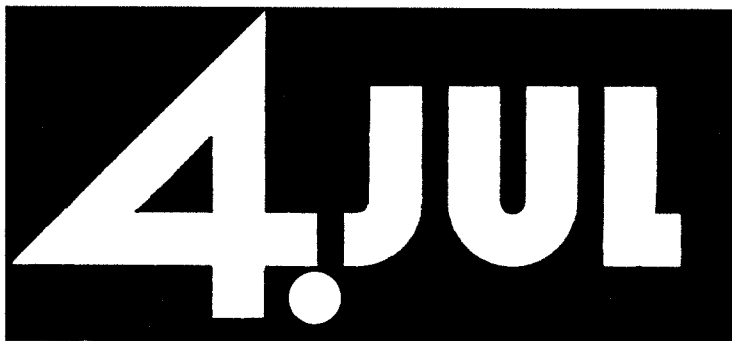
KNJIGA »Ukradeni otroci«, ki jo je izdala založba Borec, ni zaman dobila prve Kajuhove nagrade. Ta knjiga je odlično delo Staneta Terčaka, ki ga sicer poznamo kot avtorja številnih razprav in člankov s tematiko osvobodilnega boja, med njimi zlasti knjig »Živi zid« in »Celjski stari pisker«. Razen tega pa je avtor šele s to knjigo pravzaprav odkril nam in vsemu svetu strahote, ki so jih počenjali med vojno Nemci s tem, ko so z Gorenjskega in Štajerskega odvažali slovenske otroke v Nemčijo in jih skušali prevzgojiti v jani-

čarje. Ob dejstvu, da je bilo v nemških taboriščih nad 9000 slovenskih otrok, da jih je tam po nepopolnih podatkih umrlo 512, za številnimi pa je izginila vsaka sled, da torej pri nas ni bilo samo primerov Pirečnik in Zagožen, o katerih so pisali vsi, temveč na stotine in tisoče podobnih zgodb, ki pa so se na srečo večinoma ugodno končale že prej, bo ta knjiga še bolj globoko odjeknila ne samo pri vseh naših ljudeh, temveč po vsem poštenem svetu, kjer so bila ta nemška grozodejstva morda manj znana. Ugrabljanje otrok po nacistih je bilo

DNE 4. julija, na Dan borca, je izšla prva številka glasila Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije »4. JUL«. List je bil ustanovljen z odlokom predsedstva zveznega odbora Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije, ki je bil sprejet 30. junija letos. V odloku je rečeno, da se Časopisno-izdajateljska ustanova »Crvena zvezda« in »Invalidski vestnik« združita v časopisno-izdajateljsko ustanovo »Četvrti jul«. Osnovna naloga nove časopisno-izdajateljske ustanove je izdajanje glasila ZZB NOV Jugoslavije »4. jul«.

rih reševanju je še posebno potrebno njihovo sodelovanje. Posebna rubrika je posvečena mladini, pionirjem in negovanju revolucionarnih tradicij NOB.

Veliko pozornost posveča list tudi mednarodni dejavnosti ZZB in dejavnosti nacionalnih ter mednarodnih organizacij bivših borcev. S tem v zvezi je navedeno v članku o nalogah lista, da je ena izmed pomembnih dejavnosti naše organizacije stalno sodelovanje z nacionalnimi združenji in mednarodnimi organizacijami bivših borcev v borbi za očuvanje miru in enakopravnosti.

GLASILO ZVEZE ZDRUŽENJ BORCEV NOV JUGOSLAVIJE

Ze iz prve številke je razvidno, da je koncept lista prilagojen potrebam in dejavnosti združene organizacije bivših borcev. Razen poročil o življenju organizacij borcev v posameznih republikah in zgodovinskih prispevkov s tematiko NOB najdemo v njem tudi članke o aktualnih gospodarskih in družbenopolitičnih vprašanjih, ki zanimajo člane ZZB kot zavestne graditelje socializma in pri kate-

no mednarodno sodelovanje. Zato bo list obravnaval tudi mednarodne probleme, zlasti problem razorožitve, problem pomoči zaostalim deželam, delo OZN, pojave neofašizma in revanšizma, odnose med Vzhodom in Zahodom ter druge pojave v mednarodnih odnosih, ki tako ali drugače vplivajo na vprašanje glede očuvanja miru in miroljubne koeksistence na svetu. Pri tem se bo zavzemal za enakopravno sodelovanje organizacij bivših borcev in za univerzalnost Svetovne organizacije bivših borcev.

List prinaša tudi poljudne članke s področja sodobne znanosti in tehnike, obravnava probleme prosvete in vzgoje ter vprašanja s področja fizikulture in rekreacije. Razen tega najdemo v njem knjižne ocene, črtice in novele, zanimivosti, humor, slikanico s tematiko NOB itd.

K RATKE NOVKE

● **IVANJICA** — V Raščičih so na osnovni šoli odkrili spominsko ploščo Dragiši Mičiću, prvoborcu na področju moravškega okraja, po katerem se tudi šola imenuje.

● **NOVO MESTO** — Za dan mladosti so na Griču, blizu Velikega Gabra, odkrili spominsko ploščo ob na novo urejenem grobišču 42 padlih borcev NOV.

● **LEOPOLDVILLE** — Pokojnemu kongoškemu premieru Patriceu Lumumbi, ki so ga ubili v Katangi januarja 1961, so v Stanleyvillu odkrili spomenik. Prav tako so mu odkrili spomenik v mestu Buniji.

● **NOVI SAD** — Dne 10. junija so v Iloku pokopali z vsemi vojaškimi častmi posmrtno ostanke 554 vojakov in oficirjev Rdeče armade, ki so padli v bojih na »sremski fronti« konec leta 1944 in v začetku leta 1945.

● **LJUBLJANA** — V Zibršah pri Logatcu so na poslopju osnovne šole odkrili spominsko ploščo v počastitev 20-letnice, odkar so v tej vasi ustanovili prvi odbor Osvobodilne fronte.

Ob poti, ki vodi iz Borovnice na Pokojišče pa so odkrili spomenik Milanu Sviglju-Marku, operativnemu oficirju 1. čete Šerčerjevega bataljona, ki je padel na tem kraju 10. junija 1942 v boju z italijansko oskrbovalno kolono.

● **NOVO MESTO** — V Sromljah so 17. junija odkrili spominsko ploščo na Petanovi hiši, kjer so besarabski in kočevski vermani 2. marca 1945 postrelili vso Petanovo družino, razen sedemletne Nežike, ki je pobegnila s partizanom Ogorevcem iz hiše. Istočasno so postrelili tudi dva partizanska ujetnika in Antonijo Zagmajster. Tako je v goreči hiši našlo smrt 11 ljudi.

● **BEOGRAD** — Na poslopju osemletke »Veselin Masleša« na Senjaku so 14. junija odkrili spominsko ploščo in doprni kip narodnega heroja Veselina Masleša. Padel je na Sutjeski 14. junija 1943. Bil je član izvršnega sveta AVNOJ, po poklicu pa novinar in publicist.

● **SUBOTICA** — Dne 24. junija so pokopali v Subotici v skupno spominsko grobnico posmrtnih ostanke 267 pripadnikov sovjetske armade, ki so padli v bojih v severni Bački oktobra 1944. Do zdaj so bil pokopani po raznih krajih.

● **CELJE** — Dne 24. junija so v Vrštanju odkrili spominsko ploščo Edu Leskovarju, polnomočencu CK KP Hrvatske. Padel je pri izvrševanju dolžnosti dne 27. junija 1942, ko je skušal povezati partizane Hrvatskega Zagorja in vzhodne Stajerske.

● **BERLIN** — Sodišč v zahodnem delu Berlina je obsodilo na dosmrtno prisilno delo bivšega polkovnika SS Alfreda Filberta. Odgovoren je za uboj več kakor 10.000 Židov v Rusiji leta 1941. Pred dvema letoma, ko so ga aretirali, je bil direktor neke banke. Na istem procesu so bili obsojeni še štirje bivši oficirji SS na prisilno delo od treh do desetih let.

● **PARIZ** — Ko so v začetku junija kopali temelje za neko stavbo v Brestu, so našli na večje število okostij. Pokazalo se je, da so tamkaj pokopani pripadniki francoskega odporiškega gibanja iz Finistera. Bili so zaprti v zaporih v Pontanu, pobili pa so jih nacisti v noči med 7. in 8. avgustom 1944.

● **DUNAJ** — Sodišče v Grazu je obsodilo dva nekdanja esesovca, in sicer Richarda Hochreinerja in Josefa Frühwirta na sedem oziroma tri leta zapora. Maja 1945 sta pobila skupino Židov, nekaj tednov po zlomu nacizma. Oba esesovca sta bila pripadnika organizacije »Wehrwolf« (»Volkodlak«), nacističnih gverilcev, ki so skušali po zmagi zaveznikov nadaljevati odpor. Dva pripadnika skupine, ki je ujela osvobodene židovske internirance, jih odvela v hribe in tam prisilila, da so gradili skrišališče zanje, so odkrili leta 1946 in ju obsodili na smrt.

okrožne tehnike, katerima ste dobavljali hrano, tobak in drugo. Ne morete se strinjati s tem, da vam je bilo zavrnjeno dvojno štetje navedene dobe, saj je vaše delo ustrezalo delu terencev, ki imajo za enako delo priznано dvojno štetje let.

Odgovor: Razumemo, da se čutite prizadetega, vendar ne moremo soditi o pravilnosti dela komisije, ki vam je navedeno dobo priznala samo v enkratnem trajanju. Posebno še, ker nimamo na razpolago gradiva, ki ga je obravnavala komisija pred odločitvijo. Pripominjamo, da se v pokojniško dobo šteje dvojno čas, ki ga je nekdo prebil pri aktivnem in organiziranem delu v narodnoosvobodilni borbi. Kot rečeno, ne moremo presojati odločbe komisije, sodeč po podatkih vašega pisma, pa bi bili izpolnjeni pogoji za dvojno štetje. Morda pa so bila le dokazila preslaba in izpovedi prič pomanjkljive?

ODŠKODNINA ZA PODRTO HIŠO

Vprašanje: Pet rudarjev je leta 1939 zgradilo hiše na območju rudnika. Pri tem ste vsi graditelji podpisali izjave, da ne boste zahtevali od rudnika nobene odškodnine v primeru, če se bo pod parcelami odkopaval premog in bo prišlo do škode. Po osvoboditvi je rudnik pričel jamska dela pod vašo hišo, ki se je leta 1948 podrla. Leta 1961 je rudnik nadaljeval z deli in sta se podrla še dve hiši vaših sosedov. En sosed je tožil in se z rudnikom poravnal ter dobil odškodnino, češ da je dober delavec in siromašen. Vam pa je rudnik odklonil odškodnino, češ da je vaš zahtevek zastaran. Leta 1939 pa ste vsi enako podpisali in se odpovedali odškodnini. Ali je prav, da se tiستمu, ki je med vojno izdajal, prizna odškodnina, vam, ki ste 100 % invalid s tremi otroki in imate manjše dohodke, pa se odškodnina odklanja?

Odgovor: Na rudniškem področju je mogoče graditi samo v primeru, če se graditelj odpove uveljavljanju kakršnekoli odškodnine za škodo, ki bi utegnila nastati. Kot pišete, ste se uveljavljanju odškodnine pisмено odpovedali. Zato najbrž tudi odškodnine niste zahtevali. Vaš sosed, katerega mu se hiša podrla lani, pa je kljub temu zahteval odškodnino, in kot je iz pism razvidno mu je uspelo. Najbrž je bila med njim

PRAVNA POSVETOVALNICA

UVOZ MOTORNIH VOZIL ZA INVALIDE

Vprašanje: V naši reviji ste brali, da imajo invalidi, ki trpe za posledicami paralize nog oz. okvare nog nad 60 %, pravico do uvoza motornega vozila brez plačila carine. Tudi vi ste tak invalid in bi vam sorodniki iz Trsta kupili avtomobilček, da bi se lahko premikali in opravljali službo. Ker pa je bil 2. maja uvoz avtomobilov ustavljen, bi radi vedeli, če za invalide še veljajo prejšnje olajšave glede uvoza motornih vozil.

Odgovor: Res je, da je bil 2. maja ukinjen uvoz motornih vozil, vendar so v začetku za invalide še ostale v veljavi prejšnje olajšave. Toda zaradi zlorab so bili izdani novi predpisi, s katerimi so bile tudi za invalide ukinjene olajšave pri uvozu motornih vozil. V zveznem uradnem listu z dne 30. maja pa je bil objavljen nov odlok, v smislu katerega se invalidom pri nakupu motornih vozil priznava poseben regres. Odlok o nadomestilu vojnini in mirobnim vojaškim invalidom ter delovnim invalidom določa, da

imajo pravico do nadomestila invalidi, ki so slepi, in tisti, pri katerih je podana najmanj 60 % okvara spodnjih okončin, če so v delovnem razmerju ali na poklicni rehabilitaciji. Pravico do nadomestila imajo invalidi enkrat v šestih letih, a samo tisti, ki še nimajo motornega vozila. Invalidi tako pridobljenih motornih vozil ne bodo smeli prodati oz. bodo v tem primeru morali vrniti ustrezen del prejetega nadomestila, ki ga bo določil zvezni sekretariat za finance. Pač pa je za vojaške invalide določena za letos kvota 200 milijonov dinarjev za regrese. Ti se bodo vojaškim invalidom plačevali iz zveznih proračunskih sredstev, invalidom dela pa iz sredstev socialnega zavarovanja.

KRIVICO SO VAM STORILI

Vprašanje: Na podlagi izjav o delovanju med NOB vam je občinski odbor ZB NOV priznal delovno dobo od 15. I. 1943 do 15. 5. 1945 samo enojno. V tem času pa ste organizirano delovali za NOB kot organiziran in aktiven oskrbovalec okrožnega centra in

in rudnikom dosežena poravnava, pri tem pa niso odločilni razlogi, ki jih vi navajate. Verjetno je, da bi uspeli s tožbo tudi vi, če bi jo bili vložili pravočasno. Odškodninski zahtevki pa zastarajo v treh letih. Ker ste vi ta rok 3 let že zdavnaj zamudili, vam rudnik odklanja plačilo odškodnine oz. z vami sploh noče razpravljati. Razlogi, ki jih navajate o sosedu, so glede tega neupoštevni. Če je res, kar pišete, morate te stvari pač razčistiti na pristojnem mestu, nima pa to ničesar opraviti z vašo odškodnino za podroto hišo.

Svetujemo vam, da skušate stvar ponovno urediti na miren način z rudnikom; tožbe pa bi vam ne svetovali.

VIŠJA INVALIDSKA POKOJNINA

Vprašanje: Kot borec NOV ste bili po osvoboditvi upokojeni in vam je sedaj priznana invalidnost I. kategorije. Skupno s priznanim časom v NOV imate priznanih 28 let delovne dobe ter prejimate 20.100 din mesečne pokojnine. Radi bi vedeli, ali je ta pokojnina pravilna. Razen tega pa vas zanima, koliko pokojnine bi dobili, če bi naknadno uveljavili dvojni čas službenih let od junija 1942 do 1. V. 1943, ko ste delovali kot organiziran sodelavec NOV.

Odgovor: Ni stvar naše posvetovalnice, da vam izračuna točen znesek, ker je pač izračun pokojnine stvar zavoda za socialno zavarovanje. Menimo pa, da ni nobenega razloga, da ne bi uveljavljali tudi čas od 1. 1942 do 1943, če izpolnujete pogoje za priznanje dvojne dobe tudi za ta čas. Gre za dvakrat po enajst mesecev oziroma — z meseci, ki se pri prvem izračunu še niso upoštevali — za dve leti delovne dobe, kar prav gotovo utegne vplivati na višino vaše invalidske pokojnine. In ker nimate z uveljavljanjem te dobe nobenih stroškov, res ni razloga, da ne bi tudi te dobe naknadno uveljavljali.

Pokojnina, ki jo sedaj prejimate, pa je pravilno izračunana, vsaj po podatkih, s katerimi razpolagamo.

IZRAČUN POSEBNEGA DODATKA

Vprašanje: Po čl. 265a zakona o pokojninskem zavarovanju prejimate poseben dodatek v višini razlike med rednimi prejemki in po zakonu določenim minimalnim zneskom, ki pripada borcem NOV

izpred 9. IX. 1943. V skladu z določili zakona prejimate ta dodatek v 90 % iznosu. Sodite pa, da osnovni mesečni prejemki, ki jih dobivate, niso pravilno izračunani. Računovodstvo vam namreč šteje med osnovne prejemke tudi dodatek, ki ga prejimate za nočni dodatek, ki ga prejimate za nedeljsko delo. Zato je dodatek, ki ga prejimate od zavoda za socialno zavarovanje, premajhen.

Odgovor: V smislu določb zakona o pokojninskem zavarovanju je dodatek po čl. 265a enak razliki med redno plačo in povprečno pokojninsko osnovo VIII. zavarovalnega razreda, oz. za leto 1962 v znesku 24.000 din. Kot redna plača se pri delavcih vzame mesečni znesek tarifne postavke, oz. mesečni znesek plače s stalnimi dodatki za delo v rednem delovnem času. Na podlagi tega smo mnenja, da vam računovodstvo vašega podjetja pravilno izračunava redne prejemke, med katere je vsekakor šteti dodatek za nočno delo in nedeljsko službo. Zato je po našem tudi dodatek, ki vam ga izplačuje zavod za socialno zavarovanje, pravilno izračunan. Vendar pa popolne jasnosti glede štetja teh dodatkov v osnovo ni. Zato vam svetujemo, da zahtevate, da vam pristojni zavod izda odločbo in se zoper to odločbo pritožite, zatrjujoč, da vam osnova, t. j. vaši redni prejemki, niso pravilno izračunani. Tako bo stvar razčiščena in se ne boste čutili prikrajšanega.

PRENIZEK Odstotek INVALIDNOSTI

Vprašanje: Vprašujete, kaj naj storite, ker vam je zdravniška komisija kot vojaškemu vojnemu invalidu iz NOV priznala prenizek odstotek invalidnosti. Zaradi rane imate levo roko krajšo, priznanih pa vam je samo 20 % invalidnosti. Ranjeni ste bili tudi v nogo in imate zaradi poškodbe kolena ortopedske čevlje. Tudi za nogo vam je bila priznana samo 20 % invalidnost. Zahtevali ste ponoven pregled, pa vam niso noge niti pregledali in vam je bil priznan enak odstotek. To je premalo, ker imajo nekateri za enako poškodbo noge priznано 50 % invalidnost. Razen tega ste močno živčni in čedalje bolj gluhi na desno uho, kar je vse posledica vojne.

Odgovor: Preko uprave za invalide okrajnega ljudskega odbora

lahko zahtevate ponoven pregled po zdravniški komisiji prve stopnje in spremembo odstotka invalidnosti. V svoji vlogi pa morate podrobno navesti, zaradi katerih poškodb oz. poslabšanja zdravstvenega stanja zahtevate ponoven pregled. Tako boste pozvani na pregled, nato bo izdana nova odločba. Kolikor z priznanim odstotkom ne boste zadovoljni oz. odločba ne bo ustregla vašim predlogom, boste vložili pritožbo. V tej pa boste morali ponovno točno in jasno navesti, v čem je prvostopna zdravniška komisija nepravilno ocenila vašo stopnjo invalidnosti in kakšne so vaše poškodbe, zaradi katerih vam bi moral biti priznan višji odstotek invalidnosti. Le na ta način boste dosegli pregled pri drugostopni zdravniški komisiji. Če vam tudi ta komisija ne bi ugodila, oz. bi odločba zavrnila vaš zahtevek za zvišanje stopnje invalidnosti, pa imate končno še možnost sprožiti upravni spor. Vrhovno sodišče ima v takem primeru možnost, da v primeru nejasnosti ali nepopolnosti zdravniškega izvida drugostopne zdravniške komisije zahteva dopolnilo ali ponoven pregled. Seveda pa je upravni spor možno sprožiti šele potem, ko je z dokončno odločbo drugostopnega upravnega organa zavrtnjen vaš zahtevek za priznanje višjega odstotka invalidnosti. Pripominjamo, da se lahko pritožujete le zoper odločbo upravnega organa, ki bo odločal o vaši zahtevi za višji odstotek invalidnosti, ker je zdravniška komisija le poseben organ upravnega organa, ki odloča o vprašanih invalidov.

PRODAJA AVTOMOBILA INVALIDA

Vprašanje: Ker ste vojaški vojni invalid brez ene noge, ste uvozili osebni avtomobil in bili pri tem carine oproščeni. Ali lahko zdaj ta avtomobil prodaste? To bi radi vedeli in prosite za točen nasvet, da ne bo kaj narobe.

Odgovor: Osebni avtomobil, ki ga je nekdaj uvozil in bil pri tem oproščen plačila carine, se lahko proda, vendar pa mora tisti, ki je bil carine oproščen, plačati pri tem carino. Prepoved velja 10 let od uvoza, vendar pa se za vsako leto carina zmanjša za eno desetino. Osnova za carino pa je vrednost, ki je bila ugotovljena na dan uvoza.

10
1962

THE
BOOK

BOREC

VSEBINA ŠT. 10

Naš dolg (M. P.)	369
Zadnji boj (France Filipič)	370
Bil sem priča zločinu (Anton Milič-Marko)	374
V spomin španskemu borcu Ivanu Gregerčiču (Miha Klinar)	377
Pripoved ob orumenelih listih arhiva (Milica Ostrovska)	380
III. razpis Kajuhovih nagrad	383
Pod plazom let (Miha Klinar)	384
Spoznanje (Gitica Jakopin)	386
Zasliševanje (Tone Seliškar)	388
Italijanska ofenziva v Gorjancih (Leopold Deček)	390
Gumb na železni nitki (Bojan Ajdič)	393
Pot k partizanom (Franc Dobovšek-Zdenko)	394
Dosegli smo, kar smo hoteli (Marija Hriberšek)	395
Rojakov udarec najbolj boli (Marija Kramar)	397
Bengalični ogenj (Zorka Kravos)	399
Pogleda sta se srečala (Ivan Jan)	402

IZ NAŠIH ORGANIZACIJ:

Pred novimi nalogami (M. P.)	404
Kdo ga je poznal?	405
Uspehi družabnega življenja invalidov (Vekoslav Mlekuž)	405
Pozvedba	407

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:

»Führer« pred sodiščem	407
Indonezija dobila zadoščenje (Miran Ogrin)	408
Srednji vek v Angoli (Miran Ogrin)	409
Profašistične organizacije v Italiji (Leopold Vrbovšek)	410

DROBNE ZANIMIVOSTI

MED KNJIGAMI IN REVIJAMI:

Jože Vergan: Od Marezige do Madrida (S. R.)	411
»Obtožujem!« (M. P.)	412
Vida Lasič: Svetloba mladih let (S. R.)	412
Petnajst let bibliografije NOB (M. P.)	413
Ivan Bratko: Vroči asfalt Evrope (S. R.)	413

KRATKE NOVICE

PRAVNA POSVETOVALNICA

OBVESTILO

Uredništvo in uprava revije »Borec« poslujeta od 23. julija t. l. v novih prostorih na Gosposvet-ski c. 2/I (kjer je bila prej Zveza vojaških vojnih invalidov Slove-nije).

Dopisnike in druge sodelavce prosimo, da nam hkrati s prispevki, ki jih želijo objaviti v naši reviji, pošiljajo tu-di številko svojega žiro računa.

Če v smislu predpi-sov niso dolžni odpreti žiro računa, naj nam pošljejo ustrezno izjavo oziroma potrdilo.

Dopisnike ponovno prosimo, da sestavke, ki jih želijo objaviti v naši reviji, pišejo v dvojniki, tako da en iz-vođ obdrži zase. To je potrebno zaradi tega, ker rokopisov oziroma tekstov — kakor je opozorjeno v vsaki šte-vilki — ne vračamo.

Uredništvo in uprava revije »Borec«

AVTOPREVOZNIŠKO
P O D J E T J E

TRANSPORT

V IDEM - KR Š KO

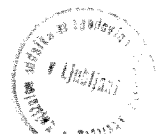
S E P R I P O R O Č A
C E N J E N I M
O D J E M A L C E M

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Predsedstvo Zve-ze združenj borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljub-ljana, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Gosposvetska c. 2/I, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-313. Posamezna številka revije »Borec« stane 100 dinarjev, letna naročnina je 1000 dinarjev, polletna 500 dinarjev. Letna naročnina za tujino 1400 dinarjev. Naroč-nino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec« (za revijo »Borec«, Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani ⁶⁰⁰⁻¹⁴3-1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Roko-plisov ne vračamo. — Ključej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana

Slika na naslovni strani: Detajl jugoslovanskega spomenika v koncentracijskem taborišču Maut-hausen

Številka 10 — Letnik XIV — Oktober 1962

Naš dolg

SMO SREDI živahnih in vsestranskih razprav o vsebini in duhu nove ustave. Nova ustava, ki jo bo sprejela zvezna ljudska skupščina, pomeni temeljni zakon vsega dogajanja v naši socialistični Jugoslaviji, pomeni navodilo za naš razvoj.

Nova ustava bo že druga od nastanka nove Jugoslavije. Prva je bila sprejeta kmalu po končani osvobodilni vojni, ko je bilo treba spraviti temelje našega družbenega razvoja na zares demokratične osnove in uzakoniti pridobitve revolucije. V tem času, ko se je naša družbena skupnost šele začela razvijati, ko nismo še imeli skoraj nobenih izkušenj v razvijanju socialističnega gospodarstva kot materialnega temelja države in družbe, so se tvorci ustave naslanjali na sovjetske izkušnje.

Razlike med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, pa tudi naš razvoj, ki je potekal drugače, so že čez nekaj let vnesle v naš družbeni red bistveno nove ustanove in pojave kot so zbori proizvajalcev in delavsko samoupravljanje. Med tem časom so delovni ljudje Jugoslavije ustvarili tudi materialne temelje za popolnejšo in bolj demokratično družbeno ureditev, ki se je odražala v vedno večji decentralizaciji.

Marksizem nas uči, da materialni pogoji oblikujejo človekovo mišljenje. Novim proizvodnim odnosom se mora torej prilagoditi družbeni red. Iz zaostale, po vojnih dogodkih opustošene Jugoslavije je v času od sprejetja prve ustave nastala država, ki sili v vrsto najbolj razvitih evropskih dežel. Ta ogromni napredek se odraža tudi v zrelosti državljanov kot proizvajalcev, ki sami razpolagajo z delom viška svojega dela. Zdaj je

treba ta razvoj z novo ustavo spet uzakoniti in določiti nadaljnjo pot razvoja naše družbe.

Naša nova ustava bo odraz stopnje razvoja naše družbe. Novi pogoji, predvsem večja zrelost državljanov in večje materialne možnosti omogočajo, da pri razpravah o ustavi sodelujejo množice ljudi. Zato bo ustava, ko bo dokončno sprejeta, sad mišljenja in hotenja najširših slojev naših državljanov. In kot je specifičen naš razvoj, tako bo tudi naša ustava specifična med ustavami drugih držav.

Udeleženci revolucije, ki so pred vojno in med njo, pa tudi v težavnih prvih povojnih letih z veliko voljo in včasih še večjim požrtvovanjem gradili prve temelje naše družbe, imajo v razpravah okoli nove ustave še poseben moralni dolg. Tisto, o čemer so sanjali tisoči delovnih ljudi pred vojno in tisoči partizanov, zapornikov, internirancev in aktivistov, postaja vsak dan bolj otipljiva stvarnost. Kdo drug je zaradi svoje politične zrelosti, ki je posledica dolgoletnega organizatoričnega in političnega dela, bolj poklican, da sodeluje v razpravah okoli nove ustave kot ravno udeleženci revolucije?

Nova ustava je samo stopnica na poti k socialistični družbi. Sledile bodo nove ustave, nove stopnice. Tako je bilo tudi v preteklosti, od prvih začetkov delavskega gibanja pa do oborožene vstaje in povojnih let. V tem nezadržnem gibanju ne sme biti ne počitka in ne presledkov. Komunisti morajo množicam vedno kazati pravo pot. Med komunisti pa morajo največ dati od sebe tisti, ki se lahko ponašajo, da so to postali takrat, ko je bilo to najbolj težavno in najbolj nevarno.

M. P.

ZADNJI BOJ

Pisatelja Franceta Filipiča iz Maribora poznajo bravci »Borca« po številnih pripetkah v reviji. Napisal je že več knjig, med njimi zbirko novel »Pojoči konji«, ki je izšla lani pri zavodu »Borec«.

Zlasti pa je pisatelj znan po svojem dokumentarnem prikazu o Pohorskem bataljonu, ki je izšel leta 1953, ob desetletnici uničenja bataljona. Ze takrat je delo vzbudilo splošno pozornost s svojo dognanostjo. Očitno je, da je pisatelj že za pravo in obdelavo gradiva I. izdaje vložil veliko dela in truda. Kljub uspehu prve izdaje pisatelj ni miroval. Notranja nuja ga je gnala, da je raziskoval, primerjal in obdeloval še naprej. Tako je nastala druga knjiga, izpopolnjena in temeljitejša kot prva.

Pisatelj sam pravi, ko govori o svojem delu, da je druga knjiga sad sedemnajstletnega raziskovalnega dela. To je bilo težavno ter je terjalo mnogo iznajdljivosti in včasih celo detektivskega čuta. Razen sedmih imen partizanov Pohorskega bataljona je pisatelju uspelo ugotoviti prava imena vseh drugih. In to kljub časovni odmaknjenosti, strogi konspirativnosti tistih časov in dejstvu, da je bilo v bataljonu mnogo partizanov iz drugih slovenskih pokrajin.

Naj bo vsebina »Pohorskega bataljona« Franceta Filipiča takšna ali drugačna — nihče ji ne more zanikati zanimivosti, avtorju pa naravnost klasične vneme, požrtvovalnosti in vztrajnosti. Zato je Francetu Filipiču ocenjevalna komisija za podelitev Kajuhovih nagrad pri zavodu »Borec« podelila povsem zaslužen prvo nagrado za leto 1961. »Pohorski bataljon« bo izšel pri zavodu »Borec« v začetku prihodnjega leta.

NAJ SE poslužim vrste pričevanj in mnogih dokumentov, ki pripovedujejo o tem, kako je Pohorski bataljon bil svojo poslednjo borbo.

Kmet Jurše s Smolnika pripoveduje: »Ponoči na 8. januar so šli Nemci mimo nas.

Klicali so nas in prižgali smo luč. Z njimi sta bila Dobocky in Steindl. Ko so se drugi dan vračali, smo videli, da so nosili s seboj žage in sekire, čevlje, meso in celo Šarhov daljnogled. Navkreber jih je vodil Ivan Jug, pa menda ne do vrha. Tisti, ki

Nemci si pred pričetkom pohoda na Pohorje pripenjajo na noge smučke

Trupla padlih borcev v snegu

so bili zgoraj v borbi, so pripovedovali nazaj grede, da so se partizani celo na smrekah branili in streljali dol.«

Šarhova Marija, sestra starega Šarha, ki je tedaj imela gostilno ob kolodvoru v Rušah, je izpovedala, da so se Nemci, ko so se vračali s Pohorja, ustavili tudi v njeni gostilni in si kazali med seboj sliko Namestnikove Minke. O njej so pravili, da je, ko je bila že obkoljena, vrgla granato, da je razneslo njo in nemškega stotnika. Nadalje so govorili o tem, kako sta Rušana Grahernik in Velcer mrtvim partizanom pipala zobe in jim rezala prste, na katerih so imeli prstane — in da je bila baje pred pričetkom borbe neka ženska na straži.

Matevž Sep, stara pohorska korenina iznad Ruš, se je še leta po vojni spominjal, kako so v tistih dneh, ko je Pohorski bataljon padel, Pohorci govorili o tem, da je kot zadnji strel živ še stari Šarh, da je prebil vse obroče in že bežal proti »Trem žebljem«. Tedaj pa je baje padel strel, ki je tudi njega podrl na tla.

Nekateri vermani, ki so se udeležili borbe, pripovedujejo, da je Steindl pozval partizane med borbo k vdaji, a da so mu ti odgovorili s smehom in streli. Vedo tudi

povedati, da je neki Kraner dobil Šarhovo puško, a Grahernik Šarhovo zlato uro in da so Nemci umirajoče kar pobijali s puškinimi kopiti.

Neki verman iz Ruš pripoveduje, da je bil bataljon obkoljen na zelo majhnem prostoru, tako da so Nemci streljali čez po lastnih ljudeh. Da ni bilo zaradi tega na nemški strani žrtev, je baje preprečil neki Karner, ki je pravočasno vzpostavil zvezo med vodstvom in enotami, ki so streljale na nevarnem področju, in je bil pozneje odlikovan z »Železnim križcem« (EK I).

Neki verman, ki je bil blizu Steindlovemu krogu, je po vojni izjavil, da so imeli Nemci o legi taborišča točne podatke, da pa so ga že prejšnji dan opazovali iz letala. Pravi, da niso najprej sklenili obroča, temveč, da so šli z leve in desne mimo in šele potem pričeli kraj podrobno preiskovati. Priznava, da so se partizani izredno junaško borili in se za proboj odločili šele po dve in pol urni borbi, ko jih je precejšen del že padel. Ostanek bataljona naj bi — po njegovem pripovedovanju — predril obroč v smeri proti majhnemu potoku na zahodno stran, stekel po položnem bregu in bi se bil tako rešil, da se ni za potokom ne-

nadoma pojavila zakasnela orožniška motorizirana enota iz Celja, ki je brž polegla in ostanek partizanov na tistem bregu pokosila z avtomatičnim orožjem.

Orožnik Kralj, katerega pričevanje sem navedel, obširno opisuje, kako je njegova enota posegla v borbo, kako je najprej padel osamljen strel, potem pa se razvilo tolikšno streljanje, »da se posameznih strellov sploh ni čulo, da je kar vrelo«. Po njegovem se je borba začela ob dvanajstih in je trajala dve uri in pol. Nemci naj bi bili najprej streljali samo iz pušk in puškomitraljezov, a ko so spoznali, da nikakor ne morejo vdreti v utrjeni partizanski tabor, da so potem uporabili tudi minometalce. Ob 14.15 uri naj bi bilo borbe po njegovem konec. Zadnji strel naj bi bil baje padel z nekega drevesa in zadel nekega policijskega kapetana v vrat, tako da je ta kasneje podlegel rani. Takoj po tistem naj bi bil nek drugi policist sestrelil partizana s smreke. Potem se je baje ugotovilo, da je bil strelec na smreki Šarhov sin.

Ta poročila nam dajejo samo drobec iz celotne slike borbe, ki se je odvila na Osankarci. Dejstvo je, da so Nemci obkolili bataljon, ki se je potem na svojih postojankah obupno branil. Partizani so skušali predreti nemške obročje, ki so se sklenili okoli njih, vendar so v jurišu vsi padli. Samo en borec je ostal živ in tega so Nemci kot ujetnika odpeljali v dolino. Pripovedujejo, da je baje skozi obročje ušel partizan Pašo, vendar pa se za njim izgublja vsaka sled.

Takšnih in podobnih drobnih poročil je mnogo. Več med njimi jih opisuje smrt Namestnikove Minke-Sonje. Videz je, da je junštvo mladega dekleta zapustilo pri Nemcih izreden vtis. Steindl je baje izjavil, da se je stari Šarh boril kot lev. Pripovedujejo zopet, da je Šarh sam ustrelil svoja dva sinova. Sploh je o Šarhových sinovih mnogo pričevanj. Govorijo, da so dva Šarhova sinova Nemci ustrelili šele po koncu borbe, da so ju dotolkli, umirajoča, s puškinimi koptiti itd. Vsa poročila — ustne izpovedi — ki se zelo razlikujejo v posameznostih, pa se strinjajo v tem, da so se partizani izredno hrabro branili in da so, sorazmerno, zelo dolgo vzdržali proti mnogokratni nemški premoči, zlasti, ker so sami imeli le malo streliva, medtem ko so bili Nemci oboroženi s težkimi strojnimi in minometi.

Kako srdita je bila borba, nam odsvita tudi droben odlomek iz pripovedovanja Vidu Juharta iz Kota nad Oplotnico št. 18, ki je 8. januarja 1943 bil s svojim očetom na delu v gozdu pod Velikim vrhom. Pravi, da so najprej dopoldne šli nedaleč od njiju mimo Nemci in ju vprašali, če sta kaj videla »bandite«, da je pol ure po tistem že začelo v gozdu pokati — in da je, takrat 13-letni, Vid takoj nato stekel na bližnji grič, da bi morda z njega videl, kje je prišlo do borbe, da sicer ni videl ničesar, pač pa jasno razločil med eksplozijami bomb in rafali mitraljezov, dolgotrajno kričanje partizanov, zlasti ženske glasove, ki so klicali na juriš.

Poleg teh manjših poročil, pa imamo tudi nekatera izčrpnjša o borbi. Tako piše Julka Brezovnik 8. januarja 1947 v »Ljudski pravici« v obširnem podlistku o tem, kako so v njihovo pohorsko vas prihajali partizani Pohorskega bataljona, pripovedovali o svojih borbah in prepevali partizanske pesmi.

O poslednji borbi bataljona pa nam je ohranila sledečo sliko:

7. januarja 1943 navsezgodaj smo zaslišali po cesti izza Oplotnice čudno rjojenje. Prisluškovali smo na oknih in pragih. Ne da bi videli, smo vedeli, kaj to pomeni. Od Oplotnice proti Lokanji se je vozila dolga kolona kamionov, natrpna z esesovci. V Lokanji so ustavili in šli dalje peš v Planino. Pred vsemi se je plazil domačin — izdajavec, ki je poznal vse steze in je Nemce neopaženo privedel do utrjenega podzemeljskega taborišča Pohorskega bataljona v bližini gozdarske bajte na Osankarci. Istočasno so pritisnili esesovci iz ruške in slovenjegraške strani ter tako vsi skupaj sklenili okrog taborišča močan obroč. Obkoljeni bataljon na umik ni mogel misliti, zato je sprejel borbo. Nastalo je silovito streljanje, ki je trajalo kake tri ure, nakar je vse utihnilo.

V naši vasi, dobro uro oddaljeni od tega mesta, smo s strahom pričakovali, kaj bo iz tega. Težka slutnja je legla v srca. Morda ne bomo nikoli več videli naših nočnih obiskovalcev, ki so nam toliko lepega povedali in nam obetali, da si s skupnimi močmi priborimo svobodo. To slutnjo sta potrdila dva drvarja, ki sta vsa preplašena prihitela v vas in pripovedovala, kako so ju Švabi ves dan stražili blizu kraja, kjer se je bila borba, potem pa prisilili, da sta na saneh vozila mrtve Švabe v Lokanjo. Pravila sta,

Nemci si ogledujejo trupla in zapuščino

kako so se Švabi bahali, da so pobili vse partizane. Tega nismo mogli verjeti. Saj vendar ni mogoče, da bi Pohorskega bataljona ne bilo več. Da zvmemo resnico, smo krenili naslednji dan na kraj borbe same.

Videli smo strašen prizor. Vsevprek po snegu so ležala krvava, razmrcvarjena trupla. Starega Šarha smo poznali po njegovi dolgi bradi. Nedaleč od njega sta ležala sinova. Skoraj vsi so imeli razbite glave, ker so streljali Švabi z dumdumkami. Nekaj partizanov je bilo slečenih, ker so jim vzeli obleke. Nekaterim so porezali prste, ko so jim snemali prstane. Taborišče je bilo prazno in razmetano. Daleč naokrog je bilo vse krvavo in razteptano. Pobite Švabe so že prejšnji večer odstranili. V borbi s Pohorskim bataljonom je poginilo nad 200 esesovcev.

Z grozo smo ogledovali razmrcvarjena trupla, Švabi pa so se divje režali in nam dopovedovali, da se bo tako zgodilo z vsakim, ki bo samo pomislil na partizane. Fotografirali so mrtve partizane, češ, pokazali bomo vsemu svetu, kako se zgodi tistemu, ki se upa zoperstavljati velikemu rajhu.

Neki Kokol, izprijenec, ki se je udinjal Hitlerju kot žandar, se je širokoustil in razlagal:

»To je bila divja borba! Tako zagrizene bitke in tako malo strahu pred smrtjo še nisem videl nikoli. Streljali in kričali so kakor obsedeni. Če bi nas ne bilo toliko, bi nam slaba predla. Nisi pa nisi jim mogel do živega. Da vidiš, kako je tale stari kričal in tale k...«. — pri tem je pokazal na dekle, ki smo v njej spoznali Sonjo, doma nekje iz Ruš, — »je bila kot razdražena zver. Kar pokonci je skakala od smreke do smreke in streljala. Ko se je znašla v tesnem obroču naših, so jo pozvali na predajo. Živo bi radi dobili. Ona pa je vrgla bombo naravnost v gručo. Istočasno pa je tudi sama poginila. To vam rečem, če bi se vsi Nemci tako borili, kakor so se tile tukaj, bi kmalu imeli ves svet v svojih rokah. Jurišali so in prebili tri obroče, četrtega pa niso mogli več. Ko jih je ostalo še kakih deset in so videli, da jim preti, da jih ujamejo žive, so zapeli in se končali z zadnjimi bombami.«

S pritajenim sovraštvom smo poslušali — kljub širokoustenju ni mogel skriti spoštovanja in strahu pred takimi silnimi borci. Skrivaj smo se spogledali in molče odšli.

Trupla partizanov so čez nekaj dni zvozili z vozovi v Oplotnico od tam pa s kamioni v Gradec, kjer so jih sežgali.«

Bil sem priča zločinu

»20.000 kilometrov od Kragujevca do Kragujevca« je naslov spominov, ki je zanje avtor Anton Milič-Marko prejel Kajuhovo nagrado za leto 1961. Naslov je nekoliko nenavaden. Avtor piše, kako je kot emigrant pred fašističnim nasiljem odšel iz rojstnega kraja v tržaški okolici in se znašel v Srbiji, v Kragujevcu. Tam se je vključil v delavsko gibanje in leta 1941 odšel med prvimi k partizanom. Ob umiku iz Srbije je prišel v Slovensko četo in z njo v 1. proletarsko brigado. Poleti 1942. leta je odšel s prvimi slovenskimi kurirji, ki so prišli v vrhovni štab, v Slovenijo, kjer so po enomesečnem pohodu našli glavni štab. Milič je bil odrejen za namestnika komisarja bataljona v Cankarjevo brigado. Po vojni se je znova vrnil v Kragujevac, kjer je začel svojo partizansko pot.

Milič nam v svojih spominih odkriva doslej malo znane dogodke v Srbiji in Bosni ter opisuje »Slovensko četo«, od katere so vojno preživel samo trije od blizu šestdesetih.

Odlomek »Bil sem priča zločinu« nam pripoveduje o kragujevškem pokolu, ki ga je avtor opazoval kot partizan z okoliških hribov.

TAKOJ PO prihodu nedičevcev je šla skozi vas okoli Kragujevca nemška kazenska ekspedicija, ki so jo nedičevci varovali zasedami. Po vaseh je uprizarjala razne poboje, ki so bili predigra dogodkov v Kragujevcu 19., 20. in 21. oktobra 1941. Tem dogodkom je botroval izdajalec Ljotičev Marisav. Med 14. in 18. oktobrom so Nemci pobili v Grošnici nad 100 ljudi, v Divostinu 80, v Mečkovcu 57, v Maršiću 170. V vseh teh vaseh so Nemci pobrali vse moške, stare nad 15 let, ki so jih našli doma, jih odpeljali na travnik pred vasjo ter jih postrelili z že vnaprej pripravljenimi strojnimi. Oficirji so morebitne ranjence pokončali s strelji iz pištol. Naše partizanske enote pa so bile v tistih dneh zaposlene na raznih bojiščih z boji proti prodirajočim Nemcem. Tako so Nemci in njihovi hlapci v Kragujevcu imeli popolnoma proste roke pri uničevanju nedolžnega, neoboroženega prebivalstva.

Tiste dni sva s tovarišem Dokmanovićem dobila nalogo poizvedeti, kakšen je položaj okoli Kragujevca. Tako sva vsak dan gledala strašne prizore. Po cesti so drveli kamioni, polni nemškega vojaštva. Ustavila sva se na griču med vasema Korman in Maršić. Opazila sva, da kamioni z vojaški zavijajo proti Maršiću. Na cesti pod vasjo so kamioni obstali. Nemci so se pognali iz njih proti vasi, ki so jo takoj

obkolili. Gledala sva jih, kako gredo od hiše do hiše in kako zganjajo vse moške na travnik, okoli katerega so že bile postavljene strojnice. Za moškimi so silile ženske in otroci. Nemci so jih podili nazaj v vas. Vse to se je godilo v največji naglici, kot so to znali organizirati Nemci pri takih rečeh. Ko so bili vsi moški na travniku, so zaregljale strojnice iz vseh smeri in moški so popadali kot žito pod koso. Iz vasi se je dvignil vik in krič žena in otrok. Kakor ukopana sva strmela z Dokmanovićem tja dol. Zlokobno so odmevali rafali, stok in jok nama je trgal srca. Najine pesti so se stiskale ob misli na dan maščevanja, ko bodo te žrtve in tisoče drugih maščevane. Ko je padla zadnja žrtev, so nemški vojaki zapeli eno izmed svojih vojaških pesmi, posedli na kamione in se odpeljali nazaj v mesto novim zločinom nasproti.

Tiste dni smo hodili mrkih pogledov in težkih src. Brez moči smo morali gledati, kako sovražnik pobija nemočno in neoboroženo civilno prebivalstvo.

Z množičnim ubijanjem prebivalstva po vaseh je sovražnik ustvaril pogoje za blokado samega mesta Kragujevca. Mesto so Nemci skupaj z nedičevci zaprli zvečer 18. oktobra. Nenadoma so bile pretrgane vse naše zveze z mestom, tako da nismo imeli več nobenih poročil od našega udar-

nega bataljona, ustanovljenega v mestu. Nihče ni mogel v mesto niti ven. Nastalo je napeto čakanje, kaj se bo zgodilo. Vsi dohodi so bili skrbno zastrženi od nedičevcev in Ljotičevcev, tako da so Nemci v mestu imeli proste roke. Spet sva jaz in Dokmanović dobila nalogo, naj se kakorkoli prebijeva v mesto in ugotoviva, kaj se tam dogaja. Tudi naša kurirska in obveščevalna zveza z mestom je bila namreč popolnoma pretrgana.

Oba sva se oblekla v srbsko šumadijsko nošo in se odpravila čez griče med Botunjami, Kormanom, Maršićem in Mečkovcem proti novi delavski koloniji nad Kragujevcem. Bila sva trdno prepričana, da se bova prebila v mesto in dobila zvezo z mestnim komitejem KP in s štabom udarnega bataljona. Toda to je bilo nemogoče, ker sva povsod naletela na močne zasede domačih izdajalcev. Skrita nad delavsko kolonijo sva opazovala, kako Nemci gonijo ljudi proti topniški vojašnici in »Topovskim šupam«. Z daljnogledom sva lahko opazovala vse, kar se je dogajalo po mestu in bližnji okolici, zlasti pa v stari in novi delavski koloniji. Obe sta bili popolnoma obkoljeni in Nemci so iz njiju podili ljudi kot ovce. Ko sva gledala te dolge kolone ljudi, kako jih Nemci vodijo iz mesta, so namju prevzele temne slutnje. Posebej še, ko sva videla, kako jih kot živino zganjajo in tla-

čijo v barake. Po vsem tistem, kar sva videla prejšnji dan v Maršiću in Mečkovcu, sva lahko sklepala, da Nemci s temi ljudmi ne nameravajo nič dobrega. Spraševala sva se, ali je mogoče, da nameravajo pobiti vse te ljudi, tako množico civilistov, ali je sploh kaj takega mogoče.

Med to množico sva namreč videla tudi ženske in otroke. Poleg tega je bilo v Kragujevcu tudi okrog 400 članov in kandidatov KP ter članov SKOJ, za katere je bilo popolnoma jasno, da jih bodo Nemci pobili prej kot druge.

Nisva mogla nikakor doseči mesta in dobiti zveze z našo organizacijo, zato sva se proti večeru vrnila v taborišče in sporočila štabu bataljona, kaj sva videla. Komendant Momčilo mi je dejal, da trenutno ne moremo Kragujevčanom prav nič pomagati, ker je bataljon v boju z Nemci in nedivčevci, ki pritiskajo od Lapova sem. Prvi in drugi bataljon našega odreda pa je v bojih okoli Milanovca.

Naslednjega dne sva z Dokmanovićem znova odšla proti Kragujevcu. Dobila sva nalogo čimbolj približati se Kragujevcu in ugotoviti moč sovražnih čet in kakšne so možnosti za napad, da bi osvobodili jetnike in jih rešili gotove smrti. Po skritih stezah sva prišla na grič nad vasjo Petrovac. Od tam sva opazovala okolico topniške vojašnice in Šumarice. Levo in desno od vojašnice sta bili dve suhi strugi. Na gričevju okoli vojašnice in ob strugah sva videla na gosto postavljene nemške strojnice. Poleg vsake so ležali najmanj po trije Nemci. Tudi okrog parka in nogometnega igrišča sva opazila precej močne zasede. Skrita v grmovju sva znova in znova postavljala daljnogled na oči, ga usmerjala na mesto, vojašnico in park ter opazovala spet nove kolone, dolge vrste Kragujevčanov, ki so jih Nemci pehalj proti morišču. To je bil pravi lov na ljudi. Na stotine in tisoče ljudi se je zgriinjalo po isti cesti kot dan prej, zastraženih od nemške soldateske. To je bilo 20. oktobra 1941 zjutraj. Že so regljale

Spomenik talcem, ustreljenim v Kragujevcu oktobra 1941

strojnice in kot kosa žito kosile ljudi. Hodila sva nestrpnost okoli Kragujevca ter zdaj s te, zdaj z druge strani opazovala, kako vodijo Nemci skupine meščanov na morišče. V posameznih skupinah sva našla od 50 do 100 ljudi, povezanih z žico. Gonili so jih proti Šumaricam ali Sušičkem potoku. Koža se nama je ježila, oči so se nama zameglile, ko je nama daljnogled približal morišče, na katerem je ležalo na stotine trupel. Jok in stok tisočerih ljudi, otrok in žena iz mesta, nama je polnil ušesa, tako da je bilo že težko ločiti drdranje strojnic in vpitje ljudi. Od ranega jutra do poznega ve-

čera so drdrale nemške strojnice, kot bi imele pred seboj močnega in dobro oboroženega sovražnika, ne pa neoborožene civiliste.

Pozno zvečer sva se z Dokmanovićem po skritih stezah prebijala proti Komaricam v naše taborišče. Brez besede sva korakala drug za drugim s svojimi težkimi mislimi, s telesi, težkimi kot bi bila svinčena. V vsakem vlaknu telesa sva čutila grozo spričo velikega zločina, ki bi mu v zgodovini komajda našli enakega. Mesto in okoliške vasi so se zavile v žalost, družine so bile razbite ali popolnoma iztrebljene, naši aktivisti izda-

ni in pobiti. Naš udarni bataljon je bil v celoti zajet na čelu s kovinarjem Tozo Dragovićem, sekretarjem mestnega komiteja KP in prvim komisarjem našega tretjega bataljona.

Preden sva tisti večer prispeła v naše taborišče, sva od terenske obveščevalne službe dobila precej točne podatke o nemškem zločinu. Nemci in domači izdajalci so pozaprli nad 10.000 ljudi, od katerih so jih blizu 7.600 postrelili. Padel je tudi sekretar KP in SKOJ tovariš Toza s 400 člani, kandidati in člani SKOJ. Obveščevalec iz Milatovca naju je obvestil, da je tik pred blokado pobegnil in se tako rešil komisar glavnega štaba Srbije Mijalko Todorović-Plavi. Bil je v svojem stanovanju, kjer je imel včasih svoj sedež tudi glavni štab. Ko so gestapovci prišli do vrat, je skočil skozi okno in čez vrtno ograjo ter se srečno umaknil v gozd. Obveščevalec nam je pripovedoval, kako so Nemci v jutranjih urah blokirali gimnazijo in med poukom vdrli v razrede. Pobrli so 5., 6., 7. in 8. razred in dijake skupaj s profesorji še isti dan postrelili. Med profesorji je bil tudi stari znanec zločinca Marisava. Ko ga je ta opazil, mu je dejal, da gre lahko domov. Toda stari profesor je vprašal, kaj bo z njegovimi dijaki. Marisav mu je odgovoril, da to niso dijaki, ampak sami komunistični banditi, ki jih bodo Nemci postrelili. Ob teh besedah je stari profesor stopil med svoje dijake in zakričal: »Živela svoboda! Živelo srbsko ljudstvo! Streljajte, prekleti fašisti, toda prišel bo dan maščevanja, ko boste plačali za svoje zločine.« Tako je hrabri profesor Čiča, kakor so ga imenovali dijaki, skupno s svojimi dijaki poškropil srbsko zemljo.

S temi podatki sva še bolj utrujena in potrta nadaljevala pot proti taborišču. S tovariši smo po prihodu v taborišče pozno v noč pobiti sedeli okoli ognjev na ležiščih iz listja.

V tem času je bila sovražna ofenziva v največjem razmahu. Naše enote so se vsepovsod trdo bojevale s premočnim sovražnikom. Tudi v samem

Kragujevcu je bila sovražna premoč velika, saj je tja prispeła posebna kazenska ekspedicija, da bi »očistila teren komunistov«. Zaradi tega nismo mogli napasti mesta, kakor smo se pripravljali skupno z udarnim bataljonom v samem Kragujevcu. Ta bataljon je bil zdaj po tolikem številu postreljenih popolnoma uničen.

Po drugi strani pa je zločinska akcija Nemcev in domačih izdajalcev pokazala tudi našo začasno nesposobnost, da bi pravilno ocenjevali položaj. Naša največja napaka je bila, da smo podcenjevali sovražnika in poslali v mesto naše najboljše ljudi, stare člane KP in SKOJ, ki bi nam bili krvavo potrebni v nadaljnjih bojih. Tako pa so postali žrtve sovražnega pokola in so padli, ne da bi se mogli vsaj braniti. Ta naša napaka se nam je kasneje maščevala vsak dan, vse do našega umika v Sandžak.

Po pokolu so po malem in v drobcih prihajale do nas vesti o nadrobnostih. Naši obve-

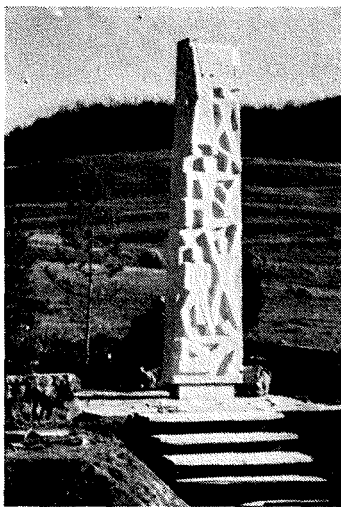
ščevalci so nam sporočili, da so se rešili samo štirje tovariši. Takoj ob prvih rafalih so se spustili po suhi strugi v tek. Dva sta bila huje, dva pa laže ranjena. Potem ko so prišli do gozda, so se prebijali proti Gornjemu Milanovcu in srečno prispeli do 2. bataljona Kragujevskega odreda.

Slišali smo tudi, kako je umrl Toza Dragović, sekretar komiteja. Bil je določen za ustrelitev v prvi skupini, močno zastraženi od Nemcev. Preden so jih začeli streljati, je nagovarjal tovariše k begu. Ponudil se je, da bo sam skočil na nemškega mitraljezca, drugi pa naj bi planili na druge Nemce in jim pobrali orožje. Tako bi se vsaj nekaj ljudi rešilo, če že ne vsi. Toza je tudi storil, kar je predlagal, toda drugi mu niso sledili. Nemci so oklevanje izkoristili in takoj vso skupino pokosili z avtomatičnim orožjem. Preden je Toza padel, je zakričal: »Napijte se naše srbske bojevniške krvi, toda Rdeča armada in naši partizani nas bodo maščevali.« S takimi vzkliki so padali tudi drugi komunisti, pa tudi neorganizirani kmetje, delavci in dijak.

Po tistih krvavih oktobrskih dogodkih v Kragujevcu in okoliških vaseh smo partizani še bolj odjeknili v sovražstvu do fašističnih zločincev. Pokazalo se je, da moramo biti pripravljeni na dolgotrajen in neizprosno razredni boj, v katerem ne bo milosti ne za ene ne za druge. Zavedeli smo se, da bo potrebna v tem boju skrajna previdnost, če hočemo naše ljudi ohraniti žive, saj sovražnik ne bo izbiral sredstev in načina boja. Prav tiste dni so domači izdajalci brez sramu pokazali svoje prave obraze, da so pripravljeni za nekaj grošev bojevati se za tužjevo korist tudi preko trupel lastnih rojakov.

Po tistih krvavih oktobrskih dogodkih so nedeljevci, ljotičevci, četniki Draže Mihajlovića in Koste Pečanca dvignili glave, kot da so polpolni gospodarji. Zaradi tega so začeli izvajati še večje nasilje nad neoboroženimi ljudmi v vsej zahodni Srbiji.

Anton Milič-Marko

Povsod, kamorkoli je stopila noga okupatorja, nemškega ali italijanskega, so razsuti grobovi žrtev, ki so jih pobile njegove krogle. Tudi v Sloveniji je bilo mnogo množičnih pokolov, kot na primer pokol v Babnem polju, na katerega spominja spomenik, ki ga vidimo na sliki.

V spomin španskemu borcu Ivanu Gregorčiču

TE DNI, ko si umrl in so te pokopali, me ni bilo doma. Zato me je novica, ki sem jo prebral v Glasu, toliko bolj pretresla. Skromne, preskromne vrstice so poročale, da si končal svojo pot. Ko bi jih prebral sam, bi v svoji skromnosti najbrž rekel, da bi o tem sploh ne bilo treba pisati. Bil si tako skromen, kakor so skromni vsi preživeli predvojni jeseniški komunisti. To njihovo skromnost sem občudoval, ko sem se srečaval z njimi in se pogovarjal z njimi o njihovem nekdanjem delovanju, da bi iztrgal pozabi predvojno revolucionarno podobo sivega mesta pod Mežakljo. Njim, med katerimi si bil tudi ti, se imam zahvaliti, da sem lahko po obsežnem gradivu, ki sem ga zbral, ob štiridesetletnici ZKJ napisal jubilejno številko Železarja (Glasilo delovnega kolektiva jeseniške železarne), ki je dolej žal edini zbornik, ki obravnava zgodovino revolucionarnega delavskega gibanja na Jesenicah in drobce reportažno obdelanih spominov. Naj sem se pogovarjal s teboj ali z drugimi, pri vseh sem našel poleg bogastva spominov tudi čudovite poteze

značajeve, ki jih je navzlic individualni raznolikosti družilo dvojje skupnih potez: skromnost in altruizem, dvojje lastnosti, na katere včasih povojni komunisti pozabljam, dasi bi morale prevladovati tudi danes v našem delovanju in življenju. »Premalo se borimo proti pojavom egoizma, proti tej dediščini izkoriščevalskih družb,« si mi rekel pred leti. Mnogo sva govorila o tem in menila, da uresničitev pravične človeške družbe, ki se bori za odpravo izkoriščanja človeka po človeku, zahteva ne samo materialnega napredka, marveč tudi notranje duhovne preobrazbe vsakega posameznika, ki bi moral obračunati z egoizmom in se povzpeti do človeka-altruista. O tem sva govorila. Tak je bil najin zadnji pogovor, ko si bil ti še vedno skromen, neplačan funkcionar na svojem terenu, prav tak, kakor sem te spoznal pred štirinajstimi leti ob najinem prvem srečanju.

Prvo srečanje s teboj... Kako naglo drvi čas!... Takrat smo s prostovoljnim delom odstranjevali ruševine, ki so ponekod še vedno kazile Jesenice, gradili vodovod,

urejali otroška igrišča... Bil si skoro povsod, kjer so prostovoljno delali. Zato si bil med prvimi, ki so prejeli v priznanje zlato značko za prostovoljno delo. Kot nekdanji novinar lokalnega lista sem te srečal pri urejanju parka pod Mežakljo in pri graditvi enega izmed prvih spominskih kamnov z imeni padlih borcev in talcev. Takrat sva se prvič zapletla v pogovor. Večerilo se je že, ko sva sedla. Potem sva se srečala v poključkih gozdovih zopet pri prostovoljnem poseku in obdelavi lesa v času, ko nam je grozilo pomanjkanje na vsakem koraku in ko smo za devize, do katerih smo takrat lahko prišli skoro samo z izvozom lesa, kupovali najpotrebnejše za uresničitev prve petletke. Težki časi so bili takrat. Bil si komandant prostovoljne frontne brigade, ki je nosila ime tvojega brata, narodnega heroja Jožeta Gregorčiča. Nisi igral komandanta in človek, ki te je videl pri delu, bi mislil, da si brigadir kakor vsi. Šele zvečer, ko sva utrujena sedela ob tabornem ognju, si našel čas za pogovor. Hitro sva prešla posekane in pripravljene kubike hlodovine. Ne spominjam se več, kako sva se začela pogovarjati o tvojem bratu Jožetu. Morda bi na ta pogovor že pozabil, da ga naslednji dan nisem zabeležil v bežnih stavkih, pravzaprav samo v skopih besedah brez glagolov in pomišljajev, tako, kakor delajo novinarji, ki ne znajo stenografirati, pa si zabeležijo najpomembnejše besede, da bi jih kasneje spremenili v stavke in jih kot članek ali reportažo posredovali bralcem. Nekatere teh besed sem pred leti porabil za črtno Vrnitev, v kateri sem opisal Jožetov prihod iz Španije, danes pa mi zvene kot tvoj nekrolog.

Rojen je bil v Opatiji. Leta 1898, 5. maja. Tega bi ne vedel, če bi prav tisti večer, ko sem se mudil na Poključki pri frontnih brigadah, nehote ne oamenil sam, da »imaš prav danes (bilo je 5. maja 1949) enainpetdeset let«. Bilo vas je pet otrok: Ana, ti, France, Polde in Jože. Oče se je poročil že zelo zgodaj. Niti vojaškega roka še ni odslužil. Spominjal si se ga, ko je prišel domov kot cesarski vojak. Tiste dni, ko je bil doma, je bil praznik. Vsaj Ana, ki je bila dalj na svetu kakor ti, ti je pravila, da je bilo tako. Beda se je za štirinajst dni umaknila iz hiše, potem pa se je nadaljevala. Ko se je oče vrnil, je na svet prijočal že Franc. Ko pa sta prijočala še Jože in Polde in je bil oče po sedmih letih zakona še bolj reven kakor na

dan, ko se je poročil, je menil, da se tostran morja ne bo nikoli izkopal iz bede. Zato se je odpeljal čez morje v Ameriko, kjer je hotel prislužiti družini boljši kos kruha. Najprej je delal samo za svojo hrano. Vožnja čez morje je bila draga in jo je moral odslužiti. Šele potem je lahko materi pošiljal po dva dolarja na mesec in jo bodril, da trenutno še ne zasluži veliko, a upa, da bo kmalu zaslužil več in bo mati lahko od poslanega tudi kaj prihranila, dokler ne bodo prihranki nanесли vsoto, potrebno za dolgo pot. Dve leti so prihajala taka bodrilna pisma in dve leti je mati hranila na vse načine, da bi šla za možem in očetom, potem pa je nekega dne prispela črno obrobljena kuverta in v njej sporočilo, da se je oče smrtno ponesrečil v rudniku. Sanj o Ameriki je bilo konec.

Nisi mnogo govoril o sebi. Govoril si o Ani, ki je odšla za kruhom in se kasneje poročila na Koroškem. Govoril si o bratih, o sebi pa le toliko, da si se šel z dvanajstimi leti učiti za krojača k mojstru Matušiču. Ta pa ni potreboval vajenca, marveč hišno pomočnico. Že po nekaj mesecih si čutil, da se pri tem mojstru ne boš kaj prida naučil. Mati ti je zato odštela svoje prihranke in te poslala v Gradec, kjer si se izučil in delal pri mojstru Petriču vse do izbruha prve svetovne vojne. Nisi vedel, kaj te je premotilo, da si se javil v vojsko. Lahko bi si si prihranil dve leti trpljenja, tako pa si že 1915. leta prišel na italijansko fronto. Rana v jurišu, trije meseci v bolnišnici, potem pa zopet fronta vse do razsula starega cesarstva. Toda komaj si se vrnil v Opatijo, so te že zaprli, češ da si anarhist. Kot pripadnik Narodne obrambe si moral pred Italijani zapustiti Opatijo. Odšel si v novo državo, kjer si si obetal mirnega življenja in dela, a so te takoj po prihodu vtaknili v vojaško suknjo. Razočaran nad novo vladavino si sprejel protirežimske letake in jih razdelil drugim. Nisi vedel, da ti jih je izročil režimski vohljač. Zato so te zaprli. Skoro leto in pol si preživel v vojaškem zaporu. Ko so te izpustili, bi moral znova služiti vojaški rok, pa si pobegnil. Vrnil si se v Opatijo. Toda vrnil si se drugačen, kakor si odhajal. Vrnil si se kot komunist. Privajal si se težkega ilegalnega dela. Toda našel se je izdajavec in na partijskem sestanku v vasi Jušiči bi te skoro ujeli. Ni ti kazalo drugega, kot da si ponovno pobegnil v

Jugoslavijo. Dolga in težka pot beganja za kruhom se je bežno ustavila v Zagrebu, potem v Sarajevu, v Varaždinu, v Ogulinu, Križevcih, v Bjelovaru, dokler te v začetku leta 1927 ni prinesla na Jesenice. Začel si s samostojno krojaško obrtjo, a si jo moral opustiti in se leta 1934 zaposliti v železarni. Svoj prosti čas si posvetil delu v delavskih športnih in kulturnih organizacijah in se medtem poročil. Po letih omrtvelosti in zaprtosti vase se je krajevna partijska organizacija zopet zasidrila med delavstvo, ki je doživljalo zaradi neenotnosti udarec za udarcem, dokler ni znova prisluhnilo komunistom, ki so sprožili gibanje za akcijsko enotnost in jo po julijski stavki 1935 tudi dosegli.

Leto 1936 je določilo tvojo nadaljnjo usodo. Francov upor v Španiji s podporo italijanskih in nemških fašistov je vrgel prve sence zbirajočega se fašističnega neurja in opozarjal vso napredno evropsko javnost na naraščajočo fašistično nevarnost. Skupaj z Jožetom si začel akcijo za zbiranje prostovoljcev. Ko je odšel Jože s svojo skupino, ti je poveril dolžnost, da nadaljuješ akcijo za zbiranje prostovoljcev in za njihov ilegalni odhod iz Jugoslavije. Toda v tej vlogi, kakor si rekel, ti je bilo vselej neugodno in si imel občutek, kakor da novačiš prostovoljce samo zato, da bi se sam izognil boju. Dobro si vedel, kaj je boj, prva svetovna vojna ti je izbila iz glave vse pustolovščine. Vse, ki so si obetali od poti v Španijo pustolovščin, si odklonil. Dobro si vedel, kaj jih čaka na bojiščih in si jim to tudi odkrito povedal.

V vlogi nabiravca si se čutil manjvrednega. Zato nisi vzdržal in si se že junija 1937 sam podal na pot. Vedel si za Jožetove nepravilnosti, zato si si začrtal drugo pot. Upal si, da ti bo s Češke lažje priti v Španijo. Zato si pobegnil iz Jugoslavije preko Avstrije na Češko. Toda čakalo te je razočaranje. Na Češkem so te zaprli in po desetih dneh zapore v Budjevicah ukazali, da v roku treh dni zapustiš Češko, kakor veš in znaš. Peš si se napotil v Avstrijo in ubral podobno pot kakor dva meseca poprej Jože z upanjem, da boš imel morda več sreče kakor brat. To si upal toliko bolj, ker si srečno prebegnil čez avstrijsko-švicarsko mejo. Financarji in graničarji te niso opazili. Z upanjem si se napotil v notranjost, toda lakota te je prisilila, da si med potjo poprosil v

neki hiši za kos kruha. Dali so ti ga, ponudili so ti celo stol, da bi v miru pojedel. Hvaležen dobrim ljudem si se varal o njih. Še preden si pojedel, so poklicali policijo. Tri dni si presedel v santgallenskih zaporih, nato pa so te odpeljali v Zürich in te izročili tamkajšnji policiji. Mislil si, da se ne boš prebil iz teh zaporov do Francije, pa se je zgodilo, kar si najmanj pričakoval. Policaj, ki bi te moral izgnati iz Švice, te je sam popeljal z motorjem na francosko-švicarsko mejo in te izpustil. Tudi v Franciji si imel več sreče in manj zapletov kakor brat. Srečno si prišel v Lyon in dobil zvezo z organiziranimi francoskimi tovariši, ki so te spravili z brzovlakom do Pariza. Vseeno pa je od odhoda z Jesenic preteklo skoro štiri mesece, da si prišel do Albacette.

Španija... Koliko spominov je povezano s tem imenom zate. Srečanje z bratom ni bilo tako pristrčno, kot si pričakoval. Brat ti je namreč očital, da si prelomil partijsko disciplino, ker si zapustil Jesenice. Ko pa si mu povedal, da skrbi za novačenje prostovoljcev Federk in da akcija za Španijo na domačih tleh ne bo trpela, ti je stisnil roko in ti z občudovanjem čestital, ker si vztrajal in prehodil tako dolgo pot, ki si jo večidel prepešal.

Dodelili so te k topničarjem. Kot topničar si preživel boje pri Teruelu, Castellonu, na madridskem bojišču in pred Saragoso. Borili ste se, v tem času pa so evropski politiki prikrito izdajali zakonito špansko republiko in prepričali zakonito vlado, da se bodo iz Španije umaknile tudi italijanske in nemške fašistične sile, ki so podpirale fašista Franca, če bo zakonita vlada zagotovila umik internacionalnih brigad. Španska republikanska vlada je obljubila in obljubo tudi izpolnila, medtem ko je Franco ni in je zato naposled z italijansko in nemško podporo tudi zmagal. Evropa je izdala Španijo in si tako sama izkopala grob.

Žalosten je bil umik iz Španije in še bolj žalosten prihod v Francijo. Kakšno razočaranje v tej »deželi svobode«! Aretirali so vas francoski žandarji in vas odpeljali v taborišče Argelès-sur-mer, potem pa v Camp de Gours. Tu si doživel, kako se je Franciji maščevalo, ker je indirektno s podporo Mussoliniju in Hitlerju pomagala španskemu fašizmu do zmage. Osvajalni fašistični plaz se je sprožil in Francija je bila v zanki treh fašističnih držav. Spoznal si grobarje Fran-

cije, ko so vas ob njeni kapitulaciji izročili Petainovim žandarjem, ki so vas znova pripeljali v taborišče Argelès-sur-mer, nato pa vas prepustili Nemcem. Pobegnil si, toda tvoj prvi beg se ni posrečil. Ujeli so te Petainovi žandarmi in te zaprli. V Brestu so te izročili Nemcem, ki so te z drugimi vred odpeljali na otoke pred mestecem St. Malo. Tu si vnovič pobegnil. In tvoj drugi pobeg se je posrečil. Našel si nove bojne tovarise v francoskih partizanih. Tudi tu si izpolnil svojo internacionalistično dolžnost. Šele

po vojni si se vrnil domov in se znova srečal z družino, ki so jo v času okupacije Nemci odpeljali v Nemčijo zaradi sorodstva z Jožetom, ki se mu je posrečilo pobegniti iz Francije v domovino, kjer je postal prvi in najbolj slaven komandant gorenjskih partizanov. Nisi ga več srečal. Dne 9. septembra 1942 je končal svojo revolucionarno pot. Tvoja še ni bila končana. Nadaljeval si jo pri graditvi socializma. Dokončal si jo skromen in preprost, kakor si vselej bil.

Slava tvojemu spominu!

Pripoved ob orumenelih listih arhiva

MARIBOR je bil že maja 1941 sedež Pokrajinskega komiteja KPS in Pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za Štajersko. Slavko Šlander, Miloš Zidanšek, Leo Novak, Rado Iršič, Biba Röck in drugi so iz tega središča organizirali upor.

Komunisti so bili dobro poučeni o fašističnih metodah. Hitler je najprej na najkrutejši način obračunal s svojimi domačimi političnimi nasprotniki, vodilne komuniste večinoma kar pobil, ostale nasprotnike pa odgnal v koncentracijska taborišča, ki so za večino prav tako pomenila smrt.

Toda položaj se je za komuniste posebno zaostрил po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo. Takoj po 22. juniju 1941 so vodilni komunisti stopili v ilegalo. Začeli so umetno spreminjati svojo zunanost, prenočevali so skoraj sleherni noč na drugem kraju. In medtem ko za javke niso bili v zadregi — posluževali so se trgovin, tako na primer Šavoričeve na Obrežni cesti in Sojerjeve v Šarhovi ulici, brivnic, (n. pr. Markičeve na Koroški cesti in Medijeve v Vojašniški ulici), menze pri Černezljevih v Trubarjevi ulici itd. — so bile s prenočišči težave, posebno po prvih streljanjih v Mariboru, ko so 24. avgusta med drugimi padli član CK KPS Slavko Šlander, komandir Celjske čete Franc Vrunč in okrožna sekretarka SKOJ Slava Klavara.

Najhuje pa je bilo glede dokumentov. Medtem ko so v Ljubljani brezskrbno zapisovali

imena članov OF, saj jim je v najhujšem primeru grozila internacija, ki je bila neprimerno milejša od nemških koncentracijskih taborišč, so v Mariboru zapisovali samo najnujnejša imena krajev in važnejših oseb, vse drugo so opravili ustno, kajti že najmanjše sodelovanje je utegnilo imeti za posledico ustrelitev na dvorišču sodnijskih zaporov ali pa počasno umiranje v taborišču smrti.

SKRIVNOSTNA DESKA

Za spise, ki so bili nujni, si je bilo treba izmisliti nekaj novega, zanesljivega. Skrivališča v gornjih delih rolojev, pod podom in v stenah so gestapovci že zdavnaj poznali. Pri komunistu Dolharju je bil spravljen ilegalni material v votlih nogah mize, toda izmisliti si je bilo treba način, da bi arhiv lahko varno prenašali na sestanke, ki so bili na raznih krajih. Nekomu je šinila v glavo misel, da bi dali zanesljivemu človeku izdelati desko za meso z debelejším dnom, ki bi izdolbli in vdolbino zakrili z zadnjo obrobno desko. Tako so tudi storili. V vdolbino so spravili nekaj najvažnejših spisov z imeni sodelavcev in naslovi postojank, hkrati pa koncepte poročil, ki so jih pošiljali Centralnemu komiteju v Ljubljano.

Desko je Biba Röck-Blaž izročil v varstvo mami Robinšakovi, pri katere hčeri Elzi, omoženi Vobnik, je tedaj ile-

galno stanoval. Obe stanovanji sta bili v istem, prvem nadstropju, v Pipuševi ulici št. 6. Bibo je tja privedel bolnega domači sin Srečko Robinšak, ki ga je bil spoznal, ko je pred vojno učiteljeval v Šoštanju. Mama Ana Robinšak je Bibo zdravila, ostal pa je še po ozdravitvi pri njih in tu so se sestajali voditelji odpora: Rado Iršič, Franc Vrunč, Miloš Zidanšek in Slavko Šlander. Ilegalci so nosili gornještajersko lovsko nošo, na klobuku polno znakov z gamsovimi čopom, na prsih pa znak Heimatbunda, ki jim ga je prikrbela Ana Robinšak. S tem da je imela rdečo legitimacijo, je bil njen dom tem bolj varren. Po znak je šla še ponovno, češ da ga je izgubila. Ošteli so jo sicer zaradi njene površnosti, a so ji le spet dali drugega. Tudi njeno rdečo legitimacijo so ilegalci ponaredili, kurirka Lenka je prišla ponjo. Za kritje je imela s seboj petletnega otroka, ki ji je rekel teta. Čakal je nanjo kar na stopnicah. Pozneje so to legitimacijo pri nekom odkrili, toda izjavili so, da so jo našli na trgu. Poklicali so tudi Robinšakovo in jo vprašali, kje ima svojo, ona pa je na srečo prav tako rekla, da jo je izgubila, in tako se ji ni nič zgodilo.

Druga hči Ane Robinšak, Lijaja, je bila zaročena s komercialistom Antonom Židanikom, Primorcem, ki je stanoval kot podnajemnik v sosednji ulici (sedaj Ulica heroja Bračiča), vendar se je skrivoma preselil

k Robinšakovim, svojo sobo pa prepustil prijatelju Riku Bizjaku, kajti vedel je, da mu preti izselitev. Pri Robinšakovih so se zbirali tudi Židankovi prijatelji — poštni uradnik Franjo Bizjak, grafik Ivan Glavič, železničar Janko Grošelj in nameščenec Jože Korošec. Poslušali so tajne radijske postaje in kvartali. Razen Grošlja niso vedeli, kako pomemben človek je Biba, ki so ga tam videvali. Prispevke za OF pa so mu izročali. Tudi Elzin mož ni vedel, kdo je pravzaprav njihov gost. So sedje so opazili, da hodi k Robinšakovim mnogo ljudi in neka ženska ji je zagrozila, da jo bo prijavila. Toda mama Robinšakova je bila odločna in neustrašena ženska: ostro ji je zabrusila, da ima vendar več nečakov, eni prihajajo iz Ljubotomera, kjer je ona doma, drugi pa iz Zagreba — te vendar sme sprejemati?

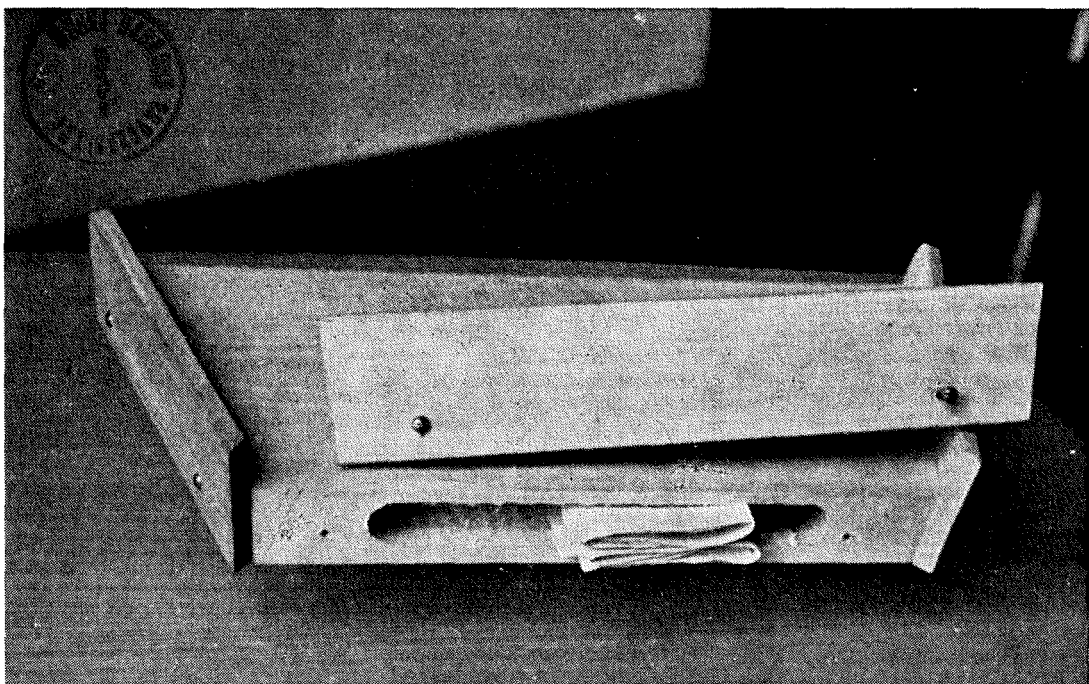
Ena važnih javk za člane PK je bila tedaj pri Srečkovem bratrancu Srečku Robinšaku na Glavnem trgu št. 11. Tu je imel Anton Robinšak lepo čevlarsko delavnico in Srečko je

pri njem navidezno delal kot knjigovodja. Ilegalci in kurirji so se oglašali. Njihovo geslo je bilo, da iščejo »den Buchhalter Felix«. Sem je zahajal tudi vojaški referent OK, bivši španski borec Drago Mlakar. Tudi kurirka Liza Kanič-Laura, študentka arhitekture, je imela tu javko.

POTEM PA SO PRIJELI NEKAJ VODILNIH...

Vse je teklo brez težav za Robinšakove, vse dotlej, ko so Nemci prijeli nekaj vodilnih komunistov: 19. IX. 1941, so presenetili sekretarja PK Leona Novaka, ki je imel pri sebi polno torbo dokumentov in denarja, zatem pa 27. IX., po izdajstvu Ervina Vebra, tudi sekretarja MK Lojzeta Zorka-Tončka. Nekaj dni zatem so v delavnici prijeli Srečka Robinšaka in mati je prišla tja, ker jo je skrbelo, zakaj ga ni domov. Povedali so ji, kaj se je zgodilo, in mama je takoj stekla domov, da skrije vse, kar bi jih utegnilo pokopati, saj ji je Biba vse zaupal in je

vedela, kaj skrivajo v deski za meso. Ta pa je navadno ležala kar na mizi. Doma je takoj pograbila desko in revolver, ki so ga imeli v nekih škornjih, ter vse skupaj s škornji vred odnesla v košari za drva na podstrešje in zagnala za tram. Naglo je šinila nazaj v stanovanje in že sta stala v veži dva civilista. V sobi Srečka Robinšaka da morata napraviti preiskavo. Biba tedaj in bilo pri njih, odhajal je tudi prej mnogo na teren. Mama ni pokazala nič razburjenja, celo zarobantila je, ko so začeli metati Srečkove srajce iz omar kar po tleh. »Gospoda, to stane denar, ne mečite jih po tleh, lepo na mizo jih devajte!« Pa so našli škatlo s fotografijami, v njej slike Srečka-avičarja jugoslovanske vojske. Vprašali so Elzo, ali je to njen brat. Potrdila je. Potem so vprašali mater, če je to njen sin. Rekla je odločno: »Ne.« Vzkipeli so, kako more tako nesramno lagati. Ona pa: »Kako morete pa vi tako neumno vprašati! Če je moja hči rekla, da je to njen brat, potem je vsekakor tudi moj sin!«

Mesarska deska, ki je rabila za skrivanje in prenašanje spisov

Maribor v prvih dneh okupacije leta 1941

DESKA MORA OD HIŠE

Toda po njihovem odhodu so vsem članom družine trepetala kolena. Sklenili so, da mora skrivnostna deska takoj iz hiše. Še isti večer so jo vtaknili v nahrbtnik in Lija jo je nesla z revolverjem vred Jožetu Korošcu v Smetanovo ulico št. 40. Bila je čisto iz sebe. Korošec je tuhtal, kam bi desko skril, in se je odločil za okno nad shrambo, ki je bil nad njo zračni prostor za stranišče. Od zunanje strani jo je iz shrambe potisnil tja. Nekaj dni zatem je spet prišel k njemu inž. Rado Iršič. Bil je njegov bivši sošolec in je že od svojega prihoda v Maribor večkrat pri njem ilegalno prenočeval. Sestra Slave Klavora pa je bila sošolka Koroščeve žene Stane, in tako je družino obiskala tudi Slava, češ da prihaja »žicat« za OF. Prva dva meseca po okupaciji je bil Korošec brez službe, toda inž. Rado Iršič mu je nasvetoval, naj se zaposli, sicer bo imel same težave. Dobil je službo na davkariji. Uradni prostori so bili v bivšem Pokojninskem zavodu na Trgu revolucije. Tu je bilo med 150 nameščenci lepo število zavednih Slovencev, kot so bili Franc Založnik, Ivo Vrč, Malči Mohorko, Drago Bučinek, Nanda Budna, Mara Žlebnik, Hilda Švajger in drugi. Šef, starejši človek, dasi se vé »Parteigenosse«, ni bil hitlerjanski zagrizenec in tako so Slovenci s strankami smeli govoriti kar slovenski, ne da bi

jih zato klicali na zagovor. Najbolj pogumen je bil mali Emil Paulič, sin znanega ljubljanskega komunista Henrika Pauliča. Čeprav je bil droban in bolehen — imel je skrivljeno hrbtenico — je prekipeval v želji, da bi se okupatorju postavil po robu. Izjavil je, da bi se rad najtesneje vključil v ilegalno delo, češ sam sem, nimam družine, prost sem, lahko tvegam vse. Korošec je posredoval, da se je sestel s Slavo Klavoro in odslej je večkrat zahajala v njegovo mansardno stanovanje, ki ga je imel pri Skuškovih v Mladinski ulici št. 23. Tam sta včasih po vso noč tipkala ilegalne spise.

Ko je Slavi pretila nevarnost aretacije, je celo predlagala, da se za kamuflažo s Pavličem poročita, toda on tega ni hotel. Pozneje, ko je bila ustreljena, je močno obžaloval, da ji prošnje ni izpolnil.

Zdaj, ko je bila Slava že mrtva in toliko drugih z njo, sta z Iršičem držala v roki važno desko z arhivom in sta jo z izvijačem odprla. Korošec mu je bil sevé takoj povedal, kaj je Lija prinesla. Rado je vzel iz reže, skrite pod zadnjo stranico, sveženj rokopisov, preganjenih na dvoje, in si jih je ogledal. Kimal je z glavo, očitno so mu bili znani. Naročil je Korošcu, naj desko z arhivom skrbno shrani, dokler mu ne bo sporočil, kje in komu naj jo odda. Nekaj dni za tem mu je rekel, da jo bosta odnesla skupaj k Pavliču. Dela sta jo v kovček in sam Rado

ga je nosil, toda na poti se je premislil, češ pravzaprav je boljše, da ga nosi ti, njega da s kovčkom ne smejo dobiti. Pavliča pa ni bilo doma in tako sta kovček odnesla nazaj h Korošcu. Ta se je čez nekaj dni odločil, da desko rajši shrani v predalu svoje pisalne mize v pisarni. Vtaknil jo je v aktovko in ponesel z revolverjem vred tja. Še istega dne so gestapovci na lesenem, zasilem mostu legitimirali in preiskali vsakogar. Kdo ve, kaj so iskali, Korošcu pa je bilo vroče ob misli, kaj bi bilo, če bi bili to delali nekaj ur prej.

NASILJE, NASILJE...

Nekaj časa se ni zgodilo nič posebnega in tudi nihče ni po desko prišel, saj je bila večina organizatorjev oboroženega upora ali v zaporu ali ustreljena na dvorišču sodnijskih zaporov — Rada Iršiča pa so umorili v Prisojni ulici celo ob sodelovanju izdajalca Zorka. Zdaj je Korošec prinesel usodno desko spet domov, vzel arhiv iz nje in ga skrivaj odnesel na podstrešje. Dvignil je s poda tri opeke, liste, zavite v papir, pa je položil v leš in opeke postavil spet na isto mesto. Skušnjava je bila velika, da bi vse skupaj uničil, toda zavedal se je, da so listi dragoceni. Tako so ženske uničile v kleti samo desko. Kaj če bi Zorko zanjo vedel in bi bil skrivnost izdal?

Sredi februarja 1942 se je zgodilo, kar je bilo pričakovati. Zaprli so Židanika, Korošca, Glaviča in vso skupino, ki se je zbirala pri Robinšakovih. Elza Vobnik, ki je imela pred vojno v Vetrinjski ulici št. 22 parfumerijo in je z gestapovci skrivaj kupčevala ter jih po potrebi podkupovala (saj finega mila, parfumov in podobnega v rajhu že dolgo ni bilo dobiti), je po svojih zvezah vso skupino že čez nekaj dni rešila. Iz Koroščeve celice so vse ostale zapornike postrelili.

Nihče pa ni mogel rešiti zvestega Pavliča. Prijeli so ga 6. januarja 1942. Baje je šef spregovoril dobro besedo zanj — seve ne kot za člana OF, temveč kot za svojega uradnika, toda zaman. Dne 3. aprila

1942 so ga ustrelili kot talca. Zadnje dni se je bil preselil od Skuškovih v Marmontovo ulico št. 9, saj je čutil, da mu preti aretacija. Pomagalo pa mu ni.

Bibo Röcka so ustrelili že 6. marca t. l., potem ko so ga strahotno mučili. Dobili so ga v Celju 29. oktobra 1941. Njegova mama ga je prihajala obiskovat v Maribor, ko je bil v zaporu, in se je ustavljala pri Robinšakovih.

Tudi revne fante, ki so se gnetli v veliki podnajemniški sobi pri vdovi Klinčevi v Pi-puševi ulici št. 4 — Robinšakovi so bili prepričani, da so oni sami na vrsti — so večinoma postrelili, tako čevljar-skega pomočnika Draga Horvata in njegovega prijatelja Franca Majcenoviča, vlakovodjo Jožeta Pavčiča, krojaškega pomočnika Cirila Deželaka in še nekaj drugih.

Strahotno nasilje leta 1942 je sicer za nekaj mesecev omrtvičilo uporniško gibanje v Mariboru, toda vedno znova so se našli pogumni ljudje, ki so spet povezali pretrgane niti. Sledila so burna leta 1943 in 1944, ko so mnogi Mariborčani tvegali vse, da bi podprli borbo proti okupatorju. Zbirali so živilske karte, vsakovrsten material in denar, skrbeli za varne kanale, po katerih so odhajali ubežniki iz delovnih in ujetniških taborišč v partizane, opravljali poročevalsko službo in sami odhajali v partizane. Tudi Anton Židanik je bil spet povezan s partizani; kot pomočnik pri svoji svakinji Elzi Vobnik je z njeno vednostjo dobavljal cele zaboj-e materiala Pavčkovim bolniš-nici na Pohorju, njegova žena Lija se je povezala z ilegalci v Šoštanju, mama Ana Robinšakova pa se je ob nevarnostih včasih zatekla k svojemu sta-rejšemu sinu v Kranj in prišla v stik z gorenjskimi partizani. Toda jeseni leta 1944 so izdaj-stva Karla Kladnika-Uroša, bivšega člana okrožnega komi-teja, in vse pogostejša bombardiranj tako zelo razredčila vr-ste terenskih delavcev — veli-ko meščanov se je zateklo na deželo — da tudi novi poizku-si pozimi 1944/45, da bi giba-nje okrepili, niso imeli pravega uspeha.

IN VENDAR SO SE LISTI OHRANILI

Ves ta čas — tri leta in pol — so listi arhiva PK čakali, da jih po osvoboditvi Korošec, ki je ves čas bolehal na išjasu in večinoma sploh ni služboval, spet izkoplje in izroči kakemu članu CK. Srečko Robinšak jih je najprej pokazal France-tu Filipiču, ki jih je ponesel v Pokrajinski muzej, da bi jih preiskali, toda ko se to ni zgo-

dilo, jih je Srečko izročil v Ljubljani Mici Šlandrovi-Ma-rinkovi. Bila je izredno prese-nečena, da so se ohranili listi, ki so ji živo pričali in nam še danes pričajo o izrednih na-porih, pogumu in trdni veri v nujnost in upravičenost borbe, ki so jo organizirali in vodili njena brata Slavko in Vilč ter njuni najbližji sodelavci.

Listine hrani zdaj arhiv CK KPS.

Milica Ostrovškova

III. razpis Kajuhovih nagrad

Z namenom da bo narodnoosvobodilna vojna slovenskega naroda dobila v slovenski književnosti in publicistiki še večji poudarek in z namenom da bi pisatelje, pesnike, glasbenike, likovne umetnike ter zgodovinarje, zlasti pa vse, ki so kakorkoli sodelovali v NOV, še bolj zainteresirali za ustvarjanje del s tematiko narodnoosvobodilne vojne, razpisuje Zveza združenj borcev NOV Slovenije Kajuhove nagrade za leto 1963, in sicer:

- I. nagrada v znesku 400.000 din
- II. nagrada v znesku 300.000 din
- III. nagrada v znesku 200.000 din

Kajuhove nagrade se podeljujejo za izvirna in še neob-javljena dela, in sicer: a) za roman, povest, pesniško zbirk-o, zbirko novel, dramo; b) za likovno delo; c) za glasbo; d) za dokumentarno delo; e) za spomine; f) za ilustracije in opremo knjig.

Za Kajuhove nagrade pridejo v poštev le dela, ki ob-ravnavajo predvojna napredna delavska gibanja in borbo KPJ, narodnoosvobodilno borbo, koncentracijska taborišča in zapore.

Avtorji, ki se potegujejo za Kajuhove nagrade, morajo svoja dela predložiti v dvojniku, označene s šifro, v zape-čateni kuverti pa svoj točen naslov. Vsak avtor lahko pred-loži več del, vendar pa mora biti vsako posebej šifrirano. Prejeta dela bo ocenjevala komisija, ki jo bo imenovala Zveza združenj borcev NOV Slovenije.

Na natečaju za Kajuhove nagrade lahko sodelujejo vsi državljani FLRJ, proti katerim ni uveden kazenski po-stopek.

Zadnji rok za oddajo del je 31. december 1962.

Vsa nagrajena dela bo odkupil zavod »Borec«.

Dela z oznako »Za Kajuhove nagrade« pošljite na na-slov: Zavod »Borec«, Ljubljana, Titova c. 17.

Nagrade bodo podeljene ob Dnevu vstaje slovenskega naroda, 22. julija 1963.

Zveza združenj borcev NOV Slovenije

Pod plazom let

1.

Ros biseri
in diamanti zvezd,
vpleteni
in razsuti v mesečino.

Sen mladih let,
v vihnih dneh spočet
na neki jasi, kjer
s tišino
na mahu nama je postlal
večer.

Bil je september.
Mesec v vejah zrel
za sanje
in za najino ljubezen.

Nad nama
šipkov grm je cvetel,
kot da nalašč
za naju zakasnel
je s cvetjem
pod jesen.

O ta večer...
Iz твоjih las
sem svetle sanje
za prihodnost tkal,
saj tvoj obraz
mi v duši je blestel
— podoba, vtkana
na srca tkanini —
do samih zvezd.

O ta večer
in mir spokojno tih,
da slišal
rosnih kapelj
sem utrip, utrinjajoč se

v sinjo mesečino
z zvezdnega neba.

O ta večer,
ko vrela iz srca
mi pesem je
kakor pojoč izvir
do твоjih ust.

O ta večer,
ko drug drugemu bila
odprta sva
kot školjki dve
in tiho štela
bisere neba,
kot da sama
v objemu sva noči.

O ta večer,
ko videla sva svet
v ljubezen najino odet
in verovala, da nekoč
bo vsem ljudem
lepo.

O ta večer,
ko sva bila
tako bogata sanj,
zakaj se je
razbil...

2.

Kako se je zgodilo,
komaj vem
le bliskov se spominjam
in svetlobnih zrn,
kač sikajočih
iz ognjenih,
potem —

slaboten krik
omahnil je

v cvetoči grm
in onemel.

Kako minila noč je,
več ne vem.
Le vem, da smo
iskali te zaman
v razbiti mesečini.

Ko ob svitu sem prišel
k cvetočemu grmu,
ni grm
več cvetel.

Le trnjev molk
z očmi
se rdečih šipkov
je vame zastrmel.

3.

O trnjev molk
s krvavimi očmi.

Na mahu
belina odstreljenih vejic
kot koščice
ubitih ptic,
od roparskih ujed
obrane
do kosti.

In listi rož,
oškopljani s krujo,
povsod ostanki,
zapuščina,
roparske gostije
strahotna sled.

In v travi mrtvih
skameneli molk.

Nikjer te ni bilo.
Le v dušo se
zarezal je
ostro
lopat žvenket.

4.

Strmel sem v molk,
ki se mi v dušo
vsipal je
ko prst,
zasipajoča grob

ljubezen,
sreča, mi iz rok
iztrgala bi
smrt.

Ne!

kriknil sem
in k sebi stiskal grm,
zrel od krvi
osutih rož,
se nemo zastrmel
v krvave kaplje
zrelih, grenkih šipkov

in v meni se
zdrobilo je nebo,
tako grozljiv,
brezupen je bil
samotne ptice jok.

5.

Vem, ni te, ni...
Zdaj prst si med prstjo,
ljubezen mladih dni,
in jaz cvetove sanj
že zdavnaj sem osul,
izjokal iz oči.

Samoten sem
kot črn šipkov grm
brez cvetja
na jesen.

Osuta je mladost
in njeni sni
in jalovo moj čas
kopni
v brezimno smrt.

Zaman
pod plazom let
k svetlobi
hrepnim.

Zaman,
glej, z mahom
ruševine sanj
bi rad pokril.

O, vame več
ne vrne se pomlad,
ne let ponosnih ptic,
viharjem in neurju
kljubujoč,

ne vrneš več se ti,
ki si nekoč
prišla kot pesem
mi v srce,
a nisem je izpel.

Zaman sem ljubil,
sanjal
in trpel...

— bogve čigav? —
in te iskal.

Zaman nekdo
mi kazal je na kup
zrahljane zemlje,
na grob,
kjer spiš.

Kako naj bi verjel,
da tebe, ki objemal
sem še včeraj te,

in čakal,
da iz cvetov še neosutih
in trnjev v srcu
živa
v objemu mojem
se prebudiš.

Zaman!

Ko utihnil je
mrzljivi žvenk lopat,
v mrakobni molk
je zajokala ptica

SPOZNANJE

Slovenska pisateljica Gitica Jakopin se je v romanu »Devet fantov in eno dekle« lotila opisa dogodkov okoli nastanka, zajetja in ustrelitve brežiške skupine partizanov poleti 1941. Odlika njenega dela je v nadrobno opisovanju zorenja posameznikov, mladih ljudi, ki so se kot prvi v svojem kraju uprli okupatorju. Ob njih, ob njihovi žrtvi pa so zoreli tudi drugi in se kalili v odločnosti in nepopustljivosti. Pisateljica je izbrala za svoje delo za nas dokaž novo tehniko: delno piše v prvi, delno v tretji osebi.

Gitica Jakopinova je prejela za svoj roman II. Kajuhovo nagrado za leto 1961. Roman bo izšel pri zavodu »Borec« prihodnje leto.

OČE IN MATI sta tako tiho govorila, da sem komaj razločila njune besede. Pravzaprav sem se takoj začudila, kako je mogoče, da sta me zbudila — ko sta bila tako tiha in previdna, da se mi je zazdelo, če sem le malo odnehala v svojem napetem prisluškovanju, da sta njuna glasova bolj podobna šumu poletnega dežja, ki ne drami, temveč uspava, ali šuštenju kostanjevih listov v jutranji sapi, ki skozi okno prodira v sobo in ob kateri je še veliko slajše zaspiti kakor zvečer, pa če ležeš še tako utrujen.

Že po nekaj besedah, ki sem jih razločila in razumela, pa sem spoznala, kaj je tisto v njenih glasovih, kar me je moglo zbuditi. Zbudila me je njuna groza.

Odtlej sem samo še poslušala, ne da bi bila trenila, ne da bi se bila zganila, da mi ne bi ušla niti beseda, niti pol besede. »Vse tisto, kar čutim, ko ju poslušam, mora počakati da končata,« sem si rekla. »Na vse tisto, kar mi bodo pomenile njune besede in njihova vsebina, bom pomislila pozneje, ko bosta utihnili. Zdaj pa mi ne sme nič uiti.«

»Kdo?« je brez sape vprašala mati.

»Saj je vseeno, kdo,« je utrujeno odvrnil oče. Njegov glas je bil še dovolj miren, tako da sem si mislila, da do tistega, kar bi ga moglo vznemiriti, še nista prišla.

Oče je pomolčal in povzel:

»Misliš, da bom šel Nemce vprašat, kdo jih je izdal? Izdani so bili, pa konec. Drugače jih tam gori nikdar ne bi našli — ali pa bi se bili oni (pri tej besedi je očetu zmanjkalo besed in čutila sem, da je zbiral moč, preden je nadaljeval) pravočasno umaknili.«

Nekaj minut sta molčala, potem je iztisnila mati:

»Miha, to je grozno. To je tako grozno, da ne smem pomisliti na to.«

Oče ni nič odgovoril.

Čez čas je zavzdihnil, kakor sem ga ponoči velikokrat slišala vzdihovati. In spet je bila tišina.

Naposled je mati vprašala tako tiho, da sem jo komaj razumela:

»In potem?«

Samo ti dve besedi, in še ti dve tako tihi, tako tihi. Kakor da je samo malo glasneje dihnila.

Oče je molčal. Tisto, kar je hotela izvedeti mati, mu ni šlo z jezika.

»Zasliševali so jih,« je naposled povedal, prav tako tiho, kakor je bila tiho vprašala mati.

»Kaj?«

Spet molk.

»Kaj pa misliš? Saj jih zmeraj zaslišujejo v... v takih pri... primerih,« je oče komaj spravil iz sebe. Besede so se mu očitno upirale, tako da jih niti ni mogel uspešno izoblikovati v ustih, ko se je bil že namenil, da jih izreče. Hkrati pa ga je, to sem čutila kljub svoji napetosti, nekaj sililo, da je govoril.

»Da,« je rekla mati. »Zaslišali so jih.«

»Ne,« je odvrnil oče. »Ne zaslišali — zasliševali so jih. Ves dan in vso noč.«

»Kaj praviš?«

»Menda je dosti, da ti vsako reč samo enkrat povem,« je rekel oče.

»No, saj to ni nič tako strašnega,« je rekla mati. »Če jih zmeraj zaslišijo.«

»O, je, je. Je strašno. Le zanesi se na to, da je strašno. Nič se ne varaj. Tudi jaz bi rajši videl, da bi se lahko varal, pa se ne morem, ker vem, ker vem.«

»Molči,« je rekla mati. »Ne govori naprej.«

»Kaj da ne! Če jaz vem, moraš vedeti tudi ti. Prehudo je, da bi vedel samo jaz.«

»Pa vsaj hitro povej. Tako počasi tega ne bom prenesla — če je še kaj!«

»Mučili so jih.«

»Ne,« je zastokala mati. »Ne, ne, ne!«

»Ves dan in vso noč, kakor sem ti že rekel. Tako so vpili, da so si ljudje, ki stanejo tam blizu, zatiskali ušesa.«

»Molči, Miha, molči!«

»Zakaj naj molčim, če je pa res tako?«

Utihnili sta. Vedela sem, da si mati ne upa nič vprašati, očetu pa je težko nadaljevati.

Čez dolge, dolge minute je rekla mati z rahlim upanjem:

»To je vse, kajne, Miha, da je to vse?«

»Oh ne, kaj še. Prezgodaj si se veselila. Si mislila, da so jih potem mogoče izpustili?«

Oče je to rekel s takim glasom, da sem se vsa stresla.

»Mi boš pa jutri povedal, če mi moraš povedati.«

»Glavno pride zdaj,« je povzel oče. »Vso noč... in ves dan... pa ni... pomisli, samo pomisli... pa ni nobeden... nič po... povedal.« Oče je obmolknil, potem pa je bruhalo iz njega na en sam mah, kakor da se boji, da ga bo zadušilo, če ne pove vsega, kar ima še povedati: »Potem so jih danes navsezgodaj odpeljali v Dobravo, saj veš, kje je Dobrava, ne, tista ogromna hosta, saj se je spomniš, kolikokrat sva tam mimo peljala na sejem in zmeraj me je bilo strah, da nas ne bo kdo napadel, veš, tam so se baje že godile grozne reči...«

Očetu se je spet zapletlo: zamotil se je bil s potokom manj pomembnih besed, ko pa bi moral izreči, kar je imel povedati, mu je spet upadel pogum.

Vendar se je naglo ujel, kajti očitno je bil sklenil, da mora vse to čimprej prestopiti:

»... in potem so si sami izkopali grob in Nemci so jih postrelili vanj.«

»Oh, ne.«

Dolgo sta molčala.

»To so ti natvezli, da bi te prestrašili.«

»Nihče mi ni nič natvezel,« je odvrnil oče. »Saj niso pravili meni. To sem prestregel mimogrede.«

»Potem je res,« je naposled rekla mati.

»Da. Res je.«

»Koliko jih je bilo, Miha?«

»Cela četa — trije hkrati so streljali na enega... strahopetci,« je rekel oče in beseda **strahopetci** je tako čudno boječe zvenela v njegovih ustih.

»Ne, Miha. **Njih.**«

»Saj sem ti že povedal. Devet fantov. Samih mladih — pravi šolarji so še bili. Malo starejši kakor naša Meta. In ena dekle. Učiteljica.« Oče je dopolnil: »Med fanti so bili trije sinovi ene matere.«

Mati je molčala.

»Kakšni postavni fantje. Poznal sem jih. Poštenih staršev sinovi.«

»Si videla, kako so poparjeni?« je čez nekaj časa mirneje vprašal oče.

»Nič nisem videla,« je togo odvrnila mati.

»Kaj da ne! Taki so, da se komaj držijo pokonci. Veš, zakaj?«

Mati je molčala.

»Zato, ker ni nobeden od **njih** pustil, da bi mu bili zavezali oči. Dekle pa jim je zaklicala, preden so streljali: 'Živela svoboda... tovariši nas bodo maščevali...'«

Mati je molčala.

»Veš, zakaj je Müller zjutraj tak prišel domov?«

Mati je molčala.

»Müller je poveljeval. Pa se mu je nekaj — Eden... eden ni hotel pasti.«

»Kaj?«

»Trije so merili vanj in vsi trije so zadel, **on** je pa še zmeraj stal. Kar stal je in stal, kakor da noče...« Oče je pomolčal. »Poznal sem ga,« je rekel oče. »Bolj droben fant je bil, tak vitek, veš, pa mišičast, dober telovadeč. Kodraste črne lase je imel in črne oči. Resen fant. Preresen za svoja leta. In ni hotel pasti. Kar stal je in stal. Müller je moral poklicati novo trojko. Postavil jih je, toda preden je na novo poveljeval, je eden izmed tistih treh kleknil in potem tudi ostala dva nista mogla streljati.«

Očetu se je razvezal jezik. Govoril je skoraj s slastjo. Zdaj se mu ni nič zapletalo.

»**On** pa je še zmeraj stal, kakor da ima neuničljivo življenje v sebi. Ne morem si misliti, kaj ga je držalo pokonci,« je zamišljeno zavzdihnil oče. Posumila sem, da se je spomnil, da bodo Nemci zdaj gotovo selili.

»In potem?« je brez diha vprašala mati.

»Müller je planil k **njemu**...«

Oče je pomolčal in šepetaje povzel:

»Slišal sem ga, veš, Müllerja... dopoldne sem ga slišal, potem ko je bil v sobi zaspal... v spanju je vpil... grozne reči... veš, kaj je vpil? Vpil je, pa tako glasno, da ga je bilo slišati na cesto... vpil je: 'Čisto od blizu sem ga... vseh šest je dobil... haha... pa veste, kaj je bilo potem? Nakremžil se je, kakor da bo zajokal, potem je stisnil ustnice... potem me je pogledal... posmehljivo me je pogledal... prekleto... dobro vem, da me je posmehljivo pogledal, in potem se je zvrnil kakor spodsekan... na tiste svoje oči se je zvrnil... tak otrok, pa smo ga komaj pokončali...'»

To je vpil Müller, žena.«

Mati je molčala.

»Tla so čisto zravnali. Da ne bi tega groba nikdar našli.«

Čez dolgo je dodal:

»Ampak meni se zdi, da bi ta grob zmeraj našel.«

Nista se več oglasila, vendar sem vedela, da ne spita. Vzdihovala sta in se obračala, stokala in v temi vlekla odejo nase, čeprav je bila topla noč. Zaspata pa nista mogla.

In tudi jaz nisem mogla zaspata. Kar sem bila slišala, me je tako zadelo, da tedaj sploh nisem mogla razmišljati o tem. Ničesar nisem mogla misliti, le tisto, kar sem bila slišala, je kakor skala ležalo na meni, da skoraj nisem mogla dihati. Okrog mene in v meni je bila sama praznosta, sama črnina. Vedela sem, da bom kmalu, morda že naslednje jutro, boleče in nadrobno v sebi preobrnila sleherni delček zgodbe, ki jo je oče v postelji ravno kar povedal materi, in vedela sem tudi, da je ne bom nikoli pozabila.

TONE SELIŠKAR:

ILUSTRIRAL SAVO SOVRE

Zasliševanje

Odlomek iz še nedokončanega romana, v katerem opisuje pisatelj usodo slovenskih prostovoljcev v prvih dneh fašističnega napada na Jugoslavijo. Prizorišče dogajanja: vojašnica v Karlovcu.

Tudi med nami so se že pletli zarodki različnih pogovorov. Vonjava domače hrane, zaupnost soseda do soseda, tovariško izmenjavanje vsega, kar je kdo imel v nahrbtniku, duh po jedkem žganju, nato duh po tobaku in pa nevidna vez vojnega tovarištva in zaveznštva, ki se je pričelo prepletati med nami, je odbilo kruto ostrino resničnosti, čeprav je bila soba, v kateri smo bili zaprti, podobna temačni grobnici. Postajali smo bolj živahni, vstajali smo in že pričeli hoditi od skupine do skupine. Kdo pa je naš voditelj, pravzaprav nismo vedeli. Le domnevali smo, kajti med nami je bilo nekaj takih, ki so že odslužili svoj dijaški vojaški rok in so imeli nižje oficirske rezervne čine, ki pa jih niso nosili, tako da smo res samo domnevali. Sicer so nam pri odhodu iz Ljubljane rekli, da bomo v Zagrebu ali kjerkoli že dodeljeni kakim pohodnim enotam, do Zagreba pa se bomo že sami brez posebne vojaške komande pricini-

cali. Toda zdaj res nismo spraševali, kdo nas vodi, kajti če so nas že vodili, so voditelji takšnih prostovoljnih korpusov strože kaznovani od prostakov, če jih zajame sovražnik. Tega so se najbrž zavedali, zato ni nihče poveljeval ne kako drugače pokazal, da je naš vodja. Zaradi osamelosti same pa, ki smo jo občutili, zaradi občutka, da smo razkropljene ovce, ter zaradi zavesti, da nas nihče od nas samih ne more izpeljati iz te zanke, tudi sami ne bi več priznavali voditelja med seboj, kajti če smo zabredli v to kašo, je znamenje, da nas nihče ni vodil, ali pa tako slabo vodil, da nas je vse pogubil. V tej jami smo bili vsi enaki, pa tudi če bi bil sam general med nami. Če pa so bili res vodniki med nami in so se zdaj potuhnili, jim tega nihče ni zameril. Kaj bi z njimi, morda so bolj tolažbe potrebni kot mi sami! In da so se naši vodniki kasneje sami ujeli na to vodništvo, bomo zvedeli kasneje. Pa tudi takrat se nismo smejali, ker smo bili prepričani, da je tako v vsaki vojni in da drugače ne more in ne sme biti. Bili smo pač vsi neizkušeni vojaški revčki, ki nas je vojna s svojim strupenim jezikom obliznila že koj v trenutku, ko smo potegnili nase vojaške hlače.

Nekdo se je naglas zasmeljal in kriknil brez vsake zveze:

»Fantje, verjemite, vse tole skupaj je ena komedija!«

»Nažlampal se ga je, vzemite mu steklenico!« je dejal drugi, a nekateri so se obesili na njegove besede in so postali še bolj živahni, nekako veselejši, kajti trije so se že pričeli smejati kvanti, ki jo je bil začel pripovedovati četrti, kemik, kajti slišal sem posamezne stavke. Toda prav tedaj so se vrata sunkoma odprla in stražar, ki je bil zdaj drug, precej večji od prvega, je zakričal v nenadno tišino, ki je nastala:

»Najstarejši ven!«

Vseh štirideset parov oči se je mahoma ozrlo vame in skočil sem na noge, ne da bi me kdo dregnil, in stopil sem na hodnik olajšan, da se je, ali pa da se bo vendarle nekaj zgodilo pred vsem tistim, kar nam je namenjeno. Stražar me je pahnil na levo, potlej tri stopničke navzgor in tamkaj je odprl vrata in me sunil v sobo. Bleščeča žarnica na stropu me je polila z mogočnim slapom luči, da sem kar medlel pod ostrim stožcem svetlobe. Nato sem zagledal sedeti pri mizi prav tistega velikana, ki nam je

oznanil smrtno obsodbo. Ob mizi sta sedela še dva njemu podobna oficirja s črko U na kapah in z bodali za pasom. Na mizi so imeli veliko steklenico vina, sicer pa je bila soba kasarniško pusta, neprijazna in zlobna.

»Ime in poklic!« je dejal velikan še dokaj zadržano.

»Simon Mlakar, knjižničar,« sem mu povedal.

»Aha, nekakšna intelektualna kuzla!« je dejal velikan posmehljivo. Nisem pa mogel vedeti, ali se tako pači, ali res ne zna pravilno izgovoriti besede intelektualac.

»Ti si za Srbe, kajne?«

»Sem za Jugoslavijo!« sem dejal.

»Jugoslavije ni več, razpadla je ko gnila češplja!«

»Oprostite, od včeraj do zdajle ne vem za potek dogodkov,« sem dejal. »Ničesar ne vem, pa tudi tega ne vem, počemu smo zaprti,« sem dejal kolikor mogoče neopredeljeno. Pa tudi res nisem vedel.

»Jugoslavije ni več. Vsi vaši hrabri generali so se podelali v hlače in bodo vsak čas podpisali brezpogojno kapitulacijo. Srbijo zasedajo naši zavezniki Nemci, Bolgari in Madžari. Ljubljano so zasedli Itali-

jani, v Mariboru in vse do Zidanega mosta pa so že Nemci. Hrvati imamo zdaj svojo neodvisno državo in njen predsednik je poglavnik dr. Pavelić. No, ti je dovolj, ti klawrni slovenski srbofil?«

Velikan se je razvnel, potegnil bodalo iz nožnice in ga z vso silo zasadil v mizo. Rezilo je ostudno in sovražno zazvenelo, na ročaju bodala pa je blestel velik zlat U. Pokazal je s prstom nanj in vprašal:

»Veš, kaj pomeni ta U, ti teslo intelektualno?«

»Nikakor ne,« sem odgovoril.

»U-staš, U U U-ustaš, ustaš, ustaš!« je nenadoma sovražno zakričal in ob tem se je lepotec v hipu spremenil, kajti brž ko je pokazal svoje velike, bele konjske zobe, je bil podoben krvoločni zverini, ki bo zdaj zdaj ugriznila. Stopil je tik mene — in bil je za celo glavo višji — me zgrabil za lase in mi z vso silo potrzal glavo sem in tja, da sem na mah videl tisoč žarnic nad sabo. In pri vsem tem je kričal, da so mi njegove sline obrizgale obraz. Kričal je:

»Ustaš in njegov nož sta nerazdružljiva! Ustaški nož bo klal Srbe in vse komuniste in vse, ki so proti fašizmu! In kaj si ti?«

»Za Jugoslavijo,« sem dejal tiho.

»Jugoslavije ni več, pes intelektualni! Počemu si šel v prostovoljce?«

»Za Jugoslavijo,« sem dejal skromno.

»Jugoslavija je šla hudiču v rit!« je zakričal in zacepetal z nogami, nato pograbil poln kozarec vina in ga izpil na dušek.

»Boš kozarec vina?« je nenadoma vprašal eden obeh, ki sta sedela pri mizi.

»Hvala, nisem žejen,« sem odklonil dostojno prizanesljivo.

»Kajpak, naše ustaško vino se ti studi, gnida srbska!« je spet zlobno viknil velikan. »No, saj se boš kmalu nažlampal lastne krvi!«

»Stoj, bom sam izpraševal!« je dejal ukazovalno drugi, ki je bil bržda po činu višji od velikana.

»Izvolite, prosim, izvolite, gospod rojnik!« je dejal velikan in se umaknil v ozadje.

Ta, ki me je pričel izpraševati, je bil manjši od prvega, toda neverjetno surovega obraza. Oficirski ustaški čin je dobil najbrž že v emigraciji zaradi kakih prav posebnih zaslug. Tudi ta ni bil izobražen, in še za stopnjo bolj prostaški je bil kot velikan.

Vendar pa se je trudil, da svojo zaostalost zakrinka z vljudnostjo.

»Simon Mlakar, koliko mož pa je štel vaš odred, ko ste odrinili iz Ljubljane?« me je vprašal kar naravnost.

»Stodvajset mož,« sem odgovoril po resnici.

»Tu jih je pa samo sedemdeset...?«

»Precej se jih je porazgubilo med vožnjo.«

»Dezertirali?«

»Bili so še otroci. Zbali so se, pa so jo popihali na svoje domove.«

»Hm... Kdo je organiziral vaš odred? Komunisti?«

»Ne bi rekel. Sami vidite, da so v tem odredu sami visokošolci. To so mladi, navdušeni patriotje, nič drugega.«

»Koliko je komunistov med vami?«

»Za nobenega ne vem, ker jih poznam komaj dvajset ur.«

»A vodja vseh si ti, kajne, ker si najstarejši? Govori resnico, saj vidiš, da si ujetnik!«

»Nisem! Nikoli nisem bil vojak. Iz Ljubljane so nas poslali semkaj v Karlovec v pehotni polk. Tu, so nam rekli, boste dobili tudi orožje.«

»Ti lažeš!« je dejal nekako prizanesljivo.

»Ne lažem!« sem mu odvrnil mirno a odločno.

Pa res nisem lagal, čeprav je laž edino obrambno sredstvo obtoženca, toda pred tem telebanom sem bil tako zakrknjen, da nalašč ne bi lagal, tudi če bi bilo drugače. Ponos človeka je zelo občutljiv, razdražljiv in največkrat bolj v pogubo kot v olajšavo. Zlasti je občutljiv, če ga obtipuje človek, ki je po duhu pod tabo in ko čutiš, kako je majhen proti tebi. Lahko pljune v tvoje možgane, ti pa se mu lahko samo prezirljivo smehljaš. Toda v mene je zlezlo nekakšno upanje, da bi le na kak način lahko rešil toliko mladih življenj, zato se nisem prenevedal, ampak sem ostal miren in tudi razburjal se nisem. Če bi šlo za to, da bi lahko rešil vsa ostala življenja s tem, da bi nase prevzel vodstvo, bi to nedvomno storil, kajti navzlic temu da so me poniževali, sem ohranil mirno kri. Preblisnila me je trpka misel, kako neznan-sko vendar popači vojna ljudi, zlasti zmagovavce, in kako čudno, nerazumljivo je to, da stoji knjižničar Mlakar, tako kulturn človek, pred temi ustaškimi oficirji, ki se igrajo z njegovim življenjem ko mačka z miško.

Zato sem vrtal po svoji stiski, kako bi ugnal te ljudi, ki proglašajo nekakšen U v svetlo znamenje kot stari kristjani križ. Zato sem zbral vso svojo bistrournost in sem naglo z nekim namenjenim poudarkom vprašal:

»Dovolite, gospod oficir, tudi meni eno samo vprašanje!«

Oprezujoče me je pogledal, kajti v takšnem položaju postavlja vprašanja samo tožitelj, ne obtoženec. Izpil je kozarec vina, se naslonil na stol in mi je dejal pokroviteljsko:

»Vprašaj!«

»Ali bi mi gospodje razložili, kaj pravzaprav pomeni ta vaš znak U? Pri nas v Sloveniji tega nismo vedeli in počemu nas imate pod stražo, saj smo vendar Slovenci in Hrvatje bratje, in to smo v zgodovini vedno s krvjo potrjevali. Spomnite se samo na kmečke upore in na Matijo Gubca!«

»Čakaj, intelektualc, na to vprašanje ti bom jaz odgovoril!« se je spet oglasil velikan in se približal mizi ter mi pričel žugati s pestjo pred nosom. »Vi Slovenci ste veliko naši bratje kot svinje sestre kravam. Vedno ste podpirali Srbe v Beogradu! Zato ste pod stražo! Ne boš nas ti učil zgodovine, ampak mi tebe, ti prase slovensko! Preden vas pošljemo v krtovo deželo, vam bomo vrezali ta naš U na vaša čela! Za zgled drugim, kajne, gospod rojnik?«

»Tak miruj že vendar, meni se mudi!« ga je zavrnil moj izpraševavec, toda tedaj je

zazvonil telefon. Velikan je burno dvignil slušalko in zatulil vanjo:

»Da, da, tukaj smo zbrani! Ukažete...? Razumem! Da, da... razumem!«

Pogovora je bilo konec. Velikan je planil skoraj do stropa in vzkliknil razburjeno:

»Vsi oficirji takoj na mestno poveljstvo! Tamkaj se že nahajajo trije nemški oficirji za zvezo. Gremo takoj brez odloga.« Odprl je vrata in zakričal: »Straža!«

Pridirjal je isti stražar, ki me je privedel semkaj in še preden sem mogel karkoli spregovoriti, me je velikan z vso silo sunil v zadnjico, da sem priletel v stražarja kot kamen, in ker me je ta tako običajna človeška surovost tako porazila, sem komajda razločil njegovo vpitje:

»Nazaj z mrho! In vojno stražo pred vrata! To so sami itelekualci, komunisti, mater jim njihovo slovensko!«

In že sem se znašel v svoji jazbini, kajti tudi stražar me je brcnil, da pokaže svojim gospodarjem, kako zvesto izpolnjuje njihova povelja. In ko sem tako nečloveško priletel med svoje tovariše, se od groze nihče ni ganil, ker so takoj sprevideli, da se zaplet zaostčuje. Jaz pa sem bil od obeh brc tako grozotno ponižan, da me je bilo samega sebe sram, saj me tako še nikoli v življenju nihče ni užalil. Bil sem zaradi tega razklan in tako brez vsake nade, da sem legel z obrazom na tla in nekako zlobno dejal:

»Slabo kaže!«

Italijanska ofenziva v Gorjancih

V DRUGI polovici oktobra 1942 so se začele zbirati v postojankah ob vznožju Gorjancev, vse od Novega mesta pa do Samobora, večje enote italijanske vojske, fašistov in belogardistov. Hkrati so se začeli zbirati na hrvaški strani, v Žumberku, ustaši in Italijani. Zadnje dni oktobra pa se je vsa ta množica z velikim hrupom začela valiti proti mogočnim Gorjancem.

Obveščevalna služba Gorjanskega bataljona je neprenehoma in budno spremljala vse sovražne premike in o njih sproti obveščala štab bataljona. Ker je bil sovražni pritisk vedno hujši, se je štab odločil

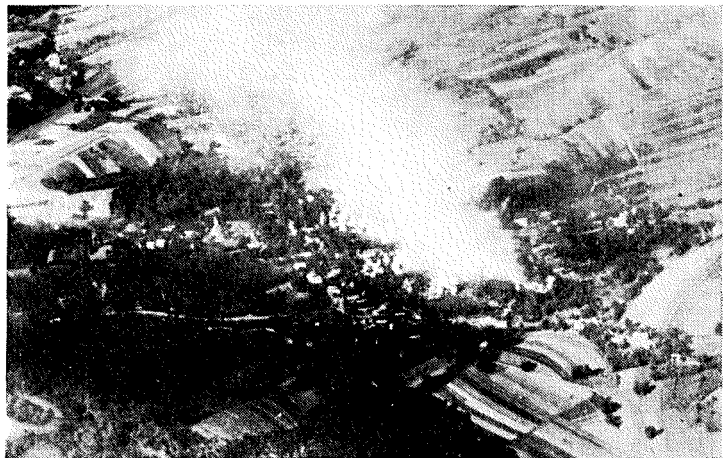
prebiti se s celim bataljonom v Žumberak, se tam povezati s hrvaškimi partizani in se skupaj z njimi prebijati iz sovražnega obroča.

Bataljonski komandant Dušan je dal vodu, v katerem sem bil tudi jaz, nalogo, da se odcepi od bataljona in se do zadnjih možnosti zadrži na ozemlju okoli Mihovega, Pleterja, Bana, Vodenic ter od tam opazuje vse sovražne premike na cesti Novo mesto—Šentjernej—Kostanjevica. O rezultatih opazovanja bi vod moral obveščati štab.

Po napornem tri ali štiri-dnevnem opazovanju ter pri vsej zmedenosti in paniki, ki

je zavladala med revnim in preprostim prebivalstvom v gorjanskih vaseh, pa smo izgubili vsako zvezo s štabom. Ze 28. oktobra smo uvideli, da se naš vod, ki je štel 22 partizanov, ne bo mogel več zaradi sovražnikovega pritiska obdržati skupaj. Zato smo sklenili, razpršiti se v trojke ali da bi se celo prebijali vsak posebej. Pač pa smo določili kraj, kjer naj bi se zbrali po končani ofenzivi.

Po krajšem posvetovanju se je okoli mene zbrala skupina osmih partizanov. Dogovorili smo se, da bomo ostali skupaj. Napravili smo tudi nadroben načrt, kod bomo hodili, da se

Italijansko vojno letalstvo je avgusta 1942 bombardiralo vas Cerovi log v podnožju Gorjancev

bomo izognili sovražnim preiskavam. Tako smo za začetek sklenili, da se bomo čimbolj približali nemški meji. Tako smo tudi storili. Dne 29. oktobra zvečer smo se na veliko presenečenje mojih staršev pojavili na pragu naše hiše v Pristavi ob Krki, Nemcem tik pred nosom. Ti so takrat v sporazumu z Italijani na gosto zasedli mejo vzdolž Krke od Kostanjevice do Bušče vasi.

Za dobro zagrnjenimi okni in z budno stražo smo se pričeli posvetovati in pripravljati za prihodnje dni. Nazadnje smo uvideli, da so naša življenja odvisna predvsem od zanesljivih ljudi na terenu. Zato smo povabili na posvetovanje mojega očeta in sosedo Franca Baniča. Zanju smo vedeli, da sta najbolj zanesljiva, saj sta že celo leto sodelovala z OF.

Vedeli smo, da moramo pohiteti, saj smo dobro poznali sovražnikove navade in njegovo gibanje. Tako smo vedeli, da pride naslednjega dne zjutraj v vas bela garda. Upravičeno smo predvidevali, da bodo preiskali vsa gospodarska poslopja v vasi, zato smo si želeli skrivališča izven vasi. Italijani in beli so namreč lahko sumili, da se skrivamo v vasi.

Na pobudo mojega očeta in tovariša Baniča smo se odločili, da se bomo skrili na Baničevi njivi. Na delo je bilo treba takoj. Odšli smo na rob

vasi in začeli kopati jamo na njivi. Po trdem triurnem delu nas je devet mladih partizanov, polnih življenja in trdno prepričanih v srečnejšo prihodnost, skopalo dovolj veliko jamo, da smo se vanjo skrili. Vanjo smo nanosili še slamo in posedli po njej. Oče in Banič sta nas urno pokrila z debelimi bruni, nanje nasula zemlje, vso odvečno zemljo pa razmetala po njivi. Ker pa še vse to ni zadostovalo, je prišel na njivo še Banič s konji. Z brano je prevlačil njivo in tako zabrisal sledove za nami.

Že po polurnem bivanju v tej nesrečni »luknji« nam je zmanjkalo zraka. Hočeš nočeš smo morali z vso silo dvigniti lesen strop z zemlje vred. Vsi zasopli smo lovili z odprtimi usti zrak in se spogledovali, kajti že se je daniilo. Mi pa smo bili na robu vasi, sredi polja...

Spet smo postali breme našima zaščitnikoma. Oče je stal nem in globoko zamišljen pred nami devetimi, med katerimi sta bila tudi njegova dva sinova. Predložil nam je, naj bi se razdelili v dve skupini. Ena naj bi se skrila na Baničevem, druga pa na Kuntaričevem seniku. Tako smo tudi storili. Ko se je že daniilo, smo skopali skoraj pet metrov globok rov v seno.

Zmučeni od neprestanih pohodov in celonočnega dela smo kmalu pospali. Prebudilo me

je glasno govorjenje. Po krajšem prisluškovanju sem razločno slišal, kako je belogardist kričal na gospodarja Baniča: »Povej, kje imaš skrite partizanske bandite?« Tovariš Banič pa mu je hladnokrvno odgovorjal: »Jaz jih nimam, če jih najdete pod mojo streho, me lahko ustrelite.« Banič je veljal za poštenjaka in so mu belogardisti verjeli in niso preiskovali senika. Tako je za nas minila prva nevarnost.

Ne dolgo zatem sem iz senika razločno videl in slišal skupino belih z njihovim poveljnikom Fistrom, mojim nekdanjim učiteljem. Na dvorišču so zasliševali mojo mater in hoteli vedeti, kje sva midva z bratom. Fister je spraševal, kje ima svoje »partizanske smrkavce«. Mati mu je odločno odgovarjala, da njeni sinovi niso smrkavci. Fister jo je, jezen zaradi njenega obnašanja, začel pretepati in ji groziti, da bo ukazal zažgati hišo. Svetoval ji je, naj začne nositi iz hiše premičnine. Tudi v tem ga mati ni hotela ubogati, kar ga je le še bolj razjezilo. V jezi je ukazal, naj njegovi vojaki zažgo hišo partizanu Čučniku, kar so takoj napravili. Medtem ko je v vasi gorelo, so Nemci poklicali Fisterja in mu prepovedali v vasi še nadalje požigati. Takoj je moral Fister s svojimi zapustiti vas.

Tako smo bili zaenkrat rešeni. Toda v prvem mraku smo zvedeli, da so beli aretirali mojega očeta. Oče je namreč čevljaril pri kmetu Pešču v sosedni vasi Dobrava. Kakor hitro so to zvedeli domači belogardisti, so ga takoj pričeli iskati. Izledil ga je Miha Strahinič in to naznanil svojemu poveljniku »Becu«, partizanskemu dezertarju. Ta je očeta dobro poznal in ga je takoj spustil. To pa ni šlo v račun domačim belogardistom, ki so ga ponovno aretirali. Med temi so bili sami domačini: Franc Prah, Ivan Gramc, Franc Žugič, Franc Gramc in še nekateri. Oče je moral v italijanske zapore v Ljubljano, kjer je bil v Belgijski vojašnici zaprt 6 tednov kot ta-

lec, potem pa so ga poslali v internacijo v Italijo, od koder se je vrnil šele 1944. leta.

Nas devet pa je sklenilo naslednjo noč oditi, da bi se čimprej našli z drugimi na dogovorjenem kraju. Nismo imeli sreče. V jutranjih urah 5. novembra smo v vasi Stari grad naleteli na močno italijansko kolono. V tem nenadnem srečanju so Italijani ujeli Toneta Gerdoviča in Ivana Jeniča ter ju takoj ustrelili. Nam sedmim pa je uspelo pobegniti. Prispeli smo na osamljeno domačijo,

last našega aktivista Franca Dragana v Mladjem.

Zelo smo bili veseli in zadovoljni, ko smo tam našli nad 40 zbranih tovarišev s komandantom Dušanom na čelu. Pričelo se je pozdravljanje in veselo pripovedovanje o doživetjih med ofenzivo. Obžalovali smo padle tovariše, obljubljali maščevanje in obsojali vse tiste, ki so se sami vdali sovražniku. Sovražna ofenziva pa je bila že za nami, pred nami pa mnogo obetajoča prihodnost.

Leopold Deček

Gumb na železni nitki

DNEVI v taborišču Dachau meseca decembra 1944 so bili zelo uničujoči. Vse mogoče so si izmišljali esesovci, da bi nam pripravili čimveč trpljenja, čimveč mučenja. K njihovim metodam pa sta svoje dali tudi uničujoča dachauska megla in oster mraz, ki je sekal skozi preperele zebraste obleke čisto do krvi. Da, bili so hudi meseci, pomanjkanje pa tako, da smo se komaj držali na nogah. Krematorij je požiral mrličje in iz dimnikov onkraj žice se je močno, močno kadilo.

V večerih, ko smo popolnoma onemogli pridrsali z dela izven taborišča v svoje barake, nismo smeli vsaj malo v zavetje mrzlih sten, temveč smo morali še obvezno »promenirati« po lagerski cesti. Obvezno, so rekli, da bomo bolje spali ... Spali? Kje? Na mrzlih pogradih v sobah, ki so bile mrzle, kajti z oken so pobrali okenske okvire. Zaradi svežega zraka, so rekli, da bomo tudi ponoči na svežem zraku. Sveži zrak? Kje pa, saj je bil poln dima iz dimnikov iz krematorijev, poln vonja po kosteh ...

Ne, vsemu temu ni bilo moč uteči, se ni bilo moč izogniti, kajti stražarji na visokih stolpih okoli taborišča in z elektriko nabita žica so preprečevali pobeg ... In tako smo tistega večera z lesenimi cokljami podrsavali po poledeneli taboriščni cesti. Kdo ve, kje so bile tedaj moje misli, ko je nenadoma obsvetila moj obraz

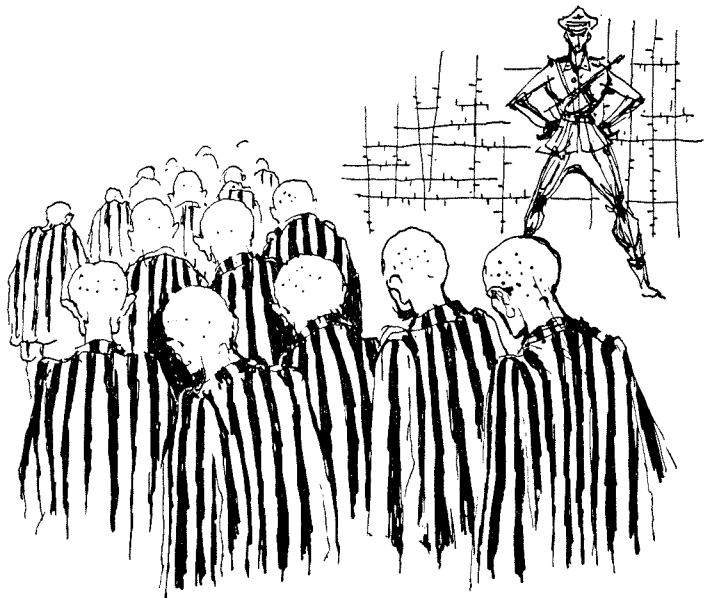
baterijska svetilka. Zdrznil sem se, pogledal navzgor: pred mano je stal esesovec in mi svetil v obraz.

Samo delček sekunde sem zamudil, ker se nisem spomnil, da bi moral takoj z brezlase glave sneti kapo, se postaviti v mirno držo in čimbolj glasno povedati svojo številko, in že mi je esesovska roka zbila z glave kapo. Pravzaprav me je popolnoma predramil šele udarec s palico, ki sem ga čutil na glavi, in šele tedaj sem se postavil v mirno držo. Na številko, ki naj bi jo takoj povedal,

pa sem še pozabil. In to je bilo esesovcu dovolj.

Kajti tedaj je z debelo orokavičeno roko segel proti moji zebrasti bluzi in potegnil za gumb. Suknjič namreč na vrhu ni bil zapet. Potegnil je za prvi gumb, za drugega in za tretjega. Nobenega ni mogel utrgati. Snel je rokavico in znova ponovil postopek, začel pri prvem gumbu. Še nekaj je zaklel in z vso silo vlekel znova za prvi gumb. Malodane z vso močjo se je oprl in končno le odtrgal gumb. A ne nitko, s katero je bil gumb pritrjen, temveč gumb z blagom vred. In potem je zaklel ter posvetil z baterijo na izpušeni gumb ...

In v hipu sem bil popolnoma prepričan, da bo zaradi tega gumba najhuje, kar more biti. Pred dnevi sem namreč izgubil dva gumba oziroma ugotovil sem, da mi jih je nekdo zmaknil. Pa sem izven taborišča »organiziral« dva druga. Nisem pa mogel najti niti igle niti niti, pač pa sem »organiziral« košček žice. In zato sem z žico »prišil« ne samo dva na novo »organizirana«, temveč tudi tretji gumb. Zato, da mi jih nekdo spet ne bo kdaj »izpeljal«. In vse to mi je zdaj, ko sem stal pred presenečenim esesovcem, ki je ugotovil mojo predrznost, živo stopilo pred oči ...

A silna brca me je spravila na tla, udarec s škornjem pa mi je naredil veliko buško na glavi. Na mrzlih tleh sem skušal zakriti glavo pred novimi in novimi udarci, pa ni šlo. Pomagal si je s svetilko ter gledal, da me je s škornjem le zadel v glavo. In tulil in renčal je name, kot bi bil obseden, ter zahteval, naj se takoj dvignem. Počasi sem vstajal in si z roko zadrževal kri, ki je kapljala iz nosa. Okoli mene ni bilo nikogar več — vsi tovariši so odšli in ostal sem sam z esesovcem. Komaj sem dobro vstal, me je znova podrl na tla. To se je ponovilo nekajkrat in bilo mi je že vseeno, kaj se bo znova zgodilo z mano. In ko sem spet vstal, je esesovec vlekel iz žepa svinčnik ter zahteval, da mu povem svojo številko. Sam je ni videi, ker je bil suknjič polvaljan in številka bela od snega.

In prav ko sem mu hotel povedati številko in ko je esesovec skoraj izvlekel iz žepa tudi beležnico, so presunljivo zatulile sirene. Bolj kot meni, je planila kri v glavo esesovcu, ki ni imel niti toliko časa, da

bi me znova vprašal za številko, niti, da bi mi dal brco, temveč je v dolgih skokih odšel proti izhodu iz taborišča...

Dolgo so tega večera tulile sirene, dolg pa je bil tega dne tudi zavezniški letalski napad na nemška mesta. Pa si nisem tega večera želel samo, da bi letala razrušila nemška mesta, temveč tudi, da bi zbombardirali komando taborišča Dachau. Kajti bal sem se, da bi me kdaj prihodnjič morda pri apelu spoznal tisti esesovec in tedaj bi gotovo drugače obratunal z mano. Na srečo me nikoli ni več iskal in tudi jaz ga nisem več videl.

Le takoj sem zamenjal »nitke« na svojih gumbih. Namesto železnih »niti«, sem gumb pripel z debelejšo vrstico, ki sem jo snel z lesenih cokel. Gumbi so bili pred esesovcem sicer na varnem, zato pa so mi cokle venomer uha-jale z nog... *Bojan Ajdič*

Pot k partizanom

MAJ MESEC leta 1942... V žitu med zadnjimi hišami v Stožicah sva z Breznikovim Marjanom leže tiskala listke z gesli in znaki OF. Nestrpno sva pričakovala Slovenčevega Nika, ki je kmalu prišel. Obvestil naju je, da gremo naslednji dan k partizanom.

»Fantje, gremo,« je rekel. »Dovolili so nam, da gremo k partizanom.« Še danes ne vem, kdo je dovolil. Najbrž terenski odbor OF. Že samo vprašanje o tem, kdo je dovolil, bi takrat pomenilo hud disciplinski prekršek. Pohitela sva s tiskanjem, Niko pa nama je dajal navodila za odhod. Nahrbtnika naj bi ponoči prinesla na kraj, kjer sva tiskala. Niko naj bi ju ponoči s triciklom odpeljal dalje. Midva naj bi bila naslednjega dne ob petih popoldne v Tomačevskem gozdu, kjer naju bi Niko počakal.

Tako je napočil dan, ko bi se pridružil tudi jaz borcem za svobodo. Od doma sem odšel v vsakem pogledu, razen v mojih notrajnih občutkih, kot bi šel na kratek sprehod ob Savi. Ko sem prišel v Tomačevski gozd, sta me Niko in Marjan že čakala. Takoj smo odšli proč, toda ne daleč. Zavili smo v hišo št. 11 v Jaršah, seveda tako, da nas nihče

ni videl. Gospodar Jernej Semrajc nam je pojasnil, da bomo morali nekaj časa čakati in nas je zato peljal na hlev v seno. Tam smo našli že nad 40 tovarišev z Ježice in iz Ljubljane, ki so bili prav tako kot mi trije namenjeni k partizanom. Med njimi sem jih našel nekaj, s katerimi sem bil še prejšnji večer v družbi, pa nismo niti slutili drug za drugega, da smo člani OF in da se bomo tako hitro srečali na poti k partizanom.

Čakali smo vrnitve skupine tovarišev, ki je imela zvečer nalogo, vreči bombo v karabinjersko postajo na Ježici. Zaradi tega smo odšli iz Jarš šele pozno zvečer, okoli enajstih. Pred odhodom nas je gospodar poklical v klet, kjer je imel spravljene naše nahrbtnike. Med nas je razdelil tudi večjo količino tobaka in hrane, nato pa smo v koloni po eden izginili z vodnikom v noč.

V največji tišini smo stopali proti Savi. Šele vzporedno z letališčem smo se odlepili od Save in zavili proti Vevčam. Kazalo je, da bomo prišli na cilj brez ovir, toda nalezli smo spotoma na Italijane.

»Stroga tišina!« je šlo šepetaje povelje po naši koloni. Pred nami je bila železnica iz Ljubljane proti Zagrebu. Nato: »Hitro

naprej!« Že smo bili čez železnico, toda tamkaj smo obstali. Vodnika, ki bi nas peljal dalje še ni bilo na dogovorjenem kraju. Nekaj časa smo tamkaj stali in se polglasno pogovarjali. Nekateri so bili tako neprevidni, da so celo kadili. Tedaj pa je na nas začela streljati italijanska patrulja. Stekli smo naprej in v levo, kakor se nam je pač trenutno zdelo bolje. Samo pet med nami jih je imelo puške. Nismo dolgo tekli, ko smo naleteli na železnico, ki vodi proti papirnici, na njej pa na drugo patruljo, ki nas je brez obotavljanja primerno sprejela z ognjem iz pušk. Kmalu je pokalo ob vsej dolžini železnice in iz vseh bunkerjev okoli Ljubljane. To je bilo tudi za nas preveč. Obrnili smo se in spet bežali, nato pa smo se razkropili.

Na obzorju se je že daniilo, mi pa smo še vedno motovili med progo, papirnico in Ljubljano. Nismo vedeli, kam zdaj, veliko pa jih ni vedelo niti to, kje smo. Nas pet, med njimi tudi Zatlerjev Janez z Ježice, z eno celo puško, napol vojaško oblečeni in z velikimi nahrbtniki, smo se ob zori zatekli na dvorišče gostilne »Pri Kuharju«. Sklenili smo, da se bomo do večera skrili v velik kup listja. Tako smo tudi napravili. Da je bil naš sklep zelo nespameten, nam je kmalu dokazala gospodinja. Na našo srečo nas je opazila že zelo zgodaj — pravzaprav ne nas, ampak naše noge, ki so molele iz listja — nas napodila iz listja ter nas skrila na hlev v seno. Zarili smo se v najbolj skrit kot podstrešja in od tam prisluškovali, kaj se godi in kaj govorijo ljudje na dvorišču. Imeli smo res srečo, da smo naleteli na tako hišo. Gospodinja nas je dobro hranila, celo suhega mesa nam ni manjkalo. Ves čas nas je tudi obveščala, kaj se godi v Vevčah in okoliških vaseh. Popoldne nas je eden

izmed aktivistov s tega področja obvestil, da Italijani preiskujejo vse okoliške vasi in da lahko preiščejo tudi Vevče. Zato nas je drugega za drugim odvedel v neke koprive za papirnico, kjer smo srečno dočakali noči.

Medtem ko se je nas pet skrivalo na hlevu »Pri Kuharju«, so drugi naši tovariši ostali v žitu. Kasneje mi je v Šercerjevi brigadi tovarišica Sonja, ki je takrat bila še doma in je stanovala blizu tega kraja, pripovedovala:

»Gledam zjutraj skozi okno in zagledam glavo, ki moli iz žita in se spet skrije. Tako ena, pa druga in tretja. Takoj sem vedela, da je to v zvezi z nočnim streljanjem in sem hitro obvestila našo organizacijo.«

Terenska organizacija je res uspela zbrati vse nas, kar je skoraj neverjeten uspeh, ki je omogočil, da smo zvečer brez izgub odšli naprej.

Zgodaj zvečer so nas s čolnom prepeljali čez Ljubljanico. Na drugi strani smo se prešteli in krenili dalje. Govorili in kadili pa med potjo nismo več, čeprav nam vodnik tega ni prepovedal. Do II. grupe odredov je bilo še daleč, mi pa smo želeli, da bi bili čimprej v organizirani partizanski enoti.

Pred dnevom nismo uspeli priti čez dolensko železnico. V nekem gozdičku smo predanili in v popolni tišini pričakali noči. Podnevi so nam spremljevalci pobrali osebne dokumente, izbrali smo si partizanska imena, ki smo jih od tega časa dalje morali obvezno uporabljati. Še ena noč hoje, še en dopoldan in prispeli smo v veliko taborišče II. grupe odredov pri Muljavi. Po prihodu so nas nahranili z znanim partizanskim močnikom. Pregledal nas je zdravnik, nato pa so nas razporedili po bataljonih in četah.

Franc Dobovšek-Zdenko

Dosegli smo, kar smo hoteli

HUDO JE bilo v tistih časih, ko so se po cestah potikali brezdomci in brezposelni v celih gručah. Bila je kriza, dela ni bilo. Kapitalist je delil tako tenke režnje kruha, da bi se skoznje videla Uršlja gora.

V družini sem bila najstarejša. Za menoj je prijkalo na svet še devetero lačnih ust. Nisem bila še stara 14 let, ko

sem končala meščansko šolo, polna upov in želja, revna pa tako, da me je bilo sram priti na zaključek šole, na malo maturo. Skoraj dva meseca sem stikala za zaposlitvijo. Imela sem še srečo. Dobila sem »delo« v tekstilni tovarni »Ornik in Mitrovič« v Otiškem vrhu. Čeprav sem imela iz strojepisja in knjigovodstva v

šoli odlično oceno, sem dobila zaposlitev kot delavka v navijalnici in še srečna sem bila lahko. Vsak dan so odklanjali na desetine deklet. Mislinjska dolina ni imela industrije, kmetijstvo je životarilo, kar naprej je pel na kmetijah oben.

Dela na navijalnem stroju sem se hitro privadila. Tudi

druga dela sem morala poskusiti še v preizkusni dobi. Prvih 14 dni nisem dobila ob izplačilu niti dinarja. Kasneje sem zaslužila komaj za žgance in črno žitno kavo. Od doma sem si prinesla včasih lonček masti. Sicer pa teh prvih 14 dni v tovarni ne bom nikoli pozabila. Tri dekleta smo skupaj hodile v tovarno, na vsako stran, tja in nazaj, po tri ure hitre hoje...

Potem sem dobila pri »mrzli teti« še bolj mrzlo kamro. Za sosedo sem imela kokoši. Zajtrkovala sem vedno le zabeleženo kašo. Z dela sem prihajala utrujena. Posebno napor na je bila nočna izmena. Po dnevi je bilo treba pomagati pri delu na kmetiji. Nikoli ni bilo dovolj narejenega.

Prišla je zima leta 1934. Mrzla in ostra, strašna zame. Zaslužek je bil boren, čeprav smo delale na akord. Počasi sem spoznavala, da bolj hitim, manj zaslužim. Po skladiščih so se kopičile bale neprodanega blaga. Kriza je dosegla vrhunec. Lastnika sta začela delavke odpuščati, drugim pa nizati mezde. Po državi pa se je začel širiti val stavk.

Stavka pa se ne more roditi čez noč. Vse mora biti pripravljeno in to zelo tajno, da za priprave ne izve prehitro delodajalec, ki bi naglo ukrepal ter odpustil organizatorje.

Med nami v navijalnici je vladalo mučno vzdušje. Predelavec Hofer, suha glista zelenkastih oči, je grdo ravnal z delavkami, ki niso bile z njim dovolj prijazne, ki mu niso bile na uslugo. Pri obračunavanju akorda je navadno njemu prijaznim delavkam prištel nekaj kilogramov izdelkov na škodo drugih. Tega mi je bilo dovolj. Vsa ogorčena sem odšla k obratovodji Wocazseku in mu povedala, da tako ne sme delati, da želimo poštene odnose. Obratovodja je bil po narodnosti sudetski Nemec. Rekel mi je: »Mala, saj greš lahko domov, če ti kaj ne ugaja...« Ko sem odhajala od njega, sem se morala razjokati. To pa sem lahko storila le na stranišču. Tam sem se srečala z organizatorjem kasnejše stavke Karlom Müllerjem. Vse sem mu povedala. Bled,

visokorasel fant, ki mu je napravil malce dolg nos ob prvem srečanju nekam smešen videz, me je pozorno poslušal in mi svetoval: »Točno si zapiši vsak kilogram izdelane preje. Isto organiziraj tudi pri drugih poštenih delavkah. Imeti moramo ‚corpus delicti‘.«

Včasih smo se potem srečevali po trije in se v nekaj minutah seznanili z najnovejšimi prilikami, pa tudi svetovne dogodke nam je Müller razlagal. Takrat sem bila stara šele 15 let. Toda zdi se mi, da je tovariš Müller opazil, kako v meni kar gori sveta jeza ob vsaki novi krivici v oddelku. Čedalje več mi je zaupal in me seznanil z drugimi kasnejšimi organizatorji stavke. Spominjam se, da je nekdo v to ožjo skupino prinesel Marxov »Kapital« v nemščini. Sposodila sem si ga in ga skušala razumeti. Bila pa sem vsa krhka in lačna ter v teoriji nisem prišla daleč, saj nemški nisem razumela. Posamezni odlomki Marxa pa so se mi vseeno vrezali v spomin. Pač pa je stvarnost nakazovala, kaj moramo delati. V delavsko organizacijo je bila včlanjena že več kot polovica delavstva, postopoma pa smo pridobivali še ostale.

Krvice so se kar naprej ponavljale. Rasle so, kot bi stare dobivale mlade. Tudi tkalci, sukalci na krožnih in navijalci na navijalnih strojih, snovalke — vsi so postajali vedno bolj razdraženi.

Bilo je ob času žetve. Čisto jasno se spominjam, da je tisto jutro medlo sijalo sonce izza nagrmađenih oblakov na tesno tovarniško dvorišče, nagrmađeno z zaboji, na Šentpeter in obronke nad tovarno. Na stopnicah me je srečal zaupnik iz tkalnice in mi rekel: »Marija, danes... Pridi ob desetih v kotlarno.« Mislim, da sem zardela do ušes. Točno sem vedela, čemu me kličejo.

Na sestanku sem zvedela vse. Da so zaupniki skušali doseči podpis kolektivne pogodbe že prej na miren način. Ni uspelo in zato da bomo danes začeli stavkati. Hkrati bo to manifestacija v boju za delavske pravice, ker že povsod stavkajo. Tako nismo ne prvi ne zadnji...

Od Müllerja sem dobila nalogo, naj vse poštene sodelavke pripravim, da bodo točno ob 11.45 ustavile stroje in tudi stroje tistih, ki ne bi hotele stavkati. Samo poldrugo uro časa smo imele. Kakor bi nekaj slutil, je po navijalnici kar naprej postopal zelenec Hofer, se nasmihal svojim prijateljicam, druge pa mrzlo motril s svojim ledenim pogledom. Šele proti enajsti se je odstranil.

Hitro sem začela pripovedovati sodelavkam o našem sklepu. Nekatero sem samo obvestila, ker so bile že prej pripravljene na stavko. Bližala se je napovedana ura. Stroji so brneli vedno bolj tiho, navijalke smo že ustavile. Žene in dekleta so kar žarele od pričakovanja. Bile pa so tudi take, ki so kot divje stekle k Hoferju in ga obvestile, kaj se godi. Ves siv v obraz je prirogovil naravnost k meni in zavpil v nemščini: »Kaj delaš, ti mala prekleta...«

Takrat je zateglo zatulila sirena, trikrat zaporedoma, kakor za požar, opominjajoče. Iz tkalnice so se že vsipale cele gručice tkalcev na dvorišče. Rotacijsko kolo sredi delavnice, ki služi za pogon transmisij, se je počasi ustavljalo. Obmirovala je že vsa spodnja tkalnica. S tremi sodelavkami sem ostala v tovarni, da bi spravila na dvorišče še tiste, ki so hotele ostati izven stavke ali pa so podpirale Hoferja. Nazadnje je moral na dvorišče tudi sam Hofer. Seveda je bil o stavki takoj telefonično obveščen tudi lastnik, oziroma oba solastnika, ki sta imela pisarno ob Mezi. Pa tudi orožništvo je že prihajalo na prizorišče.

Zgrnili smo se okrog voditelja stavke v vročinski napetosti. Tovariš Müller je stopil na zaboj ter govoril in govoril. Vsaka beseda je zadela v živo. Pozival je sodelavce na odkrit boj z izkoriščevalci, vabil delavce k solidarnosti z vsemi delovnimi ljudmi sveta. Znal je tako govoriti, da smo, lačni in polni gneva, čedalje bolj glasno pritrdjevali, vzklíkali in stiskali pesti. Bili smo pripravljene stavkati vse dotlej.

dokler ne dosežemo zboljšanje položaja za vse nas.

Kmalu je pribrnel avto z obema solastnikoma, ograjo okoli tovarne pa so zastražili orožniki z bajoneti na puškah. Toda bili so kaj nemočni v primerjavi z množico delavcev in s silo, ki je vrela iz nas.

Prvi je poskušal pomiriti stavkajoče solastnik Ornik s prijaznimi besedami. Dejal je, da je tovarna v silno kritičnem položaju, morda jo bo treba celo zapreti. Dolina je lahko sploh vesela, da ima njegovo tovarno. Takrat je bilo v Mislinjski dolini le nekaj tovarn z manjšim številom delavcev. Trudil se je dokazati, da k dosedanjim mezdam ne more ničesar primakniti in obljuboval, da se bo potrudil sproti odpraviti vse nepravilnosti in krivice. Množica pa je mrmrala. Le nekateri posamezniki so hoteli nazaj k strojem ob grožnji, da bodo drugače odpušteni. Organizatorji stavke pa so že zastražili vhodna vrata in niso pustili v tovarno nobenega stavkokaza. Spet je povzel besedo tovariš Müller. Ovrigel je izjave solastnika in vztrajno dokazoval, da gre v tem primeru le za skrajno nujne zahteve delavcev, ki s svoje strani razumejo položaj po svetu.

Z delavci se je hotel pogovoriti tudi drugi solastnik Mitrovič. Ta je poskusil drugače, z grožnjami. Stavkokazom je obljuboval stalno zaposlitev. Drugim je grozil, da bodo že videli, kaj se pravi stavkati.

Počasi je pričelo rositi. Dež je prijal stavkajočim, saj jim je hladil vročična lica. Mitrovičeve besede so delovale kot olje na ogenj. Medtem ko je Ornik z mirnim nastopom in skromnimi obljubami skoraj uspel prepričati ljudi, da stavka morda le ni edino pravičen način za doseg pravic, je Mitrovič požel pravo burjo negodovanja.

Oba družabnika sta nato nekaj časa na tihem govorila med seboj v nemščini. Müller je bil na to že pripravljen in jima je tudi v nemščini odgovoril, zatem pa tudi jasno zahteval, naj bo v tovarni občevalni jezik slovenski. Prej se je zaradi nemških predelav-

cev in mojstrov precej nemškutarilo.

Ob tovarniški ograji so se začeli zbirati svojci stavkajočih. Nekateri so prinašali kanglice z malico, da bi se svojci okrepčali. Razpravljanje je trajalo do poznega večera. Tekstilci so še vedno vztrajali pri vhodnih vratih v obrat, zunaj pa so orožniki »varovali«¹ javni red in mir. Najbrž so se zbal, da bi ti skromni in drugače tako potrpežljivi ljudje, kakršni so bili delavci, preplavili Mislinjsko dolino s svojo revolucionarnostjo.

BILO JE julija 1944. Po cesti od Ribnice proti Ljubljani se je pomikala dolga kolona sovražnikovih oklopnih vozil in tovarnjakov. Spremljali so jo domobranci. Ob vsakem našem gibu ali šepetu so prišli za puške.

Na tovarnjaku se nas vozi 15 političnih zapornikov, nekaj civilistov, ki brezbržno gledajo na pot pred seboj, ter 10 do zob oboroženih domobrancev, večinoma domačinov. Čeprav je delavnik in dopoldanski čas, nikjer ne vidiš ljudi. I.e na oknih hiš ob cesti se včasih rahlo odgrne zavesa. Mogoče materine oči iščejo v tem pošastnem spredu ljubljani sinov ali hčer in obraz...

V daljavi se od časa do časa zasliši strel iz puške. Poznamo partizanske strele po zvoku. Petnajst parov oči se spogleda in iz petnajst src se sliši isti vzdih. Neko mlado dekle, morda staro komaj petnajst let, šepete pesem: »Hej brigade, hitite...«² Drugi ponavljamo za njo besede v mislih.

Domobranec se s krvoločnim pogledom zareži proti kabini:

»Ustavi, nekaj teh partizanskih k... je treba pospraviti!«³

Avto se ustavi. Domobranec Dančen iz Dolenje vasi, ki je bil poveljnik skupine na našem avtomobilu, kriči, krili z rokami, se zaklinja pri bogu in Rupniku, da nas bo pobil kot pse. Tudi z naše strani nekdo odgovarja:

Razšli smo se še le pozno ponoči. Tovarna je še vedno molčala. Nad Šentjanžem in Otiškim vrhom so se nagrmadili temni oblaki, pomalem se je bliskalo. Po dolgih letih, prvič po koroških obrambnih bojih, se je delavstvo začelo zavedati svojih sil.

Naslednjega dne smo v Pridgarjevi gostilni sklepali s podjetnikom kolektivno pogodbo, ki nam je prinesla delno izboljšanje pogojev. Toda že pri teh drobtinah smo imeli občutek zmagovalca.

Marija Hriberšek

Rojakov udarec najbolj boli

»Postrelite nas lahko, saj nas imate tukaj. Vendar vas je strah; že toliko prelite krvi kliče po maščevanju...«⁴ Nato se kolona premakne naprej, naša srca pa utripljejo še močnejše.

Pridemo v Ljubljano. Kolona se spet ustavi na bloku. Tudi tam stoji domobranec-domačin, Kozinčev Jože z Zapotoka. Domobranci, ki so se pripeljali z nami, se z njim pozdravijo in spregovorijo nekaj grdih opazk na naš račun...

»No, kaj ste pripeljali dobrega?«⁵

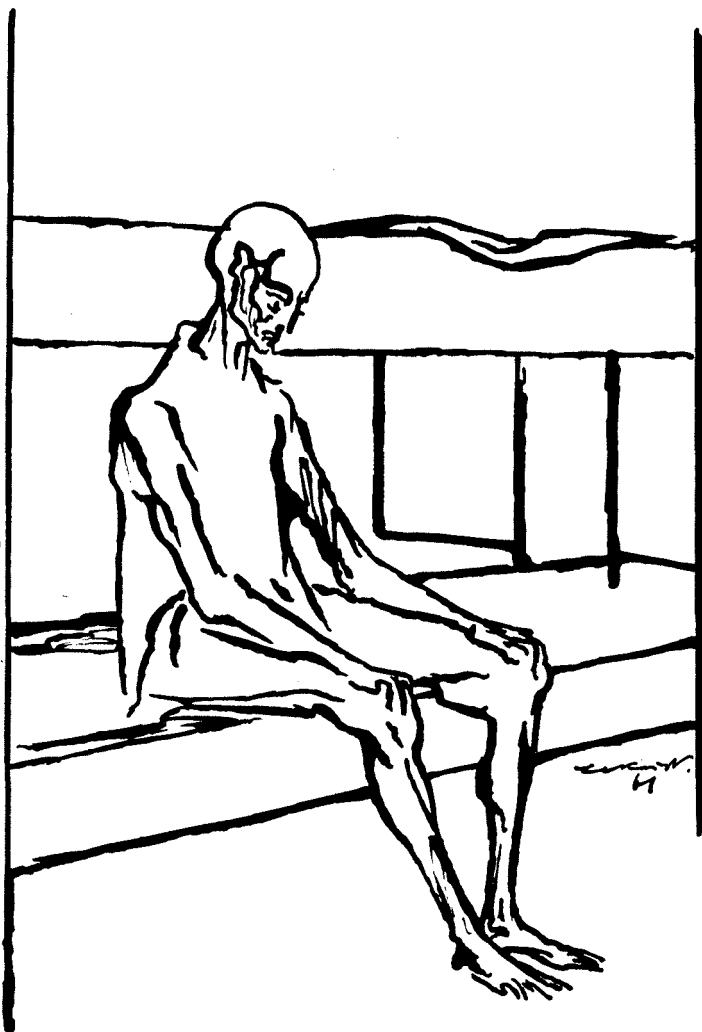
»Moko nularico z osvobojenega ozemlja...«⁶

Spogledamo se. Saj res, od cestnega prahu smo popolnoma beli, zato nas primerjajo z moko. Iz naših oči odseva gnev. Odgovorim jim:

»Seveda moko nularico z osvobojenega ozemlja, ker je na okupiranem nimate.«⁷

Spet se vrstijo psovke in žaljivke. Matjažev iz Brež se junaško izusti: »Prasica, vrgel te bom v Ljubljano, da te bodo požrle ribe.«⁸ Ves čas od Ribnice do Ljubljane je pazil na vsak naš gib...

Odpeljejo nas v sodnijske zapore, v sobo št. 35. Hrana je slaba, vsak dan zasliševanje, sprehod po dvorišču. Po celotredenskem čakanju me s skupino odpeljejo v policijske zapore na Poljanski nasip. Tu je še slabše, hrana še slabša kot

Vladimir Lakovič: Premišljevanje. (Iz ciklusa risb »Koncentracijsko taborišče«, ki je zanj slikar prejel II. Kajuhovo nagrado za leto 1961)

na sodišču. Vsak dan dvakrat pa tudi večkrat zarožljajo ključi. Štetje in ugotavljanje navzočnosti. Velikokrat nas še ponoči že iz tako mučnega sna zdrami rohneči Simonov glas. Prej kot v eni minuti moramo biti zbrani na dvorišču. Skoraj vsi smo le v spodnjem perilu. Pogled na skupino jetnic je strašen. Po telesu jim vidiš samo otekline in podplutbe. Ženske se onesveščajo. Toda močne noge Simona, Hlebca, Jenka in drugih jih z brkami spravijo na noge. Brcajo tudi nas, ki smo toliko močne, da

še stojimo na nogah. Nismo več ženske, ampak le še cunje, ki si z njimi brišejo krvoloki svoje škornje. Roke se nam same od sebe krčijo v pesti. V nas je toliko volje, moči, tovarništva, ljubezni in upanja v partizansko zmago, da vsa ta ponižanja prenašamo brez tarnanja. Le vzdih: »Prekleti psi!« gre od jetnice do jetnice.

V nočnih urah nas vozijo na zasiljanja. Ponoči, ker jih je podnevi sram javnosti, ponosne in neuklonljive Ljubljane. Vozijo nas v kletkah kot zveri, kot klavno živino. Ljubljane

ne poznam, zato ne vem, kje smo se ustavili. Nekaj odurnih besed iz ust policistov in že zavijemo v neko dvorišče. V kletne prostore vodijo stopnice. Luč gori, telefon zveni, bunkerju podobni prostori, podobni tunelu ali podmornici, nas sprejmejo. Stene popolnoma gole, tla iz betona. Še bolj pošastno siiko daje prostoru curljanje vode. Kje smo? Ali nas hočejo počasi umoriti? Posedemo na gola tla, čakamo, čakamo dolgo. Saj mora biti že dan, vendar ga ne vidimo. To si mislimo po izmeni stražarjev. Govoriti ne smemo, gledamo le gole stene, kjer mrgoli podpisov. Nekje je z otroško roko zapisano: »Smrt faši...« Nekaj napisov je skupaj z ometom izpraskanih. Ne dopustijo, da bi videli, kaj so zapisali naši predhodniki.

Tudi jaz si zaželim nekaj zapisati. Pri roki nimam nič. Stražar prižge cigareto in odvrže vžgalico. Komaj čakam na priložnost, kdaj jo bom lahko pobrala. Rada bi dokončala začetni stavek: »...zmu — svoboda naro...« Toda ogorek na vžgalici se je izrabil in noče več pisati. Mogoče bo naše geslo dokončal nekdo drug, ki pride za menoj.

Naslonjene druga na drugo malo zadremljemo. Ne za dolgo. Telefon in grob stražarjev glas nas prebudita. Moramo se pripraviti. Po stopnicah nas odpeljejo nekam v I. ali II. nadstropje. Čakamo v dežurni sobi. Okno je odprto, gledamo v drugo sobo. Ne, saj to ni soba, to je mučilnica. Na mizi leži človek, ob njem stojita dva policista in z gumijevkama tolčeta po iznakaženem telesu. Človek je še živ. To povedo klici na pomoč. Stražar, ki me straži, se nasloni na okno in zakriči: »Kaj? Na pomoč? Udari hudiča...«

V očeh se mi zalesketajo solze. Stražar me pogleda in reče: »Tudi tebe čaka podobno. Pogledj, kako se pri nas naslanjamo s partizansko krvjo!«

Nisem slišala, kdaj me je policist poklical. Sedim na klopi in slišim samo glas, ki kliče na pomoč. Šele ko me stražar s puškinim kopitom sune v bok, se zdramim. Ne morem se spomniti, kje sem. Ob pogledu

na sadističen stražarjev pogled se spomnim, da vse skupaj niso sanje, ampak resnica. Pripravljen sem na vse. Stražar me vodi v zaslisevalnico. Za mizo sedi policijski agent. Srce mi vztrepeta. Poznam ga, domačin je, doma iz Otavca pri Ribnici. Ponudi mi, naj sedem. Potem se je začelo...

Ime in priimek, rojstni podatki, podatki staršev, bratov... To je bil šele začetek:

»En brat ti je crknil pri partizanih, drugi je pri bandi, ali ne?« vpraša. Odgovorim mu: »Brat mi je padel kot partizan, ni pa crknil, kot trdite. Drugi brat pa je še vedno pri partizanih v Narodnoosvobodilni vojski, ne pa pri bandi.«

»Že po podatkih sem vedel, s kom bom imel opraviti, vendar sem mislil, da kot ženska ne boš imela poguma za ugovore,« se je zadržal name. In dalje: moje delo, članstvo v SKOJ, KPS, sodelavci in vse drugo. Na vsa vprašanja sem odgovarjala z molkom. Ker je videl, da ne bo ničesar dosegel, je spremenil svoje obnašanje. Iz volka se je hotel spremeniti v jagnje. Nekaj sladkih besed, da me bodo takoj spustili, če priznam svoje delo in povem za sodelavce... Drugače me bodo ustrelili ali poslali v najhujše nemško taborišče. Vse to me ni omajalo. Vztrajala sem, da sem delala za Osvobodilno fronto iz narodnostne zavesti. Spet grožnje, zaničevanje, sramotjenje in zapoved stražarju: »Odpelji jo, naj tudi ona okusi bikovko!«

Spet smo čakali noč, ko so nas vrnili v policijske zapore. Od tam so me s prvim transportom, ki je odšel avgusta, odpeljali v Beljak. Nastanili so nas v taborišču za prehodne zapornike in nas zgnali v neko barako, v nekakšno jedilnico. Dali so nam nekaj brozge, ki so jo imenovali »eintopf«. Ko smo posedle, je prišel poveljnik taborišča. Obleden v gestapovsko uniformo, je začel jezno stopati po jedilnici. V nemškem jeziku je kričal na nas, da smo Slovenci sami banditi, da je treba Slovenijo in Jugoslavijo naseliti z nemškim življem. Obljuboval nam je, da nas bo poslal v taborišča smrti, od koder se ne bomo nikoli vrnile.

Ali je res? Nisem mogla verjeti svojim očem, da je ta človek, ki si je nadel kljukasti križ, po rodu Slovenec, moj rojak, doma iz Dolenjih Laz pri Ribnici. Zdaj se je pisal Smallz, prej pa Smalc. Ali je mogoče, da so med najhujšimi domači izrodki. Ta človek je šel pred vojno v Avstrijo za zaslužkom s suho robo. Tam je dočkal vojno. Obledel je uniformo in odšel na fronto, kjer ga je ranilo. Poslali so ga v zaledje, kjer je pri gestapu.

V taborišču prenočimo. Zjutraj se začno priprave za odhod. Taborišče obišče Kovačev Joža, prav tako domačin. Drži se svojega posla, rešetari. Po prvih besedah, ki jih je izustil s privoljenjem poveljnika Smallza, spoznamo, da je dober človek. S svojo glavo jamči po-

veljniku, da nismo nevarni in naj nas zaradi tega obdrži v taborišču. Smallz okleva, toda že ko stojimo v vrsti pred vrati, nas pokliče nazaj, Vero, Majdo in mene.

Vesela sem, da bom ostala blizu domačih gozdov na slovenski, koroški zemlji. Po drugi strani pa sem žalostna, da bom morala vsak dan srečavati zver v človeški podobi, poveljnika Smallza.

Vdala sem se v usodo. Življenje teče dalje. Dobimo zvezo s koroškimi aktivisti. Kolikor kdo more, dela v korist osvobodilnega gibanja in v škodo okupatorjem. Dne 27. aprila 1945. leta zagorijo kresovi po hribih. Vemo, da slavijo obletnico ustanovitve OF. Smallz nas prepričuje, da pomenijo ti kresovi nemško zmago. Naslednji dan se razširi novica, da je ponoči iz »jägerkasarne« odšlo k partizanom skoraj vse vojaštvo. Veselimo se in si želimo svobode. Ne moremo se vzdržati in vprašamo Smallza, če tudi to pomeni nemško zmago. Nič ne reče, samo pogled ga izda, da je poraz Nemčije pred vrati. Strumno se zasukna na pohabljeni nogi in odide v svojo pisarno.

Me tri: Vera Bregar, Majda Rus in jaz pa smo pobegnile po skrivnih poteh in prišle v Ljubljano prav v času, ko je vkorakala vanjo naša vojska. Na nekem vrtu smo natrgale naročje cvetja in med drugimi tudi me tri pozdravljale naše junake.

Marija Kramar

ZORKA KRAVOS:

ILUSTRIRAL M. DOMINKO

Bengalični ogenj

PRVA NEMŠKA ofenziva nas je na Primorskem spravila v zelo težak položaj, predvsem zato, ker nam je primanjkovalo vodilnega kadra. Priliv novincev je bil namreč tako velik, da so bataljoni rasli kot gobe po dežju. Skoraj vsi interniranci iz italijanskih taborišč so se vključili v partizanske enote na Primorskem. Prišlo je tudi mnogo delavcev iz Trsta, Tržica in Gorice. Razen tega pa še nismo bili vajeni bojev z Nemci, saj smo imeli pred italijansko kapitulacijo opravi-

viti predvsem z italijansko vojsko in fašisti. Ti pa niso bili preveč bojevitni in pogumni.

Zaradi pomanjkanja kadra so tudi mene umaknili s političnega dela na terenu ter me imenovali za komisarja 2. bataljona Gradnikove brigade. Vse bi še šlo, le da nas je bilo v vsem bataljonu, ki je štel okrog 200 partizanov, samo pet starih borcev: komandant, namestnik, dva kurirja in jaz.

Pridružil se nam je tudi starejši možak iz goriške okolice. Zbal se je, da ga bodo

Nemci prijeli in mu požgali domačijo. K nam je prišel kar bos. Vsem se nam je smilil, saj je bila že pozna jesen in v hribih ni bilo preveč toplo.

Bataljon je bil ustanovljen na Otlici na Trnovski planoti tako kot tudi drugi bataljoni. Težkega orožja nismo imeli in nismo bili izurjeni, zato se nismo mogli postaviti proti Nemcem. Zato smo se vsak bataljon zase prebijali skozi ofenzivo, kakor smo vedeli in znali. Tisti, ki so se prebijali z bataljonom, kjer je bil vodilni kader že izkušen in je poznal kraje, je prišel srečno skozi. Dosti pa je bilo takih, ki so mislili, da se bodo lažje prebijali v manjših skupinah. Skoraj vse take skupine so polovili Nemci. Ne pravijo brez vzroka, da sta Čaven in Trnovski gozd grob internirancev.

V našem bataljonu so se začele težave že med prvim premikom proti Kozjim stenam. Partizani so bili sami novinci, zato nihče ni hotel iti v predhodnici. Najbrž so mislili, če si komandant in komisar ne upata iti spredaj, potem bo že kaj nevarnega. Tako nama s komandantom ni preostajalo

drugega, kot da sva ves čas ofenzive hodila v predhodnici. Seveda sva jih zaradi tega po ofenzivi slišala, ker je bilo strogo prepovedano štabu hoditi v predhodnici brez posebne nuje. Ampak kaj, ko drugače ne bi spravila bataljona nikamor...

Ko smo tako prišli ponoči do Kozjih sten, smo tam našli razmeroma varno kotanjo in se tam ustavili, da bi vsaj kakšno uro počivali. Takih počivališč je bilo v tistih krajih zelo malo, ker je italijanska vojska po vseh hribih napravila vozne poti za kamione. Te ceste so po kapitulaciji uporabljali Nemci, ki so lahko prišli z oklopniki do vsakega vrha. Prav zaradi tega, ker so bili Nemci vsepovsod okoli nas, je bilo strogo prepovedano kuriti, še kadili smo lahko le pod odejo.

Nismo še dolgo počivali, morda le četrte ure, ko je ob robu kotanje zažarel močan bengalični ogenj. Kdo ga je prižgal, smo se vsi spraševali. Moja prva misel je bila, zakaj se igrajo z ognjem. Samo ob sebi umevno je bilo, da smo morali takoj zapustiti kotanjo, še preden bi nas Nemci utegnili zasuti z ognjem. Da je to izdaja, ni nihče niti pomislil, ker teh na Primorskem vsaj do takrat še nismo bili vajeni. Za preiskavo ni bilo časa, ker smo prehitro odšli. Hodili smo kar počez po gostem gozdu brez poti. Šele ko smo bili dovolj daleč, po triurni hoji, smo se spet ustavili k počitku. Bivši interniranci, izstradani in izčrpani od lakote v taboriščih, nevajeni hoje, so že omahovali. Sneli smo nahrbtnike in se zavili v odeje. Med pohodom je namreč deževalo, zato smo bili vsi premočeni in premraženi. Počivali naj bi dve uri, potem bi pa do svita spet hodili. Naš cilj je bil Črni vrh nad Idrijo, do tja pa je bilo še zelo daleč. Posebno še, ker nismo hodili po cestah, ampak semtertja po gozdu.

S počitkom pa spet ni bilo nič. Prav tako kot pri prejšnjem počitku je čez četrte ure zagorel bengalični ogenj. Zdaj je postala zadeva jasna. Spoznali smo, da ogenj ni zagorel zaradi nerodnosti ali lahkomišelnosti posameznika, ampak da je delo izdajalca. Toda kdo naj bi bil izdajalec? Kako naj bi to vedeli, ko pa je bil ves bataljon sestavljen iz novincev, ki jih nismo še prav nič poznali. Nastalo je mučno stanje, ko bi lahko vsak posumil v svojega tovariša. Spet ni bilo drugega izhoda, kot da smo se odpravili dalje. Saj bi Nemci ogenj lahko videli prav do Ajdovščine...

Slo je vedno počasneje. Šest ur nepretrgane hoje bi utrudilo še hitre hoje vajene kurirje. Da bi prišli do jutra na Črni vrh, ni bilo niti misliti, zato smo hodili le še kakšno uro, da smo se oddaljili od kraja, kjer smo hoteli počivati. Našli smo primerno goščo grmovja in mladih smrek ter se ustavili, da bi zvečer ob prvem mraku nadaljevali pot. Po celodnevnem počitku bi bili partizani dovolj krepki za nadaljnjo pot.

Sklicali pa smo nekaj zanesljivih internirancev, ker smo se bali, da bi spet zagorel bengalični ogenj. Tudi člani štaba in kurirji smo odšli vsak v svojo smer, da bi odkrili izdajalca, ki bo zagotovo spet skušal z ognjem opozoriti Nemce, kje smo. Posebno še, ker dotlej še nismo nič ukrenili.

Naš ukrep ni bil zaman. Kaj hitro smo zaslišali oster klic mojega namestnika Triglava, ki je presenetil izdajalca, ko se je ta pripravljal zakuriti že tretjič bengalični ogenj. Ko mu to ni uspelo, je poskusil zbežati, pa ga je Triglav brž ujel in ga pripeljal nazaj. Bilo je še temno in nismo takoj mogli ugotoviti, kdo je.

Ko pa sem mu posvetila z vžigalico v obraz, sem se zgrozila. Bil je tisti starejši možak iz goriške okolice, človek, ki se nam

je vsem smilil zaradi starosti in ker je bil bos. Zato smo zanj skrbeli bolj kot za druge. Od tovarišev je dobil copate, ker čevljev nismo imeli. Čeprav smo imeli malo hrane, je dobival večje obroke kot drugi. Pa je bil prav ta človek poslan od Nemcev k nam, da nas bo izdajal. Še dobro, da nam je primanjkovalo orožja in ga on, ki je prišel zadnji v bataljon, ni dobil. Drugače bi nam lahko še kaj hujšega skuhal.

V vsaki vojni, posebno pa v revoluciji, se najdejo izdajalci. Kakor je mož sam povedal, so mu Nemci obljubili sosedovo posestvo, ker je sosed odšel k partizanom. Samo zaradi pohlepa po sosedovem imetju je postal izdajalec, saj je imel sam veliko kmetijo. Najbolj me je prizadelo to, da je stregel po življenju internirancem, ki so se komaj rešili taborišč.

Vso ofenzivo smo morali izdajalca voditi s seboj, zato se je ponudil neki Avstrijec, da ga bo stražil. Ta človek je dezertiral iz nemške vojske na goriški fronti. Ta Avstrijec, tujec, je stražil izdajalca s tako vnemo in sovraštvom, da nekaj podobnega nisem videla še nikjer.

Po ofenzivi, ko smo se vrnili na Otlico, pa je prišel tudi za izdajalca čas obračuna.

Poglavitna opora Narodnoosvobodilne vojske je bilo organizirano zaledje — naše delovno ljudstvo, ki je pod vodstvom KP in OF vsestransko pomagalo partizanom. Na sliki vidimo mater in hčerko v Belci ob Kolpi (1944). Mati prede volno, hčerka pa plete nogavice za partizanske borce

Pogleda sta se srečala

VSEPOVSOD je ležal debel sneg. Še posebno v odročnih hribih.

V tistih januarskih dneh je po štajerskih in koroških hribih že petnajst dni divjala hajka. Kaj hajka, prava ofenziva! Ljudje in živali, vsi so želeli konca. Ne samo preganjanci, temveč tudi preganjavci. Človeške sile so potekale!

Nemci so bili na smučeh. Pa ne vsi. Zato je bila v teh dneh tudi preganjavska noga težka, obleka mokra, roke prezeble, želodci oslabei. In to kljub polnim nahrbtnikom konzerv in napolnjenim čutaricam za pasovi! Sicer pa je tudi njim končno začelo primanjkovati hrane.

Skupina terencev, v kateri je bila tudi mlada Silva, se je usidrala tik pod prisojnim vrhom močno zasnežene gore. Že tretji dan niso imeli kaj za pod zob. Silva, skoraj še nezrela deklica, je to prenašala edino še iz zavesti. Oslabela je in noge v kolenih so se ji nevarno šibile. Zato ji je bilo več kot prav, ko so se ustavili na tem visokem pobočju, kamor Nemcev nemara le ne bo. Sicer pa je pogon trajal že petnajst dni.

Še včeraj je gorelo v njej upanje, da bodo použili kaj toplega in vsaj delno napolnili prazne želodce. Plazili so se okoli hribovskih kmetij in oprezali. Okoli znanih in neznanih, zanesljivih in nezanesljivih. V tej stiski bi vzeli, kjer bi pač kaj dobili. Vse je namreč kazalo, da so se Nemci resno namenili odtrgati jih od zaledja. Če jih že ne bi mogli potolči, jih bodo zadrževali v zasneženih in osamelih gorah, kjer jih bosta zlahka uničila mráz in lakota.

Silva je stala ob zasneženi smreki in čez poševne travnike poželjivo gledala proti trdni kmetiji.

Tam je bilo vse mirno, le dim se je mirno in prijazno sukljal iznad strehe. Dim, ki ga je dal ogrevajoč ogenj, nad katerim se kuha slastna jed. Nič hudega, če je to samo krompir in samo čaj. Zanje, za skupino preganjanih terencev so to zdaj oddaljene sanje in poglavitna misel. Zato Silvo odnaša v kuhinjo, v zakurjeno sobo, za peč, odnaša jo k materi, ki ne ve, kako je z njeno »punčko«, kakor jo je nežno klicala.

Sekretar Rado je šepetaje vprašal:

»Kdo bi šel pogledat, če so tudi pri tej domačiji?«

Nekaj časa so vsi molčali, potem se je med šklepetanjem zob oglasila Silva:

»Grem jaz, če gre kdo z menoj!«

Mladi Gaber je molče pogledal sekretarja in se približal Silvi:

»Pojdiva!«

»Tu vaju bomo počakali. Če ne bo zaropotalo, pokličita z ruto!« je kratko dejal Rado in jima pojasnjeval: »Pojdita naokoli po gozdu!«

Silva ga je očitajoče pogledala, kot bi s tem hotela reči:

»Kaj opozarjaš. Zdaj smrt ne bi bila nič posebnega. Pa bi šel sam!«

Vse to je bilo v njenem pogledu, a je raje molčala.

Mladi in opotekajoči telesi sta se med smrekami in po snegu počasi odgugali na desno, da bi se v velikem loku približali kmetiji. Tam je življenje ali smrt, oboje je pomenilo rešitev.

Gazila sta dolgo, dolgo. Nihče ni vedel, kako dolgo, a vsi so čutili, da se čakanje vleče v neskončnost. Ob mislih na zavreto mleko, na dišeče kose kruha, na tople krompirje, ki so po tistih samotnih kmetijah tako zelo dobri, na kadeč se čaj, se je lakota oglašala s podvojeno silo.

Vseh skupaj je bilo šest in šest želodcev je razgrajalo vedno bolj. Ne, treba bo odganjati misel na hrano, kajti to bi bilo zdaj pregrešno, neodpustljivo. To bi zmanjševalo odpornost in upornost, to popuščanje bi bilo zaveznik preganjavcev. Pravzaprav je bilo razgrajanje želodcev že bolj podobno onemoglim krčem, lakota je bila najhujša, najbolj napadalna drugi in tretji dan. Zdaj je bilo najhujše že za njimi. Njihovi občutki so bili že prilagojeni stradanju.

Čisto drugače pa so reagirala telesa: bila so slaba, kolena so se mehko upogibala in če bi zaropotalo, nihče ni vedel, če bodo noge mogle še služiti svojemu namenu. In to posebno zdaj, ko so jim poglavitno in skoraj edino orožje.

Silva in Gaber morata biti že blizu kmetije, so si vsi dopovedovali. Resnično sta bila le še streljaj daleč.

Od tam sta se plazila po trebuih. Pri vseh hišah, kjer so poskusili dotlej, so bile nemške zasede. Zakaj naj bi bila ta izjema?

Toda, čemu potlej lezeta tja, morda v past? Zaradi rahlega upanja, zaradi potrebe, ki prevpije ves strah, vse dvome.

Hiša je na njuni levi. Plazita se po od sonca zgoraj omehčanem snegu, da je kmalu njuna obleka mokra do zadnje niti.

Mladi Gaber je star vojak iz zaščitnice, kamor je prišel iz brigade. Ne bodo ga. Stegnil se je, stisnil nagrebljen sneg v kepo in jo skušeno zabrisal k hiši.

Nič.

Še eno.

Tudi nič.

Zdaj mu previdno pomaga še Silva. Od kod še toliko sile, da je vrgla sneg prav k hiši?

Upanje, upanje na hrano, na toploto, na življenje.

Obmetala sta že vse dvorišče, splazila sta se še na drugo stran in se s preverjanjem zaposlila tako, da bi odkrila tudi mine, če bi bile postavljene tam okoli.

Končno sta se spogledala in si pokimala.

Toda hiši sta se približala plazeč in z zadnje strani, ki je bila blizu gozda. Če bi jih pričakovala pri hiši zaseda, je na tisti strani gotovo ne bi bilo. Kvečjemu kakšna straža.

Kljuka se ni vdala. Vrata so ostala zaprta. Potiho sta potrkala, kot v partizanih že tolikokrat.

Odgovoril jima je samo votel odmev prostrane kmečke veže.

Nič, drugega nič.

Splazila sta se k sprednjemu vhodu.

Nemcev ni bilo čutiti, a tudi koga drugega ne. Sledov številnih obuval pa je bilo veliko. Zato sta oprezno ogledovala okoli sebe: ena sama ušesa, ene same oči so ju bile. Toda nikjer ni bilo nič slišati, ne opaziti.

Gaber je naglo udaril po vratih, stresel kljuko, toda bilo je zaklenjeno. Tedaj je snel puško in s kopitom nameril na ključavnico, da bi jo razbil. Silva je medtem stržarila na oglu.

V tem hipu se je iz line zabliskalo in počilo. Takoj zatem še enkrat.

Oba sta se z neznanimi močmi pognala za drugi vogal. Pred hišo se je razletela bomba. Kmet je bil oborožen, in zdaj se je najbrž na lastno pest lotil vsiljivih partizanov. Zanj so bili Nemci dosti boljši.

Vsa moč v mladih telesih Silve in Gabra je naenkrat splahnela in komaj sta se še odplazila nazaj v zaščito gozdov. Pregnana, še bolj oslabela, ogoljufana za nov up in oškodovana za tisto dragoceno silo, ki sta jo pustila na poti do tja. Še dobro, da kmet ni vžgal prej. Šla bi kar v hlev in odvlekla kakšno žival. Toda zdaj je kmet s strelji dal znamenje za preplah in Nemci bodo vsak hip tu.

Med smrekami so se sestali brez besed. Vseh šest, še bolj lačnih, brez upov na novo kmetijo.

Taki so se privlekli pod vrh sončnega hriba.

Sonce se je že spuščalo na drugo stran, ko je čepečo in prezebajočo skupino zdramil neki šum!

Gaber, ki je nekako stražil, je na usta položil prst in se s strojnico potegnil nekaj metrov navzdol v zaščito košate smreke.

Pod njimi se je plazila smučarska kolona Nemcev.

Ali bo počilo?

Vsi so mirovali in nemški smučarji so počasi polzeli povprek. Nekateri so pogledovali za sledovi, ki so jih vteptali v sneg partizanski čevlji, a ustavljali se niso.

Smučarji so kmalu izginili. Prezebajoči terenci so bili spet brezskrbnejši.

A spet se je približal nov šum. Za smučarji je prigazila nova kolona zelenih postav brez smučí. Oni so natančneje stikali za sledovi in tedaj je že počilo.

Le kje bodo terenci zbrali še toliko sile, ki so jo potrebovali za umik?

Raztepli so se že po prvih strelíh. To je bilo povsem prav. A biti sam v takih okoliščinah je dokaj neprijetna in tesnoba vzbujajoča reč. Gaber je spustil še nekaj rafalov, potem pa je utihnil tudi on. Komaj se je premikal po snegu, vendar orožja ni odvrigel. Vlekel ga je za seboj, kakor je vedel in mogel.

Silva se je skotalila postrani navzdol in se ustavila v majhni grapi med nizkim grmovjem. Če za njo ne bi bilo sledov, bi kar počepnila med grmičje, ki je nudilo odlično skrivališče. Toda sledovi, sledovi!

Pa je kljub sledovom ostala. Sicer ne čisto tam, kjer se je ustavila, a ko je začela gaziti, pravzaprav poskušala gaziti, da bi se čimbolj oddaljila pokanju, se je oddihovala vsaka dva, tri korake. Zdaj na kolenih, zdaj na trebuhu.

Tako se je zavlekla čez grapo na rob majhne, poševne jase. V nahrbtniku ni bilo veliko, a jo je kljub temu silno težil in vle-

kel k tlom. Tudi opasač z majhno pištolicó ji je bil odveč. Pištolica! Morda je zdaj prišel tisti trenutek, ko ni več izbire, ko je najbolje in edino možno, da se pokončaš sam.

Izvelkla je mrzlo orožje in z njim v nežni dlani trgala sneg v celo.

Že v naslednjem hipu je na sebi živo začutila, da so se na njej ustavile neke oči. Morda je bilo tudi kaj drugega, vendar se je ustavila, dvignila pogled s snega in se ozrla čez jasico. Tedaj se je srečala s prav tako utrujenimi očmi, kot so bile njene. Le da so bile to oči moškega in da je bil ta moški Nemec, sovražnik. Oborožen Nemec, vojak Walter, ki je tudi molče pogledal okoli sebe. In ko ni bilo nikogar, je Silvi z roko zamahnil v znamenje, naj leže.

»Kameraden! Tu ni nobenega, kar vrnite se!«

Tudi v Walterjevih očeh je bilo petnajst dni naporov, tudi njegove noge in roke so bile že slabe! In še nekaj drugega je razbrala Silva v njegovih očeh: da tudi on ni bil pravi lovec na ljudi, da tudi on ni bil rad med zločinci, da tudi ne mara biti zločinec.

To je mladi Silvi spet dalo toliko moči, da ni ostala med zasneženim grmičjem. Poiskala je tovariše, ki so tudi preživeli hajko!

Iz naših organizacij

Pred novimi nalogami

PROCES združevanja vseh treh organizacij bivših borcev v Sloveniji je bil formalno končan z republiško skupščino Zveze združenj borcev NOV Slovenije v začetku julija meseca. Po združitvi pa so ostali trije časopisi ozir. revije vseh treh organizacij, ki so se zlele v Zvezo: »Invalidski vestnik«, ki ga je izdajala Zveza vojaških vojnih invalidov, »Glasnik Združenja rezervnih oficirjev in podoficirjev LRS«, ki ga je izdajalo Združenje rezervnih oficirjev in podoficirjev ter »Borec«, pred skupščini-

no glasilo Zveze borcev NOV. Več razlogov je narekovalo, da »Invalidski vestnik« in »Glasnik« nista po skupščini enostavno prenehala izhajati. Med drugim ni v navadi, da bi časopis ali revija prenehala izhajati kar sredi leta. Glavni razlog pa je ta, da ni mogoče z republiškega foruma odločati brez udeležbe članstva, kakšno naj bo novo glasilo enotne organizacije. Za izvedbo širše ankete pa je poletje kot čas dopustov in poljskega dela dokaj neprimeren čas, poleg tega pa tudi tako množič-

ne ankete ni mogoče izvesti v tako kratkem času. Izvedba sama terjá namreč obsežne organizacijske priprave.

Novo glasilo, ki naj bi začelo izhajati z novim letom 1963, naj bi še nadalje obdržalo ime »Borec«, ker je to ime bolj univerzalno kot imeni drugih dveh časopisov. Kakšna naj bi bila oblika glasila in njegova vsebina pa se bodo izjasnili člani in članice na množičnih sestankih vseh treh organizacij (ZB, ZVVI in ZROP) v oktobru in novembru.

Predvsem naj bi doseglo novo glasilo Zveze združenj borcev NOV »Borec« večjo naklado in tako prodrlo ne samo do večjega števila članov Zveze, ampak tudi med druge državljane. S povečanjem naklade bi se znižali proizvodni stroški in bi bil »Borec« lahko obsežnejši in bogatejši pri enaki ceni.

Če upoštevamo, da potrebe časa, v katerem živimo, terjajo od nas povečano dejavnost na prenašanju borbenih in revolucionarnih tradicij zlasti na mladino, nam s tega vidika postane tudi bolj jasna vloga glasila Zveze. »Borec« naj postane čtivo ne samo posameznih članov ali organizacij Zveze, ampak tudi drugih organizacij, kot so taborniki, strelci, sindikalne organizacije, šole ter razna druga športna društva. V zvezi s tem naj bi bodoči »Borec« nadaljeval z dosedanjim vsebino, kar se tiče spominkega, zgodovinskega in leposlovnega dela. Podobno gradivo sta doslej prinašala tudi »Glasnik ZROP« in »Invalidski vestnik«.

Drugače je glede organizacijskega dela glasila Zveze. Novi »Borec« naj bi prinašal poleg sestavkov Zveze borcev tudi sestavke iz dejavnosti ZVVI in ZROP, saj so se vse tri organizacije združile samo v zveznem, republiškem in okrajnem merilu, krajeвне in občinske organizacije pa živijo in delajo dalje, vsaka na svojem področju. Po drugi strani pa so posamezniki že večkrat izražali svoje mnenje, naj bi bil »Borec« predvsem leposlovná revija. V tem primeru bi razen »Borca« moral izhajati še organizacijski časopis v obliki posebnega biltena ali priloge. V tem primeru bi obvezno morale biti naročene na ta bilten ali prilogo vse organizacije ZB, ZVVI in ZROP, oziroma vsi odbori združenj. Seveda bo končen odgovor na to vprašanje mogoče najti šele po končani anketi, ko bo znano mnenje članov v tej zadevi.

Podobno je z drugim področjem dejavnosti ene izmed predskupščinskih organizacij, z dejavnostjo ZROP. Že pred

združitvijo je ZROP izdala nekaj knjižic s področja vojaških znanosti, poleg tega pa je »Glasnik« prinašal obilo krajših sestavkov in novic s to snovjo. Ko bi bil »Glasnik« brez nadomestila ukinjen, bi nastala občutna praznina in bi bili rezervni oficirji in podoficirji prikrajšani za možnost v vojaškem strokovnem izpopolnjevanju. Zato naj bi po ukinitvi »Glasnika« Zveza združenj preko komisije za rezervne oficirje in podoficirje pri predsedstvu izdajala knjižice za izobrazbo rezervnih oficirjev in podoficirjev v večjem številu in obsegu kot doslej.

Vsekakor bo združitev glasil zmanjšala stroške. Prihranjena sredstva bi lahko služila v druge namene, predvsem pa za popestritev in obogatitev drugih ali novih oblik založniške dejavnosti Zveze.

M. P.

Kdo ga je poznal?

Svojci francoskega državljana Andréja Ménarda, rojenega l. 1921, ki je bil politični jetnik v taborišču v Podljudju, se zanimajo za njegovo usodo.

André Ménard je 23. novembra 1944 pobegnil iz taborišča s tremi tovariši in se priključil enotam NOV. Približno 12. januarja 1945 je prišel v Črnomelj, kjer je bil najbrž zaposlen kot električar ali kemik. Proti koncu januarja 1945 je odšel z nekim našim kurirjem in nekim Poljakom v neznano smer, po vsej verjetnosti proti Kordunu. Od tedaj dalje se je za njim zgubila vsaka sled.

Vsak, ki mu je karkoli znana o usodi Ménarda, naj to sporoči Viktorju Jeseniku, Kranj, Kidričeva 5.

Uspehi družabnega življenja invalidov

ZVEZA ZDRUŽENJ borcev NOV Slovenije, ki je bila ustanovljena na skupščini 3. julija letos, ima v statutu, sprejetem na ustanovnem kongresu, predpisane svoje naloge. Toda v okviru splošno postavljenih skupnih ciljev je prav, da si nekoliko pobliže ogledamo specifične naloge posameznih dejavnosti naše Zveze in še posebej ocenimo uspehe, ki so jih posamezne organizacije borcev in invalidov dosegle pri svojem dosedanjem delu. Spričo dejstva, da so na območjih občin ostale tudi v prihodnje tri samostojne organizacije, morajo uspehi ene spodbujati aktivnost druge.

Ob teh ugotovitvah bi hotel opozoriti na čl. 11. statuta ZZB

NOV Jugoslavije, ki govori o nalogah združenj. Temu sledi čl. 12, ki pravi: naloge združenja vojaških vojnih invalidov je poleg nalog, navedenih v prejšnjem členu, še: da v sodelovanju z drugimi družbenimi organizacijami razvija družabno življenje in športno aktivnost vojaških vojnih invalidov.

To določilo prav gotovo ni prišlo v statut slučajno, marveč nakazuje naloge v prihodnje na podlagi dosedanje prakse dela in na podlagi dosedaj doseženih uspehov. Naglasiti moramo, da so organizacije združenja VVI tudi v vsem svojem povojnem razvoju, predvsem pa v zadnjih letih posvečale precejšnjo pozornost

Dne 15. julija so se člani Zveze borcev NOV iz Štor ter bližnje in daljne okolice zbrali na eni izmed najlepših izletniških točk med Javornikom in Svetino. Tam je krajevna organizacija ZB NOV Store, ena izmed najbolj prizadevnih organizacij, zgradila počitniški dom za člane. Imenovali so ga po prvem komandirju Prve celjske čete Franju Vrnču-Buzdi.

Tako bo sredi gozdov, kjer so se vsa štiri vojna leta najboljši sinovi slovenske zemlje bojevali z okupatorjem, stal prijazen dom. Tja bodo hodili na oddih preživeli borci NOV in žrtve fašističnega nasilja. V domu je 16 postelj, kuhinja, udobna dnevna soba — klubski prostor, prhe za umivanje in osvežitev. Blizu je počitniški dom železarnе, v okolici pa več lepih izletniških točk.

razvijanju družabnosti, organiziranju raznih prireditev, izletov, invalidskih tednov in podobno. Med zadnjo republiško skupščino, ki je bila v juniju 1957, in ustanovno skupščino ZZB NOV je v organizacijah ZVVI Slovenije bilo vsega 2296 raznih prireditev. Te prireditve so imele različna obsežja in če jih porazdelimo po njihovi vsebini, je bilo:

- 113 invalidskih tednov;
- 1155 izletov;
- 648 družabnih sestankov in zabavnih prireditev;
- 274 kulturnih prireditev;
- 22 razstav o dejavnosti organizacije Zveze in
- 82 raznih drugih prireditev.

Vsekakor najbogatejšo vsebino so imeli invalidski tedni z obsežnimi programi kulturnih prireditev in športnih tekmovanj, obiskov znanih partizanskih krajev, predvsem pa so v teh tednih člani invalidske organizacije pripovedovali vali šolski mladini o svojih

doživljajih v času NOB. Največ invalidskih tednov, ki so jih ponekod priredili v okrajnem, drugod pa v občinskem merilu, je bilo v letu 1960, ko je Zveza vojaških vojnih invalidov proslavljala 15-letnico obstoja, in v letu 1961 ob 20-letnici vstaje. Ob invalidskih tednih je bila javnost dobro seznanjena z delom in uspehi invalidske organizacije. To nam najbolj potrjuje program invalidskega tedna, ki so ga z velikim uspehom izvedli v Kranju od 22. do 29. oktobra 1960. Na bogatem sporedu so imeli športne prireditve, obiske težkih invalidov, večer opernih arij, pripovedovanje šolski mladini na šolah v območju občine, predavanje o likovni umetnosti, koncert Partizanskega invalidskega pevskega zbora in množičen izlet v Begunje.

Ni slučaj, da je med navedenimi prireditvami največ izletov. To prakso družabnega življenja med invalidi je začela invalidska organizacija

mesta Ljubljane, ki je leta 1948 organizirala izlet svojih članov na Reko in v Opatijo. Do Reke se je s posebnim vlakom odpeljalo 850 članov, a z Reke do Opatije in nazaj sta izletnike vozili 2 ladji. V prvih povojnih letih izleti niso bili tako pogosti, a v zadnjih letih so postali neizbežen sestavni del programov dela mnogih krajevnih in občinskih organizacij VVI. In v poletnih mesecih, ko sicer vse organizacijsko in politično delo miruje, vnašajo posamezne organizacije precejšnjo aktivnost med svoje članstvo prav s prirejanjem izletov predvsem v partizanske kraje. Tako so tudi v letošnjih poletnih dneh priredile izlete organizacije invalidov iz Kamnika v Koper, Strunjan in Piran, iz Laškega v Begunje, iz Hrastnika v Ljubljano k Urhu, iz Kisovca pri Zagorju v Logarsko dolino, iz Radovljice v Frankolovo, iz Ruš v Frankolovo, Celje, Slovenj Gradec, iz Konjic do Kopra in nazaj v Zgornjo Soško dolino, nato v bolnišnico Franjo itd., itd.

Kulturne in družabne prireditve so povezane s proslavljanjem narodnih praznikov. Pri prvih gre predvsem za nastope lokalnih kulturnih skupin na prireditvah, ki jih organizirajo invalidi, pri drugih pa za gostitve staršev in vdov padlih borcev in umrlih invalidov in pa težjih invalidov. Sem sodijo tudi zabavne prireditve, razne tombole, srečolovi in podobno, s katerimi si mnoge invalidske organizacije pridobijo sredstva za pomoč svojim članom.

Razstave o dejavnosti organizacij VVI so po posameznih krajih prirejali predvsem ob proslavljanju 15-letnice združenja VVI in 20-letnice vstaje.

Občinska združenja in krajevne organizacije so razvile 85 društvenih praporov. Največ jih je v ljubljanskem okraju. Večino praporov so razvili ob proslavljanju 15. obletnice delovanja Zveze vojaških vojnih invalidov.

Posebna panoga družbene dejavnosti v organizacijah ZVVI je invalidski šport. O njegovem razvoju bi lahko pisali precej, vendar to ne sodi v okvir tega članka. Omeniti

pa moramo, da so bili prav vojaški vojni invalidi pobudniki in organizatorji invalidskega športa, v katerega pa se v zadnjem času vključujejo tudi invalidi dela in invalidi od rojstva.

V Sloveniji je nad 1100 vojaških vojnih invalidov-športnikov, ki se udeležujejo v naslednjih športnih panogah: kegljanju, balinanju, šahu, namiznem tenisu, streljanju, smučanju, plavanju in v zadnjem času tudi v atletiki in stilni hoji. V času med zadnjo republiško skupščino Zveze VVI in ustanovno skupščino ZVB NOV je bilo v Sloveniji 1231 raznih športnih tekmovalcev in srečanj invalidov in to:

- 741 medekipnih,
- 342 medobčinskih,
- 75 medkrajevnih,
- 37 republiških in

36 tovariških srečanj in tekmovalcev z invalidi-športniki iz drugih republik.

Invalidska športna rekreativna dejavnost se je že od leta 1949 odvijala v okviru bivšega republiškega odbora ZVVI. Ta organizacija je opravila za vojaške vojne invalide pionirsko delo na tem področju. Kasneje, po letu 1950, ko so se oblike dela na področju športa in rekreacije med invalidi vedno bolj širile, so tudi pri okrajnih odborih Zveze

VVI ustanovili posebne komisije za invalidski šport. Ko pa so se začeli pri nas v Sloveniji vključevati v športno dejavnost tudi drugi invalidi, je bil ustanovljen poseben odbor pri »Partizanu«. Toda po sporazumu z vsemi športnimi organizacijami v Sloveniji in z zastopniki okrajnih športnih komisij ZVVI je bilo leta 1961 sklenjeno, da se organizira samostojna športna zveza za invalidski šport.

Navedena dejstva izpričujejo, da je invalidska organizacija pri organiziranju družbenega življenja in športnega udejstvovanja vojaških vojnih invalidov dosegla vidne uspehe. To pa je spodbuda za Združenje VVI po občinah in njihove krajevne organizacije, da to delo v prihodnje še nadaljujejo in spopolnjujejo, s čimer bodo brez dvoma dosegli še večje uspehe.

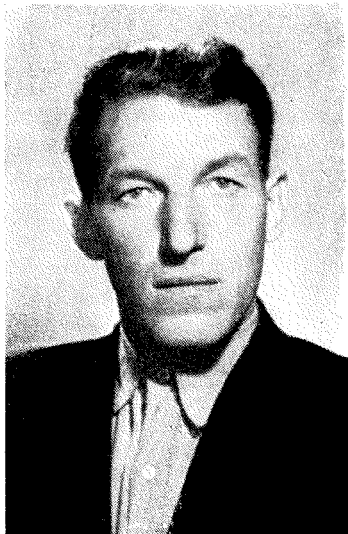
V. Mlekuž

Poizvedba

Občinski odbor Zveze borcev Ljubljana-Šiška prosi vse, ki so med NOB sodelovali s tovarišem Martinom Ogulinom in ga osebno poznajo, naj sporočijo podatke ali svoje naslove na telefon 32-011, interna št. 259.

Kot navaja sam, je bil pred vstopom v NOV zaposlen pri prevozniku Culeku v Šiški. V NOV je vstopil 28. februarja 1942, in sicer v Cankarjev bataljon. Pozneje je bil vodnik in je poveljeval težkemu mitraljezu. Vsega tega ne more dokazati, ker je dokumente zgubil. Poleg tega je še nepismen in živčno hudo razrvan.

Tovariš Ogulin potrebuje izjave za ureditev delovne dobe.

Odmevi iz mednarodne arene

»Führer« pred sodiščem

V ZAČETKU septembra se je v Londonu pričela obravnava proti zloglasnemu »svetovnemu učitelju Jordanu Colinu. Državni tožilec Griffith-Jones je Jordana obtožil, da s svojim gibanjem nadaljuje Hitlerjev posel, ki lahko ogrozi demokracijo v Veliki Britaniji.

Bivšemu prosvetnemu delavcu — zdaj mu je 38 let — sodijo skupaj s tremi njego-

vimi najožjimi sodelavci zaradi tega, ker dejavnost njegovega združenja nasprotuje britanskim zakonom. Po nekem zakonu je prepovedana dejavnost vseh političnih organizacij, katerih člani se pripravljajo in imajo sredstva, da bi svoje politične cilje dosegli z nasiljem.

Jordanovo združenje, ki ga imenujejo »kopje«, je v resnici jedro britanskega neonacističnega gibanja. V »glavnem

štabu« gibanja je policija našla slike Hitlerjevega zloglasnega propagandnega ministra Göbbelsa in njegovih sodelavcev. Toda razen teh fotografij in številnih drugih nacističnih simbolov je Scotland Yard našel še nekaj, zaradi česar so pravzaprav obtožili Colina — določeno število konzerv smrtonosnega natrijevega klorata v kristalnih zrni. Na konzervah je pisalo: »Za uničevanje Židov«!

Na mizi pred tožilcem so »aranžirali« majhno razstavo. Tu je bilo nekaj primopredajnih žepnih aparatov, avtomatski revolverji, omenjene konzerve in nekaj uokvirjenih fotografij. Javni tožilec je v obtožbi med drugim dejal, da na te neonacistične ne kaže s prstom zaradi tega, ker imajo svoje specifično politično mnenje, ampak zaradi dokazov, da so ti ljudje sklenili čim zvesteje slediti splošno osovraženemu primeru Hitlerjevih »rjavih srajc«. Na stru-

penih konzervah z napisom »Za uničevanje Židov« je bilo tudi navodilo, po katerem je nekaj kristalnih zrnč treba vreči v hermetično zaprto sobo, v kateri so Židje.

Obravnava se nadaljuje. Toda po britanskem zakonu čaka Jordana Colina in druge tri udeležence kazni največ dveh let ječe. Opazovalci pričakujejo, da bo kazni v tem primeru večja in da bodo objavili tudi imena drugih članov združenja neonacistične organizacije »rjavih srajc«.

Indonezija dobila zadoščenje

V NAVZOČNOSTI začasnega generalnega sekretarja Združenih narodov U Tanta sta v New Yorku predstavnika Indonezije in Nizozemske podpisala sporazum o Zahodnem Irianu — prejšnji Zahodni Novi Gvineji.

S tem se je zaključilo mučno poglavje, trinajstletno razdobje, ki je grozilo, da bo spremenilo hladno vojno v vročo in ustavilo veliko kolo Azije, ki se je začelo vrteti, ko je leta 1947, z ustanovitvijo Indije in Pakistana, napočila zora tudi za največji kontinent sveta.

Po rešitvi laoskega in iranskega vprašanja je nastopilo v vsej Aziji znatno olajšanje — je ugotovil nedavno predsednik Nehru, misleč pri tem očitno na sporno mejo na Himalaji, ki povzroča Indiji toliko skrbi.

Sporazum o Zahodnem Irianu še ni dokončen, odobriti ga mora še Generalna skupščina, vendar pa je to gola formalnost, njegove postavke se bistveno ne bodo več spremenile. Sporazum o prenosu oblasti predvideva tri faze:

najprej bi prevzeli upravo nad Zahodnim Irianom Združeni narodi — in sicer 1. oktobra. Nato, maja 1963, se pravi

v drugi fazi bi dobili upravo Indoneziji,

v tretji fazi (najkasneje do leta 1969) pa bi domačini, Papuanci, odločili, ali naj se Zahodni Irian priključi Indoneziji, ali pa ostane samostojna

politična enota, država zase. Plebiscit, na katerem bi se odločili o svoji usodi, bi bil pod nadzorstvom Združenih narodov.

V Djakarti so pozdravili ta sporazum kot svojo največjo povojno zmago, kot potrditev upravičenosti svojih zahtev, v Haagu pa so kazali s prstom na Ameriko, češ, spet je morala neka evropska država plačati račun. V očeh Amerike, so pisali nizozemski listi, je nevtralni Sukarno več kot v Atlantskem paktu organizirana Nizozemska, tradicionalna zaveznica Združenih držav. Ameriška diplomacija, so pisali, je z vrnitvijo Zahodnega Iriana preprečila, da se Sukarno ne bi preorientiral na Sovjetsko zvezo.

Zamolčali pa so, da je nizozemska vlada že leta 1949, na konferenci za okroglo mizo, obljubila, da se bo sporno vprašanje Zahodnega Iriana rešilo v »doglednem času«. Vendar pa ga je zavlačevala celih trinajst let, misleč, da je čas na njeni strani in da Indonezija ne bo zdržala tako dolgega merjenja moči.

Od takrat se je lok stalno npenjal, letos so iz njega že zletele prve strupene puščice. Indonezijci so se začeli od novega leta sem izkrcavati v vse večjem številu na Irianu. Kmalu je postalo kazno, da Nizozemska ne bo mogla braniti svojih kolonialnih pozicij iz oddaljene evropske baze in da bo, če treba, Indonezija lahko rešila spor tudi vojaško.

Zahodni Irian v evropskih rokah — to je bil že nesmisel, absurd! Le pomislimo, da so se morali posloviti od Azije celo Angleži, nekaj tako mogočno britansko-indijsko cesarstvo je postalo že leta 1947 zgodovina, z indijskega ozemlja so se morali umakniti tudi Francozi, ki so imeli tam še po vojni nekaj večjih in manjših mest, lani pa je portugalsko zastavo zamenjala indijska. Portugalski klini: Goa, Diu in Damao so kljubovali vsem viharjem XX. stoletja, preživeli so vse tajfune v Aziji, celo »Indian Raj«, mogočno stavbo britanske Indije — toda zobje portugalskega kolonializma so bili prekrhki, da bi lahko obdržali ta tri mesta. Lani, decembra, so izpadli vsi trije.

Odtlej na indijskih tleh ni več tujih vojakov, le Kitajci drže pod svojo oblastjo približno 30.000 kv. kilometrov nepristopnega ozemlja v bližini strehe sveta. To pa zadržuje težke skrbi Indiji in ni priložnosti, da ne bi Nehru omenil, kako težek Damoklejev meč visi nad Indijo.

Zanimivo in značilno je, da uveljavlja Indonezija svoje pravice le do Zahodnega Iriana — ne pa tistih delov Indonezijskega otočja, ki so še pod portugalsko oz. britansko oblastjo. Djakarta še ni priglasila svojih zahtev do portugalskega Timorja in britanskega Severnega Bornea. Zakaj?

Djakarta se sklicuje le na zgodovinske argumente, zahteva nazaj le to, kar je obsegala nekdanja Nizozemska Vzhodna Indija — kakor se je imenovala Indonezija za časa kolonialne uprave.

Vse kaže, da se bo Severni Borneo priključil zvezni državi Malaji in tako okrepil malajski element, ki se čuti ogroženega zaradi močnih kolonij kitajskega prebivalstva. Indonezija bo torej dobila bogati, a slabo razviti zahodni del Nove Gvineje, izgubila, oz. odrekla pa se bo pred nosom ležečemu Borneu z njegovimi petrolejskimi vrelci, kositrom, kavčukom in vsemi možnostmi, ki jih nudi njegova lega ob veliki trgovski poti Tokio—Singapur.

Še enkrat se je pokazalo, da se lahko danes rešijo tudi najtežji problemi, če je dovolj dobre volje za to. Tudi laosko vprašanje, v katerem so si stale nasproti Združene države, Sovjetska zveza, Kitajska, pa tudi Velika Britanija in Francija, kot nekdanji protektor te deželice, ni več trn v peti.

Kaj je dobila s sporazumom Indonezija in kaj Nizozemska?

Prva je dobila nazaj zahodno polovico Nove Gvineje, dobila je zadoščenje za trinajstletno borbo. Sukarno je konec lanskega leta, ko se je začela intenzivna kampanja, obljubil, da se bo Zahodni Irian vrnil v okrilje domovine in da ne bo štedil z napor.

Nizozemska je izgubila največji otok svojega še preostalega kolonialnega cesarstva, zdaj sta ostali v njenih rokah še dve posesti: Surinam (ki se na starih kartah še imenuje Nizozemska Guajana), pa bogati otok Curacao, kjer so znane petrolejske rafinerije.

Vendar pa so morali biti že neki močni razlogi za to, da so realistični Nizozemci popustili v tem tako važnem vprašanju. Kateri so to bili? Ali so popustili res zaradi ameriškega pritiska, da bi Sukarna obdržali na svoji strani in da se ne bi približal preveč Moskvi?

Eno je pokazal zadnji mesec: Nizozemci niso vzdržali. V borbi za Irian so imeli slabše karte in bitke za ta otok niso mogli dobiti, saj ga iz oddaljene Evrope niso mogli braniti. V Haagu menijo, da bo z obnovo gospodarskih in diplomatskih stikov Nizozemska spet zavzela prvo mesto na listi indonezijskih trgovinskih partnerjev.

Indonezija je v zadnjih letih praktično popolnoma izrinila Holandce z otokov, nacionalizirala je premoženje holandskih družb in sklenila ugodne trgovinske aranžmaje z drugimi državami. Nizozemska vlada je res imela v svojih rokah velik otok Irian, toda s prekinitvijo vseh stikov z Indonezijo je več izgubila, kot je bil vreden ves Zahodni Irian.

Končno so tudi v Haagu uvideli, da se proti vetru ne

morejo boriti — tudi Angleži se niso mogli. Dokazi za to so od Indije do Egipta in Cipra, še Francozi so se morali umakniti iz Alžirije, čeprav so imeli tam čez milijon ljudi in leži ta dežela pred njihovim nosom.

Doba, ko se je Evropa širila na račun Azije in Afrike, ko je bogatela na škodo Kitajske, Indije, črne Afrike, Latinske Amerike, je dokončno mimo. Zgodovina ni in ne more biti več na strani bogatejšega. Ves povojni razvoj dokazuje to. Kolonialne velesile ne morejo več ustaviti kolesa zgodovine in naravnati kazalce na uri nazaj. To ni mogla storiti niti Velika Britanija, nekdanja kraljica morja — kako naj bi potem Nizozemska kljubovala naraščajočemu pritisku Indonezije in njeni odločnosti, da reši vprašanje v svoj prid!

V Aziji je od nekdanjih kolonialnih cesarstev ostalo le nekaj drobcev. Tako malo jih je, da jih lahko kar naštejemo! Na severu je Okinawa, ameriško vojaško oporišče, ki ga zahteva Japonska nazaj, a ga drže Američani v rezervi, za primer kakšne krize na Daljnem vzhodu, južno od

tega japonskega otoka je kronska kolonija Hongkong, nekdanji Gibraltar Daljnega vzhoda, danes le še trgovska luka pred vrati velike Kitajske.

Singapur, največje »britansko« mesto v Aziji, ki leži na važni poti iz Evrope na Daljni vzhod.

Severni Borneo, ki se bo drugo leto skupaj s Singapurom priključil malajski federaciji in postal tako njen sestavni del;

Timor, ki je še portugalska kolonija, čeprav leži v skupini Indonezijskih otokov;

Macao, portugalsko okno pred vrati južne Kitajske;

Maledivi, neznatna skupina otokov južno od Ceylona, kjer ima Britanija manjše vojaško oporišče, pa šejkati in sultanati Perzijskega zaliva, kjer ima Britanija še prvo besedo. Kaže, da bo Britanija sedaj združila šejkate Južne Arabije in kolonijo Aden v eno upravno enoto-federacijo Južne Arabije. Proti temu načrtu je Jemen ostro protestiral, zatrjujoč, da je bil Aden vedno del južnega Jemena in da pomeni zato pripravljajoča se federacija nož v hrbet Arabcem.

M.O.

Srednji vek v Angoli

PRAV GOTOVO je precej ironije v tem, da se je od vseh kolonialnih cesarstev v Afriki obdržalo prav portugalsko. Na črnem kontinentu ni več francoskih posesti — le v Džibutiju, glavnem mestu Côte des Somalie, se še vije francoska trobojnica — Britanija že zdavnaj več ne diktira Afriki, od nekdanjega imperija ji je ostalo le še nekaj kolonij, ki se pa že pripravljajo na neodvisnost, Belgijec ni več ne v Kongu ne v Ruanda-Urundiju, Italijani so se poslovili od Afrike po drugi svetovni vojni, Nemci pa so izgubili vse že med prvo vojno. Le Portugalci še likujejo.

Njihove tradicije na morju pa v Afriki in Aziji so stare. Pojavili so se še pred Angleži na obalah Indije, Ceylona, Malaje, Jave, bili so prvi, ki

so obkrožili Afriko, prekrizarili Tihi ocean. Pozneje so jih prehiteli Holandci, te pa Angleži, vendar je še danes pod portugalsko zastavo okrog 2 milijona kv. kilometrov afriškega ozemlja.

Kakor so si nekdanj prizadevali, da bi bili prvi, tako skušajo biti sedaj zadnji, ki bi se umaknili s tuje zemlje. Portugalska Afrika je preživela afriško pomlad in že drugo leto kljubuje vetru sprememb, vendar pa je to le mir pred viharjem, ki že udarja na njena vrata.

Kaj obsega portugalski imperij?

Predvsem dve veliki koloniji: Angolo in Mozambik (Mozambique), bolj na severu je še Portugalska Gvineja, v velikem Gvinejskem zalivu pa sta dva otočka: Sao Tome in

Principe. Pred zahodnoafriško obalo so Capverdski otoki, nekdanja pomorska postojanka na poti v Južno Ameriko.

Kaže, da zadaja Portugalcem največ težav prav Angola. Tu se je že leta 1960 razvilo močno osvobodilno gibanje, tu delujeta tudi dve močni patriotski organizaciji. Eno vodi Agostino Netto, predsednik ljudskega gibanja za osvoboditev Angole (MPLA), drugo pa Robert Holden, predsednik Unije angleškega ljudstva (UPA). Zakaj dve organizaciji? Ali ne bi bilo bolj prav, če bi Angolci združili svoje sile v eno samo organizacijo?

Nedolgo tega je prvi dr. Netto predložil konkreten program za združitev vseh antikolonialnih sil Angole. Voditelj MPLA predlaga

1. združitev obeh gibanj v etapah;

2. vsako gibanje bi zadržalo svojo individualnost, vendar pa bi borbo proti antikolonializmu koordiniral en nadstrankarski organ, nacionalni svet;

3. sodelovanje na vojaškem področju, koordinacija oboroženih akcij, ki jih vodita obe organizaciji še ločeno.

»Sedaj čakamo na odgovor druge stranke« — je izjavil Netto.

Ni treba poudarjati, da portugalske kolonialne oblasti spretno izkoriščajo okoliščino, da ni enotne organizacije in da ti dve celo rivalizirata med seboj. Dejstvo, da je sedež obeh organizacij v bližnjem Kongu, v Leopoldvillu, sicer olajšuje akcije v Angoli, po drugi strani pa so lahko Portugalci prav zato že vnaprej obveščeni o vseh pripravljajočih se udarcih. Zato bi združitev obeh organizacij prav gotovo olajšala vodstvo antikolonialistične borbe v Angoli.

Ne le v Afriki, tudi doma imajo portugalske oblasti vse več neprilik. Le poglejmo bežno kroniko zadnjih dvanajst mesecev!

Oktober, november 1961. demonstracije in upori v Beji;

31. januarja 1962: demonstracije v Portu, drugem največjem mestu;

8. marca: manifestacija žena;

29. aprila: dolgotrajne stavke in akcija študentov, spopad v Ajustrelu;

1. maja: veličastne manifestacije;

8. maja: demonstracije.

Kakšna ironija, da imajo v Lizboni celo portugalske kolonije za province, ko pa Portugalci sami, v svoji lastni hiši, ne uživajo najosnovnejših državljanskih pravic! Ali ne velja Salazar poleg Franca za edinega predstavnika predvojnne Evrope, vrstnika Hitlerja in Mussolinija! Prav ta Portugalska sili sedaj celo v skupno evropsko tržišče, članica Atlantske zveze pa je že vrsto let.

V Angoli uživa le neznamen del črnskega prebivalstva pravice belcev — to so tako imenovani *assimilados*, asimiliranci, tisti, ki znajo portugalsko n žive »po portugalsko«. Le ti imajo volivno pravico.

Seveda pa ne smemo iz dosedaj povedanega že sklepati, da se Portugalska ni nič naučila iz zadnjih let. Se je in skuša to popraviti, vendar so

to, kar nudi sedaj domačinom, le mrvice, le skromne koncesije, ki v veliki borbi za Afriko ne pomenijo nič, prav nič.

Angola sicer ni Alžirija, njene vrste so skromne, njeni kadri razbiti na dve organizaciji, vendar čas ne dela za Portugalsko. Preživela je britanski imperij v Afriki, toda v razvoju človeštva nekaj let ni nič. Zgodovina je že izrekla svojo obsodbo. Z vsakim mesecem je bližji trenutek, ko se bo tudi petmilijonska Angola uvrstila v družino svobodnih narodov.

Afriška zastava se že vije na vrhu Kilimandžara, najvišji gori Afrike, je ob izviru Nila, Konga in Nigra, sredi razbejljene Afrike, kjer so še pomladi Francozi preskušali svoje smrtonosno orožje — atomske bombe, morda bo drugo leto zaplapolala tudi na plodnih ravninah Angole.

To bi bil signal tudi za osvoboditev drugih portugalskih kolonij, to pa bi bil tudi konec 33 let stare Salazarjeve diktature na Portugalskem, najstarejše v zgodovini te dežele.

—in

Profašistične organizacije v Italiji

V ZADNJIH sedemnajstih letih je fašistično domotožje po oblasti v Italiji našlo izraza v naslednjih političnih organizacijah:

Še med vojno so v Bariju ustanovili PFI = Partito Fusionista Italiano (Ital. fuzionistična stranka). Po vojni je zrasla PFD = Partito Fascista Democratico (Demokratska fašistična stranka), potem PNL = Partito Nazionale del Lavoro (Narodna delavska stranka), PR = Partito del Reduce (Stranka povratnikov) in slednjič MSI = Movimento Sociale Italiano (Ital. socialno gibanje). Podobne muhe enodnevnic so se nazivale: FAR = Fasci d'Azione Rivoluzionaria, SAM = Squadre d'Azione Mussolini, ECA = Esercito Clandestino Anticomunista (Tajna antikomun. vojska), LUPA = Lega Unificatrice patrioti Anticomunisti AIL = Armata Italiana di Liberazione, RAAM = Reparti d'Azione Anticomunista Monarchici,

ABIRAC = Arditi Bianchi Italiani Reparti Anticomunisti, SFAI = Schieramento Forze Antibolsceviche, NAMA = Associazione Nazionale Arma Milizia (Združenje faš. miličnikov), FAI = Fronte Antibolscevico Italiano, TN = Truppe Nazionali, MACI = Movimento Anticomunista Italiano, MARI = Movimento Azione Rivoluzionaria Italiana, CSI = Circolo Solidarietà Internazionale (Klub medn. solidarnosti!), MNA = Missione Nazionale Anticomunista, MP = Movimento Partigiano (!), MFI = Movimento Femminile Italiano (Ital. žensko gibanje). Poleg tega so še čisto nacistične organizacije, ki ne spadajo v okvir MSI in to so: Ordine Nuovo (Novi red), Nuovo Ordine Europeo, Avanguardia Nazionale, Barbarossa, I figli del Sole (Otroci sonca), Gioventù Meditteranica (Sredozemska mladina), Guardie al Labaro (Straže na Labaru) in Associazione Nazionale Paracadutisti (Narodno združenje

padalcev). Nacistične skupine sodelujejo z nemškimi »brati«, z ustaši, z belgijskimi, španskimi, romunskimi in francoskimi fašisti.

Razpolagajo z naslednjimi časopisi:

II Manifesto, La Rivolta Ideale, Rataplan, Brancalone, Fracassa,

Lotta politica, La Legione, La Rivolta del Popolo, L'Ora d'Italia, L'Ordine Sociale, Sud, L'Italiano, Il Nazionale, I Vespri d'Italia in Il Secolo d'Italia, ki ima razmeroma še največ izvodov. Tudi med študenti izhaja precej profašističnih listov.

MNOGI NACISTIČNI SODNIKI, ki so za Hitlerjevih časov sodelovali pri smrtnih obsodbah nasprotnikov režima, so vsa leta po vojni nemoteno opravljali svoj poklic v zahodnonemškem pravosodju. Bonnška vlada jim je na pritisk javnega mnenja ponudila »prostovoljno« upokožitev do 30. julija letošnjega leta. Do tega roka je zaprosilo za upokožitev 147 sodnikov in tožilcev, ki so se med vojno kompromitirali. Službeno poročilo pravosodnega ministrstva pa trdi, da je še vedno 12 sodnikov, oziroma tožilcev, ki so se kompromitirali, pa niso izkoristili možnosti za upokožitev. Predstavniki vlade je priznal, da so med temi »zelo resni primeri«. Sklep o njihovi nadaljnji usodi bodo morali posebej sprejeti...

VSTAJA PROTI PORTUGALSKIM KOLONIALISTOM v Angoli je razmeroma že stara zadeva, saj traja že dve leti. Zadnje čase prihajajo vesti tudi o vstaji v drugih portugalskih posestih v Afriki. Avgusta se je razvedelo, da je stranka afriške neodvisnosti v portugalski Gvineji in na otokih Cap Verde organizirala oboroženo vstajo. Kakih 8000 portugalskih vojakov sodeluje v spopadlih z gverilci. V zaporih in taboriščih je že nad 3000 domačinov, veljajo pa tudi drugi ukrepi kot policijska ura in prepoved gibanja iz kraja v kraj. Boj je zelo težaven, toda prebivalci podpirajo gverilce.

VOJAŠKE PRAZNIKE OME-NEJAJO že v najstarejših vojskah. Nekateri taki prazniki so imeli usodne posledice za države in narode. Aleksander Makedonski je leta 324 pred našim štetjem s svojimi vojniki več dni slavil vrnitev z vojaškega pohoda proti Indiji (327–325 pred našim štetjem). Ob tej priložnosti se je poročil s per-

zijskim dekletom, pa tudi več tisoč njegovih vojakov je stopilo v zakon s Perzijankami. V zgodovini je ta praznik znan kot »poroka Azije in Evrope«. Aleksander je hotel pomiriti premagance in zmagovalce in navezati med obema narodoma sorodstvene vezi.

KARTAGINA je imela samo najemniško vojsko, ki so jo Rimljani v III. stoletju pred našim štetjem porazili. Kartagina je izgubila Sicilijo. Jezni oblastniki so pripravili najemnikom maščevanje. Priredili so vojakom gostijo ob srečni vrnitvi z bojišč in obljubili podelitev zaostalih plač. Ob tej priložnosti so najemnike opijanili, jih razorožili in izgnali brez plače iz države. Najemniki so se uprli, kar so izkoristili Rimljani ter brez večjih težav osvojili še Korziko in Sardinijo.

DVE SRBSKO-MAKEDONSKI vojski pod vodstvom kralja Vuka-

šina in despota Uglješe sta odšli leta 1371 vsaka v svoji smeri proti Turkom. Združili sta se konec septembra na desnem bregu reke Marice v višini Černomena, 40 km od balkanske turške prestolnice Jedrena. Obe vojski sta praznovali srečanje z bučnim pirovanjem in pojedino. To so Turki izkoristili in ponoči med 25. in 26. septembrom skrivaj prekoračili Marico na več krajih, nato pa napadli in uničili številčno močnejšo srbsko vojsko.

LETA 1912 je I. srbska armada premagala Turke v bitki pri Kumanovu. Moravska in Drinska divizija sta pod zaščito konjeniške divizije korakali skozi osvojeni Prilep v paradnem pohodu. S tem so hoteli proslaviti osvoboditev »prestonice kraljeviča Marka«. Toda Turki so na Alinačkoj kosi, kakih 7 km od mesta, pustili zaščitnico s topovi. Turki so obsuli srbsko vojsko s točo granat, potem ko je ta po pohodu skozi mesto gradila taborišče. Nastal je spopad, ki je trajal od 11. do 16. ure. Okrog 1400 srbskih vojakov je plačalo z življenjem in ranami to nepotrebno poročilo.

ROJSTNI DAN CESARJA Franca Jožefa so slavili v avstroogrski armadi kot vojaški praznik. Leta 1914 so hoteli generali pokloniti cesarju za rojstni dan mesto Valjevo. Zato so predčasno začeli z ofenzivo, ki se je prav zato končala s hudim porazom na Ceru. Tako je izgubilo življenje zaradi nepripravljenosti ofenzive okrog 30.000 avstrijskih vojakov.

Med knjigami in reotijami

Jože Vergan: Od Marezig do Madrida

MED TISTIMI, ki jim je vojna z vsemi svojimi dogodki in doživetji potisnila pero v roke, je tudi Jože Vergan, dolgoletni revolucionar, španski in partizanski borec, ki je za založbo Borec napisal svoje spomine in v njih opisal svojo burno življenjsko pot. Njegova knjiga, ki je izšla pod naslovom »Od Marezig do Madrida«, bo, čeprav napisana preprosto in brez vsakih lite-

rarnih pretenzij, gotovo vzbudila pozornost. Knjiga ima dokumentarno vrednost, po njej bodo segali vsi tisti, ki radi prebirajo opise napetih dogodkov in doživetij.

Jože Vergan je doma iz slovenske Istre, kjer se je rodil v Popetrah leta 1904. Že mlad je okusil trdote življenja, saj je svojo pot v življenje začel kot pastir. Kmalu je okusil »blagodat« italijanske

okupacije, posebno še, ko se je kot mlad, zaveden fant pridružil komunistom, ki so v okolici Kopra in Trsta razvili živahno dejavnost. Ob volitvah leta 1921 se je udeležil tudi splošnega ljudskega upora v Marezigah in okoliških vaseh, ko so kmetje napadli fašiste, jih nekaj pobili, druge pregnali ter se zoperstavili celo vojaštvu. Seveda so morali zato prebivalci istrskih vasi pretrpeti hude represalije. Vergan sam pa se je umaknil v Trst, kjer se je aktivno vključil v delavsko gibanje. Njegova dejavnost je bila seveda fašistom trn v peti in tako je moral mladi revolucionar večkrat v zapore. Bil je dolgo zaprt v Koprju, Trstu, Rimu in konfiniran na Liparskih otokih in na Tremi. Po vrnitvi domov, ko mu v Istri ni bilo več obstanka, je pobegnil v Jugoslavijo in se odločil za pot v Sovjetsko zvezo. Toda ni mu uspelo priti tja in ker v stari Jugoslaviji zanj ni bilo kruha, je odšel v Francijo. Tu je deloval kot aktivist Ljudske fronte v južni Franciji, potem pa se je kot prostovoljec udeležil španske državljanske vojne. Po Francovi zmagi je bil zaprt

v taboriščih v Franciji, ob nemški okupaciji pa se je pridružil francoskim partizanom. Bil je komandant brigade in so mu po osvoboditvi ponujali francosko državljanstvo in službo v francoski armadi. Vendar se je že pred koncem vojne odločil za domovino, postal komandant jugoslovanske baze za repatriacijo v Marseillu ter se poleti 1945 vrnil v domovino.

To svojo burno življenjsko pot zavednega revolucionarja, ki se je z orožjem in besedo boril za napredne ideje in socializem, je Vergan opisal v knjigi na več kot tri sto straneh. Že burno življenje samo je dokaz, da je njegova pripoved zanimiva, saj pripoveduje o dogodkih in dneh, ki so bili najodločilnejši v novejši svetovni zgodovini. Njegova pripoved pa je tudi sama po sebi privlačna, odkrita in zanimiva, čeprav preprosta in vseskozi stvarna. Tako so doživlja slovenskega revolucionarja, popisana v tej knjigi, zanimiva ilustracija pomembnega dela sodobne zgodovine, hkrati pa je to knjiga, ki jo bodo mnogi, posebno mladi ljudje, radi prebirali.

S. R.

»Obtožujem!«

OBČINSKI ODBOR Združenja borcev NOV v Trzinu je izdal 32 strani obsegajočo knjižico z naslovom »Ljubeljsko taborišče podružnica Mauthausna«. Knjižico je natisnila tiskarna ČP »Gorenjski tisk« v Kranju v skromni, toda prijetni opremi.

V prvem poglavju je prikazana zgodovina prelaza čez Ljubelj od najstarejših časov do začetka II. svetovne vojne. V drugem poglavju zvemo za nacistični načrt Jadranske ceste, ki bi šla skozi predor pod Ljubeljem. Nemci so se takoj vrgli na delo, da bi cesto lahko izkoriščali tudi v vojaške namene. Prva dela so se začela že pozimi 1941/42. Takrat so delali še civilisti. Partizani pa so taborišče civilnih delavcev ponoči med 29. in 30. junijem 1942 požgali.

Spomladi 1943 so začeli graditi taborišče za internirance v Podljubelju, ki je po dograditvi postalo podružnica Mauthausna. V poglavju je opis taborišča z vsemi obvez-

nimi taboriščnimi »pritiklinami«, predvsem pa krematorijem. Sledi opis delovnega procesa. Decembra 1944 so Nemci še imeli čas in možnost, da so proslavili prebitje predora.

V naslednjem poglavju je opisano življenje v tem taborišču, edinem v Sloveniji. Prvi interniranci so začeli prihajati že julija 1943, večinoma Francozi. Sledi odlomek iz knjige Gastona Charleta, kjer pisec opisuje teror in delovne pogoje v taborišču.

Na trinajsti strani sta dve tabeli, ki ponazarjata številčno stanje internirancev v tem taborišču leta 1944 in 1945. Sledijo podatki o pomoči, ki so jo nudili internirancem Trzinčani, o poskusih pobegov in o načrtu za osvoboditev taborišča s pomočjo Kokrškega odreda. Toda ta poskus je zaradi izdajstva med interniranci propadel.

Na zadnjih straneh knjižice so popisani dramatični dnevi pred osvoboditvijo in trenutki, ko je iz črede sužnjev nastala brigada »Liberté«. Ta je šla 150 borcev, ostali pa so se pridružili zaveznikom v Beljaku.

Na dveh straneh pa so navedeni viri, ki se jih je poslužil pisec (ali uredništvo), kar ni nikjer zapisano.

Kot je zapisano v uvodni besedi, bo gradivo v knjižici služilo za proučevanje krajevene zgodovine in kot zgovoren dokaz mladim, kaj se je gojilo v okolici Trzina in kaj so zmogli nacisti delati z ljudmi. Vsekakor bo knjižica dosegla ta svoj namen.

M. P.

Vida Lasič: Svetloba mladih let

»SVETLOBA MLADIH LET«, ki jo je pravkar izdala založba Borec, je ena tistih knjig, ki govore o delu naših ljudi za svobodo; o drobnem delu enega izmed številnih udeležencev osvobodilnega boja, ki so s svojo predanostjo, požrtvovalnostjo, pa tudi svojim strokovnim znanjem predstavljali malo kolesce velikega stroja in s sodelovanjem v tem kolesju pripomogli k

zmagi. Napisala jo je Vida Lasič, inženir elektrotehnike, ki jo sicer založba s kratkim prikazom na platnicah predstavlja bravcem. Avtorica se je kot študentka elektrotehnike na ljubljanski univerzi povezala z osvobodilnim gibanjem že leta 1941. Od vsega začetka je sodelovala pri oddajah ilegalne radijske postaje v Ljubljani, pri izdelavi različne tehnične opreme in nabavlja-

Petnajst let bibliografije NOB

nju aparaturo. Jeseni 1943 je odšla v partizane in svoje delo nadaljevala v radijskih delavnicah. Po nekaj mesecih pa se je vrnila v Ljubljano, da bi vzpostavila zvezo med mestom in Glavnim štabom. Toda pri tem delu so jo Nemci ujeli. Tako je do osvoboditve ostala v ljubljanskih zaporih. Poraz Nemčije jo je rešil. Po osvoboditvi je sodelovala pri obnovitvi ljubljanske radijske postaje, kasneje je nadaljevala s študijem in diplomirala na fakulteti za elektrotehniko.

O vsem tem svojem življenju in delu med vojno je Vida Lasič napisala knjigo. Njena pripoved o delu pri ilegalni radijski postaji »Kričaču«, pa o delu v partizanih in končno spet v Ljubljani, ko je s težavo vzpostavila zvezo med okupiranim mestom in vodstvom osvobodilnega boja, je vseskozi stvarna, vendar rahlo literarno obdelana. V opise dogodkov vpleta svoja razmišljanja, opise narave, čustvena razpoloženja, tako da knjiga nikakor ni suh, stvaren opis zunanjih dogodkov, temveč se izredno lepo bere. Avtoričina avtobiografska pripoved je sicer napisana v tretji osebi, kar morda tu in tam moti tisto neposrednost, ki jo daje pripoved v prvi osebi. Zato pa ji je ta oblika dajala toliko več izraznih možnosti, zlasti pri opisovanju notranjih stisk in razpoloženj. Vseskozi pa je njena pripoved razgibana, izredno zanimiva in mestoma prav napeta. Morda je knjiga Vide Lasičeve zanimiva še toliko bolj, ker o tej dejavnosti v osvobodilnem boju doslej še ni bilo dosti napisanega. Ta boj sicer ni bil krvav, zato pa nič manj težak, krut in tudi pomemben. Na tem področju je bilo treba premagati izkušenejšega in tehnično bolj opremljenega sovražnika z večjo prizadevnostjo, pogumom in tveganjem. Kot zvemo iz te knjige pa je to povsem uspelo.

Knjiga Vide Lasičeve »Svetloba mladih let« je dragocen prispevek k spoznavanju te oblike osvobodilnega boja, je pa tudi zanimivo branje, po katerem bodo radi segali številni bralci.

S. R.

KNJIGA, KI obsega 546 strani, zajema bibliografske prispevke, objavljene v Zgodovinskem časopisu. Izdal in založil jo je Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, gradivo pa je zbral, uredil in razvrstil France Škerl-Bregar, znanstveni sodelavec v Državnem arhivu LRS.

Ze sam obseg knjige nam pove, kakšno veliko delo in koliko truda si je naložil urednik. Pomislimo samo na pravo eksplozijo tiska po osvoboditvi, ko so nastajali novi časopisi in revije, kot rasto gobe po dežju. Vse naše življenje je bilo zlasti prva leta po osvoboditvi prežeto s spomini na veliki čas osvobodilne vojne. Zato ni nič čudnega, če so številni udeleženci NOB v časopisih in revijah opisovali svoje doživljanje in poglede na posamezna razdobja in dogodke. Urednik France Škerl pa je za vsak prispevek zapisoval tematiko, naslov časopisa, revije, knjige, stran, datum, številko. Tako se mu je nabralo kar 6461 naslovov prispevkov. Kljub prizadevnosti urednika, ki jo dovolj očitno kaže obseg knjige, pa vendar lahko rečemo, da bibliografija ni popolna, saj je tudi praktično nemogoče, da bi bila taka. Urednik se je pač orientiral na tiskane prispevke, ki so mu bili dostopni. Zlasti prva leta po osvoboditvi, ko naše kulturno življenje zaradi naglega razvoja še ni moglo biti registrirano do potankosti, kažejo manjše praznine. Ško-

da je tudi, da ni registrirano veliko bogastvo spominov, ki jih zlasti oddaja radio Ljubljana v oddaji »Se pomnite, tovariši!«. Posamezne oddaje so sicer registrirane, toda le v toliko, v kolikor so jih ponatisnili v časopisih, revijah ali v knjigah.

Kaj pomeni bibliografija o NOB bi najbolje vedel povedati tisti, ki se je znašel pred nepremostljivimi težavami, ko je bilo treba napisati referat o nekem zgodovinskem dogodku. Tekal je od človeka do človeka, brskal po arhivih in časopisih. Iskanje mu je vzelo obilo časa. Zdaj pa bo vzel v roke Bibliografijo, odprl stran 511, kjer je register prispevkov po temah (npr. Semič — prispevek 6366, ali Menina planina — prispevek 6288 itd.). Potem bo poiskal v prvem delu knjige prispevek s tisto številko. Tam so prispevki razvrščeni po abecednem redu piscev, prispevek vsakega pisca pa po kronološkem redu, kakor so bili kje objavljeni. Pri vsakem prispevku je zapisano, kdaj in kje je bil objavljen in kaj obravnava. Tako bo lahko tisti, ki išče podatke za ta ali oni dogodek, samo poiskal časopis, revijo ali knjigo in našel, kar potrebuje.

Bibliografija je nenadomestljiv pripomoček za obdelavo in proučevanje zgodovine NOB. Zato bi jo morala imeti vsaka šola, muzej in uredništvo, pa tudi posameznik, ki se ukvarja z zgodovino. M. P.

Ivan Bratko: Vroči asfalt Evrope

IVAN BRATKO je doslej izdal dve knjigi svoje proze, med katerima je posebno »Teleskop«, pripoved iz italijanskega taborišča v Gonarsu, močno znana. Druga knjiga »Pomlad v februarju« je zajela iz bojev ilegalne Ljubljane. Tretja knjiga Bratkove proze pa predstavlja slovenskemu bralcu docela nov svet, svet predvojnih revolucionarjev in njihovega dela doma ter v tujini. In ta svet je Bratko za-

jel v svoji zbirki črtic, ki so pod naslovom »Vroči asfalt Evrope« izšle pri Cankarjevi založbi. Ta snov, ki je v slovenski literaturi skoraj docela neobdelana, pomeni nedvomno pomembno novost. In že samo zato zasluži ta knjiga nedvomno pozornost. Razen tega pa je ta knjiga tudi zanimivo branje. Čeprav pripoveduje pisatelj v tretji osebi, nastopata v mnogih zgodbah glavna junaka Samo

in Arno, med katerima ni težko prepoznati avtorja. Ta Bratkova zbirka ima torej nedvomno močno avtobiografsko noto, to pa daje pisateljevi pripovedi značaj pristnosti doživetij in iskrenosti izpovedi. Pisatelj pripoveduje v svojih črticah predvsem o mladih ljudeh, predvojnih mladincih, študentih in delavcih, pa tudi starejših revolucionarjih, o njihovem delu za napredne ideje doma in po svetu, o njihovih načrtih, sanjah in zmagah, pa tudi o razočaranjih, trpljenju in porazih. Deloma pa zajema njegova pripoved iz neizčrpne zakladnice osvobodilnega boja. Tako nam je Bratko prvi odkril nov svet in nove ljudi, ki doslej v naši literaturi še niso našli svojega mesta.

Bratkove črtice — vseh je v zbirki trinajst — so neke vrste spomini. Pisatelj iz oddaljenosti tridesetih let obuja spomine na tedanje čase in ljudi, s katerimi je sodeloval v naprednem gibanju. Čeprav se mu morda v vseh črticah ni posrečilo upodobiti duha tedanjega časa in je v svojih pripovedih ostal le pri več ali manj bežnem skiciranju, pa so vendar njegove črtice v knjigi »Vroči asfalt Evrope« več kot samo spominsko obnavljanje nekdanjih dogodkov v predvojnem revolucionarnem delu in doživetij mladih ljudi pri tem. Avtorju je nedvomno uspelo, da je vso memoarsko snov literarno izoblikoval in tako privzdignil daleč nad običajno obujanje spominov ter ustvaril pristne, doživete, ponekod sicer samo fragmentarne, a vseskozi iskreno izpovedane črtice. In prav tam, kjer je bila avtorju snov samo neko ogródje in kjer se je v literarni obdelavi najbolj sprostil in povzpél, je ustvaril tudi najboljše. Tako je morda črtica, ki je dala zbirki tudi naslov, najboljša.

Taka je torej knjiga »Vroči asfalt Evrope«: zanimiva zbirka črtic, z doslej neobdelano tematiko iz življenja predvojnih mladih revolucionarjev, danes zapisana izpoved predvojne generacije, dokumentarna in hkrati literarno oblikovana.

S. R.

K RATKE NOVICE

● **KRANJ** — Za dan mladosti so pred šolo Staneta Žagarja na Planini odkrili spominski doprnski kip narodnega heroja Staneta Žagarja, po katerem nosi šola ime. Kip je izdelal akademski kipar Stane Keržič.

● **NOVI SAD** — V Batino Skelo v Baranji so prekopali posmrtno ostanke 1297 pripadnikov sovjetske armade, ki so padli v skupnih bojih NOV in RA proti Nemcem v Bački, Baranji in Podravini. Slovesnosti ob veličastnem spomeniku, kjer so pokopali padle, so se udeležili številni vidni predstavniki FLRJ in osebje sovjetskega poslanstva v Beogradu.

● **NOVO MESTO** — Ob dnevu vstaje so odkrili v Semiču na prosvetnem domu spominsko ploščo z imeni 176 med NOB padlih prebivalcev Semiča in bližnje okolice.

● **LJUBLJANA** — Na dan vstaje so odkrili v Velikih Laščah na pokopališču spomenik 200 padlim domačinom. Spomenik ima obliko obelisk.

● **CELJE** — Sredi avgusta so na Planini nad Sentjurjem odkrili dve spominski plošči: eno Dobrškovi družini, ki je med NOB izgubila šest članov, drugo pa PK KPS za Stajersko, ki se je med vojno zadrževal v Dobrškovi hiši.

● **KRANJ** — V začetku avgusta so odkrili na planini Vogar nad Bohinjskim jezerom spomenik padlim železničarjem-planincem. Spomenik je sestavljen iz tirnic, 11 metrov visok, načrt zanj pa je izdelal akademski kipar Janez Lenasi.

● **CELJE** — V začetku avgusta so se v Celju v poslopju 1. osnovne šole sestali »ukradeni otroci«, zdaj že odrasli. To so tisti slovenski otroci, ki so jih med vojno Nemci odvzeli staršem, obtoženim sodelovanja ali udeležbe v NOB, potem pa razdelili nemškim družinam brez otrok.

● **BANJA KOVILJACA** — V okviru proslave dneva vstaje v Srbiji so v Banji Koviljači odkrili spominsko kostnico, kjer so pokopali posmrtno ostanke nad 150

padlih pripadnikov NOV, padlih pri osvoboditvi tega kraja.

● **SARAJEVO** — Na kraju Rogoj na pobočju Treskavice, nedaleč od Trnovca, so odkrili v okviru proslav ob dnevu vstaje Bosne in Hercegovine spomenik padlim borcem. Na tem kraju je Kalinovski partizanski odred leta 1942 v III. sovražni ofenzivi prebil sovražni obroč. Tedaj je padlo 17 partizanov.

● **BITOLA** — Na dvorišču bolnišnice »Dr. Trifun Panovski« so odkrili spominski doprnski kip dr. Panovskega, enega izmed organizatorjev vstaje na tem območju.

● **VARŠAVA** — Mati poljske dekle Wande Przybylske, ki so jo Nemci ubili 4. septembra 1944 med Varšavsko vstajo, je izročila uredništvu časopisa »Politika« hčerini dnevnik. Dnevnik se pričinja 27. julija 1944, deklica pa opisuje v njem dogodke iz vstaje, ki se je pričela 1. avgusta 1944, končala pa zadnje dni septembra. Wanda je bila ubita, ko je med neko bitko iskala zatočišče skupaj s sestro in materjo, stara komaj 14 let.

● **MOSTAR** — Na hribu Planinica pri Mostarju so 12. avgusta odkrili spomenik-kostnico posmrtnih ostankov 160 padlih borcev NOV, večinoma pripadnikov dalmatinskih in prekomorskih brigad, ki so padli ob osvoboditvi Mostarja v neposredni okolici. Proslava je bila v sklopu proslav ob 20. obletnici ustanovitve 10. hercegovske udarne brigade.

● **NOVA GORICA** — Ob dvajsetletnici požiga vasi Ustje so odkrili v vasi spomenik. Nanj so vklesali posvetilo, ki ga je sestavil pisatelj France Bevčev. Poleg tega so na spomeniku tudi imena 14 padlih borcev in osmih talcev iz te vasi.

● **BEOGRAD** — Prvega avgusta so v sremski vasi Kuzmin odkrili spomenik 27 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz te vasi. Spomenik je izdelal arhitekt Bora Martinović.

● **BANJA LUKA** — V okviru proslave dneva vstaje LR BiH so odkrili na pobočju Majevice, pri vseh Mrtvici in Koretaši, spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **SKOPJE** — V vasi Smilevo so v okviru proslave Ilindenske vstaje odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Isti dan je v vasi tudi zagorela električna luč.

● **OHRID** — Na dvorišču Srednje ekonomske šole v Ohridu so odkrili spominski doprni kip narodnemu heroju Mitu Bogojevske-mu, ki je padel 12. septembra 1942 blizu vasi Bolno pri Resnu v boju z bolgarskimi policisti.

● **MARIBOR** — Na Braniku nad Muto so za praznik občine Radlje odkrili spomenik borcem Lackovega odreda in aktivistom, ki so tamkaj padli marca 1945. Načrt za spomenik je izdelal ing. arh. Stane Lovše.

● **NOVO MESTO** — V Vavti vasi pri Straži so sredi avgusta na pokopališču odkrili spomenik 83 žrtvam fašističnega nasilja. Italijanska posadka v Straži je namreč v Vavti vasi streljala zajete partizane in ujete aktiviste. Med drugim je 14. avgusta 1942 postrelila tamkaj fante iz Podhoste.

● **LJUBLJANA** — Delegacija Arabske federacije bivših borcev je med svojim obiskom v Jugoslaviji obiskala tudi Ljubljano in več krajev po Sloveniji. Udeležila se je razgovorov s predstavniki Zveze združenj borcev NOV, obiskala Litostroji, Muzej NOB, Begunje in Postojno.

Deset otrok italijanskih borcev proti fašizmu iz Padove je bilo avgusta na letovanju v okrevališču Rdečega križa na Debelem rtiču pri Kopru. Sredi avgusta so obiskali Ljubljano, si ogledali muzej NOB, Urh in Postojno.

● **BOLOGNA** — Policija je aretirala nekdanjega nemškega majorja Gerharda Krögena, ki je bila za njim izdana tiralica zaradi množičnih ubojev v SZ med zadnjo vojno. V sporočilu policije je rečeno, da je zločinec prispel v Italijo kot turist. Pričakujejo, da ga bodo izročili zahodnonemškemu oblastem.

● **NOVO MESTO** — V Zapuđju pri Dragatušu so 19. avgusta odkrili spomenik osmim vaščanom, ki so jih italijanski vojaki ustrelili točno pred dvajsetimi leti. Takrat so tudi požgali vas in odpeljali vse druge prebivalce v internacijo. Spomenik stoji na urejenem grobišču.

● **KRANJ** — Ob dvajseti obletnici zločina v Bistrici, kjer so Nemci za represalijo za napad na nemški vojaški avtomobil požgali tri hiše in v njih devet moških, so na vseh treh hišah, po vojni obnovljenih, vzdali spominske plošče. Odkrili so jih sredi avgusta.

● **BILEČA** — V vasi Zvijerina so konec avgusta odkrili spomin-

ske ploščo na poslopju osnovne šole, kjer je bila leta 1942 bolnišnica Operativnega štaba NOV za Hercegovino.

● **PRAGA** — V Strečni v okolici Žiline so odkrili spomenik francoskim partizanom, ki so tamkaj padli v bojih z Nemci med znano slovaško vstajo. V krajevni šoli bodo odprli muzej francoskih partizanov.

● **BONN** — Sredi avgusta so neznanci (beri nacisti) oskrnili židovsko pokopališče v kraju Cel-le. Na pokopališki zid so narisali kljukaste križe, zraven pa pripisali »Zidje morajo v KZ (koncentracijska taborišča).

● **LONDON** — Sodnik za prekrške je avgusta meseca kaznoval 31-letnega Harryja Kaufmana z denarno kaznijo 5 šilingov, ker je »führerju« britanskih nacistov Colinu Jordanu pri nekem sreča-

nju zabrusil v obraz: »Umazani nacisti!« Kaufman je svojo »krivdo« priznal in dejal, da bo tudi v bodoče rad plačal kazen, ker bo »žalil« vse ljudi, ki nosijo kljukaste križe.

● **KRANJ** — Na Ovsiašah pri Podnartu so odkrili konec maja spominsko ploščo trem padlim partizanom, ki so padli 16. februarja 1943 od sovražne zasede.

● **SPLIT** — V zalivu Rasuha v bližini Lovišta na Pelješcu so prve dni septembra odkrili spominsko ploščo v spomin na dogodek 14. aprila 1943. Takrat je nekaj slabo oboroženih partizanov napadlo italijanski konvoj in zaplenilo eno ladjo. V bližnji vasi Mirča so odkrili spominsko ploščo na hiši, kjer so partizani iz Lovišta sklenili vzpostaviti pomorsko zvezo Korčula—Pelješac—Hvar—Biovko.

PRAVNA POSVETOVALNICA

POVEČANJE POKOJNINE

Vprašanje: Imate 19 let priznane delovne dobe, od 9. IX. 1943 vam je priznano zaradi udeležbe v NOV dvojno štetje. Stari ste 60 let in vam bo zaradi boleznih nemogoče delati do 65. leta. Zato računate na upokojitev in vas zanima, če še obstajajo predpisi, da borci NOV dobe poseben dodatek na pokojnino.

Odgovor: V mislih imate najbrž določilo čl. 74 zakona o pokojninskem zavarovanju, ki priznava borcem NOV pravico do povečanja pokojnine. Omenjeni člen določa takole: »Zavarovancu, udeležencu narodnoosvobodilne vojne, čigar osebna pokojnina, odmerjena po pokojninski dobi, bi znašala manj kot 100 % pokojninske osnove, se pokojnina poveča, in sicer: udeležencem NOV od leta 1942 za 90 %, onim od leta 1943 do konca vojne za 60 %, udeležencem NOV od 1944 do konca vojne za 30 % in onim od leta 1945 za 10 %, pri čemer tako povečana pokojnina ne sme preseči pokojninske osnove.«

Kolikor imate v mislih dodatek po čl. 265a zakona o pokojninskem zavarovanju pa pripada ta

samo zaposlenim delavcem in uslužbencem, udeležencem NOV izpred 9. IX. 1943, ki imajo nižje prejemke in ki dobe tako razliko med redno plačo in zneskom 26.000 din. Ta dodatek pripada tudi invalidskim upokojencem, ki imajo pravico do invalidske pokojnine v nezmanjšanem znesku, glede na to, da se jim izplačevanje pokojnine ustavi, kadar in dokler so zaposleni z več kot polovičnim delovnim časom. Invalidskim upokojencem II. in III. kategorije, ki med zaposlitvijo prejmejo 50 % invalidske pokojnine v zmanjšanem znesku, pa ta dodatek ne gre.

DELOVNA DOBA TAJNIKA KLO

Vprašanje: Od 1. VII. 1941 do 15. V. 1945 imate priznano dvojno delovno dobo, sicer pa vam manjka nekaj let do 15-letnega zavarovanja, da bi dobili celo pokojnino. Sedaj prejimate izredno pokojnino po čl. 80 ZPZ. Po osvoboditvi ste bili izvoljeni tajnik krajevnega ljudskega odbora, in to več kot dve leti. Delali ste brezplačno, preživljala pa vas je žena. Ali se vam leta te zaposlitve štejejo v pokojninsko dobo?

Odgovor: Člen 255 zakona o pokojninskem zavarovanju izrecno določa, da se predsednikom in tajnikom ter poverjenikom ljudskih odborov prizna v delovno dobo čas, ko so opravljali to funkcijo od osvoboditve pa do dneva, ko je začel veljati zakon o ljudskih odborih (28. maja 1946), če je bil to njihov glavni in edini poklic.

KREDIT ZA MONTAŽNO HIŠO

Vprašanje: Ste invalid, borec NOV, brez premoženja. Ker ne morete več delati, boste šli kmalu v pokoj, vendar vas že sedaj nadlegujejo in hočejo doseči, da bi se izselili iz sedanjega stanovanja. Radi bi se sami izselili, če bi dobili kredit za cenejšo, lastno gradnjo. Zato se zanimam za montažno hišico in vprašujete, ali bi zanjo dobili kredit.

Odgovor: V kolikor ne bi dobili pri banki rednega kredita, bi vam svetovali, da se obrnete na upravni odbor občinskega stanovanjskega sklada, če je bil morda objavljen natečaj za posojila v gradbene namene in pod kakšnimi pogoji bi dobili kredit tudi za gradnjo montažne hiše podjetja Jelovica. Kot član Zveze borcev pa se obrnite tudi na to organizacijo, kjer boste gotovo dobili točnejša pojasnila glede kreditiranja gradnje hišice oz. stanovanja. Sicer pa ste kot najemnik stanovanja zaščiten, tudi če greste v pokoj.

POKOJNINA PO PADLEM SINU

Vprašanje: Vdova prejema skupaj z nezakonskim sinom umrlega pokojnino po umrlem možu. Njej pripada polovica pokojnine, druga polovica sinu. Tej pokojnini pa bi se ona odpovedala, če bi dobila pokojnino, po svojem sinu, ki je padel kot borec NOV. Ta sin jo je pred odhodom v NOV vzdrževal, nakar se je mati ponovno poročila, ker je bila vdova. Zanima vas, ali je mati pravico do pokojnine po sinu izgubila, ko se je ponovno poročila pred sinovim odhodom v NOV.

Odgovor: Zakon o pokojninskem zavarovanju določa, da imajo pravico do družinske pokojnine tudi zavarovančevi starši, če ni drugih upravičencev do pokojnine in če jih je zavarovanec preživljal. Določila, da bi starši zaradi ponovne poroke izgubili pravico do pokojnine, v zakonu ni. Pač pa velja poseben odlok o pogojih, kdaj se šteje, da je zavarovanec

preživljal določene družinske člane. Šteje se, da je zavarovanec preživljal družinske člane, če družinski član, ki ni živel pri zavarovancu, ob smrti zavarovanca ni imel lastnih dohodkov ali premoženja, ki bi zadoščalo za preživljanje. Ker je sin umrl oziroma padel med vojno, ko je bila mati že ponovno poročena in jo je vzdrževal drugi mož, po našem mnenju, niso izpolnjeni pogoji za priznanje pokojnine po padlem sinu. Zlasti ne, ker zakon o pokojninskem zavarovanju tudi še izrecno določa, da zavarovanec izgubi pravico do pokojnine, če zaradi kasnejše spremembe okoliščin, od katerih bi bila odvisna pravica do pokojnine, niso več podani pogoji, da bi mogel uživati to pravico.

Pripominjamo pa, da je to le mnenje in da bi bilo treba vložiti zahtevek, da odločijo vprašanje, ki ni povsem jasno, vse pristojne instance.

OBRRTNIK IN POKOJNINA

Vprašanje: Po moževi smrti ste 14 let samostojno opravljali mlinarsko obrt, sami brez vajenca. Zdaj imate okrog 10 let delovne dobe in 7 let dvojnega štetja. Radi bi vedeli, ali se vam bodo leta, ko ste opravljali mlinarsko obrt štela v pokojninsko dobo.

Odgovor: Po izrecni določbi se zavarovancem, ki so sedaj v rednem delovnem razmerju in delajo poln delovni čas, šteje v pokojninsko dobo čas, ko so opravljali samostojni poklic obrtnika (razen gostilničarskega) na področju Jugoslavije. Vendar pa se čas, v katerem je zavarovanec opravljal poklic obrtnika pred 15. V. 1945, šteje za pokojnino le v tolikem trajanju, kolikor je bil po osvoboditvi v rednem delovnem razmerju s polnim delovnim časom.

Ne šteje pa se v pokojnino čas samostojnega opravljanja obrti, če je zavarovanec zaposljeval v delavnici več kot pet ljudi.

IZBOLJŠANJE PREJEMKOV ZARADI UDELEŽBE V NOV

Vprašanje: Med vojno ste aktivno sodelovali z NOV na področju Karlovca in ste bili tudi zaprti. Zdaj vas zanima, ali je mogoče doseči, da bi se vam priznalo sodelovanje z NOV, kakor tudi kakšne ugodnosti bi s tem pridobili. Ali bi bili zato vaši prejemki zvišani. Zanima vas zlasti za pokojnino, pa kakšni dodatki vam gredo. Končno sprašujete, kako

doseči priznanje sodelovanja z NOV, kakšne priče morate predložiti, kdo o tem odloča itd.

Odgovor: Zakon o pokojninskem zavarovanju izrecno določa, da se šteje za pokojnino dvojno čas, ki ga je zavarovanec prebil pri aktivnem in organiziranem delu v narodnoosvobodilnem boju. Udeležencem NOV pa gredo seveda še druge ugodnosti. Po čl. 265a zakona o pokojninskem zavarovanju jim pripada poseben dodatek, v kolikor so njihovi prejemki nižji od 26.000 din, seveda samo dokler so aktivno zaposleni. Ugodnosti obstajajo za dosego pokojnine, saj pripada borec pravica do pokojnine, ko izpolnijo 35 let delovne dobe, tudi pred 55. letom. Udeležencem NOB izpred 9. IX. 1943, ki imajo 55 let, pripada pravica do nepolne pokojnine, če imajo najmanj 15 let za pokojnino v števnih let. Borec NOV pripada po čl. 74 poseben dodatek pri pokojnini, če bi pokojnina, odmerjena po pokojninski dobi, znašala manj kot 100 % pokojninske osnove. Nadalje gre udeležencem NOV izpred 9. IX. 1943 ob upokojitvi najmanj VI. pokojninski razred.

Zaradi priznanja sodelovanja v NOV se obrnite na Okrajni odbor ZB NOV v Mariboru, kjer boste prejeli tudi točne informacije glede dokazil o sodelovanju v NOV. O priznanju delovne dobe pa odločajo posebne komisije pri občinskih ljudskih odborih, ki morajo glede vojne dobe obvezno zahtevati mnenje Zveze borcev.

NEZAPOSLENOST IN POKOJNINSKA DOBA

Vprašanje: Pojasnilo bi radi, ali se čas, ko je bil nekdo brez svoje krivde nezaposlen, šteje v pokojninsko dobo. Dobili ste namreč odločbo, po kateri se čas pred upokojitvijo, ko ste bili nezaposleni, ne šteje v pokojninsko dobo.

Odgovor: Mnenja smo, da je odločba pravilna. Po zakonu o pokojninskem zavarovanju se šteje v dobo za priznanje pokojnine čas, ko je zavarovanec delal, in čas ko zavarovanec ni delal, je pa ta čas izrecno priznan kot posebna doba. V določilih zakona, ki govore o priznanju te posebne dobe, pa ni nikjer navedeno, da se čas nezaposlenosti šteje v delovno dobo, pa čeprav se je nezaposlena oseba javljala pri referentu za delovne odnose na občini.